

LOOMING

AUGUST 1971

ESTI NSV KIRJANIKE LIIDU HA'ALEKANDJA

8

Boriss Jermolajev

Vene madonna (Värviline lito) 1969

LOOMING

KIRJANDUSLIK
JA ÜHISKONDLIK/
POLIITILINE
AJAKIRI

Eesti NSV Kirjanike Liidu häälkandja

8 AUGUST 1971

Keeluala *

22

arkus süütas parktuled, ümbrusel lasus juba ammugi pimedus. Päeval kulukõrtele pargitud auto otsekui rippus nüüd suures mustas tühjuses. Ääretus pimeduses hõljusid aeglaselt üksikud lumekristallid, mis hälbisid parktulede nõrgast kumast kõrvale, just nagu poleks mitte mingisugune külgetõmbetung neile mõju avaldanud.

Orvil hakkas õudne. Siin vaikeses ning üksildases kohas olid nad kõigest elavast nagu ära lõigatud. Auto ähmased lambid hingitsesid vaevaliselt, näis, et neid ei jätku kuigi kauaks.

Pilkane pimedus tundus väärarmatu jõuna peale tungivat. Ääretu must tühjus polnud mitte ainult silme ees, ka südames ja ajus valitses pimedus. See levis mööda kaela ja keha. Kui praegu oleks sähvatanud valgus, poleks Orvi musti jäsemeid nähes põrmugi imestanud.

«Sõidame tagasi,» sosistas Orvi kartlikult.

«Olgu.»

Markuse hääl kähises nagu Orvilgi, nad olid siin jahedas autos palju kõnelnud. Mõnd minevikku vajunud päeva meenutades oli Orvile tundunud, et ta karjub vastu tuult, tahab maailmale midagi väga olulist kuulutada, kuid see ei jõua kuhugi. Orvi pani oma külmade sõrmede otsad vastamisi ja arvas kuulvat jääpurikate klirinat.

Markus ei rutanud mootorit käivitama. Ta toetus kahe käega roolile ja oli sügavalt mõttesse vajunud. Küllap lainetas temagi sisemuses must tühjus. Orvi oli täna hämmeldunult tajunud, kui sarnased nad siiski on. Nii ühtemoodi, aga ometi võõrad. Kas sarnasus tõukab inimesi teineteisest eemale?

Imelikud näisid need möödunud elu episoodid, veiklevad punktiirid, mis komistasid mälu lünkadele ja tiirutasid nende kohtade peal, kust oli raske edasi pääseda.

Ühes asjas sai Orvi tänase päeva jooksul targemaks: hajusaid piinu esilekutsuvad mälu pildid tuleb endale tingimata sõnastada, veel parem, kellelegi kuuldavalt maha jutustada — siis tundub, et neid saab lõplikult unustada.

Markuse parem käsi tõusis roolilt ning liikus jõnksatades nagu tehise jäse. See oli maandumas Orvi seljale.

«Ei!» hüüatas Orvi.

Käsi tõmbus tagasi.

Orvil hakkas piinlik.

«Imelik,» ütles Markus väsinult. «Kümme aastat magasime ühes voodis, nüüd ei talu sa isegi mu puudutust.»

* Vt. «Looming» nr. 7.

Orvi nägu läks kuumaks. Ta polnud tahtnud Markust solvata. Just täna, siin külmas autos kõssitades tajus ta kord jälle üle pikkade aegade Markusel inimest. Markus polnud iialgi Orvit avameelsuse vääriliseks pidanud. Nüüd oli ta ennast lahutatud naise ees lahanud, anna vaid aega.

Kus on piirid armastuse ja vihkamise vahel? Ehk tasuks need suured mõisted üldse kõrvale jätta? Võib-olla tuleks rääkida sallimisest ja sellest, et enam ei talu, rohkem ei taha või mõõt on täis. Mille mõõt? Misugune mõõt? Igasugused äratundmised on ebamäärased, äkki sõltuvad nad rohkem näiteks päikeseplekide seisust kui millestki muust. Inimesed leiavad väljapääsu, on olemas edasipürgimine ning tagasitee, selle mõistmiseks piisas isegi Orvi elutarkusest. Räägitakse ka ummikuteist, ent müüride taga peab ometi jälle midagi uut algama. Näe, Markus tahtis enesele kunagi otsa peale teha. Ta oleks juba kümme aastat luukere olnud. Ei abielu, ei lahutust, ei mingit arutamist.

Markus soojendas mootorit ja hakkas autot ümber pöörama. Tuled ei näidanud kuigi kaugemale, valgus põikles ja kustus kusagil tühjuses. Polnud enam kive ega kadakaid. Orvi ei näinud, kui suureks on vahepeal kasvanud lumepesad külmanud mullaga põllul.

Auto võppumine tunnistas, et nad liikusid edasi. Siit madalalt istmelt polnud teed näha — ainult pimedus ümberringi. Klaasi taga kaks tardunud kuju — kihutamas ei kuhugi. Teisel pool roostekorbas plekki sõudsid need teised oma saatuse, oma nõiutud luua seljas — kas sihiga või ilma, aga kuhugi nad ometi tormasid. Orvile tundus, et pimedusest vaatab talle otsa üks inimene, kes kandis õrna nime Ofelia. Krimpsus nägu püüdis alandlikult naeratada, lõua varjust jõllitasid vastu ilma sabata rebase kaks klaasist silma.

Pikad jutud olid Orvi päris ära väsitanud. Ta toppis jahedad käed mantli hõlma alla. Pole viga, põlved on veel soojad.

Markuse ülakeha kaldus rooli kohale. Vanasti eelistas ta uljamat hoiakut. Ta tavatses täie seljaga leenile toetuda, käed sirged. Nüüd paistis, et ta nägemine on tõntsimaks jäänud ja ta peab hoolega iga teekonarust ja auku sihtima. Võib-olla tingis päris loguks muutunud BMW seda, et temaga hästi ettevaatlikult ümber käidaks. Ehk oleks äkiline raputus sõiduriistale saatuslikuks osutunud ja maanteedest väsinud käru oleks lagunenenud koost. Masinad nagu inimesedki muutuvad aastatega rabadaks, mõnikord aitab väikesest nükkest, et midagi murduks, mida pärast on võimatu kokku lappida.

23

Siiski peatas Markus auto ühiselamu ees. Tagasiteel oli ta kutsunud: «Tule koju.»

Orvi polnud midagi vastanud. Mõne aja pärast kordas Markus:

«Tule ometi koju.»

Mida lähemale nad linnale jõudsid, seda ägedamalt käis Markus Orvile peale. Orvi polnud poolt silpigi vastanud, justkui oleks tänaseks sõnade limiit otsa saanud. Linnatänavatel keerutades Markus ainult nohises nina alla. Siiski tõi ta Orvi ühiselamu ette. Ehkki Markus võis raevuhetkedel sootuks teisiti käituda. Orvi oli selleks valmis, et Markus peatab auto mingil nurgal ja käsib naisel välja kobida. Ju ei kaotanud ta viimase silmapilguni lootust ja püüdis ennast taltsutada. Orvi tundis sel-

lest kergelt mõnu — nüüd saab ometi ka tema oma tahet Markusele peale suruda.

Orvi nägi läbi autoklaasi Etsi ühiselamu ukse ees kõndimas. Ta kandis jälle oma veidrat nokatsit, mille piklik põhi läks eest ning kukla kohalt kaarega kõrgemaks, justkui laevuke peanupu peal.

Jälle see Ets! Orvil polnud praegu mingit viitsimist temaga jännata. Mõni naine peab mehi või lassoga taga ajama, et kedagi silmusesse saada, teda aga aina piirati. Orvi ühmas midagi endamisi. Ju mõjub ta kest ligi-tõmbavalt; et sees on tühjus, ei läinud enamikule korda. Hinge ei saa niikuinii kätega kombata. Küllap Markuski ihales jälle Orvit oma läheduses tunda. Ets läks ka mõnikord päris segaseks, silitas Orvi juukseid ja paitas ta huuli. Kust see Ofelia Rosin küll niisuguse mehe leidis, kellest kummaline bantu suuga laps sündis? Kas teevad kreeka nina ning jääsinised silmad inimest teistega võrreldes õnnelikumaks?

Orvi astus autost välja ja ulatas Markusele käe. Käitu alati rahulikult ning viisakalt, oli Lull kunagi õpetanud. Ei me ette tea, pomises Orvi ning kehtas õlgu, kui Markus noris järgmist kokkusaamist. Markus ei tahtnud Orvi kätt lahti lasta, Orvi ootas kannatlikult, kuni vabaks saab. Väsimus tegi tuimaks, ta polnud praegu suuteline vaidlema, ennast õigustama või mingeid lubadusi andma. Miks peaks ta ülepea kellelegi midagi töötama? Ta on täiesti vaba inimene, lastagu tal toimida nii, nagu ise õigeks peab.

Markus pigistas Orvi kätt, nii et valus hakkas. Orvi vaatas vilksamisi üle öla — Ets lonkis lähemale, müts-laevuke pealael õõtsumas, kõrvade juures rippuvad pikad salgud tuulest veidi lendu kergitatud. Markus oma lühikeste juuste ja lohmaka mantliga oli Etsiga võrreldes vana ning moest mahajäänud mees.

Markus ohkas ning laskis Orvi käe lahti. Autouks langes prõmmuga kinni, BMW jõnksatas ning sööstis minema. Huvitav, kuidas Markus täna oma raevust vabaneb? Küllap keerab ennast lihtsalt magama, nii saab Paula elutarkuse kohaselt närvid hästi välja puhata.

Magad, magad, topid sõrmed kõrva ja pigistad silmad kinni — ega see kauaks aita. Jõuab niisugune hetk, kus enam ei hoolita millestki ja lihtsalt peab kõik hinge pealt välja purskama. Isegi kannatlik Sulli märatses ennast ükskord klaariks.

Oma esimesel pulma-aastapäeval tulid Orvi ja Markus sõitmast ja jätsid auto hoovile. Korraga kostis tuppa klirinat ja nad nägid keset päikesepaistelise õue Sullit, kes kevadisel keltsal libastudes auto juures tammus ja alpikannipotiga BMW aknaid sisse peksis. Orvi ärritus nii, et põlvedest käis värin läbi. Võib-olla ta kartis, et hullunud Sulli tormab trepist üles ja klohmib nad kõik vaeseomaks. Markus astus Orvi kõrvale, surus käed taskusse ja vaatas pealtnäha päris rahulikult alla hoovi, kus Sulli omal viisil kõige eest kätte maksis. Orvi ammutas Markuse käitumisest meelekindlust ning jäi — mis seal iseendale salata — huvi ja kahjuröömuga Sullit vaatama. Kas Sulli oli tõesti siamaani lootnud, et Markus tuleb tagasi? Tookord üllatas Orvit Sulli lihtsameelsus, nüüd rääkisid Orvi kogemused teist juttu. Ta poleks arvanud, et Markus on tegelikult väga kiinduv inimene ja kohaneb halvasti uue olukorraga. Miks ta muidu veel nüüd, pärast lahutust, Orvit jälitas — kas vabal mehel polnud muud teha, kui oma endist naist taga ajada?

Ühelgi kurbmängul ei puudu omad naljakad küljed. Kahju ainult, et asjaosalised ise ei suuda neid jälgida.

Igaüks ei tule selle peale, et autoaknaid just alpikannipotiga sisse

peksta. Orvi jõudis tähele panna, et lill oli erakordselt lopsaka lehestiku ja rohkete õitega. Punased õied lendasid punase auto pinnale laiali, lehed jäid klaasijäänuste külge rippuma. Pott läks suurest löömisest kildudeks, viimase ruudu tarvis võttis Sulli kinga jalast ja virutas klaasi kontsaga katki. Pärast purustustööd nägi BMW välja nagu prügimäe vrakk, mis õisi ajas.

Kõik aknad katki tagunud, ei vaadanud Sulli maja poolegi. Ta sättis rüüstatud pealsetega lille jäänused ettevaatlikult peo peale, sikutas räti otsmikule ja läks oma teed. Kui raev oli Sullit kaunimaks teinud — selg sirge, jalad jõuliselt harkis, käsi liikus laia kaarega —, siis lahkudes vajus ta uuesti kühmu, samm kobav ning tõnts.

Sulli vihapurske meenutamine ei seganud Orvit koos Etsiga ühiselamu poole astumast. Ets hoidis tal käe alt kinni. Hetkeks tundis Orvi end ebamugavalt, talle paistis, et Markus jälgib neid eemalt, siis lõdvestas teda ükskõiksus. Imekspandav, et vabadustunne polnud temas veel kuigivõrd juurduda jõudnud.

Valvelauast möödudes poetas Ets rahapaberi nii osava liigutusega tindilaigulise lauapaberi alla ning Jerle-moor vaatas nii hajameelse pilguga kõrvale — sinna, kus rippusid võtmed, et Orvi ei saanud vastu panna ja turtsatas. Orvi teadis, et kui mitte see numbriga paber, oleks Jerle-moor ta põhjalikult läbi võtnud. Oh, missuguse raugematu innuga jutustas ta teinekord libudest, kes mehi magatavad. Eriti, kui ta mingi toa elanikega raksu läks, seda aga juhtus Jerle-mooriga sagedasti. Jerle-moori sõnad olid siis rasked ja kleepuvad. See vooruslik, ent rahaahne moor oli ikka paras peletis küll. Orvi ei mäletanud, et teda oleks kunagi kasitud olekus nähtud. Kuid mis siin imestada, nädalalõpudel veetis Jerle-moor oma nelikümmend kaheksa tundi ühtejärke laua taga. Seal ta konutas päeval ja tukkus öösiti, roheline lauapaber padjaks. Ega ta leib kerge olnud.

Trepist üles minnes suutis Orvi vaevalt jalgu liigutada. Meeleldi va juks ta sedamaid koti peale ja noriseks magada. Aga mis neil ikka rääkida on, varsti keeravad nad niikuinii ennast kõik pikali.

Ets võttis aeglaselt astuval Orvil piha ümbert kinni. Nii nad läksid ja Orvi kallutas oma väsinud pea Etsi põse vastu. Õudne mõelda, et saabub kord päev, kus sirutad asjatult käsi, kõik aina taganevad ja keegi ei taha, et sa oma pea ta põse vastu toetaksid.

Etsi üle ei saanud kurta, Orvi ei arvanud, et ta veel kedagi jahiks. Vaevalt ta suudakski, endal kehv tervis. Mõnikord jäi ta õige pea nohisedes magama ja Orvil oli teda hommiku eel kahju äratada. Ühiselamu kirjutamata seadus nõudis, et kella viieks oleks maja võrarestest puhas. Isegi puhkepäevadel juhtusid mõned väga vara tõusma, veel enam ei sobinud argipäevahommiku kainuse ning mureliku asjalikkusega kokku, et mingid patukotid naiste tubadest kikivarvul välja hiiliks. Seda reeglit ei tohtinud keegi rikkuda. Selles osas ilmutas Jerle-moor raudset järjekindlust, mistahes pistis poleks teda suutnud kõigutada.

Orvi koputas märguandeks piidale. Külaliste puhul käis uks kahe lukuga kinni. Ka ühiselamu koiku valdajad tahtsid teinekord luua endale illusiooni: minu kodu, minu kindlus. Vähemalt hilisõhtutel.

Toas põles kollase kupliga öölamp. Orvi viipas kaaslastele. Ets võttis laevukese peast ja viskas vastu lage. Ta oli kõigest kõige poisikeselikum.

Malle istus oma Jooruse kõrval, pea mehe õlal. Mees õõtsutas ennast ja Malle pea käis pendlina kaasa. Eile restoranis oli Malle vesistanud, ju nad ikka Joorusega riidlesid. Mallet tappis armukadedus, ta kahtlustas

kogu aeg, et Joorusel on sada naist sabas. Toakaaslased pidid ühtelugu Mallet rahustama — tüse ja aeglane Joorus ei andnud tänapäeva lillelõikaja mõõtu välja. Seevastu Vilmer, kes vargsi Ebe kaela mudis, oli tõeline spermatoosaurus — tema kannul käisid põnevad lood, andis ikka arutada. Ebe polnud neist suuremat välja teinud, ta leidis ise kiiresti uue poisi, kui ainult tahtis, asja nüüd Vilmerist. Võib-olla just sellepärast tuli Vilmer ikka ja jälle, et Ebe ta vastu hoolimatust üles näitas.

Ebe oskas Malle armukadeduspiinu kõige paremini vaigistada. Ta vattaras kokku taevast teab mida ja püüdis lahata Jooruse käitumist. Ebel läks see lobedasti — kui Joorus tulemata jäi, kinnitas Ebe, et ihnsusehoog nõõrib mehe käsi. Selles peitus tõetera — Joorus puudus kõige sagedamini, kui peeti mürtsakaid pidusid restoranis; ka Jerle-moor vahitas teda vihase pilguga — Joorus poetas teistest vähem roheline laua-paberi ääre alla.

Malle kuulas, kuulas, pärast ohkas ning ütles, et Joorus on tõsine ja kokkuhoidlik mees.

Orvi vaatas vooditel istuvaid naisi ja mehi ning Etsi, kes ikka veel mütsi lakke loopis, ja tundis nende kõigi vastu suurt poolehoidu. Kahju, kui see kamp ühel päeval laiali laguneks. Nad sobisid omavahel, pisedamad ebakõlad ei tulnud arvesse. Või oli neid miski lihtsalt sundinud leplikuks?

Kui nad kord juba kokku sattusid, kui nad kord juba sellisteks olid kujunenud, miks ei peaks nad inimesele nii omaseid hirmu- ja üksindusemõtteid üheskoos eemale tõrjuma! Hundi ulgudes panevad hobusedki pead kokku ja löövad tagajalgadega üles. Mis sest paremat tuleks, kui igaüks neist ohiks omaette, istuks üksinda oma lambisõõris ja tikiks minevikupilte ristpistega läbi. Patja nutmise öid tuleb kõigest väest kaugemale peletada.

Orvi kooris üleriided maha ja vajus voodi peale pikali. Ta laskis liikmed täiesti lõdvaks ja liigutas vaid varbaid. Küll on hea, et Saima talle kortsumatu kleidi muretses.

Ets kallas poolikust veinipudelist klaasi triiki täis ja astus ettevaatliku sammuga lamava Orvi juurde. Ets toetas Orvit pea alt nagu haiget ja andis talle juua. Orvi rüüpas suurte söömudega, ahnelt, nagu oleks ta äsja olnud janusse suremas. Vein nirises suunurkadest kaelale ja tilkus krae vaheltki sisse.

«Sa olid täna nii kaua ära,» tähendas Malle murelikult.

«Üks mees pani mind punasesse plekk-kasti, vedas linnast välja ja tahtis ära tappa.»

Orvi timmis oma häälele ükskõikse kõla.

Ta nägi enda kohal Ebe kohkunud nägu.

Orvi muigas.

«Ta luiskab,» hakkas Ebe naerma.

«Niru vend, kes naist ähvardab,» tähendas Vilmer. «Õrnemat sugu saab teisiti oma pilli järgi tantsima panna. Ega kass pole tiiger, kuigi mõlemad on triibulised. Mul oli sõber, kes ennast oma naise pärast üles poos. Oleks ta ometi enne nõu küsinud!»

«Mida sa oleksid soovitanud?» küsis Ebe kiiresti vahele.

«Paljugi mis,» kohmas Vilmer ja puhus suitsu. «Isegi kibe kärakas ja magus muusika aitavad inimest vee peal hoida, kui enam muud pole.»

Orvi sirutas end, et Vilmerile otsa vaadata.

Seal ta istus, pool nägu sügavas varjus, silm sihtimas sigaretti. Justkui enesetapja, kes viimse mahvi eel viivitab.

Orvi ei uskunud muinasjutte ega imesid, ka saatus sõltus tema arvates lihtsalt juhuste kokkulangemisest. Pidi see Markus oma punase autoga nende akna alla tulema! Aga üks salapärane asi oli Orvi meelest siiski maailmas olemas — magnetvormid. Millega neid seletada, Orvi ei teadnud. Naiselik mõistus niikuinii ei küüni teaduse või tehnika üksikasjadeni. Kuid Orvit lummas see asjaolu, et midagi nähtamatut ja kompmatut võis tormiks nimetada. Viimasel ajal räägiti üha sagedamini, kuidas inimene kannatab mitmesuguste silma ning kõrvaga tajumatute tegurite all. Kui nii, siis Orvi pidas oma sisemiste rahutuste ja ebakõlade põhjustajaks just nimelt magnetvorme.

Täna õhual — kell oli saanud kaksteist — tundus Orville, et nende ühiselamutuppa on magnetvormid laia rindena sisse murdnud. Kõik läks just nagu tavalist rada pidi, kuid ometi kiskus midagi kiiva.

Kaheksa inimest, kes olid omavahel harjunud ja üksteist ei häbenenud, veetsid öid väljakujunenud tavade ning võimaluste kohaselt. Enne kui voodisse heita, käidi restoranis head tuju loomas. Kui rahast nappus, toodi siiasamasse tuppa mõned pudelid veini, mis kiiresti tühjaks said. Ega siis muud, kui keerati aga valgus surnuks. Ebe kohustuseks oli veel kord ukse lukke kontrollida. Ka täna jooksis ta paljalt üle toa ja katsus linki. Orvi teadis, küllap ka Ebe ise, et kui ta alasti üle toa lippab, vaadatakse teda igast voodist. Suuremat näha polnud, akna ees rippusid küllaltki tihedad kardinad. Ümberkaudsed laternad kumasid parajasti nii palju sisse, et aimata valget keha ja rindade õõtsumist.

Nagu ikka, sosistas kannatamatu Vilmer ukse juures kohmitsevale Ebele:

«Tule rutem!»

Teistel oli põhjust itsitamiseks.

Tavaliselt jätkus kihistamist ja kõnekatkeid niikauaks, kuni taibati, et nüüd on aeg jutud jätta.

Täna panid magnetvormid siin ruumis omad reeglid kehtima. Ühestki voodist ei kostnud naeruturtsatusi. Miskipärast kuivas kõigil naljasoon ära.

Seevastu ägenes kord-korralt omavaheline sosistamine. Kohati kõlas salajutt tigea sisistamisena. Mis mürad muremäed küll seisid hea tuju hoovustel ees?

Saima keeras ennast räntsatahes. Ta liigutus oli nii hoogne, et Orvi arvates pidi Olavi madratsi pealt maha pörkama. Üldiselt ei saanud Olavit endast välja viia, kui mitte muust, siis piiblisõnast leidis ta ikka tuge.

Ka Orvi ise ei suutnud Etsi kõrval lõõgastuda. Etsi käed olid eba-meeldivalt külmad. Ets nihutas oma põse vastu Orvi põske, ta pikad juuksesalgud sattusid Orville kõrva. Läbi keha käis tülgaastusevärin.

Orvi püüdis oma kuulmist välja lülitada, see ei õnnestunud. Ühtlasi ei tahtnud möödunud raske päev teadvusest haihtuda, uitmõtted olid endale vabajooksu kätte võitnud ja Orvi ei osanud pidureid leida. Kõik nad sehendasid läbiseigi ta ümber — oma toa naised, nende kallimad, Markus, Sulli ja Lull, isegi Rauni Eevalt, Paulast, Markuse lastest ja Ofelia Rosinast rääkimata. Kusagil tuisusel maanteel püüdis keegi ennast murumättasse kasvanud hange alt püsti upitada.

Orvi ei saanud neist inimestest kuidagi vabaks. Nad õõtsusid ta läheduses, magnetorm paiskas Orvit orkaani jõuga uuesti ja uuesti nende keskele, kuidas ta ka ei tõrkunud.

Häda neil oli Markusega vanu asju ajatolmu alt välja kaevata!

«Ei taha!» käratas Malle korruga valjusti. Ta vist tagus jalgadega voodi otsa pihta, sealtpoolt kostis mütse ja mööblitüki raginat.

«Tibuke,» virvendas Jooruse rahustav hää läbi toa.

Ebe purskas naerma, ta tõmbas vilinal õhku ja luksatas.

Need kolm olid mängureegleid rikkunud. Teatud hetkest peale polnud siin toas vali jutt või mingisugune seletamine lubatud. Inimene selleks ongi inimene, et üht-teist taibata, ilma et talle peaks kõike nina peale kirjutama.

Siiani peeti nende kambas Vilmerit ainsaks mustaks lambaks. Kunagi tegi ta ääri-veeri juttu, et öö on pikk ja kõik nad võiksid mitmes osas kaasa mängida. Et näe, välismaal läheb grupiabielu üha enam moodi, ühest kindlast inimeste ringist kasvab tugev kollektiiv, kaua siis võivad kitsarinnalised eelarvamused inimest tema eneseväljenduses piirata.

Aga siis alles tõusis märul! Naised pidid Vilmeri äärepealt läbi klohmima ja üle läve viskama. Ebe astus Vilmeri kaitseks välja, ta hoidis Mallet tagasi, kui too rusikatega vehkis ning sajatas, et ega siin pole koerapulm!

Vilmer püüdis naisi naljaga rahustada. Ta lubas raevunud Mallele, et tema jäetakse ringist välja. Selle ütlemisega valas ta õli tulle — kas tema, Malle, kõlbas siis ainult veel prügimäele või kuidas?

Vilmeri vihjed torkisid Mallet veel kaua aega tagantjärele. Ta kinnitas naiste omavahelises ringis mitmel korral, et ega nad sellepärast veel litad pole, et neil igäühel eraldi korter puudub. Nad on ja jäävad ikkagi inimesteks, ning inimene peab oma väärikust igas olukorras säilitama. Mis need meist paremad on, kes oma nelja seina vahel pagan teab mis teevad, endal pärast süütud näod peas! Meie oleme vähemalt loomulikud, meil pole häbitegusid, mida varjata. Et Malle närve normi viia, saatsid teised naised oma korterit omavad liiderdajad seenele, põrgusse ja veel paari pimedasse kohta. Malle jahtus aeglaselt nagu kerisekivi, kalla talle või jääsulpi pähe, ikka särtsub. Siis võttis veel Saima kätte ja pahvatas purjuspäi, et tema küll ei hakkaks lamenti lööma, kui Vilmer ta kõrvale vajuks — ega see tükki küljest võtaks. Ka Saima sai oma jao kätte, va raiskuläinud plika.

Sosinatest kostis läbi Ebe nuuksatus.

Leidis ka aja! Miks tema siis liimist lahti läks?

«Ma tean küll,» ütles Ebe karedalt ning luksatas.

Hoia ja keela, mõtles Orvi pahaselt. Ka Ebet on kiivus kägistama hakanud. Otsas, sellel voodil on möra sees. Vilmer võtab kohe saba selga, kui vaid aimab, et teda tahetakse kinni hoida. Temale on vabadus vajalikum kui õhk. Vanasti oli Orvi arvanud, et armukadeduse ja musikaalsusega on asjad ühtemoodi — kas on või ei ole. Inimene oma kõrva peenemaks timmida ei suuda, küll aga arenevad tunded: paisuvad, kärbusvad, kustuvad ja ärkavad jälle, uus õis nagu imetegu. Mis küll Ebele äkki pähe löi? Parema, kui ta oleks Vilmerist lihtsalt ära tüdinenud, mitmeid kuid koos magatud. Vilmer olevat siin käinud ammu enne, kui Orvi ühiselamu koiku peal koha sisse võttis. Tema tõigi uue tüdruku jaoks poisid kaasa. Nii ilmus Ets silmapiirile. Orvi suhtus Etsisse ühteviisi — sallivalt, kuid võrdlemisi jahedalt, ega kujutanud ette, et ta ühel ilusal ööl Etsi pärast kriiskama kukuks. Muidugi kõlbas südamlilik

Ets selleks, et oma põske tema põse vastu toetada, juhtus ju, et mingil tühjusehetkel vajasid kedagi enda kõrvale.

Ebe poolt kostsid matsud. Polnud kahtlust, ta tagus Vilmerit läbi teki.

Seal rabeldi. Ega Vilmer ei lasknud endale liiga teha. Küllap hoiab ta Ebel seni kätest kinni, kuni tüdruk rahuneb.

Orvi polnud kunagi teiste käest pärinud, kas Ebe jäi omal ajal Vilmerist rasedaks või oli selles viperuses keegi teine süüdi. Kui Ebe seda isegi täpselt teadis — teda vaimustasid vääramatult kahekesi veedetud ööd ja peale Vilmeri juhtus ka teisi, kellest ta ära ei ütelnud.

«Hulluks võib minna,» pomises Malle poolvaljult.

Kas ta jagas ikka veel Joorusega maid või häiris Mallet Ebe käitumine?

Nüüd võttis Saima kätte ja kukkus nuuksuma.

Täna ööl möllasid magnetormid just selle toa lae all — mis needus neid siin puhkema sundis?

Orvi tundis iseenda üle pahameelt, et ta teisi kuulatab, nende ohkeid, nuukseid ja sosinat oma kõrvadesse püüab. Kas hakkasid talle omal ajal Markuse mamma Paula halvad kombesid külge? Kas ka tema ei saa enam omaette elada, ilma et teisi jälitaks? Orvi püüdis ennast mitmel viisil ümbritsevast välja lülitada — ei saanud, ei aidanud isegi numbrite lugemine.

Orvi ei võtnud Etsi kõrval kuidagi vedu. Ets oli väsimas ja Orvi tundis, kuidas mees võitleb unega. Justkui laps, mõtles Orvi, kui silmad vajuvad looja, sündigu ümberringi mis tahes, tema peab saama magada. Orvi ei osanud endale aru anda, miks ta praegu Etsi peale vihastas. Las inimene puhkab. Aga Orvigi leplik meel kippus uuesti kaduma — mingu see Ets ja norisegu oma voodis, siin on palav ja kitsas. Kott ka kõva, muudkui nihele — ega seegi aita, ja pahameel aina paisub.

Kõiges on süüdi magnetormid, mis muud.

«Käige kus kurat!» hüüdis korruga Malle.

Orvi tõusis kohkunult istukile.

Saima sai julgust ja tagasihoitud nutt pääses kui paisu tagant valla.

«Ma tean küll!» hüüatas Ebe ja luksatas valjusti.

Lihtsalt imelik, ka Orvi tahtis valju häälega tõnnida. Juba nõõriski kurgu kinni ja pisarad voolasid mööda põski alla, tilkusid padjale ning Etsi põsele. Unesegane Ets hakkas Orvi nägu pühkima, aga see hellus ajas Orvi veel rohkem närviliseks.

«Käige kus kurat!» käratas Malle otsustavalt.

Orvi nuuskas nina ning jäi ootama. Ta kartis, et Malle kargab püsti ja hakkab meeste riideid üle ukse koridori loopima. Mõnus lugu! Terve korrus jookseb kära peale kokku ja on seda pahandust veel tarvis! Orvi kujutles ennast koridori akna all alasti lõdisemas ja meel läks veelgi hapumaks.

Magnetorm, mis tegi selle toa elanike kallal oma laastamistööd, jõudis haripunkti.

Kõik naised nutsid kooris.

Mehed pomisesid läbisegi kohmakaid lohutussõnu. Igaüks neist alandas oma hääle nii madalaks kui võimalik, kõmina taustal kuuldus naiste halamine veelgi heledam. Nad pobisevad moepärast, tegelikult ei hooli nad meist, neil pole tõelisi tundeid, vilksatas Orvi ajus.

«Käige!» sisistas Malle. Ta kargas voodist püsti, paljad tallad latsusid, kui ta endale mingit riidetükki selga otsis. Malle seisis kardina ette ja kukkus kätega vehkima, nagu ajaks kärkseid aknast välja. Orvi toibus

nutust ja pani imeks, et Malle oli pimedas toas oma keha katnud — mis talle küll päeval pähe löi, kui ta Joe Trilli paljaste rindadega peletas?

Orvi pilutas lauge, silmad seletasid päris hästi. Mehed ajasid ennast üksteise järel püsti, nad koperdasid voodite juures ja sikutasid pükse jalga. Miskipärast kippusid nad tuikuma ja haarasid tuge otsides küll padjast, küll voodisambast kinni. Ometi polnud keegi täna nimetamisväärselt joonud, see kerge vein pidi juba lahtunud olema — miks nad küll niimoodi kakerdasid?

Ebe jalad põntsatasid põrandale ja ta kahmas lina ümber. Ka tema oli korruga häbelikuks muutunud — või sai ennast magnettormi eest paremini kaitsta, riided seljas? Ebe lippas üle toa. Mehed kohmitsesid veel, kui Ebe juba pärani ukse juures seisis, valmis võõraid välja viskama.

Olavi läks viimasena. Ta peatus Saima peatsis ja ütles vaikselt:
«Allah.»

Suletud ukse tagant kostis Vilmeri vandumine.

Neli naist kogunesid laua juurde, võtsid aegamööda istet, kes paljas, kes poolpaljas, toetasid pea kätele ja kukkusid uue hooga vesistama.

Nad nutsid ennast põhjalikult välja.

25

Ulgunud tunni või kaks — kes seda kella vaatas — kobisid naised uuesti vooditesse laiali. Seal laua taga ei selgitanud keegi oma haleda meele põhjusi — saab neid üldse sõnadega edasi anda? Kui inimene on endast väljas, võivad suured mured kujutluspildi pinnal kõrvalisse nurka pugeda, aga mõni tühine lapsepõlve solvang paisub määratuks ja üürgbab kui toru taeva poole. Isegi ei tea, miks.

Kui Orvi seal naistega kaasa nuttis, uitasid ta mõtted omasoodu. Ta töinas rohkem üksmeelest, ja mis sa hing ikka teed, kui magnetorm su üle võimust võtab! Orvisse valgus suur lugupidamine: ta toakaaslased on tegelikult väga vaprad naised, kunagi ei virisenud nad tühja-tähja pärast ega puhunud ennast teiste silmis märtriiks. Orvil oli olnud üks klassiõde, kes armastas üldtunnustatud õnnetusehunniku ning kannataja osa. Kui ta juhtus varba ära lööma, sumises peale kõikide korruste ka õpetajate tuba koledast õnnetusest. Ükskord tuli tol kooliõel vistrik nina peale ja kooliarst hakkas peaaegu kanderaami ning südametilku valmis seadma. Enne pikemat matka küsiti kooliõelt alati, kas ta jaksab nii pikka maad maha käia, kui jõuti poolele tee, pakkusid teised talle oma jalanõusid, äkki on vaesekesel kand villi hõõrutud! Ega selle osavõtliku kihina-kahina juured polnudki kuigi sügaval peidus. Teised tahtsid lihtsalt neid hädaldamisi ennetada ja piripoti näol kulpis moka asemel rõõmsat naeratust näha.

Orvi toakaaslastele polnud selles plaanis midagi ette heita, nad nutsid haruharva ega läinud oma muret üle ühiselamu kuulutama.

Orvi jäi vapruste poolest toakaaslastele üldiselt alla. Pärast Lulli ja isa juurest lahkumist oli ta tihkunud mis hirmus. Tõsi küll, ta eelistas üksinduses pillida. Omaette valatud pisarad karastasid Orvi meelest iseloomu, kasvatasid inimest iseseisvamaks ja otsustusvõimelisemaks. Kui sa juba raske meeleheite puhul üksinda toime tuled, siis muudes olukordades pead seda paremini vastu.

Üks raske katsumus tabas Orvit sealsamas õmblusvabriku ühiselamus, kus ta enne abiellumist elas.

Jultunud varas tegutses endistviisi ning ühine oht lepitas Orvit kolme A-ga. Ühiselamu trepiotsal sai ta tuttavaks Kulloga, kes milleski meenutas Redit.

Ühel õhtul, kui kolm A-d olid nagu tavaliselt seltsis välja läinud, tuli Kullo Orvit vaatama.

Mõnda aega otsisid nad jutuainet ja nagu ikka sellisel puhul kiruti veidike ka halba ilma.

Äkki jäi Kullo Orvile otsa vaatama ning ütles tungivalt:

«Ma jumaldan sinusuguseid rikkumata inimesi.»

Orvi naeratas kohmetult ega pannud pahaks ootamatult pruugitud «sina». Redi kõrval loomulikkusega harjunud, pidas ka Orvi igasugust peierdamist odavaks poosiks, mis põrmugi inimest ei kaunista.

Nad istusid teine teisel pool lauda, Kullo võttis Orvil kätest kinni ning jätkas:

«Ma tahaksin alati ja igal pool su juures olla. Ööbikud laksutavad suveöö hämaruses, me oleme kahekesi. Äike kõmiseb ja paplid lõhnavad vihma järel, hoiame teineteisest kinni. Puud jäävad pärast hallaööd paljaks — hullame sinuga kollaste lehtede kuhilates. Tuleb pakane, ma sõrmitsen raagus oksa nagu pillikeeli — kõlab imepärane viis; sina seisad kõrval ja kuulad mind. Kevadel jookseme, kaks üleannetat, jalgu-pidi ojas; pärast istume tulepaistel ja meenutame talviseid karmiinpunaseid loojanguid. Murede lumepallid lükkame üheskoos kuristikku. Kui sa väga ära väsid, istun su juurde ja loen vanu luuletusi, mis räägivad lambakarjast ja leivalõhnast.»

Seal laua taga, kui Kullo hoidis Orvi käsi oma peos, puistas poiss veel palju seesuguseid ilusaid sõnu. Kullo silmad läikisid, ajuti tundus, et ta nagu ei näegi Orvit enda ees. Lõpuks tuli ta maa peale tagasi ja kinnitas, et rääkis niimoodi esimest korda elus, ta julges seda teha, sest Orvi ei naera ta üle.

Orvi põdes sel ajal ikka veel kodust lahkumise valu, ta tundis end ajuti nii väetina ja mahajäetuna — seepärast langesid Kullo sõnad viljakale pinnasele. Orvi ei andnud endale aru, et nii kaunis jutt ei saa päris siiras olla. Kuna Orvi suhtus tülgaastusega kolme A ja nende poiste ühis-magamistesse, janunes ta seda enam millegi puhta ning tõelise järele. Ei, Kullo avaldustes ei osanud Orvi midagi võltsi leida.

Kullo sõnad sisendasid Orvile uut usku headusse ja inimestesse. Põline linnalaps Orvi hakkas Kulloga kohtumisest peale märkama looduse ilu. Ta unenägudes lendasid valged haned ja kohasid hämarad põlismetsad.

Paraku ei õnnestu inimestel pea kunagi oma tundeid salajas hoida. Ka kõige varjatum kiindumus ujub tahtmatult pinnale — armunud on inimkonna kõige kaitsetum osa. Igaüks võib neid pilkava sõna või iroonilise pilguga riivata.

Ent armunud on ka kõige kangekaelsemad teiste hulgas — sellepärast ei hoolinud Orvi ega Kullo, et nende selja taga kihistati või nende kulul nalja heideti. Nad said teiste silma all kokku, ootasid teineteist trepiotsal, jalutasid maja ees ja istusid külma ilmaga ühiselamu toas, kasutades aega, millal kolm A-d linna peal seiklesid.

Kolme A koju tulles lahkus Kullo viivitamatult, jättes pikkadest ilusatest kõnedest rambunud Orvi kolme A pilklike pilkude ohvriks.

Sel ajal unistas Orvi paigast, kus saaks Kulloga segamatult olla. Ta ei väsinud poisiga istumast ja teda kuulamast.

Orvi oli neil päevil siiralt õnnelik. Esimest korda elus rääkis ta avameelselt kõigest, mis tal hinge peal lasus. Kullo kuulas teda tähelepanelikult ja Orvi märkas imestusega, et Kullo on veelgi parem kaaslane kui Redi. Redi pidas alalõpmata mingeid plaane ja tahtis Orvit nende osaliseks kaasa tõmmata. Kulloga seevastu oli lahe olla, ta ei kluninud Orvilt mingeid lubadusi ega üritanud tüdrukut oma tahtele allutada.

Orvi püüdis kolme A pilkeid ja madalaid nalju kõrvust mööda lasta. Öhtust öhtusse küsisid nad, et kas neid ka pulma kutsutakse; tögamisest tüdinud Orvi jaatust kuuldes hüüdsid kolm A-d kooris, et saagu teid palju nagu liiva mere ääres.

Orvi naeratas neile andestavalt, mis mõistsid need poistemagatajad tõelistest tunnetest!

Ühel päeval püüti ühiselamus varas kinni. Kogu lugu osutus väga lihtsaks. Varas kasutas meeste hooletust. Jäi kusagil toauks lahti, napsas pikanäpumees mingi parema riidetüki kaenlasse ja peitis kompsu pööningutrepile pimedasse nurka. See polnudki nii kasutamata koht — mõned käisid seal oma tüdrukutega salajuttu puhumas. Võib-olla just sellepärast, et keegi selles paigas kunagi valgust ei süüdanud, polnud midagi kahtlast märgatud. Varas passis öö vaiksemat tundi ja viis järjekordse saagi meeste pesemisruumi. Seal sidus ta pambule nõöri külge ja laskis kolmandalt korrusel tasapisi alla. Just pesemisruumi akende all kasvasid põõsad. Hommikul tõusis varas enne kukke ja koitu — talvisel ajal polnudki vaja nii vara ennast maast lahti kangutada —, korjas põõsastest saagi kaenlasse ja viis kuhugi, kus kaup maha saherdati.

Varas jättis Orvile kirja.

Orvil oli see lühike tekst siiamaani sõna-sõnalt peas:

«Anna andeks, aga ma ei ole midagi valetanud. Juba esimesel kohtumisel ütlesin, et varas seisab sinu ees. Oleksid võinud mind kohe üles anda.

Tahtsin nii väga oma printsessile kuldkrooni.

Sinu Kullo.»

Orvit paneb see meenutus praegugi rahutult vähkrema.

Toas on vaikne. Keegi peale Orvi pole ärkvel. Nutud said nutetud ja naised puhkavad väsimust välja.

Isegi kolm A-d tõmbusid tõsiseks, kui Orvi päevade kaupa tursunud näoga ringi käis. Asi oli päris hull — kui vanasti teretati Orvit sõbralikult, siis nüüd vaadati temast mööda. Kihin-kahin ei tahtnud ühiselamu peal kuidagi vaibuda. Orvit peeti peaaegu et kaasosaliseks. Teda isegi kutsuti paaril korral ülekuulamisele, aga siis jäeti rahule.

Kolme A süngus asendus pikapeale taas ülemeelikusega ja keegi neist nuhkis Orvi öökapist Kullo kirja välja. Orvit hakati siitpeale selja taga, aga julgust saades ka üsna avalikult Kuldkrooniga Printsessiks hüüdma.

Orvi ei söandanud kuskil oma nägu näidata. Vabal ajal lõdises ta puiesteel pingi peal ja hiilis alles hilisõhtul ühiselamusse magama. Kord trepist alla minnes kuulis ta, kuidas keegi meestest nimetas Kullot haigeks inimeseks. Sellest peale selgines taevast Orvi pea kohal. Kleptomaa-nid tõepoolest ei saavat oma tumedale tungile vastu panna. Tähen-dab, Kullo polnudki alatu petis. Orvi rahunes küll veidi, kuid mõistis, et ta on koledasti naiivne ja abitu. Üksi ja omapäi ei suuda ta minna läbi mustade maa — läbi elu.

Närvipingest väsinud Orvi loidus ning kuulas alandlikult kolme A

korraldusi. Olgu või nemad see juhtiv jõud, kuni parem tuleb. Järjest enam veendus Orvi, et ta vajab enda kõrval õlga, millele toetuda, ja kätt, mis teda kukkumisel tagasi hoiaks.

26

Ei tea, kust Lull haisu ninna sai, igatahes purjetas ta varsti pärast Kullo areteerimist kohale.

Õhetav ning hingeldav Lull viskas kindad ja mütsi Orvi voodile. Oli ta päästmist nii pakiliseks pidanud, et trepist lausa joostes üles tuli? Lull võttis Orvil ümbert kinni, tal läksid silmad märjaks.

«Ütle nüüd ometi, mis sinust sedaviisi saab?» — nii ta päris, osavõtlik Lull. «Ma ei julgenud isale kõike rääkida. Ons talle südamerabandust vaja? Redi oli lihtsalt poiss, nüüd sai su lemmikuks vargapoiss!»

Orvi seisis käsi laiutava Lulli ees nagu vaene patune kunagi, nina norus.

«Mis sinust tahta,» ohkas Lull. «Sul on lapse aru ja inimesi sa ei tunne.»

Orvi noogutas. Ta ise oli enda suhtes samale järeldusele jõudnud.

«Me peame sind sellest mülkast välja kiskuma,» otsustas teotahtest pakatav Lull.

Jälle kord puhkes Orvi nutma. Ta ei haletsenud iseennast ega kurvas-tanud Kullo pärast — ta töinas õndsusest, et keegi ometi tahab tema eest hoolt kanda. Lull ja isa kasvasid tema silmis määratult suurteks inimes-teks — nad võtavad endale mure kaela, pakuvad kaitset täiskasvanud ja niisama hästi kui võõrale olevusele. kes on ennast tumeda loo sisse mäs-sinud. Orvi tundis ennast kalgi kääbusena — tema poleks säärasel juhul suutnud andestada.

Tuli uuesti meelde Ofelia Rosin. Teab mis Kullo-sarnast vargapoissi ta omal ajal uskus ja temalt lapse muretses! Äsia Lulli ja isa suuremeel-sust imetlenud Orvi mõtles vaenulikult Ofelia Rosinale, nagu oleks tüd-ruk peale kõige muu pärinud temalt ka oma lapseliku aru ja kogene-matuse.

«Ega sina pole erand.» lohutas silmi pühkiv Lull elutargalt. «Kunagi usaldasin ma ääretult üht inimest; kui mulle üldse tundus selles maa-ilmas midagi kindel olevat, siis oli see tema. Ühel õhtul ta läks ega tul-nud enam iial tagasi. Ta ei saanud surma. temaga ei juhtunud mingit õnnetust. ta lihtsalt kadus. Ta ei vaevunud mulle ühtki rida kirjutama ega muul viisil selgitust andma. Tead, ma pidin hulluks minema. Ma ei osanud tagantjärele leida seda hetke. millal olin vea teinud. Tema halas-tamatus piinas mind kaua.»

Lull vaatas aknast välja ja pilutas silmi.

«Sind me usume, Orvikene,» lisas Lull hetke pärast.

Lull polnud kunagi varem ega hiliem Orvis nii sooje tundeid ära-tanud kui tol korral. Orvi kuulas Lulli ja mõtles, et tegelikult on vere-sugulus vist üks suur tinglikkus. Ta oma ema andis ta kunagi kerge südamega käest, aga Lull muretses veel täiskasvanudki Orvi pärast. Siis ja eriti hiljem pani Orvi tähele, et kaasaegses maailmas on sugupuud, vanemate ja laste suhted päris sassis ning segamini. Päritoluniite pol-nud tihtipeale võimalik lahti harutada. Mitte ainult viimane sõda ei põh-justanud ebamääraseid olukordi, moodsate aegade tulles levis üha laie-malt ükskõiksus oma järglaste või esivanemate käekäigu suhtes. Vane-

mad tormasid lahku ja jooksid kellegagi uuesti kokku. Laps ei teadnud ärgates, kes talle vastu vaatab. Uuest mehest sai uus isa, järjekordsest naisest järjekordne ema. Võõrasemaks ja võõrasisaks nimetati uusi abielupooli üksnes vanasti, kui taheti perekonna koosseisu teisenemist rõhutada kui erakordset sündmust.

«Sa oled hea inimene, Lull,» kohmas Orvi.

«Näed nüüd,» hingas Lull kergendatult. Ju ta oli kartnud, et Orvi hakkab jälle jonni ajama. Ta võttis Orvil käest kinni ja rääkis nagu lapsele:

«Nüüd ole pai ja paki oma asjad kokku. Siis kutsume takso ja sõidame ilusasti koju. Isa kütab praegu ahju, tuba on soe. Sa heidad oma voodisse, paned pea padjale ja mured lendavad minema kui udusuled.»

Orvi korjas kuulekalt oma kraami kokku. Ega sellega polnudki suuremat vaeva. Ta oli siin toas elanud nagu vagunis, kogu varandus kahes kohvris voodi all. Mantli selga tõmmanud, jäi Orvi vaatama vaasi, mille ta hiljuti ostis. Kullo poolt kokkukantud lilli polnud sobinud purki ega pudelisse panna. Orvi keeras klaasnõu ja otsis selle tahkudelt oma näo peegeldust.

Lull tahtis igati Orvi enesetunnet paitada, ta kiitis vaikselt häälel tüdruku maitset, kes nii ilusa eseme oli osanud valida. Orvi kirjutas kolmele A-le südamliku lahkumiskirja ja jättis neile vaasi mälestuseks. Lull seisis Orvi selja taga ning noogutas: ta hindas heldust.

Sellest peale, kui nad ühiselamu uksest välja astusid, kohvrid käe otsas, jättis Orvi oma elu korraldamise täielikult Lulli hooleks. Orvi usaldas Lulli pimesi — Lull teadis, mis tegi, tema ei saanud eksida.

Lull otsis Orville uue töökoha — siitpeale pakkis Orvi šokolaadi. Nii pääses Orvi nende hulgast, kes küll järiest harvemini, aga siiski mõnikord tüdrukut Kuldkrooniga Printsessiks kutsusid. Ime küll, aga kolm A-d avaldasid kahetsust, kui Orvi õmblusvabrikust lahkus. Nad kutsusid üksteise võidu Orvit endale külla ja tunnistasid, et tegid nii mõnigi kord Orville liiga.

Varsti ilmus Orvi vaatevälja uuesti Markus. Maailm tüdruku ümber muutus üsna roosaks. Oli nii rahumeelne, nagu toimuks kõik mängult. Heaolu, muutumatult sõbralik õhkkond kodus, muhe jutt, lahedad naljad, ja õhtuti seisis punane läikiv auto akna all.

Juhtus nii, et Markus kutsus neid mõnikord terve perega restorani. Lull läks elevile, sädistas nagu muretu linnuke. Orvi vaatas teda väsinud muigega pealt — siiras rõõm kukkus elukogenud Lullil paremini välja kui lapsikul Orvil. Ent pikapeale nakatas Lulli lõbusus ka tüdrukut: elunautimine on kunst, mida tasub õppida.

Hiljem hakkasid Markus ja Orvi kahekesi aega veetma. Kukkus nii välja, et kord polnud Lullil mahti või kurtis isa kehva enesetunde üle.

Markus ei tüüdanud hajameelset Orvit oma juttudega. Mõned süütud lood, et mitte kogu õhtut vaikides maha istuda. Ent viisaka ja hoolitseva Markusega oli sellegipoolest mõnus koos olla. Mõnikord restoranikäras, kui tantsivate paaride vahtimine igavaks läks, kinnitas Orvi oma pilgu Markuse randmele, kuldvõruga kuldkell sobis tõmmu nahaga hästi kokku. Orvi mõtles, et need seal on ühed kindlad käed.

Markus polnud Orville vastumeelne, isegi enam, aegamisi hakkas Orvi Markusesse pooldavalt suhtuma. Ju aitas siin kaasa ka Lulli ning isa üksmeelne heakskiit, millega nad igasse Markuse sammu suhtusid. Usaldusväärsed inimesed nägid enda kõrval meelsasti omasugust.

Kes teab, kuidas kõik oleks kujunenud, kui Redi oleks välja ilmunud ja tüdruku tuimusest üles raputanud. Ent kui inimesed ise hoiduvad

vapustusest, siis tavaliselt ei aita ka juhus kaasa. Kas on vähe neid, kes käivad ringi, hing sügavkülmutatud olekus!

Läikiv auto sõitis kiirustamata sirgel teel, millel puudusid tõkked ning konarused. Ühel ilusal päeval lausub Orvi kõhklemata selle ühesilbilise sõna, mida kahe inimese kooseluks vajalikuks peetakse ja mille puhul keegi ei söanda küsida, kas kokkulepe sündis kainest kaalutlusest, juhusest, meeleolust või tõepoolest armastusest.

Edaspidise jättis Orvi Markuse hooleks. Täismees teab, missugused kohustused ta perekonda luues endale võtab. Miks pidi Orvi oma ajusid pingutama! Aitas sellest, et Lull lõi ettevalmistustele kaasa. Nad koostasid Markusega kahekesi külaliste nimekirja, panid restoranis väikese saali kinni ja isegi pulmakleidi riide vaatas Lull Orvile välja.

Ühel õhtul, kui Lull peokutseid ümbrikutesse jaotas, märkas ta Orvilt küsida, äkki tahab ta veel kedagi oma elu tähtsaima sündmuse puhul näha. Tüdruk vajus mõttesse, kõhkles kolme A juures, kuid jättis nad siiski kutsumata. Kooliõed langesid arusaadavalt mängust välja — hakkavad veel pärima, miks neil Rediga lõhki läks. Kes teab, äkki oleks mõni neist Markust nähes veel nina kirtsutanud ning küsinud, kust Orvi seesuguse puruvanakese välja kaevas!

Nii ei osanudki Orvi omalt poolt kedagi välja pakkuda. Siiski, korraks käis temast tuline juga läbi ja ta pahvatas:

«Kutsume Ofelia Rosina!»

Teiste üllatunud pilgud summutasid hetkelise elevuse ning tüdruk kohmas:

«Ainult ma ei tea, kus ta elab ja kas ta üldse elab.»

Et keegi polnud seesuguse veidravõitu nime kandva isikuga kunagi kokku puutunud, võeti Orvi sõnu peene naljana. Nii vanemad kui ka nende tulevane väimees pugistasid naerda.

Pulmad olid nagu pulmad ikka, omajagu lõbusad, omajagu nukrad. Pruut nägi kaunis välja, ehkki erutus teda kahvatuks tegi. Nii arvasid külalised, sest nad ei teadnud, et pidu oli äärepealt pidanud katki jääma.

Õnnelik noorpaar! Pruudi sini-sinistesse silmadesse võis iga nõrgem vend ära uppuda, ja ta huuled! — helelillad, poolavali, nagu laulaks ta kuulmatut õnnelaulu.

Pulmapildilt vaatas ilmatu uhke pruudikimbu tagant vastu veidike kokkunud ning lapselik nägu.

27

Hommikul oli tegemist, et koti pealt püsti saada. Juba ammu kuulis Orvi läbi une, kuidas toakaaslased sisse ja välja sõelusid, põrand nõtkus sammude all. Voodi võbises kergelt kaasa, nagu sõidaks maja alt rong läbi.

Õösel, olematusse vajumise eel, oli Orvi endale sisendanud: puhka põhjalikult välja, ela rõõmsalt ja ära enam iialgi mõtle möödunudule. Une eel näis see tagasihoidlik kava lihtsalt teostatav: hommiku piirjoone taga pidid algama uued teod ja mõtted — inimene on ju ometi oma päeva peremees! Mitme muretu kuu kogemus varuks, ei kavatsenud Orvi ka nüüd raskemeelsusse langeda ja oma minevikuga punkt-punktilt arveid klaarima hakata. Ei päevagi enam, otsustas Orvi ja mõtles küüniliselt: niigi läks Markuse kõrval palju aastaid raisku.

Orvi ei viitsinud ennast voodist kergitada, loidu rammestust hakkas

pikapeale hajutama imestus — miks teised küll laisklemisest lugu ei pidanud? Homme tuleb jälle vara tõusta ja närveldada pesemisruumis ning köögis järke oodates. Kes neid tujusid teab, ka Orvi oli eelmisel päeval juba pimedas kobistama hakanud. Regi Ertsi hommikused jook-sud on ära joostud, las virgad näitavad oma virkust üles, Orvi ei loo iseendast illusioone — üksik vaba inimene elab täpselt nii, nagu talle meeldib.

Orvi avas pikkamööda silmad ja vahtis lakke. Hall hämarus, päikese! pidi paks pilv ees olema — tõepoolest, aknale sabiseski vihma. Alles eile puistas rahet ja lund, täna laiutab jälle kõikjal pori.

Niisuguse ilmaga on kõige parem voodis lesida. Ka Joe Trill ei julge siis tuppa sisse tulla. Teistel pole vaja vaeva näha, et teda mingi nõksuga minema peletada. Joe Trillile teatatakse, nagu peenemates paikades kombeks: madam ei võta täna hommikul kedagi vastu.

Orvi pööras laisalt pead ja küünitab vooditsa varjust vaatama, mida teised seal teevad. Kolmekesi kobaras, askeldasid nad juba tükk aega akna all ja nende suust ei pudenenud ainsatki sõna.

Külg külje vastas, olid nad laua kohal kummargil. Mis saladust seal peidetakse?

Orvit hakkas vaevama uudishimu. Ta ei söandanud küsimusega vaikust rikkuda — äkki ei taha keegi pärast öist ulgumist suud pruukida! Mõnikord laiutas halva tuju luupainaja siin toas mitu päeva, parem mitte torkida. Pagan seda närvesöövat magnetormi teab, äkki möl-lab ikka veel. Isegi tavalised tormid ei vaibu nii kiiresti.

Orvi kobis voodist välja, käis pooljoostes pesemisruumist läbi, tuli kiirustades piki koridori tagasi ja hõõrus tee peal käsi rätikuga kuive-maks.

Mis nõidusega nad küll tegelesid?

Orvi lähenes teistele kikivarvul. Teda oli oodatud, seljad tõmbusid kõrvale. Orvi toetas käed lauaservale.

Naised olid päris segaseks läinud!

Keset lauda lebas inimlapse suurune nukk.

Orville kippus naer peale. Ta vaatas vilksamisi vasakule ja paremale ning hammustas huulde. Kõik kolm, näod vähesest magamisest lopergu-sed, piidlesid teda süntõsiselt.

Ootamatult roomas Orvilegi mingi raske tunne südamesse. Ta tahtis kaduda, ent keha raskus vajus kandadesse, polnud jõudu taganeda. Orvi oli sunnitud seda omatehtud nukku jõllitama.

Mida rohkem Orvi vaatas, seda loomutruum paistis talle nukk. Roosa-kale pallile olid maalitud punane suu ja sinised silmad, kaks tumedat täppi tähistasid nina; valge marliga kookoniks mässitud padi vastas suu-ruselt ja kujult elusa lapse kehale. Võta või jäta — keset lauda lamas mähitud imik.

«Kas ta ajas teid oma karjumisega üles?» küsis Orvi arglikult.

Ebe võttis tite ettevaatlikult kätele, kussutas pampu, kallutas pea viltu, et lapsele paremini silma vaadata, ja hakkas katkeva ning kähi-seva häälega laulma:

«Uu-ne Ma-ti juu-urde tee-le nüüd...»

Saima veider talisman, voodisambal rippuv kõristi läks täie eest mängu. Saima harutas roosa siidpaela sõlme voodi küljest lahti ja tuli rõngast raputades Ebele lähemale. Ebe noogutas, naeratas toakaaslasele ja Saima liigutas mänguasja imiku näo kohal.

Ebe öötsutas end, laul oli katki jäänud, ta ei teadnud sõnu.

Neli vaikivat naist kuulasid kõrinat, mis kõlas, nagu veeretataks herneid. Malle väsis seismisest, ta põlved vajusid lõnksu. Lõtvunud keha kippus kotina kokku vajuma. Orvi võttis Mallel kaenla alt kinni. Malle ei pannud Orvit tähele, tal jätkus silmi vaid tite tarvis.

Orvil hakkas kurku nõõrima.

Üksluine kõrin ei lakanud. Malle pani käed kõhu peale risti ja luristas ninaga.

Orvi ei kannatanud seda kõike enam välja. Ta pingutas, enne kui kuuldavalt öeldud sai:

«Lapsel pole nime.»

Ebe vaatas Orvi poole, juuksed katsid ta üht silma, teine hiilgas.

«Igaüks kingib talle oma nime esitähed.»

«SEMO,» pakkus Saima.

«MOSE,» lisas Malle.

«OSEM,» pomises Orvi.

«Heal lapsel mitu nime,» tähendas Ebe kaalukalt.

«Meil on väike SEMO-MOSE-OSEM, tibatilluke, illikukuke,» ümises Malle.

«SEMO-MOSE-OSEM!» laulis Saima laia suuga ning lõi mänguasjaga takti.

Korruga vajus kõristi alla ning Saima küsis kohkunult:

«On ta poiss või tüdruk?»

«Lihtsalt laps, musirullike, nelja memme mummu,» arvas Ebe.

Magnettorm võttis Orvi oma harjale ja kandis ta sinisesse tuppa. Ema istus ja kudus valget salli — see lookles üle põranda nagu lummetuisanud jõgi. Kassipoeg veeretab lõngakera.

Ebe viskas tehistite äkilise liigutusega lauale, nii et lina läks kortsu. Ise heitis ta kummuli voodile. Ebe ölad tõmblesid, Orvi oli sööstmas, et teda lohutada, kuid samal hetkel pööras Ebe ennast nagu vedru abil selili ja kõrvu lõikus vali naer.

«Mis siin naerda on?» pressis Saima läbi hammaste.

Orvi kartis, et Saima kargab Ebele kallale.

Malle kobas hommikumantli taskust sigaretipaki lagedale.

Ebe jäi vait, pühkis silmad kuivaks ja ütles:

«Ta on kõrgesti haritud ja sileda näoga siga.»

«Kõik on nad parajad,» ägestus ka Malle ja puhus tite poole suitsu. «Oleks Joorus üks kordki ütelnud, et tule, hakkame koos elama. Mis mul viga on? Kust ta veel niisuguse naise leiab? Kui ta mu last ei salli — olgu, mul on ohvrimeelne süda, tüdruk jääb sinna, kus ta siiani elab. Õelgu ometi kindel sõna! Minu närvid on otsas.»

«Vilmer vihkab inimesi. Talle lao kehad ritta ja siis on ta mihkel,» pomises Ebe. «Mingu ta põrgusse! Käib ringi, lips lõugade vahel, mängib härrasmeest. Kelgib veel, et ta pole kordagi kainestusmajja sattunud. Kas mina olen ainult alamt sorti lits või mis?» — Ebe karjus, tagus jalgu vastu madratsit ja puhkes nutma.

«Olavi on mõku,» pomises Saima. «Ronib siia sooja, läheb ära, kodus kussutab mamma ta magama ja papa annab lapsukesele klõmaka viina unerohuks. Vanasti, kui me temaga kalda peal jalutamas käisime, valis ta ühe jässaka männi välja ja ütles, et Saima, see on meie puu. Et tuleme veel kümne aastagi pärast siia! Mu jumal, kui loll ja kergeusklik ma olin. Kuulasin teda, suu ammuli, ja mõtlesin, et taevale tänu, saatus on mulle kinkinud hingelise inimese. Nagu Adam ja Eeva seisime para-diisipu all, oli siis vihm, külm või mistahes rahe.»

«Et nad siia enam oma jalga ei tõsta!» karjus Ebe.

«Oleksid nad üksainuski kord lilleõie toonud,» ohkas Malle. «Ikka on ainult pudelid taskus.»

Orvi astus kuidagi hõljudes laua juurde, nagu oleks jalgealune pind ebakindel. Ta lükkas lina sirgeks ja vaatas marlisse mässitud titte. Sõrmeotsa märjaks kastnud, hõõrus ta nuku näo segamini. Laps oligi siit toast kadunud. Laual lebas veider tomp, millest värviga mäkerdatud pallipool välja paistis.

Saima tuli Orvi kõrvale ja ütles nukralt:

«Jumalaga, SEMO-MOSE-OSEM.»

«Kaua me ikka haliseme, tühja kah,» arvas Malle.

Ebe vinnas enese püsti, ringutas, vaatas aknast välja ja tähendas:

«Ilm on ka niisugune, et parem ära paota akent. Vaat et kargame siit kõik, pea ees, alla.»

«Pole mõtet,» rahustas teda Orvi. «Liiga madal korrus. Pärast lesid haiglas ja su kokkuklapitatud kondid ripuvad lae all.»

Malle laskus küürakile ja kolistas laudlina serva taga klaasnõudega.

Sakris pea ilmus uuesti nähtavale, Malle naeratas võidukalt ning sirutas kätt, mis hoidis pooliku veinipudeli kaelast kinni.

Orvi võttis riidekapi pesupoolelt teeklaasi ja pani selle kolksuga lauale.

Malle käsi värises, kui ta veini kallas.

28

Laura nutune nägu vaatas ukse vahelt sisse.

Näinud, et naised on üksi, tuli ta kõheldes üle toa ja toetas enese Ebe voodile.

«Mul on täna kuidagi raske olla,» kurtis Laura.

«Mis sul valutab?» päris Malle, kes istus röötsakil laua taga, homimikumantli hõlmad pooleldi lahti.

«Kivi on südame peal. Niisugune sant tunne, et peab juhtuma midagi halba. Öösel nägin unes, et Ebe jooksis mööda tühja tänavat, kari hunte, keeled ripakil, tema kannul. Mitte ühtki inimhinge polnud kusa-gil näha. Ma ise seisin kõrge maja katusel ja luuk oli lukku pandud. Oleksin pidanud alla hüppama, aga ei julgenud!»

«Tühi lora, mul pole midagi häda,» porises Ebe.

«Ei tea, aga süda on sees nagu võõras tükk,» heietas Laura.

Orvi jäi Laurat vaatama. Ta ei sallinud Laurat, kuid täna hakkas tal korruga Ebe voodi peal kõssitavast kõhetust naisest kahju. Laura veeret- tas oma ebaloomulikult valgete ning kortsus käte vahel punast baretti. Küllap oli ta selle Ebele heegeldanud.

Laura hakkaski mossitavale Ebele punast mütsi pähe sobitama. Ta nihutas peakatet kord Ebe paremale, kord vasakule kõrvale. Lõpuks lei- dis ta baretile sobiva asendi ja ta nägu vajus pikkamööda naerule. Laura jäi Ebet vahtima ja ütles rõõmsalt ohatas:

«Küll on meie Ebe ikka ilus laps! No mine, tõuse püsti ja vaata ennast peeglist.»

Ebe vantsis teeseldud aeglusega riidekapi juurde, tõmbas pesupool- e kupe lahti, nihkis peoga peegli üle ja vaatas ennast.

Teisedki loivasid lähemale ja takseerisid Ebe peegeldust. Kui nad veel natuke koomale koondusid, mahtusid kõigi näod peeglisse ära. Ebe, kes

seisis teistest eespool, vahtis ennast ja vahtis, ta ei saanud oma näo hindamisest kuidagi isu täis. Ebe silitas sõrmeotstega põski. Pikkamööda tõusis talle puna näkku, silmadesse ilmus elu. Ebe suu kiskus vägisi naerule.

Saima, kellel endal oli pikergune, alati õnnetu ilmega nägu ja suur nina, kallutas ennast Ebe õla kohale ja ütles südametäiega:

«Vilmer on loll nagu saabas. Meie Ebe on täitsa maasikas!»

Ebe pööras kanna pealt ringi, kõrva peale sätitud müts vajus kuklasse. Nüüd tegi Ebe seda, millega ta kunagi varem polnud hakkama saanud. Ta kummardus allapoole, võttis väikese Laura krimpsus põsed käte vahele ja andis talle suu peale musi.

Laura pilutas kokkunult-röömsalt silmi ja imes suu sissepoole, nii et põsesarnad nukkidena esile tõusid.

Naised vaatasid hardunult Laurat ning Ebet, ja see polnud sugugi häbitu jõllitamine, mida võinuks pahaks panna. Nad said nende kahe röömust osa; siiani kahvatud ning siniste silmaalustega naised sirgusid kuidagi ja hingasid poolohkamisi, sügavalt ja vabalt.

«Küll sa oskaid oma punase mütsiga parajal ajal tulla,» kiitis Malle Laurat.

«Sa oled maruvahva näputöömeister,» aitas Saima omalt poolt kaasa.

«Ma pole eluilmaski nii ilusat mütsi näinud,» avaldas Orvigi tunnustust.

Laura silmitses siira imetlusega Ebet, kes toa keskel keksis, punane peakate uljalt kuklas, ning laskis pilgul libiseda üle poolringis seisvate naiste. Laura nägu pakatas uhkusest: vaadake, see on minu kätetöö! Sealjuures mõtles ta muidugi Ebet, kellel punane müts oli aidanud uuestisündi läbi teha.

Rahulolev Laura vajus taas Ebe voodile istuma, noogutas ja teatas:

«Vanadel inimestel on vist ikka õigus, kui nad räägivad, et unenäod tähendavad vastupidist. Näe, Karin nägi sõnnikut unes, aga järgmisel päeval sai lehest teada, et võitis loteriiga habemeajamismasina.»

Saima puhkes naerma.

«Ärge lõkerdage midagi. Näe, Karinil käis eile mees järel. Küll laamendas ja räuskas — nõudis, et Karin tagasi tuleks. Karin karjus vastu, et ma ei kannata su purjus lõusta vaadata, aga ise oli ka parajalt auru all.»

Laura jutt torkas Orvit. Justkui peaks ta kartma, et tongis Markus tuleb siia ja hakkab samuti lamenti lööma.

Orvi ei tahtnud koridoriuudiseid kuulata.

Laura, kes jutuketramisele hoo sisse sai, jõudis teatada, et naabertoa Riita hakkab abielluma. Laura nimetas veel mitmeid nimesid mingite lugudega seoses. Orvi vaatas teise laialt liikuvat suud ja tundis kehas ebameeldivat rahutusevärinat. Voodiotsalt käterätiku kahmanud, tegi Orvi näo, nagu oleks tal kibekiire pesemisruumi minna. Laura tavatses kõigi elusündmuste kohta kindlaid ja lõplikke otsuseid langetada — tema teadis alati, kes käitus õigesti, kes valesti. Pääseks ainult tema saatuselaeva rooli juurde — kõik inimesed saaksid õnnelikuks. Üksnes isendaga ei osanud ta midagi peale hakata. Ebe-helliklaps oli ainuke, kelle suhtes ta polnud kategooriline.

Orvi sulges enda järel ukse ja jäi seisma. Korraga valgustas ta teadvust äratundmine: ta ei sallinud Laurat mitte üksnes sellepärast, et too oma alandlikkusega meenutas sorgus rebasega naist puiesteelt, vaid ka sellepärast, et tal oli Markuse mamma Paulaga palju ühist. Loomulikult

sobis Laura nagu Lullgi aastate poolest Paulale lapseks, kuid teiste inimeste elu hindasid nad nii ühtemoodi, nagu oleksid kaksikutena üles kasvanud.

Tühi koridor kõmises Orvi sammudest. Hommikused sagimised olid sagitud, üldse jäi maja puhkepäeviti rahvast hõredaks. Kes vähegi oskas leida kohta, kuhu ennast panna, kadus siit kandade välkudes.

Orvi lonkis akna poole, mis hallina vastu kumas.

Alles eile hommikul purustas keegi all hämaras suure lombi kaant. Täna seks polnud seal ühtki jääraasu, sula ja sadu oli kõik tagasi veeks teinud. See tähelepanek lõbustas Orvit, nii mõnigi raevutseb ennatlikult, küllap pole tema ise ka sellest patust prii.

Orvi silmitses ümbrust. Päikesest polnud jälgegi — ei mingit märgatavat kuma lõunakaarel, tihedad lauspilved näisid vajutavat majade katustele. Ainsat silmarõõmu pakkusid kirevad vihmavarjud eemal kõnnitee kohal.

Seejärel märkas Orvi midagi seesugust, mis teda teraselt silmi kissitama sundis. Poolviltu üle tänava, arvestamata jalakäijaile määratud ülekäigu kohta, tuli üks väga tuttava kõnnakuga naine. Ta astus laia meheliku sammuga, sopilise sabaga mantel loperdamas sääрте ümber. Naisel paistis väga kiire olevat. Ta tampis risti üle haljasala ja lähenes otse ühiselamule. Nüüd jõudis ta majale küllalt lähedale, et teda eksimatult ära tunda. See polnud keegi muu kui Paula.

Orvi sattus segaste tunnete meelevalda. Paula mõjus talle eemale-tõukavalt, ühtlasi kõditas Orvit uudishimu. Keda muud ta ühiselamust ikka otsib kui mitte teda, Orvit! Aga mispärast?

Orvi tormas ülepeakaela tupp, uks ta järel kukkus valju põmatusega kinni. Mantlit selga ajades värisid Orvi käed. Sall oli jäljetult kadunud.

«Mis on lahti? Mis on lahti?» pärisid teised ärevalt.

«Markusega on midagi juhtunud!» hüüdis Orvi, endal hambad erutusest plagisemas.

Saima ulatas Orville kindad ja käekoti.

Orvil polnud aega abi eest tänada. Ukse taha kostis Ebe üllatunud hüüatus:

«Aga kes on Markus?»

Sa vaata, kui kinnine iseloom sul on — niimoodi ennast noomides sai Orvi hirmuvärinad alla suruda. Kas ta hakkab kunagi teistele oma elulugu jutustama? Vaevalt.

Mis võis ometi Markusega juhtunud olla?

Orvi püüdis sammu aeglustada. Ta ei tahtnud Paulale hingeldavana sülle joosta. Tuli rihtida tempot, et sattuda valvelaua juurde hiljemalt sel hetkel, kui Paula nende toa numbrit pärib. Miskipärast tundus Orvile ebameeldiv paljas kujutluski sellest, et Paula seisab nende toa ukse taga ja vajutab lingile. Koputamisega ta vaeva nägema ei hakkaks, tema tavatses kõikjale siseneda niisama sundimatult, nagu marsiks ta sisse kunagise kodutalu laudaväravast. Parema, kui Paula ei jõuaks Jerle-moorilt andmeid pärida, kohtuda võiksid nad just nagu juhuslikult — Orvi, kes majast väljuda kavatseb, ja Paula, kes tusaselt treppe jöllitab.

Orvi oli õigesti arvestanud.

«Tere!» hüüatas ta üllatust teeseldes ja lisis samas nagu viisakale inimesele kohane: «Ega te juhuslikult mind otsi?»

«Keda ma siit peaksin veel taga ajama?» vastas Paula tõredalt.

«Millega saan teile kasulik olla?» päris Orvi ja püüdis teenistusval-

milt naeratada. Ise aga mõtles: noh, lao oma lood rutem lagedale! Mis juhtus Markusega?

Paula vaatas ringi, taganes nurka ja viipas Orvit sõrmega lähemale. Ta sosistas valjusti:

«Markus on hulluks läinud.»

Orvil hakkas veidike kergem. Taevale tänu, surnud ta ei ole. Hulluks läinud — nii räägitakse paljude kohta iga päev ja see ei tähenda tegelikult veel mitte kui midagi.

29

Midagi rohkemat ei suvatsenud Paula Orvile selgitada. Ta tegi õlaga järsu liigutuse, see tähendas, et Orvi peab talle järgnema. Justkui Markus: otsus on langetatud, pole mingit muud valikut. Orvi-suguste arvamuse hinnaks on kopikas. Tänavale astunud, oleks Orvi tahtnud oma kannad haljasala porise muru sisse suruda. Ta oleks tõrkksa eeslina seisnud ja üle automürina pasundanud:

«Ei tule, ei tule, ei tule!»

Mis tal nendega asja! Käigu nad... Ametlikult lahutatud, elab eraldi, on iseseisev ja vaba inimene.

Aga ometi ta läks, nähtamatu lõakett kaelas, ja pääsu polnud kuhugi. Orvi astus Paula jälgedes ja mõtles, missugusel viisil võis Markus hulluks minna. Orvi polnud oma elus tõeliste hulludega kokku puutunud. Nagu iga teinegi, mäletas ka tema mõnda hullumaja-andekdooti. Seesuguste kasinate teadmistega polnud põhjust kiidelda.

Maja, kuhu Markus pärast abiellumist oma noore naise viis, kohutas Orvi omal ajal üsna ära. Ega ta olnud teab mis mugavustega harjunud, aga see hoone vääris küll koopaks ristimist.

Kahekorruselise, kunagi igiammu roheliseks värvitud puumaja esikülj seis is otse vastu liiklusrohket tänavat. Kes teab, kas eelmise või üleelmise sõja ajal oli välisüks suurte naeltega kinni löödud, ja nii see seisiski. Uksetagust trepikojajuppi kasutati kolikambrina. Majja pääses hoovi poolt. Hõreda ukse tagant viis nagisev puutrepp teisele korrusele. Trepp tõusis nii järsult ja algas uksele nii lähedalt, et pimedas sisenenud võõras võis rinnuli astmetele kukkuda. Kogu maja rahvas kasutas seda ainukest sissepääsu, esimesele korrusele sai läbi ülemise koridori teise trepi kaudu.

Kas hull Markus lõhkus maja ainsa põhitrepi astmed maha?

Selle koopa tõrvapappkatuse laskis kõigile lappimistele vaatamata hilissügiseti vihma läbi. Kevadisest remondist jätkus parajasti sügise alguseni. Kui vesi hakkas piki laelambi juhete nende tuppa sisse niri-sema — pesukauss tuli laua keskele alla panna —, ronis Markus ise katusel ringi ja otsis katkist kohta. Ent isegi Markuse meistrimehe pilk ei tabanud vana hoone saladusi ära. Otse nende toa kohal paistis katus terve, ilmselt pääses vihm kuskilt kõrvalt papi alla, kes teab mis puukoi-käike pidi vesi täpipealt nende lae peale jõudis. Neid vigureid polnud mõtet imeks panna. Mitme viilu, järsu kaldega ning korduvatest lappimistest mügarlik katus kandis endal veel veidraid lisaehtisi. Räästanurkades kõrgusid paekivist sambad, mida ühendas paraja plangu kõrgune raudvõre. Orvi jäi teinekord lausa keset tänavat seisma ja vah-tis imepärast hoonet — miks küll laoti tõrvapappkatuse nurkadesse need tobedad sambad? Orvi uut kodu eraldas naabermaajast tulemüür — äkki

jäi selle ehitamisest kive üle ja neid lihtsalt ei viitsitud alla tagasi tuua? Sammastevahelise raudaia keskpunktist koogutas tänava poole pööningusopp, mida kaunistas kolmnurkne aken. Kaks ripakil ruudukest kõlkusid tuule käes, nagu peaks sealt kohe välja kargama kägu ja hüüdma üle tänava: «Kuku!»

Võib-olla ronis ogar Markus katusele, lammutas paekivist postid maha ja loopis kivid alla!

Või seadis end üleval sisse, toppis pea pööninguaknast välja ja karjus kobaras seisvaile uudishimulikele: «Mina ise olen kägu, kuku, kuku!»

Maja kaks korrust olid jagatud kümneks korteriks, üheteistkümnes asus keldris, kus ühtevalu pääses uputus lahti. Kanalisatsioon ajas üle. Vanamees, kes seal elas, oli oma toa ukse lähedusse põlvkõrguse tsemendist tammi ehitanud, et solk sisse ei voolaks. Muu osa keldrist seisis kasutamata, üleujutuste tõttu ei saanud seal midagi hoida. Koopa maapealse osa elanikud tavatsesid rääkida, et keldris elavad ainult rotid ja Sassi-vana.

Ega Markus, hullvaim, pole ometi kaitsetammi maha lõhkunud?

Tegelikult soovitasid heatahtlikud majaelanikud ammugi Sassi-vanale, et lasku aga solk sisse voolata, kutsugu komisjonid ja sanitaararstid kohale, siis antakse talle ehk uus korter. Aga Sassi-vana oli keldriga nagu ühte kasvanud, ta hoidis oma uberiku nii puhta ja korras, justkui oleks seda vaja veel paljudele tulevastele põlvetele säilitada.

Juba esimesel päeval puutus Orvile teise korruse koridoris üks imelik nurk silma. Selles ebamäärases laiendis, kust kunagi olid vist kojakaapid välja lõhutud, seisis valgest marmorist naisefiguur. Õilsa väljanägemisega kuju üks käsi varjas rindu, teine kattis kõhu alaosa.

Sassi-vana ütles skulptuuri kohta: meie kivititt.

Selsamal esimesel öhtul hiilis Orvi enne magamaminekut koridori ja poetas kuju jalge ette lilleõie. Kaunis marmornaine lepitas teda kuidagi selle tontliku majaga, kuhu ta Markusega abielludes elama sattus.

Taevas hoiat, kas aru kaotanud Markus lõhkus kivitite ära?

Orvi mäletas selgesti skandaali, mis tõusis, kui allkorruse nolgid kord marmorskulptuuri naba vastu sigaretikoni ära kustutasid. Terve maja rahvas oli neile kallale kargamas, poisid olid nii ära kohutatud, et käisid pärast kassisammul, pilk põrandas kinni, justkui võiks keegi neile veel tagantjärelegi tùmaka anda.

Ega Markus polnud ometi kellegagi kaklema läinud?

Orvi kujutlusse kerkisid verised ninad ja kinnitursunud silmad. Markus seisis kui sõnn keset hoovi, pintsakul nõöbid eest ära ja käis lõhki.

Ei, Markus ei kuulunud lõõmameeste kilda. Vist isegi hullust peast ei tee inimene seda, milleks tal kunagi kalduvust pole olnud.

Ka Paula näol polnud Orvi mingeid vägivallajälgi märganud. Markuse mamma astus hoogsal sammul, vanadel botikutel helkisid kalasoomustena lakikihi jäänused. Kui Paula tänavat ületades kahele poole vaatas, nägi Orvi ta punetavat põske ja värvitu suu nurka. Üks läbipekstud inimene nii tormakalt ei kõnniks!

Orvi püüdis selle tontliku maja üht või teist nurka Markusega kokku sobitada, üritas leida hullule hullu tegevust, katsus meest mingi hävitamise või lõhkumisega siduda, kuni taipas, et niisugusteks mõteteks pole põhjust. Oleks Markus mingi ühiskonnavastase sammuga hakkama saanud, oleksid majaelanikud korralvuri välja kutsunud ja oma rahu-meelse olemise taastanud. Markus oleks viidud kas arestikambrisse või hullumajja — sinna, kuhu sedasorti tüübid kuuluvad. Paulal poleks

olnud mõtet Orvile järele tulla. Ta oleks võinud Orvit tagaselja kõigi hädade allikaks manada, kuid ühiselamu välisust poleks ta käsi puudutanud.

Jõudnud seesugustele järeldustele, hakkas Orvit üha enam uudishimu vaevama. Mis sorti hull sai Markusel, et Orvi mõjuvõimu vajalikuks peeti?

Pealegi elas Sulli veidike lähemal, kui just naishinge tarvis läks.

Kui Orvi Markusel esimest korda lahutusest rääkis, oli mees tigevalt puhkima hakanud ja öelnud:

«Sina ei lähe kusagile. Kui mina tahan, lähen Sulli ja laste juurde tagasi.»

Orvi polnud ta sõnu mitte üks põrm imeks pannud. Kogu nende ühise elu vältel jälitas teda kahtlus, et Markus igatseb mingil salajasel moel Sullit taga. Alles eile sai Orvi teada, et Markusel ja Sulli suhted kujunesid keerulisteks nende esiklapse tõttu, kelle isa Markus polnud. Miks Markus kunagi varem sellest ei rääkinud? Ega Paulagi vist tea oma vana noma lapselapse tõelist päritolu!

Orvi ei saanud salata, et Markusel oskus vaikida tekitas temas sügavat lugupidamist. Kuigi — võib-olla oleks teineteise parem mõistmine aidanud neil paljusid karisid vältida.

Kui tontlik koobasmaja vaatevälja ilmus, käis Orvist uuesti värin läbi.

Orvi ületas tänava nagu kobades, komistamist kartes vahtis ta jalge ette. Pärast lahutust polnud ta selle maja juurest mööda käinud. Mis pidigi ta siia otsima, kui ta ihust ja hingest oli tahtnud unustada Markusel, Paulat ning kümme aastat oma elust!

Nüüd piilus ta ikkagi koobashoone tuhmide akende rida. Orvi vaatas hoolega. Ei, ühegi klaasi taga polnud Markusel nägu näha. Ta võis muidugi seista kuskil külgekardina varjus, puss peos, ootamas, kuni Orvi majja astub, et siis hullununa kole veretöö korda saata.

Orvi võpatas. Praegu kulaks Lulli hea nõu ära. Tema oleks vääramatult ette aivanud, kas on õigem väravast sisse minna või tänavale jääda.

Kas inimesed tuleksid appi, kui Markus praegu väravaposti tagant välja kargaks ja vastu tormaks, tapariist käes?

Orvi aimas, et tema kujutluse kerkinud õuduspildid on Paula poolt lavastatud. Kümme aastat kuulis Orvi ta suust kõiksugu jubedaid lugusid. Paula oli ikka ja jälle oma lemmikteema juurde tagasi pöördunud — tema juttude peategelasi kisti trammide alt välja või võeti silmusest maha. Niisugustest sündmustest kõneldes tahtis ta otsekui kinnitada, et ela parem oma urus ja ära kuhugi nina pista — hukatus varitseb iga nurga taga.

Orvi tegi südame kõvaks. Tuleb mis tuleb! Ta tundis kohustust ja isegi vajadust minna otse edasi, et Markusel käsi pihku pista. Olgu või hullunud ja hambaid kiristav Markus keset õue pesunööri posti külge kinni seotud.

30

Paula peatus hoovipoolsel trepil. Ta vaatas Orvile kõrgilt otsa ja varjas seljaga ust, nagu tahaks märku anda, et ära looda, tagasiteed siia tõetatud maale sul niikuinii ei ole.

«Ta on seal autokuuris,» ütles Paula vastumeelselt.

Orvi tõttas komistamisi üle õue, kus kunagise munakivisillutise jäänused kippusid hooletut kõndijat kápuli kukutama.

Omaval ajal sai Markus suure manguisega loa, et sinna õue kaugemasse soppi garaaži ehitada. Majaelanikud punnisid vastu ega tahtnud oma nõusolekut anda — äkki läheb maalappi millekski muuks tarvis. Markus oli neid tüüpe siunanud, ta kinnitas Orville korduvalt, et kogu tüli tuleb inimese tahtmisest teise üle oma võimu rakendada. Garaažijandist peale oli Orvi tihti mõtelnud neile, kes olid tema isikule oma tahet peale sundinud. Viimaks rääkis Markus majaelanikud pehmeks. Vastutasuks suuremeelsusele nõustus ta üht-teist selle hoone elanike huvides ära tegema. Nii kaevas Markus õuele augud, sängitas pesukuivatamise postid maa sisse ning kindlustas need kividega. Nüüd pidasid tulba märja pesu raskusele vastu, ei tulnud maa seest otsapidi välja ega kukkunud kergest tõukest pikali, nagu vanasti juhtus. Peale selle pani Markus hõredale välisuksele snepperluku ette ja tellis oma kulu ja kirjadega peotäie võtmeid, nii et iga elanik sai ühe taskusse. Oma võti parandas majarahva enesetunnet — üks varakult lukus, polnud karta pätte-tulesüütajaid, kelle tegevusest teadis Paula loendamatu hulgal lugusid jutustada.

Orvi jäi garaaživärava juurde seisma. Uksepooled olid altpoolt imeulikult kummis ja Orvi kükitas, et laudu tähelepanelikumalt vaadata. Need olid põlvkõrguselt nagu kirvesilmaga katki koputatud, pinnud ja tüükad väljapoole.

Häda tal seda lobudikku takseerida!

Orvi ajas ennast püsti.

Ta viiwas garaaži sisenemisega. Ta ei teadnud, mis olekus ta sealt Markuse eest leiab. Pealegi tundis ta oma kuklaga, et Paula seisab äraootavalt trepil — Orvi ei tahtnud tema nähes garaaži väikest külgmist ust avada. Äkki ei suuda ta hirmukarjatust tagasi hoida — miskipärast oletas Orvi ikka veel, et ees ootab teda õudne vaatepilt.

Paula kuuldes ei tahtnud ta piuksugi teha.

Piisavalt aega kulutanud, paotas Orvi kitsast abiust, kust tüse Markus ise ainult, külg ees, sisse mahtus. Autokuuris haises õli järele. Siin valitses vaikus — ei mingit lõvide mõirgamist.

Markus istus punase BMW rooli taga ja vaatas üle õla Orvi poole.

Hämarusele vaatamata nägi Orvi, et Markusel on täitsa mõistlik nägu peas.

Orvi tahtis auto eest läbi minna, et Markuse kõrvale istuda, kuid ei saanud sealt mööda. Miskipärast oli Markus tahtnud kinnisest väravast välja sõita; BMW kaitseraud surus uksele — sellest need katkised lauad. Orvi läks tagantpoolt ringi, ta loovis, külg ees, et mitte määrda ennast vastu riiulit, kus seisis roostes rauakobakaid, kanistreid, pudeleid ning värvipurke.

Autost löi vastu läppunud lehk. Küllap pehkib auto sisemus juba tund-tunnilt, ühel hetkel vajuvad muhkliku polstriga istmed rabedast põhjast läbi.

Orvi ei söandanud Markusele silma vaadata. Mees võttis tal kukla pealt kinni. Orvi kangestus.

«Miks sa oma juuksed oled ära värvinud?» küsis Markus rahulikult.

Nõutu Orvi tundis ennast süüdlasena. Tal polnud julgust vastata, et see ei puutu kellessegi, teen, mis tahan. Markuse käsi vajutas kindlalt ta kaelakondile.

«Kas tead, ma istusin öö otsa siin rooli taga,» ütles Markus.

«Miks?» päris Orvi aralt.

«Oled ikka rumaluke,» ühmatas Markus. «Kas sa ei tea, mis mõtetega istuvad inimesed teinekord kinnises garaažis auto sees?»

«Ei tea,» kohmas Orvi tobukest teeseldes. «Ma ei taipu midagi autodest.»

«Vaata,» lausus Markus, «kui ma nüüd käivitan mootori, siis me jõuame sinuga varsti — tead, kuhu?»

«Üksed on kinni, me ei saa ju liikuma,» vaidles Orvi ettevaatlikult.

«Rattad jäävad paigale, aga meie sõidame põrgusse. Lehes ilmub musta raami sees kuulutus: «Õnnetu surma läbi lahkusid meie hulgast Orvi ja Markus. Leinavad . . .» Kes meid leinavadki?»

«Oh jäta, sa oled ukse ettenägelikult katki litsunud, sealt tuleb värsket õhku.»

Markus hakkas naerma.

Nüüd julges Orvi talle otsa vaadata. Naine kiskus suu poolvägisi muigele. Paistis, et kõige hullemast on üle saadud.

«Kui hea, et sa tulid,» ohkas Markus, silitas sõrmeotstega Orvi kukalt ja tõmbas siis käe ära.

Orvi hingas kergendatult.

«Oleme omadega täitsa pigis.»

«Sugugi mitte!» hüüatas Orvi tehtud reipusega. «Mis sul viga on? Mis mul häda on? Mõlemad suhteliselt noored ja pealegi vabad,» vuristas Orvi kui õpitult.

«Kellele seesugust nigelat vabadust vaja on?»

«Kui oled vangina harjunud, tekitab vabadus raevu,» julges nüüd Orvi pilkavalt väita.

Markus jäi mõtlema. Ta toetas käed roolile, lõua sõrmenukkidele ning vahtis läbi esiklaasi katkist garaaživärvavat.

«Ma olen sinuta nagu poolik inimene. Ei oska midagi peale hakata. Mõtted on laiali, kõnnin nagu kuutõbine, kõigun katusel tuulte käes ega saa millestki aru. Olen endale sada korda öelnud: kur-rat, ega Orvi pole ainuke naine siin maamuna peal!» — Markuse hääles kõlas raev. Veidi vaikust kuulatanud, lisas ta mahedalt: «Ju sa siiski oled ainuke.»

Markuse sõnad läksid Orvile südamesse. Hellast tundest tikkusid pisarad silma.

Markus heitis Orvile vilksamisi pilgu, pani käe ümber naise õlgade ja sosistas.

«Nuta ennast välja. Lõpparveid on raskem teha, kui arvata oskame. Ma pole veel isegi Sullit ja lapsi suutnud hinge pealt maha kirjutada. Nüüd sina ka veel. Kuust kuusse ma lihtsalt lämbun. Kisun lipsu kaelast — ikka pitsitab. Teen krae lahti, miski pressib lakkamatult kõri peale.»

Orvi surus hambad huulde ja püüdis nutuhoogu tagasi tõrjuda.

Õnneks vaatas Markus kõrvale ja laskis Orvil rahuneda.

«Sõidame siit kusagile,» pakkus Orvi. «Siin hakkab ka mina lämbuma.»

«Hea küll,» nõustus Markus.

Markus ronis autost välja, kiilus ennast poritiiva ja garaažiseina vahele, koputas haamriga riivide pihta, mis olid ukse rammimisega kõveraks paindunud ja vaevaliselt järele andsid.

Värvapooled vajusid ragisedes lahti, justkui avaneks eesriie, et järgmine vaatus saaks pihta hakata.

Tuttav vaade, nagu oleks pika ja kurvilise ringi järel jälle vanasse punkti tagasi jõutud, et otsast alata. Hoov, kivimügarikud pori seest paistmas, välistrepp, mis lõppes hõreda uksega, vaheplank, selle ees prügütünnid, umbne ning luitunud majasein ilma ühegi aknata.

Orvi ei tundnud tuttava maastiku vastu mingit poolehoidu. Viimastel ühise elu kuudel oli ta Markust selle hoone pärisosaks pidanud. Loid mees, kes aja nõuetele ei vastanud, — olend, kes kopitas samuti nagu see räämas lobudik. Kõik ettevõtlikumad inimesed olid sellest koopast ammuigi välja kolinud. Kellele siis veel neid uusi linnaosi ehitatakse, kui mitte elujõulistele perekondadele! Ainult Markus ei saanud ennast kuidagi vana koha pealt lahti kangutada. Nüüd püüdis Markus teises valguses esineda. Pettus? Ära usu, kinnitas endale Orvi, ta lihtsalt tahab kedagi oma meelevalda alla saada — sellele vaatamata hakkas Orvis mingi ähmane lootus hingitsema. Inimene on juba kord niisugune kergeusklik olend, et kui temalt palutakse abistavat kätt, tormab ta õhinal teist päästma. Eks meeldi igapähele, et teda tugevaks peetakse, ja pealegi, mis on inimesele ülendavam kui enese ja teiste silmis suuremeelne olla.

Auto esiklaas tõmbus uduseks. Orvi hõõrus kindaga klaasi kuivemaks, et Markus näeks välja vaadata.

Markus parkis punase BMW kesklinna rahvarohke platsi servale. Auto kohale ulatusid suure puu raagus oksad, sealt tilkus tuulega jämedaid piisku katuseplekile. Et seda kummalist pinisevat heli märgata, tuli isendasse tõmbuda ning kuulmist pingutada. Eks siin olnud raske oma mõtteid koondada, üle väljaku saalivad inimesed kiskusid tahtmatult tähelepanu endale.

Aeg-ajalt vuras mõni auto parkimisplatsilt minema, varsti tuli uus asemele. Prõmmutati uksi, käivitati mootoreid. Üks seltskond koondus BMW lähedal kobarasse ja pidas millegi üle pikalt aru.

Inimesed voorisid risti üle platsi, nende edasi-tagasi liikumine paistis mõttetu, seda enam, et keegi ei astunud kiire sammuga. Mõni jäi viivitades keset väljakut seisma, vahtis taevasse, võttis kinda käest, laskis käeselja märjaks udutada, enne kui vihmavarju avas. Aegamööda ähmastasid veepiisad BMW esiklaasi ja katsid selle halli korruga. Platsil saalivad inimesed ning kummide vidinal sõitvad autod hajusid nagu loori taha. Orvile oli vihma tibutamine sedapuhku meeltemööda. Välismaailm laskis ta oma kammitsaist lahti, nemad Markusega olid siin auto sees kõigist eraldi.

Markus hakkas kõnelema. Ta hää valjenes ja sumbus, ta rääkis oma süüst, mida ta siiani päriselt ei mõistvat, kaebas jälle lämbumist ja palus Orvit, et naine kõik südame pealt ära räägiks.

Orvit üllatas Markuse palve — mis siin enam kurta või kaevata, mis möödas, see möödas. Sees kõmises tühjus — kuidas seda teise kõrvale kuuldavaks teha? Paula ühiselamusse tulles ei arvestanud Orvi seda, et temalt nõutakse oma hinge pahupidi pööramist. Kui teda kohale veeti, pidi teistel midagi öelda olema. Orvi poleks osanud aimata, et Markus tahab tema aegunud etteheiteid kuulata. Kui nende kooselu omal ajal paratamatult lahutusele lähenes, oli turris Markus kõiki selgitusi jäigalt tõrjunud, ta tähendas mitmel korral, et hingesoppides sorimine pole meeste amet.

Nüüd õhutas just tema Orvit jutustama ja lubas kõik kannatlikult ära kuulata. Ta töötas olla mõistlik, ükskõik, mis Orvi ka ei ütleks.

Puuokstelt kukkuvad rasked tilgad veeresid autoklaase pidi alla ja jätsid mati kihi sisse tumedad lõhed. Nende läbi vilksatas katkendlikult

väljakul kihav elu. Ent samas tegi veeudu oma töö, kattis piiskade jäljed ning eraldas Orvi ja Markuse uuesti nende oma umbsesse maailma.

Nad vaikisid juba pikemat aega. Summutatud linnakära kohises kõrvus. Iga kord, kui mõne lähedalt mööduva inimese naer pahvakuna vastu auto esiklaasi paiskus, Orvi võpatas. Veider, et inimesed nii sundimatult lõkerdada suudavad.

Markus oli oma sõnadega aastaid küpsenud pettumustekänkarilt paatinakorra maha kraapinud. Varasematel aegadel oleks Orvi õhinal vahekordi selgitama hakanud, endal põues magus kättemaksurõõm. Nüüd Orvi kõhkles, ehkki temas endaski tekkis kummaline huvi oma mineviku kallal juurelda.

Orvi hääli kähises, kui ta kõnelema hakkas. Ta kobas sõnu otsides ning kartis, et Markus puhkeb üleolevalt naerma või lõpetab ta jutu kärsitu käeviipega. Midagi seesugust ei juhtunud. Kas Markus oli oma isekuse, eneseuhkuse ja käskiva tooni ajutiselt maha jätnud — päriselt polnud see võimalik.

Ehk oli Markus pärast magamata ööd lihtsalt väsinud ega viitsinud vastu vaielda? Mis teda siis sundis Orvit manguma, et naine kõik lagedale tooks?

Orvi vaatas otse ette, justkui peaksid lausunud sõnad piltide kujul tuhmile klaasile kinnistuma. Ise juba pooleldi oma jutu võimuses, ei saanud ta ikka veel hirmust vabaks. Hullud mõtted tuksusid kusagil kuklas: Markus veeretab sõrmede vahel nutrivõtit, et parajal hetkel sellega naisele pähe koksata. Ei, ei, protesteeris optimism süngete kujutluste vastu; tema, Orvi, pole nii väeti, kui välja paistab. Küllap jätkub jõudu, et lingile vajutada ja end istmelt asfaldile kukutada. Inimesed on siinsamas. Samas tajus Orvi oma koledate mõtete naeruväarsust — Paula on talle ikka kõva kooli andnud! Kust Paula võttis, et Markus on hulluks läinud? Pruugib inimesel natuke oma tavapärasest käitumisviisist kõrvale kalduda, juba näidatakse ta peale näpuga. Markus istus öö läbi autos — Paula ei suvatsenud oma eelarvamuste maski tagant väljagi vaadata, vaid kuulutas enesekindlalt: nii ei tehta! Kas ta polnud tuhandeid kordi kinnitanud, et halva tuju puhul tuleb pikali heita ja magada, pärast on kõik möödas. Kaljukindel õpetus, mis pidi aitama igas olukorras. Paula ei eeldanud tugevaid hingelisi vapustusi. Mis endale võõras või unustatud, seda ei saanud ka teistel esineda. Pealegi lihasel pojal, keda tema kui ema pidi ometi läbi nägema.

Ka Orvit üllatas Markuse hingeline kriis. Mitte kunagi varem polnud Markus seesugustel põhjustel öid magamata jätnud. Üleval istus ta ainult mõne peo või muidu mõnusa viinaviskamise nimel, kui ta ise hoogu läks. Uneaega tavatses ta ainult hea tuju puhul raisata ja siis sai põhjalikult jauratud, kukkugu teised või väsimusest kokku. Kui Markusele midagi ei meeldinud, ei tulnud järeleandmine kõne alla. Ükskord, veel abielu algaastail, kui nad kahekesi mere äärde sõitsid, palus Orvi meest, et nad tõuseksid varavalges ja vaataksid päikesetõusu. Orvi oli teda koidu eel õlast raputanud, kuid Markust ta koti pealt üles ei saanud. Unesegane Markus oli mõmisenud, et tema nägi karjapoisipõlves päikesetõusu nii et küllalt sai, mingi Orvi ja vahtigu, kui ta sellest nii väga puudust tunneb.

Orvi seisiski üksinda merekaldal ja lõdises paar tundi hommikuse jaheda tuule käes. Solvumine nõõris kurku, ta oleks peaaegu et jalgsi linna astuma hakanud. Miks ta siis ei läinud?

Ta oli juba ammu kuulekaks harjunud.

Mõnda aega abielus olnud, taipas Orvi, et ta sattus lihtsalt Lulli hoole alt Markuse käekõrvale, ilma et ta ise oma elumuutuse vastu oleks piisavalt huvi ilmutanud. Miks talle muidu nii palju ootamatusi kaela varises!

Veidi enne abiellumist kõneles Lull Orvile Sullist. Küllap ta tegi seda Markuse palvel. Orvi korraldas kodus ringis jõuetu skandaali ja Lull ei tuletanudki talle naabrite olemasolu meelde — las laps karjub, pärast pilvi paistab jälle päike. Lull kuulas rahulikult Orvi ähvardused ära, ta peaaegu noogutas nõusolevalt, kui tüdruk teatas, et ta valget kleiti ilmaksi selga ei pane ning registreerima ei sõida.

Järgmisel õhtul hakkas vana laul uuesti otsast peale. Lull tuletas tüdrukule meelde, et kutsed on külalistele laiali saadetud. Orvi ainult oigas, hambad ristis. Mõtles, kus selle häbi ots, kui pulmad ära jäävad! Pealegi olevat mees, kes teist korda abiellub, verivärskest hoopistükis etem Lullil oli varuks hulgaliselt näiteid, mis pidid Orvit veenma, et küpses eas uuesti naitunud mees on lihtsalt kullatükk.

Lull läks oma lugudega hasarti. Sõnad voolasid tal nii, et huuled kulusid kuivaks. Aeg-ajalt rüüpas ta vahele lonksu kohvi. Orvi nägi huulepulga punast viirgu tassi serval ja talle kippus iiveldus peale. Lõpuks sai võõraste suust ammutatud elutarkus otsa ja Lull jõudis järjega iseenda juurde. Orvi kuulis, kui hästi Lull isaga sobib, ja ea erinevus ei tähenda mitte kui midagi. Tüdrukul jäi solvumisest hing kinni — kuidas saab Lull neid, vanu, verinoore Orviga võrrelda!

Orvi abiellumist pidi saatma tunnetetulv ja erakordselt pidulik meeleolu päevast päeva ja aastast aastasse. Nad pidid Markusega ikka laial maanteel sõitma, kahel pool mahlakas rohelus; mehe päevitanud käd hoiaavad rooli, kuldvõruga kell randmel. Markuse näolt ei tohtinud kaduda kindlameelse inimese rahulolev naeratus.

Nii oli Orvi endale tulevikku kujutlenud, kui siin aga mingi Sulli taevast tumestas, jäägu parem kõik ära.

Südamepõhjani solvunud Orvi oli Lullile pahvatanud, mis ta arvab temasuguse vana inimese loiust ning igavast abielust. Lull läks vissi ja kogus end, enne kui Orvile pirni pani:

«Miks sa arvad, et oled tunnetetulva ja igavese pidupäeva üldse ära teeninud?»

Vapustus pani Orvi värisema. Seesama Lull, kes oli tüdruku hinges ühtelugu ilma luba küsimata ringi trampinud, julges nüüd Orvile kergeusklikkust, alandlikkust ning oma joone puudumist ette heita! Orvil tekkis kuri kahtlus: kas Lull ei taha mitte iga hinna eest teda omasugusena näha? Võib-olla Lull tajus, et ta enda elu on ebaõnnestunud — kes teab, kas sundisid teda olud järeleandmisele, võib-olla vantsis ta lihtsalt loiduse oheliku otsas — ise kalestunud, ei talunud ta, et keegi teine halli argipäeva põlgab.

Lull suutis ennast kadestusväärsest valitseda. Varsti ta naeratas, vaatas Orvile armsalt otsa ning tuli vana jutu juurde tagasi.

Ta kordas, et külalised on kutsutud. Orvile hakkas paistma, et nende korteri lae all ripub eelarvamuste väänlev ussipundar. Pärastises elus veendus Orvi, et kõikjal roomavad ringi eelarvamuste siud, mis on alandlike kummardajate poolt kuldkroonidega ehitud. Ka Orvi oli maast-madalast harjunud üldise arvamuse poole kõrvu kikitama, nii andiski ta Lulli veenmistele järele.

Markusega abiellunud, arvas Orvi, et Sulli elab kuskil väga kaugel, et sel naisel pole tema mehega enam mingit pistmist.

Ühel idüllilisel pühapäeval, kui nooriku seisusesse tõusnud Orvi lesis kušetil, raamat käes ning roosa hommikumantel põlvede peal, kuulis ta tasast koputust.

Toa ja köögi vahel polnud ust. Kui noor naine majja tuli, riputati ukseaugu ette kardin, nii eraldas värske paar ennast köögipoolel elavast Paulast. Orvi ei lasknud end koputusest häirida, esimesest päevast peale püüdis ta endale sisendada, et eesriidetagune elu ei puutu temasse. Niisiis kohendas ta patja külje all ja heitis põgusa pilgu Markusele, kes laua taga ajalehti uuris — mida sa hing sellelt rahumeelselt pühapäevalt ikka nõuad!

Köögipoolelt kostsid lapsehäälid.

Mingi poisike jutustas pallist, mis auto alla jäi ja katki läks, tüdruk teatas, et ta kaotas kinda ära. Paula noomis neid, rääkis pikalt ja õpetlikult, et tänaval ei mängita ja et kinnastega ei käida hooletult ümber. Väike tüdruk hakkas tihkuma, Paula lohutas last ning lubas talle uued sörmikud kududa.

Orvi kuulas neid jutte hajameelselt, ta ei tundnud veel kõiki majaelanikke ja arvas, et jõmpsikad pärinevad kuskilt naaberkorterist.

Äkki kostis talle kõrvu selge lapsehäälega esitatud küsimus:

«Kas isa polegi kodumail?»

Just nimelt kodumail, hiljem Orvi taipas, et poisi talupärane kõnepruuk pärines ta emalt.

Orvi heitis Markuse poole abiotsiva pilgu, kuid mees oli ajalehe taha hoopiski ära kadunud. Markuse toatuhvlites jalad sibasid, nagu tahaks ta karussellile hoogu anda. Mehe keha pöördus sahinal tooli peal, nagu varjav ajaleht liikus, nüüd jäi Markuse pea nii ukse juurest kui ka Orvi poolt vaadates varjatuks.

«Kas isa polegi kodumail?» kordas poisike hääle vöbeldes.

«Kus isa on? Kus isa on?» hüüdis tüdrukuke heledalt, läbisegi sõnadega kostsid põntsatused — ju ta hüples.

Paula kõhis, nuuskas nina — viivitas mis ta viivitas, vastus tuli anda.

«Ei ole,» ütles ta tõredalt.

Orvi tõusis istukile.

Ta oli nagu juhmiks löödud ega taibanud ikka veel, et tegemist on Markuse lastega. Siis vaatas poiss kardina vahelt tuppa sisse. Markus hoidis ajalehte peaaegu vastu nägu.

«Aga seal ta ju istub!» hüüatas poiss.

Kohe ilmus tüdruk ta kõrvale.

«Isa on ajalehest maja sees!» lalises laps löbustatult.

Paula sasis marakrattidel kraest kinni ja kiskus lapsed uksevahest eemale.

Enne kui kardin laste järel kokku vajus, torkas Orvit poisi terane pilk.

«Nüüd lähme jalutama, nüüd lähme jalutama,» kordas Paula köögi-poollel kui üles keeratud. Paula ajas botikuid jalga, ta latsutas jalga vastu põrandat, et king kummijalanõu sisse istuks.

Orvil hõljusid värvilised rõngad silme ees. Lõpuks taipas ta kurku pigistava käe lödvemaks lasta, kuid päriselt ennast kägistamata ta ka ei saanud. Parem, kui ta praegu midagi ei ütle, kõigest jõust allasurutud nutukluginat polnud samuti võimalik valla päästa. Need kolm võõrast inimest koperdasid ikka veel kardina taga — nende kuuldes ei tohi ta piuksugi teha! Ei kõlba kõigile kuulutada, et sind peteti. Tuli ennast

maksku mis maksab vaos hoida. Orvi vaatas lakke — muidugi, seal ripus eelarvamuste ussipundar, Lull oli selle talle pulmakingiks kaasa andnud. Eelarvamuste jõud tarretas Orvi muumiaks.

Ajaleht, mida Markus ees hoidis, värises veidi.

Viimaks kobis Paula koos lastega korterist välja. Tükk aega kostis koridorist laste lobisemine, trepp nagises, kui kolme inimese raskus astmelt astmele kandus.

Surmaväsimus surus Orvi selili. Silmad kinni, lamas ta liikumatult. Ainuke, mida ta tajus, oli kardina vahelt tupp immitsev kapsalõhn: otsekui mürkgaas, mis aegamööda ruumi täitis.

Mürkgaas või naerugaas, igatahes Orvi luksus ja lekutas läbisegi.

Markus laskis lehel alla vajuda, vaatas Orville otsa, kahvatud paksud põsed lontis, ja ütles:

«Lapsed nagu lapsed ikka.»

Mis ta sellega mõtles, Orvi ei taibanud. Ta kuulis Markuse hääles nagu kergendust. Kas mees tõepoolest ei aimanud, mida Orvi mõne minuti jooksul läbi elas? Või ta ei tahtnudki oma naise hingeellu süüvida?

Ärritav kapsalõhn ning nähtamatud jäänõelad piinasid Orvit üheskoos.

Võib-olla oskas Markus ennast lihtsalt tuimuse maski taha peita. Just sel hetkel, kui toidulehk ja vaikus täiesti väljakannatamatuks muutusid, hakkas Markus sagima. Ta kiirustas Orvit, sundis naist riietuma, äkki oli tulnud kole tahtmine pummeldama minna.

Orvi läks pidulikke hilpe kokku otsides higiseks. Läbematu Markus lausa ähkis kärsitusest, nagu põleks maja ja nad peaksid siit välja pääsema enne, kui katus kokku variseb.

Nad tormasid trepist alla, Orvi pidi peaaegu kukkuma, konts takerdus astmekandi taha. Uks jäi lukustamata — Markus ei teadnud, kas Paula võttis võtme kaasa, polnud aega võimalikele varastele mõelda, käigu kõik kus kurat! Markus pidi selsamal hetkel jõudma sinna, kuhu ta jõuda soovis.

Nad lippasid piki tänavat. Markus tahtis Orvil käest kinni võtta. Orvi tõmbus eemale ja lisas sammu. Markus lõõtsutas naisele kuklasse. Orvi lausa lendas, meeletult tõtates tundus ängistus järele andvat. Markus hüüdis teda vist mitu korda, enne kui Orvi ta häält kuulis ja pidama sai. Orvi vaatas üle öla tagasi, tänav ja Markus virvendasid. Mees hoidis tee pealt püütud takso ust lahti.

Nad sõitsid rannarestorani. Mantlid said kiiruga seljast visatud, nad rühkisid otse edasi, nagu oleksid näitlejad, kellel kohe algab etteaste tuhandepealise rahvahulga ees, ja neetud kellaosutid on juba jõudnud kriitilisse seisusse. Restorani trepist jooksid nad liimendavatena üles. Läksid tüminal üle saali ja vajusid aknaaluse laua taha istuma.

Mõlemad hingeldasid. Orvi kompas sõrmeotstega otsmikku. Sealt pudenes vesiherneid. Orvi kahmas kotist taskurätiku ja tupsutas nägu.

Kuumatunne ei tahtnud kuidagi järele anda. Läbi õhukeste sukkade paistsid punased põlved. Orvi nihutas jalad laudlina varju.

Markus tellis ligirutanud kelnerilt pudeli konjakit.

Ta kallast limonaadiklaasi poolest saadik täis ja jõi selle kulinal tühjaks.

Orvi talitas Markuse eeskujul.

Orvi püüdis vältida kokkupuutumist Markuse ja Sulli lastega. Kui nad juhtusid tulema, tegi Orvi minekut. Ehkki lapsed ütlesid talle alati lahkelt ja viisakalt tere, jäi Orvi hoiak tõrjuvaks.

Orvi otsustas mitte segada Markust. Tal polnud kahtlust, et Markus häbeneneks tema silma all lastega tegelda. Orvi kujutles, kuidas Markus sunniks ennast naise nähes sõnaahtraks ning jälgiks piinliku hoolega oma käitumist. Kindlasti püüaks ta noorikule muljet jätta, et tal puuduvad igasugused tunded oma laste vastu. Küllap ta teeskleks jäikust, ta pidi ometi tahtma Orvit säästa, sest Orvil poleks olnud kuigi mõnus oma mehe ja tema laste sundimatut naeru pealt kuulata.

Nii ei teadnudki Orvi, milliseid sõnu pruukis Markus lapsi hellitades, tal polnud aimu, millest lapsed isale lobisesid. Jäägu see nende endi vahele, Orvi ei pidanud sündsaks sinna oma nina toppida.

Kui Orvi laste tülles korterist kadus, meenus talle iga kord Ofelia Rosin. Kindlasti käis Ofelia Rosin teda väikesest peast sagedasti vaatamas. Ehkki Orvi ühtki seesugust juhtumit ei mäletanud, tunnistas vana foto ometi selliste visiitide võimalikkust. Kahtlemata taandus valgesalli-ema niisugustel puhkudel teise tuppa. Mis ta seal omaette läbi elas, jäi tema enda teada, kõike pole vaja iemale kuulutada. Nähtavasti varjutas õilsate inimesele omane suuremeelsus kõik muud madalamad tunded. Pärisema pidi saama oma lapsega kas või veidikenegi kahekesi olla, et ära öelda need ornad sõnad, mis pole võõrastele kõrvadele määratua.

Kord polnud Redi ema Orvit märganud, ta nimetas poega valgeks hirveks. Pärast punastasid kõik kolm ja peitsid silmi. Ometi valitses Redi kodus erakordselt avameelne õhkkond.

Huvitav, kas Ofelia Rosin nimetas Orvit oravakeseks? Või oli ta oma õrnuseavaldustes leidlikum?

Seesuguste näidete varal püüdis Orvi ennast tekkinud olukorraga lepitada. Käigu lapsed pigem Paula korteris, kui et Markus Sulli juurde sisse astuks.

Kuidas Orvi ka ei püüdnud oma hinge avaramaks kasvatada, piidles ta ometi pärast laste külaskäiku kiivana Markust. Ta otsis mene näoit mingi õnneliku naeratuse jälge või hajameelsusele omast lõtvust — ei saanud ju Markus oma mõtteid laste küljest silmapilk lahti rebida.

Oma suureks üllatuseks märkas Orvi, et Markus on osav teeskleja. Ta ilmes puudusid igasugused meeleoluvirvendused, ta pilgust polnud võimalik leida nukrust ega rõõmu. Markus püüdis kogu oma olekuga rõhutada, et mis läinud silmist, see ka südamest. Orvi, kellele Markuse tundeelu tabamatuks jäi ja kes meest silmakirjatsejaks pidas, läks teinekord üsna vihaseks. Markus tegi näo, et ta ei taipa Orvi halva tuju põhjust. Nii järgneski igale laste külaskäigule keeruline pimesikumäng — lahtistele silmadele vaatamata ei tahtnud asjaosalised olukorra tõelist sisu näha.

Orville paistis, et kui lapsed mõnda aega külla ei tulnud, muutus Markus rahutuks. Ehkki ta iialgi Orviga oma lastest ei kõnelnud, ei kahelnud Orvi, et ta neid taga igatses. Kuidas teisiti!

Armukadedus, mis sigines Markuse ja Sulli laste vastu, võttis teinekord päris inetu kuju. Orvi vedas nimme Markuse kodust välja, kui oli lapsi oodata. Otsustanud ise lastest kõrvale hoida, püüdis ta selle poole, et Markus tema eeskujul talitaks.

Imelik, et just see näriv kiivus liitis Orvit Markuse külge. Orville tun-

dus, et ta ei elaks seda päeva üle, kui Markus oma seitse asja kaenlasse võtaks ja Sulli juurde tagasi koliks. Orvile ei tulnud enam nagu meeldegi, kuidas Lull teda enne pulmi Markusega abielluma keelitas — tookord rippus ometi kõik juuksekarva otsas ja Orvi suhtus ajuti oma tulevasse kui mingisse tänaval vastusattunud võõrasse. Nüüd haudus Orvi plaane, kuidas Markust tihedamini enda külge köita.

Nagu iga teine, oli ka Orvi kuulnud, et uue ilmakodaniku sünd tõmbab kogu vanemate tähelepanu verivärskete olevusele ja suuremad lapsed jäävad paraku tagaplaanile.

Orvi hakkas kõigest hingest last tahtma.

Äkitselt tärganud soov tõrjus kõik muud mõtted eemale. Tänaval mõnda imikut märganud, läks Orvi häbenemata ligi, vaatas vankrisse sisse, naeratas õndsalt, kiitis beebit, nii et mõned emad kokkusid ja talle kui segasele järele vaatama jäid. Orvi võttis nagu mõõtu, missugune peaks tema laps olema. Otsekui saaks jõngermanni ette tellida, et olge lahked, pakkige mulle selleks ja selleks päevaks üks tumedajuukseline poiss mähkmetesse ja vaadake, et ta alla nelja kilo ei kaalu. Olgu imikutega kuidas oli, aga vankrite tüübid, tekkide mustrid ja pudipõlled moed tegi Orvi endale igatahes selgeks. Orvi kujutles, kuidas ta oma ülihästi hoolitsetud maimukesele hällilaulu laulab; põngerjas jääb magu- sasti magama ja lutsib unes tibatillukest rusikat. Kord, kui ta ühe akna taga nägi pisikest kahvatut poissi, kes nina vastu klaasi litsus, puhkes Orvi haledusest nutma. Ta vandus enesele, et jookseb oma tulevase lapse pärast või nahast välja — ta sureks südamerabandusse, kui ta oma last niimoodi kahvatuna ning nukrana aknaklaasi taga näeks, ninanõps laiaks litsutud.

Kui tööl naised alatasa kurtsid hirmu rasedaks jääda, siis Orvile jäi nende jutt arusaamatuks. Ta ei saanud ennast pidada, salvas teisi, ehkki ta muidu sai oma töökaaslastega hästi läbi. Elukogenud naised muigasid ning ennustasid Orvile, et küll ta räägib teist juttu, kui tal endal juba kaks-kolm jõmpsikat sabas on. Orvil polnud tarvis ei kahte ega kolme, ta igatses ühtainust — siis pidi Markus kõik teesklemised maha jätma ning siirast rõõmust särama lööma.

Kui inimene midagi väga soovib, pole mingid tõkked ta tahtmiste teel nimetamist väärt. Ühel varakevadisel päeval sai selgeks, et Orvi ootab last.

Orvi ei läbenud õhtut oodata, et oma põrutavat uudist Markusega jagada. Mees pidi sellest otsekohe osa saama.

Orvi lippas Markust otsima. Mitu korda, kui ta tänavat ületades autode eest läbi jooksis, seisatas ta kõnniteel, et hinge tõmmata, ja kutsus ennast mõttes korrale. Ta noomis seda plikaohtu tuulepead ja raputas oma kujutluses iseendale ähvardavalt sõrme: ole arukas, ole ettevaatlik, mõtle temale! Vaevalt kümmekond sammu taltsana astunud, kihutas teda mingi seletamatu vägi uuesti jooksmas. Ta jõudis hingeldades pärale — siin viiekorruselise maja katusel pidi Markus plekki kokku kopsima.

Orvi ei läbenud välisukse kõrvale kinnitatud siltidelt lugeda, mis asutused selles majas paiknesid. Ükspuha! Lifti ei hakanud Orvi ootama, ta rühkis nelinurkses trepikojas aina ülespoole. Kui süda hakkas väsimusest loksuma, toetas Orvi käed viivuks vastu külma valget seina ja laskis teised inimesed endast mööda. Siin liikus hulgaliselt tähtsa väljanägemisega mehi, Orvi arvates pidi nende seas vähemalt mõni minister

olema. Lull oleks neid imposantseid isikuid kindlasti suure huviga vahtinud, Orvi tundis ennast praegusel hetkel suurustest suurem olevat.

Veel ja veel üks trepp jäi selja taha. Varsti on ta Markuse juures. Orvi ei mäletanud, et ta kunagi varem oleks sedavõrd Markusega kohutada ihanud. Markus — tõeline, tugev ja vapper mees! Kes neist mureliku ilmega isandatest veel julgeks kõrgel katusel ringi kõndida! Kui Orvi mõnikord Markuse kartmatust imetles, kostis mees, et kui pea hakkab ringi käima, hoiu ninast kinni, siis läheb üle.

Orvi süda puperdas nii väsimusest kui õnnest.

Neid lõputuid treppe pidi üles astudes ja oma mehele mõeldes kasvas Orvi armastus — kes pidi talle veel jumaluseks olema kui mitte Markus, tema lapse isa!

Orvi naeratas. Katusele jõudes kavatses ta tõusta kikkivarvule, panna käed Markusele kaela ümber ja sosistada mehele midagi lembelist kõrva sisse. Pärast nad suudlevad ning seisavad seejärel lihtsalt niisamuti tuule käes ja vaatavad linnatorne.

Kui Orvi ennast viimastest astmetest üles vinnas, hüüdis talle keegi alt järele:

«Hallo, seal on pööning!»

Orvi puksus naerda — ega ta siit ülevalt ometi keldrit otsi!

Katusealuses hämaruses sirutas Orvi käed ette ja läks sinnapoole, kus väreles lahtises luugist langeva valguse laik. Kord helendas seal silmipimestavalt, siis kihutas pilveräbal üle ja pani luugile nagu kaevuavale varjukaane peale.

Katus kõmises. Aeg-ajalt sööstis hämarale pööningule teravad helid, need tungisid suure hooga põrandasse, see võbises veidi, Orvil oleks nagu jalataldu kõditatud. Ta peatus, sulges silmad ja kujutles, et on suure laeva tühjas trümmis. Ülev meeleolu tekitas igasuguseid lapsikuid mõtteid: kurjad jõud lahutasid ta Markusest — seal ta nüüd taob väsimatult paksu terasest seinaga pihta, et oma Orvini jõuda. Las ta ainult saab kõik teada — magus värin käis Orvist läbi — Markus murrab või mäed maha, et oma kullakalli väikese perekonnaga ühineda. Armastus, imepärane tunne, mitmekordistab inimese meelekindluse ning jõu. Lastagu tal paar sõõmu rahulikult hingata — Orvi tambiks veel kas või sada korda nendest rasketest treppidest üles, kui Markus seda tahaks.

Orvi pani käed tolmu redeli pulgale ja hakkas ennast luugi poole üles upitama. Niipea kui ta pea välja tuule kätte torkas, tõusid juuksed lendu. Siis olid need veel heledad ja pikad.

Orvi rinnutas luugi servale ja jäi Markust vaatama. Mees põlvitas ja tagus valtsi kinni. Kui ilusasti ta töötab! Markus nihkus toll-tollilt piki plekiõmblust edasi ja muudkui kopsis.

Ta ei märganud, et teda jälgitakse. Redeli viimane pulk asus katusepinnast tükk maad allpool, Orvi hüpatas ennast, viimaks sai ta luugi servale istuma. End püsti ajanud, tundis Orvi, et ta nagu kõigub. Tornid ja korstnad, mis kõrgusid siinsamas, peaaegu kaeulatuses, õõtsusid justkui purjus hiiglased. Ehkki katus oli lame ja lahmakas, peaaegu linnaväljak, tõukas keegi nähtamatu Orvit selja tagant ja sundis räästa poole astuma. Orvi laskis põlved lõnksu ja tegi ennast raskeks, et vastu panna. Ta ei nihutanud mitte üks raas oma jalgu, ometi tundus talle, et ta teeb rohutirtsuhüppeid ja juba seisabki katuse äärel. All kuristikku põhjas sibasid tibatillukesed inimesed ja roomasid autod.

Orvi kogus ennast tükk aega, enne kui kõikumine ja peapööritus lakkasid. Õnneks leidis ta pilgule rahustava pidepunkti — tohutu, vaat et

toasuuruse korstna varjus oli Markuse lössis portfelli, millest piimapudeli kael välja paistis.

Markus ei pannud ikka veel Orvit tähele. Tuul kohises, plekk pinises ning mürtsus, löök järgnes löögile, kõige kiledamad helid lendasid vinguvate nooltena laiali.

Orvi pidi endast ometi Markusele märku andma! Ta passis peale, kui Markus korraks vasara käest pani, ja koputas kontsaga vastu katuseplekki.

Markus vaatas üle öla tagasi. Üllatunult silmi vidutanud, ajas ta ennast sirgu ja tuli pika sammuga Orvi juurde. Ta kõndis katusel endast mõistetava lähedusega, nagu möödaks oma toa põrandat.

«Kas Paulaga on midagi juhtunud?» küsis ta ärevust alla surudes.

Imelik, et Markus oli Orvi eeskujul oma ema Paulaks nimetama hakanud.

Orvi unustas kivistarvastele tõusta, Markusel kaelast kinni võtta ja muu, mis ta trepist tulles oli kavatsenud.

«Ei,» vastas Orvi.

Markus toetas Orvit küünarnukist ja talutas oma naise, kel põlved värisesid, luugist eemale korstna varju. Siin ei lõõtsunud tuul nii hullusti. Markus keeras töökuue kokku ja pani Orvi sellele istuma. Ise laskus ta kükakile, toetas käe lössis portfelli ja vaatas Orvile murelikult otsa.

«Sa oled näost ära kukkunud, mis on ometi lahti?» päris Markus ja Orvi tundis, et mees on pahane.

Äsja läbielatud kõrgusehirm, mis praegugi veel kuklas tuksus, plekiplärin, heledad kilksatused, tuulemühin ja muidugi painav kuristikuserva tunne olid üheskoos Orvi meeled hellaks teinud. Ta ei saanud midagi parata, et ta silmad solvumisest niiskeks tõmbusid.

«Räägi ometi!»

Markus tõstis käe, et neelatavat Orvit õlast raputada.

«Meile hakkab laps sündima,» ütles Orvi nutuselt.

«Ära tee nalja,» lausus Markus lohutava tooniga. Nähtavasti jäi talle mulje, et Orvi on võimaliku rasestumise pärast õnnetu. «See ikka paistab välja ka, kui laps ilmale tulema hakkab.»

Markus ei osanud arvata, et ta julgustav naer kui vasaraga Orvit kopsab, naist alandab ja ta kõnevõimet pärsib.

«Sa ära nuta,» jätkas Markus. «Kui midagi kahtlast on, saame sellest jagu.»

Seljaga vastu korstnat toetuv Orvi nägi ennast katuseserval jooksmas, ta naeris ja nuuksus läbisegi — kohe langeb üks keha vihinal alla. Autode sireenid huilgavad, inimesed sagivad paanikas, prömmivad abiotsivalt ustele. Imelik oli see valgepäine Orvi seal pilveräbalate taustal; ta hoidis käes maasikakorvi, mille sanga küljes säras võilillepärg. Ometi püsis veel majade varjus tahmane kelts. Hukkuda kavatsev inimene on absoluutselt vaba — näe, kaugema korstna otsas roomas sabata hõberebane, silmad kilasid kutsuvalt. Veel üks võimalus: miks mitte kukutada ennast tahmasesse lõõri? Seal kusagi all on väga pime, väga vaikne — ehtne manala.

«Oma laps,» pomises Orvi õhku ahmides. Ta lõug tõmbles.

«Mis me temaga praegu peale hakkaksime?» — Markusel tõusis murekurd otsmikule. Ta sügas kukalt, sussitas sigaretile tule otsa, paksud põsed tõmbusid lohku, kui ta suitsule hinge sisse imes. Just täpselt nii-

samuti pani ta suitsu ette, kui tuli mõnda igapäevast tühist asja lahendada.

«Markus,» oigas Orvi.

Ta ise ei saanud rääkida, aga talle tundus, et Markus on kurt.

«Ära närveeri,» lohutas Markus naist. «Küll näed, kõik läheb hästi.»

Tükati kõnevõimetut Orvit piinasid mingid poolikud nägemused. Heledavale tulevikupildile vajus must riie ette. Orvi tammus mingis ebamäärases paigas ringi ja kobas salamahti selja taga musta riide volte. Tal ei õnnestunud leida võlunööri, et eesriie lahti tõmmata.

Orvi tundis, et ta peab otsekohe midagi tegema. Ta kompas Markuse tööjaki käist, mis näppu puutus. Orvi käsi kobas kaugemalt, kuni sõrmed puutusid piimapudeli külma kaela vastu. Orvi ei andnud endale aru, kui ta piimapudeli sülle tõstis, korgi pealt ära tõmbas ja pudeli suule kummutas. Ta jõi ahnelt, piim nirises suunurkadest alla, voolas kraele, sallile ja mantli rinnaesisele. Viimaks jõudis valge nire otsaga sukka-deni ja põlved said märjaks.

Kui Orvi oli ennast hingetuks joonud, võttis Markus pooliku pudeli naise käest ja pani kõrvale. Ta ei teinud Orvile mingeid etteheiteid.

Isegi enam, Markus muutus korraga hellaks ning hoolitsevaks. Ta suhtus Orvisse kui haigesse, õnnetusse ja murtud inimesse. Otsinud tagataskust ninaräti, hakkas ta Orvi riietelt piimaniresid ära tupsutama. Ta kasis naise rõivaid kuidas oskas, keeras siis räti puhtama serva välja ja pühkis ka Orvi lõua üle. Alistunult laskis Orvi enda kallal toimetada.

Orvi vaatas Markusest mööda. Eemal tööjärje läheduses oõtsus tuule käes peenikeste plekiribade pundar. Orvi silmitses seda suure huviga nagu laps elu esimest lelu.

33

Mõni kuu hiljem, kui Orvi oli maha rahunenud ja suutis kõige üle kainelt järele mõelda, jõudis ta veendumusele, et Markus oli nende lapse suhtes õige otsuse langetanud.

Teab mis ta meeled sel varakevadelisel tuulisel päeval nii segi löi. Kergemeelsuse hoog tõusis vahuveinina pähe ja Orvi lehvis rõõmu hapatel tiibadel kõrgest trepist üles unustades sootuks tegeliku elu ja reaalsed võimalused. Kuidas olekski too imeline laps siia Paula korterisse sobinud! Nagu Redi, mõtles kainenenu Orvi nõrdinult. Narid sisse. häll lae alla . . .

Orvi hakkas selles väikeses korteris, kuhu kolm inimest vaevaliselt ära mahtusid, kõike hoopis terasemalt tähele panema. Nende abielu alguses oli Orvi Paula elamist ajutiseks peavarjuks pidanud. Katus pea kohal, soemüür läks kuumaks kui keris, kušetil mahtus magama — kuid hommikuti oli kõige targem siit kärmesti jalga lasta. Öhtu veetmiseks kohti leidis.

Abielu esimestel kuudel tundus, et Markuse lõbujanu ei raue kunagi. Mõnikord häbenes ta oma lustituhinat ja kukkus ennast Orvi ees õigus-tama. Markus rääkis iseendale sügavasti kaasa tundes, kuidas ta poisipõlvest peale on nagu loom tööd rüganud, ja nüüd sai ometi aeg küps-eks, et veidi lahendamata elu nautida. Orvi teadis, et vanasti tegeles Mar-kus eratöödega, nüüd löi Markus igasugustele pakkumistele käega. Tea-tud ringides ei tahtnud Markuse kui kuldaväärt töömehe kuulsus ka-duda — aeg-ajalt ilmusid ukse taha mingid abivajajad, kes seisid, müts

näpus, Markuse palge ees ja anusid, et ta soodsa teenistusvõimaluse vastu võtaks.

Orvil oli neid alandlikke mangujaid piinlik vaadata. Teinekord, kui mõne inimese hale palve talle eriti hinge läks, püüdis ta ka omalt poolt Markust nõusse rääkida. Markus jäi kõigutamatuks. Aitad ühte, ilmub varsti uus kari hädalisi ukse taha, vaidles mees. Pealegi, väitis Markus, ei taha ta oma noort naist pikkadeks öhtuteks üksi jätta.

Tol ajal ei saanud Orvi igavuse üle kurta. Markus viis ta ühtelugu restorani. Seal laiutas ta nagu härra, naerutas Orvit päeval kuulnud lugudega — miks oleks pidanud naine nurisema?

Orvi tundis ennast üsna hästi, kui tuttavad uksehoidjad neid teatraalsete loogamustega vastu võtsid — alati pääsesid nad ootajate summast läbi ning kelnerid — omad poisid — leidsid neile ikka kusagil nurgas vaba laua.

Selgetel öhtutel istusid nad kahekesi punasesse autosse ja sõitsid linnast välja. Orvi ei suutnud kuidagi selle sihitu kihutamisega harjuda, kuid Markus tundis rooli hoidmisest lõbu ja naine ei rikkunud poole sõnagagi mehe tuju. Lõpuks, kas polnud ükskõik, kuskohas ära olla! Ju kuulus see kaasaegse elutempo juurde — ka nemad ei istunud paigal, kõik inimesed püüdsid ju võimalikult rohkem liikuda. Halli asfaltlinti pidi mahakedratud kilomeetritel oli oma lummus, mida seletada ei osanud.

Nüüd, kus Orvi oli oma suurest kaotusest kuidagiviisi üle saanud, märkas ta korraga, et nende elust on haihtunud too endine pidupäevalik sära.

Markusel kadus huvi mööda kõrtse uidata. Vanasti nii meelepärased lärmakad orkestrid ning joobnud inimeste jutusumin kaotasid Markuse silmis endise külgetõmbejõu. Töölt koju tulnud, kaebas mees väsimust — varsti heitis ta pikali ja tukkus. Ega siin väikeses toas polnudki Markuse sugusel mürakal midagi peale hakata. Ka Orvil oli tunne, et ära parem laua tagant püsti tõuse, kohe põrkad põlve või puusaga millegi vastu. Orvi joonistas vahetevahel ajaviiteks plaane, ta otsis võimalust mööbel ümber paigutada — nuputa mis nuputad, ruumi polnud kusagilt juurde võtta. Toas ei seisnud midagi üleliigset — kušett tagaseinas, kapp vasakul, laud keset tuba lambi all, tugitool akna läheduses ning selle kõrval kirjutuslaud. Seda viimast keegi ei kasutanud, ei Orvil ega Markusel polnud suuremat kirjavahetust, kuid Markuse enesetunde jaoks oli nimetatud mööblitükk siiski vajalik. Orvi hoidis kirjutuslaua sahtlites igasugust nipet-näpet: kindaid, sukki, kreemituube, juukserulle, puudri-toose ja muud sellesarnast prahti.

Lapsevoodi jaoks poleks siin toas tõesti kohta leidunud.

Markus arvas õigesti, et järglast jõuab ka hiljem muretseda.

Orvi oli lootnud, et Markus võtab midagi otsustavalt ette — alles omaette korteris saaks nende elu tõeliselt pihta hakata. Pole kerge kannatlikult oodata, kuid sellegipoolest ei pidanud Orvi sündsaks Markuse hinge kallal närida. Mees pidi ise aru saama, mis ta kohus. Loomulikult poleks neil olnud korterijärjekorda astudes kuigi palju väljavaateid, kolme hinge peale jagatud ruutmeetrite arv lükkaks neid hädaliste rea sappa. Aga miks mitte tegutseda ise, oma kulu ja kirjadega!

Orvi pani tähele, et sellest peale, kui Markusel kadus huvi lõbustuskohtade vastu, oli mees hakanud raha kõrvale panema. Igal palgapäeval viis ta mingi summa raamatu peale. Orvit rõõmustas Markuse kokku-

hoidlikkus. See raha kuluks marjaks ära, kui ühel päeval avaneks võimalus endale elamispinda osta.

Orvi arvates oleks Markus võinud just nüüd eratöödega juurde teenida, et nende oma kodu rutem teoks saaks. Ent Markus eelistas pärast tööd luud-liikmeid sirutada ja Orvi märkas kohkunult, et mees läheb järjest paksemaks.

Orvi ootas kui teab mis õndsust seesugust õhtut, kus Markusel tuleks tuju arutada edasise elu võimalusi. Vanasti panid nad ühtelugu raadio valjusti mängima, et Paula nende juttu pealt ei kuuleks, ja kaalusid väikeste asjade puhul tundide kaupa, kuidas oleks õigem talitada.

See õhtu ei tulnud ega tulnud.

Päevad muutusid aina üksluisemaks. Kui Markus pikutas, sihtis Orvi lugemise vaheaegadel nende elamist. Mida põhjalikumalt ta uuris vihma-veest rikutud lage ning rohketest tapeedikihtidest ümardatud nurkadega seinu, seda kehvemaks läks tuju. Pruukis veel laua all varbaga põrandat kombata, tunda püstakil naelapäid ning oksakohtade nukke, ja Orvi veendus, et see armetu lobudik tuleks lihtsalt ümber lükata.

Ajuti Orvile tundus, et toa neli seinu on viltu ja vajuvad varsti kaardimajakese kombel kokku. Vaevalt koju jõudnud, hakkas ta ootama hommikut, et tööle minna. Orvi oli hiljuti nõõbilihviija koha sisse võtnud.

Mõnikord hakkas Orvil piinlik, et ta nii pirtsakana aina oma mugavuste peale mõtleb. Paula elas nendega võrreldes veel palju suuremas kitsikuses. Piklik hämar köök — see oli Markuse mamma valdus. Otsaseinas akna all seisis põline õmblusmasin, selle ees kitsas voodi ning laud. Ruumi teise nurka oli pliidi kõrvale lükitud köögikapp, taburet veeämbriga ja veel mingit kolimust, millele Orvi ei osanud õieti nimegi anda. Kui Orvi aga mõtles kartulikorvile, mis seisis muutumatult välisukse kõrval, haihtus kaastunne Paula vastu. Taluaegadest peale harjunud, et kartulid tuuakse korviga tuppa, ei saanud ta ka nüüd sellest tobedast kombest lahti.

Kus oleks Orvi siin korteris last pesnud, lappe loputanud ja lutipiima soojendanud?

Paula oli köögipoolel täielik võimumees. Laupäeviti ja pühapäeviti pidi Orvi tema askeldamised algusest lõpuni ära kannatama.

Paula kiskus kolinal pliidirõngad kõrvale — õige toit pidi tingimata lahtise tule peal keedetama. Ta lohistas panne ja potte edasi ja tagasi. Teekannu vett kallates läks see tavaliselt üle, aur tõusis lae alla. Kartulihais ei kadunud korterist ilmaski. Paula keetis neid iga päev suure pajatäie. Ta uhkustas, et ta kaalub üle viie ja poole puuda, üks niisugune kere vajas ka hulgaliselt toitu.

«Ma olen elus kõik kaotanud,» tavatses Paula toonidata. «Mees sai õnnetult surma, talu võeti kolhoosi, midagi pole mulle jäänud. Vähemasti süüa pean ma saama, niipalju kui sisse mahub.»

Alguses tegi Paula aplus Orvile nalja. Hiljem hakkas see elumõtte võrdsustamine kinnikeeratud toiduhulgaga tülgastust tekitama. Paula keedetud paksud supid ning ahjus küpsetatud lihakamakad võtsid Orvil isu ära. Tal ei läinud see toit suust alla — muud söödavat aga, mis ei tekitanud kõhus telliskivi tunnet, Paula põlastas ning lauale ei pannud.

Mõnikord näkitses näljane Orvi õhtuti salaja kuivikleiba. Markus naeris ning ütles naisele, et see lõhnab nagu jõuluöö hobune.

Orvi mõtles jubedusega, kuidas tema imelisele lapsele oleks samuti rasvast seapekki suhu topitud.

Hea, et laps jäi sündimata. Kuna Paula arvas, et tema üksi oskab

maja pidada, poleks Orvit millelegi ligi lastud. Orvi kujutles, missugune külm sõda oleks kuuma pliidi juures valla pääsenud! Orvi talitades oleks Paula istunud siinsamas kööginurgas, jõllitanud noorikut ning jälginud iga ta liigutust. Aeg-ajalt oleksid kostnud tapva enesekindlusega öeldud sõnad:

«Nii ei tehta!»

Igaüks, kellele Paula suvatses õpetusi jagada, pidi nende järgi toimima. Vastasel korral sai isemõtleja kuulda ebaloomulikku valju naerulaginat, mida kui kõhust välja pressiti.

Markusele jäid Orvi toidualased vihjed mõistmatuks. Temale maitse- sid Paula rasvased lõunad, ka tema vohmis meeleldi sealiha ning kartuleid — lõpuks olid kõik kanged eestlased selle söögi peal üles kasvanud.

Orvi pidi endale häbiga tunnistama, et just kõht kihutas teda sagedasti Lulli juurde külla minema. Ta hoidis ennast seal tagasi, et hõrgutisi mitte Paula moodsa kuhjakaupa suust sisse ajada. Ta ei tahtnud Lullile kaevata, et kannatab Paula kulinaarse metsluse all — mis sellest kurtmisest kasu oleks.

Ei, Orvi laps poleks kuidagi Paula korterisse sobinud. Maast-madalast Paula hoole all, saaks ta aju Paula tõdedest saastatud. Kui Sulli lapsed Paulaga eestoisas õiendasid, kuuldus sealt ühtelugu söömasundimist. Pealekäimisest vaevatud lapsed virisesid, võib-olla olid nende külas käigud just sellepärast viimasel ajal harvemaks jäänud?

Orvi kujutles vastikusevärinaga, kuidas tema laps oleks kõndima hakates toas ja köögis ringi tatsanud ja aina käpakile mullasesse kartulikorvi kukkunud. Kunagi, kui Orvi julgust kogus ning kartulikorvi koridorikappi tõstis, tõi Paula oma elusümboli otsemaid tuppaga tagasi.

Paula eelarvamusi põlates pidi Orvi talle veel tänulik olema — nad elasid Paula armust siin tagatoas. Paula armastas sagedasti rääkida, mis- suguse kohutavalt suure altkäemaksu hinnaga ta selle korteri omal ajal sai.

Mida laisemaks muutus Markus, seda enam tundis Orvi, kuidas lihas- tes pakitsev energia teda lausa piinab. Ta püüdis endale tegevust välja mõtelda.

Tööl rääkisid naised, kuidas nad ise oma mööblit lakivad, ja Orvi otsustas, et ega temagi kehvem ole. Ostnud purgi lakki, pintsli ja liivapaberi, võttis Orvi omapead suure töö ette.

Orvi nükkis lauaplaadi üle, nii et tolm lendas. Ta kibeles näha läikiv- kiiskavat pinda — peagi läks pintsel käiku. Oh häda, lakk kalgastus enne, kui Orvi jõudis selle laiaili hõõruda. Lauaplaat läks vorbiliseks, nuta või naera.

Orvi mässas, nii et higi voolas. Needus, ukse prõmmudes ilmus Paula koju. Ta tuli mantlit maha võtmata uksevahesse, pani käed puusa ning lükkas kardina küünarnuki taha.

Paula söimas Orvit lollakaks, ta oli maruvihane ja isegi unustas oma põlastavat naeru kuuldavale pressida. Ta virutas aknad lahti, nii et klaasid klirisesid — korbatanud lakk haises tõesti koledasti. Orvi vajutas peod nätske lakikelme sisse — nii sai ta ennast vaos hoida. Ka nüüd veel võib kurikuulsa lauaplaadi sees näha Orvi käe mustrit, elujoon paistab hästi silma.

Sel õhtul esitas Orvi Markusele oma esimese vastuvaidlematu nõud- mise: olgu uks toa ja köögi vahel.

Markus torises, ta kartis, et Paula solvub — kas on sünnis teda ära eraldada! Seekord jäi Orvi kindlaks. Ta väitis, et tahab vähemalt vabalt nutta, kui tal selleks tuju tuleb.

34

Mida kinnisemaks muutus nende eluring, seda rohkem hakkas Orvi kadestama inimesi, kellel oli omaette korter. Magama jäädes kandis teda unenägu töötatud põrandapinnale — ühetoaline imedemaa, köök ja vannituba kui kindlused, kuhu sai elutormide eest varjule pugeda.

Kõik inimesed ergutasid oma elamisehuvi mingite sihtide seadmise ning soovide väljamõtlemisega. Lull tahtis ihust ja hingest vanaaegset käoga kella. Paulale ei andnud ta noorpõlveunistus — vedruvanker — siinamaani hingerahu. Orvi naaber vabrikus, samuti nõõbilihviija, rääkis ühtelugu seesugusest vihmavarjust, kuhu olid ajalehtede nimed peale trükitud. Kord niisugust imetegu näinud, ei läinud see tal meelest. Inimeste soovidel polnud piire, nende puhul vohas fantaasia uskumatult. Sulli poeg klunis endale Paula käest indiaanlase pildiga taskunuga, mida polnud kuskilt võtta; plika ajas nagu uni peale, et talle ostetaks elus tibu. Omal ajal jooksid kolm A-d endal kannad rakk, et saada punasevalgetäpilisi pluuse.

Ka Orvi ammutas vanasti oma väikeste soovide rahuldamisest rõõmu. Kord õnnestus tal osta kullakirju kleit, tuju tõusis alati, kui ta selle kiiskava hilbu endale selga ajas. Kellelgi niisugust polnud — millegagi massi hulgast silma paistes tundud endale teistest väärtuslikum.

Kuna rõõm jagamisest ei vähene, vaid suuremaks kasvab, tavatses Orvi iga uut hilpu ka Paulale näidata.

Paulat need kaunid esemed ei rõõmustanud. Orvi tundis end süüdlasena, kui Paula asja hinda kuuldes hukkamõistvalt pead vangutas. Teil oli raha jaoks oma mõõdupuu: seapõrsas. Orvil tekkis ajuti tunne, et kui Paulal ainult lastaks, kubiseks nende hoov rõhkivatest notsudest ja vanadest rammusatest sigadest.

Orvi sai targemaks ja hakkas oma oste vaikselt kappi peitma. Ime küll, sellest peale hakkasid Orvile ta väikesed rõõmud üsna tühistena paistma.

Kuigi Orvi enam sääraستeks targutusteks põhjust ei andnud, armastas Paula siiski kahetsevalt rääkida inimestest, kes mõttetult raha laristavad. Vanasti paigutas inimene oma töövaeva millessegi püsivasse ning tulutoovasse. Otsid vasika — said lehma, kes piima andis. Tõid laadalt varsa — kasvas hobune, kes vankrit vedas. Muretsesid ühistupoest piimapleki — oli, millega meierei vahet käia. Kulutasid kroone kunstõnniku peale — kasvas vili, nii et mühises.

Raha ei tohtinud rumala tuju peale välja loopida — mis inimene see on, kes kogu oma vaeva tuulde viskab? Mis jääb sedasi tulevastele põlvedele?

Orvi lõi käega ega hakanud Paulaga vaidlema. Endamisi aga mõtles, et mis sellest orjamisest kasu — Paula talu läks niikuinii vett vedama. Kaasaegne inimene elas teistmoodi, ta sai aru, et iga päev on kordumatu. Kuluta, larista, loobi raha välja, peaasi, et see su tuju tõstab!

Pärast vaheukse paikapanemist muutus elu Paula korteris järjest võimatumaks. Suhted jahenesid, Paula toimetamist saatsid rasked ohked, vaat et seinad hakkavad võbisema. Markuse mamma viskas lõunalauda

kattes noad-kahvlid kolinaga taldrikute kõrvale ja kartulikauss prantsatas nagu pomm oma kohale, ime, et need taluaegsed savinõud nii hästi vastu pidasid.

Muutunud olukorrast tingitult kippusid mõningad Paula elutõed ka Orvise juurduma. Õigus mis õigus: jäägu need hilbud, tuleb oma töövaev millessegi püsivasse paigutada. Ka Orvi hakkas raha kõrvale panna. Ostab Markus korteri, on vaja sisustust. Pealegi teadis Orvi, et suurte unistuste taga seisavad järjekorras tuhanded väiksemad soovid. Tuleviku nimel tasus ennast olevikus kitsendada.

Kui Orvi püüdis Markusega uuest elamisest juttu teha, naeris mees ta välja. Markus kinnitas, et tema ei kavatse oma raha korteri ostmiseks kulutada. Igasugused tüübid saavad niisama endale elamispinna — miks peaks siis tema kukrut kergendama!

Markusele jäi mõistatuseks, miks Orvi siin hubases tagatoas elada ei tahtnud. Võtta endale uusi muresid kaela just nüüd, kui Markus on otsustanud iseenda mõnuks elada!

Ärgu Orvi lasku endale kärbseid pähe ajada, see on tühine mood, et kõik aina uhkemat elupaika jahivad. Tuleb aeg, nende maja läheb lammutamisele, ega neidki ilma peavarjuta jäeta.

Markuse põhimõtetel olid rauast kandid küljes, Orvi hammas ei hakanud nendele peale. Kuidas sa teed selgeks, et sul istub mingi vaev põigiti rinna sees, mis läheb aina rängemaks. Markus oleks teda nõdra-meelseks pidanud, kui Orvi oleks rääkinud näiteks eelarvamuste ussipuntrast, mis selle korteri lae all ripub. Ka kõik muud Orvit häirivad tegurid oleksid naeruväärseina mõjunud. Proovi sa viriseda kartulikorvi pärast, mis ukse kõrval seisab! Orvi imestas, kuivõrd jõuetud on sõnad äratundmisega võrreldes. Kui inimene ütleb: ei taha, võib see väljendada nii hetkelist kapriisi kui ka elutüdimust.

Orvi tundis, et elu on üsna sassi läinud. Ta oli justkui lennanud ja lennanud, äkki said tiivad halvatud ning ta potsatas juhuslikus paigas maha. Saatust polnud teda kandnud Paula talusse selle hiilgeaegadel. Markuse poolt lubatud helgem tulevik, mida kellegi käed pidid nende jaoks sepiatama, seisis müüride taga, neid aga ei viitsinud ükski hing maha lammutada. Orvi ise polnud ammugi see inimene, kes kangiga teed rajab.

Jõuetud käed rüpes, tundis Orvi, kuidas ükskõiksus temas maad võtab. Ta oleks tormanud, õiendanud, seletanud ning nõudnud — miks ei tahtnud keegi teda toetada? Mitmed imelikud mõtted tulid Orvile pähe. Äkki on tema ja Markuse vanusevahe kõiges süüdi? Mehe teovõimelisemad aastad on möödas, Orvi aga piinleb, et ei saa ennast rakendada. Ta oli sattunud tänamatusse ossa — pidi kuulama Paula heietusi kuldsest minevikust ning imetlevalt noogutama, kui Markuse mamma jutustas nendest vägitegudest, mis tema omal ajal korda saatis. Kas Orvil polnudki eluõigust? Ka tema sisemuses tuksles inimlik loomistahe.

Orville näis, et nii Markus kui Paula aina nügivad teda peamiselt elusoonelt kõrvale, nagu öeldes: mis nüüd sina, väeti putukas! Nagu oleks Orvi poolik inimene, nagu polekski tal sedasama ainukest ning kiiresti mööduvat elu, mille jooksul tuleb midagi korda saata. Olgu pealegi, Orvi ei seadnud endale tähelepanuväärseid eesmärke, aga oma kodu loomiseks peaks ometi igal inimesel õigus olema.

Orvi istus kui vang Paula tagatoa nelja seinu vahel. Öhtusi tunde täitis kumisev ootus: millal ometi kõlab tõelise elu stardipauk, et paigalt võtta ja rajale söösta?

Mõnikord koju tulles jäi Orvi koridoris marmornaise ette seisma ja vaatas skulptuuri. Neid ühendas sarnane saatus: mõlemad olid kuidagi ära unustatud. Raidnaine kuulunuks näitusesaali, lossiparki või muuseumi — ilu ei tohi vaka all hoida. Orvi oleks tahtnud niisugusesse paika, kus ta oleks saanud lõbusa väikese ponina jõukohast koormat vedada. Tõsi küll, skulptuur oli majaanikele uhkusasjaks, nad oleksid vist silmi pühkinud, kui raidnaine oleks siit minema kantud. Markus väitis, et Orvi on talle kõige kallim olevus, kuid naine polnud nii ohvrimeelne, et tahta ainult ühe inimese elu kaunistamiseks eksisteerida. Tal pidi ka endal mingi suund ja siht olema. Segase ning suure maailmaga võrreldes oli Orvi unistustemaa naeruväärselt kitsuke — mõelda vaid: oma kodu, oma laps. Kuid Orvi arvas siiski, et tal on täielik õigus neid taga kahetseda.

Paula juures käis mõnikord külas tema sõbranna. Too naine töötas plastmassitsehhis ja tõi seepärast alati ilma lauata kabenupud Paulale kingituseks kaasa. Paula tänas viisakalt, kingitusest tähtsam on meelepidamine. Pärast suskas Paula karbi voodi alla eelmiste kõrvale. Sinna need kogunesid ja keegi ei liigutanud neid nuppe kunagi ruudulisel laual.

Orvi ei saanud teisiti, kui hakkas ennast samasuguseks tarbetuks kabenupuks pidama. Ka temal polnud paika, kus mõtestatud käike teha. Mis suuremat vahet siin oligi — kabenupud käisid Paula voodi all, Orvi magas Markuse kõrval voodis.

Süüged mõtted kuhjusid ja Orvi arvas, et nii see edasi ei või kesta.

35

Sõpru ja tuttavaid Orvil ja Markusel niisama hästi kui polnud. Orvi kooliaegsed suhted olid käest kadunud, nüüd aga häbenes ta kedagi külla kutsuda. Ta kujutles selgesti, kuidas ta punastab võõraid uksest sisse lastes. Kartulikorv jääb tingimata harjumatu inimesele jalgu, vaat et niidab veel kellegi pikali. Pealegi näis Orvile, et nemand Markusega on omaealiste hulgas ühed aegunud inimesed, kes põrmugi teis-tega sammu ei pea. Ümberringi aina räägiti, kuidas üks või teine endale korteri kombineeris, kuidas see sisustati, mis uuendustega keegi hakkama sai. Kellele korteriõnn polnud osaks langenud, see muretses suve-maja. Inimesed tegelesid innukalt oma elu korraldamisega — mahajäänud provintslikus keskkonnas pürgisid korraga kõik tsiviliseeritud maailma olustikulist taset saavutama. Keegi ei leppinud kitsikuse ning alge-liste tingimustega, pingutati kas või nahast välja, et paremale järjele jõuda. Et neil Markusega mingisuguseid kavatsusi ega plaane polnud, oleks tuttavatega istudes kõneainest nappus tulnud. Orvi ei tahtnud haletsevate pilkude tulipunktis istuda. Mis sa hing vastad, kui keegi pärib, et millal te ometi kavatsete siit välja rabelda?

Orvi jäi päev-päevalt üha rohkem norgu. Ta janunes oma kodu järele, ihkas last, igatses meeldivate inimeste seltskonda, suhtlemisvajadus muutus ajuti lausa piinavaks.

Kui Orvi mõnikord kõheldes juttu tegi, et võiks mõnega lähemat tutvust sobitada, noogutas Markus nõusolevalt. Lausunud, et ega temagi pole hunt urus, unustas ta oma lubamised sinnapaika. Tema rahuldus oma suhtlemisvajadust lihtsalt ja ilma suurema tülita. Mõnikord tuli ta nokastanult koju, patsutas laua taga konutavat Orvit heatahtlikult sel-

jale ja teatas, et läks meestega väikeseks võtmiseks. Sellistel puhkudel jätkus tal viitsimist Orvile ilmaudiseid pajatada. Parajasti olid käibel lövi ja jänese ankedoodid. Markus ei unustanud ka kiitlemata, kui kõva preemia teda ootab ja et pühadeks antakse talle aukaaned.

Napsitama kukkus Markus siiski haruharva. Kuna ta neid katuseid enamasti ikka üksi kokku kopsis, ei puutunud ta lihtsalt oma töökaaslastega arvestataval määral kokku. Harjunud vanaaegse käsitöölise kombel omaette nokitsema, ei meeldinud talle kedagi kampa võtta. Teised tahavad tema nahal liugu lasta, arvas Markus. Ikka on neil põhjust, et tööriistu kõrvale panna. Kord vaevab janu, siis otsivad klosetti, pärast lähevad poodi või tõmbavad kuskil tuulevarjulises kohas suitsu. Markus ei armastanud looderdada — kui teha, siis teha, nii kõlas tema põhimõte. Ega ta oma tasku vaenlane ole, armastas mees lisada.

Ühel päeval, kui vihma tibutas, juhtus Markusel suur pahandus. Ta oli jätnud üleriided maja põõningule naela otsa ja läinud ise katusele, nagu ikka.

Kui ta tööpäeva lõppedes riietuma hakkas ja taskuid kobas, selgus, et keegi oli raha koos dokumentidega sisse vehkinud.

Sel õhtul valitses kodus väga närviline õhkkond.

Paula toetus uksepiidale ja jutustas ühe vargusloo teise otsa. Kusagil lähedal olevat kelder läbi puistatud — vana madrats, mõned moosipurgid ja kelk minema viidud. Alles hiljuti murti Paula sõbranna tuttava korterisse sisse — kust see varas küll teadis, et pererahvas hoiab raha pesukapis käterätikute virna all? Surnuaia pinkide äraviimisest teadis Paula terve seeria juhtumeid pajatada. Tühja nende pinkidega, aga need kaabakad ei häbene ka haudadelt lilli hiivata. Nüüd olevat targemad pead uue mooduse välja mõelnud, kuidas öied surnuaial püsima jäävad. Need rebitakse katki ja pritsitakse täitesulepeast tindiga üle.

Paula lugudel polnud lõppu.

Orvi kõrvad hakkasid huugama. Vaip ära viidud, pesu nõõrilt näpatud, auto rattad minema veeretatud, lahtine aken maha võetud, uks selga tõstetud. Tülgastuseni kuulunud, näis Orvile, et kohe ilmub mustas kindas käsi, võtab Paulal natist kinni ja torkab ta suurde kotti.

Paula arvas, et lisaks haagile ja lukule tuleks nende uksele kett panna. Käivad igasugused, ütlevad, et on majavalitsusest, teed lahti, tungivad sisse, kopsavad pähe ja viivad kõik minema. Vanasti seisid talus ukсед ööd-päevad pärani, keegi midagi ei puutunud, nüüd on ajad teistsugused ja inimesed hukas.

Järgmise päeva õhtul tuli Markuse juurde külaline.

Kuna neil uksele ketti polnud, siis ei läinud naised koputamise peale avama. Orvi polnud jõudnud Paula õudusjutte veel ajast välja tuulutada ja piilus igaks juhuks kööki: äkki tahab keegi Markust maha nootida. Kikivarvule tõusnud, nägi ta üle Markuse öla päris jubedat tüüpi. Tänaval juhtusid selletaolised pätid haruharva vaatevälja. Ega Orvi ka niisugustes paikades liikunud, kus sedasorti mehed ringi tuigerdasid, ta käis õllekeldritest ning turueinelaudadest kaarega mööda.

Narmendava mantli varjust paistis karvane kael, mis märkamatult läks üle habetunud lõuaks. Murdunud nokaga mütsist langes silmadele sügav vari.

Kohe välgatab puss — mõtles hirmust kange Orvi.

Mees kiskus mütsi peast, vidutas vesiseid silmi, luristas sinilillat joodikunina ja ütles paljutähendavalt:

«Mul oleks peremehega üks salajutt rääkida.»

Orvi oleks tahtnud karjuda: löö uks selle tüübi nina all kinni, kuid ei julgenud sõnagi lausuda. Arad inimesed lipitsevad pahe ees — ehk ei hakka külge! Alandlikkus ning mesimagus hääl peavad mõrtsuka maha vaigistama — kuidas tuleb küll vingerdada, et oma nahka hoida! Orvil oli vastik.

Markus käitus päris tobedalt. Ta palus võõra tuppä.

«Noh, peremees,» ütles pätt käriseval häälel, «sul tuleb nui lauale panna ja kõvad liigid teha!»

Võõras ajas käe peaaegu küünarnukini oma põhjatu põuetasku sisse. Ta käänas kaela kõverasse ja püüdis sõrmedele järele vaadata. Arupidavalt vilistanud, pomises ta lepitavalt: «Kutu, kutu,» nagu oleks tal seal südame juures mõni loomake varjul. Lõpuks viskas ta Markuse dokumendid nagu mängukaardid latsudes lauale.

Markuse näpud läksid ahnelt harali ja ta riisus dokumendid enda ette. Kindluse mõttes passi sisse vaadanud, lõi Markuse nägu särama.

«Sa oled täitsa semu,» patsutas Markus võõrast õlale. «Silmapiilk saab nui lauale pandud!»

Veel kord pilgu dokumentidesse heitnud, tõmbus Markus tõsiseks.

«Kust need sinu kätte sattusid?» küsis ta.

«Kui lähed prügiurnist mööda, vaatad igaks juhuks sisse,» kõhistas pätt naerda.

Markus jäi vastusega rahule.

Ka Paula läks lahkemaks. Pudel laual, tõi ta sahvrist sülti ja löikas pool leiba lahti.

Orvi tõmbus eemale ja pidas võõrast silmas.

«Vaata,» seletas pätt pärast esimese klaasi tühjendamist, endal keel pehme. «Need vargad teevad raha vedelaks, aga paberid viskavad ära. Käsi patust puhas.»

Viin võttis võõrastustõkked maha ja Markus hakkas selle koleda tüübiga peaaegu vennastuma. Varsti kordas Markus nagu üleskeeratult, et küll on rõõm ausat inimest näha. Ümberringi aina sulid, õige mehega on lausa lust üheskoos viina visata.

Polnud raske taibata, et laua taga laiutav võõras ongi varas, kes Markuse taskud tühjaks tegi. On ikka need pätid jultunuks läinud — teeb su paljaks ja pärast tuleb veel nagu heategija ukse taha, jooda teda pealekauba! Küllap ka Paula mõistis, kellega on pistmist. Ta seisis uksevahes kui valvepostil. Äge nagu ta tavaliselt oli, ei hakanud ta seekord tuletangidega vehkides korda majja lööma.

Ega Markuski nii tobu olnud, kui ta varast kiites laskis välja paista.

Mingi vaikiva, Orvile arusaamatu kokkuleppe tõttu ei tuletatud hiljem kunagi varast meelde. Imelikul kombel ei kahetsenud viimasel ajal üha inhsamaks muutuv Markus oma kaotsiläinud rahasummat taga.

Markus rõõmustas, et dokumentide pärast mingit tüli ega pahandust ei tulnud.

Orvi aga võis mõneks ajaks eluga rahule jääda — neil oli külaline käinud.

Nii soliidne pätt, et ei pööranudki koledale kartulikorvile tähelepanu.

Oli jälle kord suvi, oli maasikate aeg.

Orvi sünnipäev langes nädalalõpule.

Nad ärkasid hilja, Markus suudles Orvit põsele ja soovis õnne. Siis käis Markus kojas ja tõi kaks punast roosi, mis veest nõretasid. Orvi oli liigutatud. Nad logelesid terve hommikupooliku maha — ringutasid avatud akna all, istusid lauda, jõid kohvi. Markus suitsetas, Orvi toetas lõua kätele ja vaatas oma meest. Paulat polnud kodus, neid ei seganud keegi.

Ega Sulli ja Markuse lapsed teadnud, mis päeval nad oma isa külastama sattusid.

Markus kohmetus, kui ta ukse avas. Orvi nägi, kuidas mees jäi kuidagi imelikult, jalad harkis, seisma, küllap tahtis lapsi ära saata. Orvi läks lähemale, vaatas Markusele sõbralikult otsa ning kutsus lapsed sisse.

Seekord ei jätnud Orvi Markust ja lapsi omapead.

Esiotsa ei saanud Orvi kuidagi kohmetusest võitu. Ta otsis kramp-likult mingit lähenemisteed ega osanudki muud paremat välja mõelda, kui et tõstis lastele kõiksugu maiustusi ette. Hõredate juustega väike plika piilus Orvit umbusklikult. Ta sõi kinnise suuga, tervelt suhu tor- gatud küpsis ajas kord ühe, kord teise põse punni.

Orvi naeratas lastele. Ka tema oli omal ajal Lulli altkulmu sihtinud — miks pidi ta Sulli lastelt suuremat kohanemisvõimet lootma?

Orvi püüdis üht-teist küsida, kuid lapsed jäid napolisõnaliseks. Poiss vahtis maha ja kopsas aeg-ajalt kannaga toolijalga. Püksitaskus kobanud, võttis ta ettevaatlikult suure nutsaku välja. Orvi vaatas huviga, kuidas poiss taskuräti lahti harutas. Seal oli peidus vanaaegne uur, mis valjusti tiksus. Eks ta andis kella vaatamisega märku, et Orvil oleks aeg jalga lasta.

Orvi silmitses poissi-plikat ja valus hellus võttis temas maad. Laste taga näisid istuvat reas kolm naist: Lull, Ofelia Rosin ning valge-sallie- ma. Orvi jäi mõttesse. Kolm ähmast kujutluste-ema istusid liikumatult, pidulikud näod ees, just nagu vanadel fotodel.

Orvi tundis, et nende kolmega võrreldes on ta kuidagi väiklane ning kitsarinnaline. Kas tänapäeval on üldse tähtis, kes on lapsed sünnitanud?

Mis Lull tegigi, et omal ajal Orvit enda poole võita?

Orvi soris mälestustes. Veel kord pidi ta tagantjärele Lulli elutarkust hindama. Hea Lull, tänu tema eeskujule ei jää ka Orvi hätta.

Ta korraldab lastele unustamatu päeva.

Orvi ajas selja sirgu, ta tundis, kuidas süda hakkas rõõmsa erutuse eelaimusest kloppima. Korrapealt uljaks saanud Orvi lennutas pead pöö- rates juukseid ning nägi peeglist, et ta sinised silmad lausa hiilgavad.

Orvi võttis lastel käest kinni ja ütles rabeda häälega:

«Nüüd läheme punase tõllaga sõitma! Kai on printsess ja Jüri prints — kokku oleme üks kuninglik seltskond!»

Lapsed ei kuula niivõrd sõnu, kuivõrd tajuvad meeoleolu siirust. Täis- kasvanu võib nuniseda palju tahab, kas või püüdlikuna kápuli käia ja koera mängida, laps keerab ikkagi selja, kui kogu veiderdamise taga pole ehedaid tundeid peidus.

Orvi nägi, kuidas tüdruk talle põnevil näoga otsa vaatas ning koba- misi juuksesalgu kõrva taha lükkas. Poiss kallutas pead ja naeris vaik- selt — lapsed peavad ju täiskasvanute narrustesse andestavalt suhtuma.

Tõsine Markus seisis eemal ning sügas hajameelselt lõuga.

Mingid ammu allasurutud tunded tõusid korraga pinnale. Enamasti uje Orvi ei hoolinud nüüd, kuidas ta käitumine teistele paistab. Aegajalt kumises kellalöökidena peas üks mõte: et Markus kuuletuks ja vahele ei segaks.

Orvi võttis lastel käest kinni ja hõljus nende vahel üle kulunud põrand. Vanad, päevinäinud lauadki jalge all justkui pidasid hinge kinni ja kuulatasid — ei kostnud ainsatki häirivat kriuksu.

Koridoris viis Orvi lapsed raidnaise juurde ja sosistas allapoole kumardudes:

«Siin on haldjas, kelle kuri nõid kiviks moondas. Kui kõik inimesed headeks saavad, ärkab ta ellu. Siis hakkavad lumikellukesed juba uusaasta ööl öitsema ja kevadet ei tulegi igal aastal nii kaua oodata.»

Lapsed kuulasid Orvit tõsiste nägudega. Tüdruku käsi tõmbus jahe-daks. Ta sai hirmust võitu, astus vapralt lähemale ning silitas kiviks nõiutud haldja jalga.

Trepist alla minnes ütles poiss tõsimeelse vihaga:

«Miks need inimesed siis ometi ükskord headeks ei saa?»

Tol ajal ei teadnud Orvi, et nende kannul astuv Markus, kes sõrme otsas autovõtmeid kõlistas, sihtis tumedat sünnimärki poisi põlveõndlas.

Orvi istus kahe lapsega tagaistmele, ta ei tahtnud Markusel lähedal olla. Mehe piidlev pilk võinuks mängulustile kriipsu peale tõmmata.

Rõõmuloomisest elevel, suutis Orvi peagi kõigest häirivast mööda vaa-data. Talle näis see päev taevalik, tänaval voorivad inimesed paistsid ilusad ja lahked.

«Kuningarahvas peab pidu, keegi ei kurvasta, täna täituvad kõik soo-vid,» sosistas ta lastele ning lükkas nad mänguasjade poes leti juurde.

Orvi ostis kõik, millele lapsed näpuga osutasid.

Esiiste sai pakke kuhjaga täis.

Siis pidi pisike printsess endale punase kleidi saama.

Nad läksid ja leidsid moonipunase kleidi. Auto sees löi särama, kui tüdruk ennast istmele nihutas. Markus keeras rooli, hele linn ujus akende taga, majad tundusid sõbralikult noogutavat.

Et kuningapojad on alati julged tiigrikütid olnud, pidi irevil ham-mastega kiskja pilt nende jahipükse ehtima. Tegelikult õnnestus leida vaid tavalised sinised püksid. Ent Orvi kirjeldas triibulist tiigrit nii elavates värvides, et poiss hakkas uskuma ja patsutas vargsi oma tagatas-kule, otsekui tahaks metslooma mõirgeid vaigistada.

Pärast kihutas punane tõld värvilisse jäälossi. Soojas saalis vitsutasid printsess ja tiigrikütt teineteise võidu jäätist.

Jõudis aeg, ja nad kõndisid käest kinni hoides purskkaevude ning luid-kede juurde. Orvi jutustas, kuidas ta kord kuuvalgel ööl nägi luikede tantsu. Sellest peale ei anna linnud talle rahu, ühtelugu ta ärkab ja kahetseb, et tal pole tiibu.

Kuuvalgete ööde kaunis saladus lummas lapsigi.

Lennuigatsus ununes, kui nad mereranda jõudsid ja veepiiril kilgates jooksmas hakkasid. Pärast rüübati üheskoos kihisevat jõujooki. Meri kohises siinsamas nagu tõeline ookean.

Markus vaikis. Kui Orvi muinasjuttu puhudes ennast pikemaks ajaks paigale unustas, kuulis ta vaikset kõlinat. Markus keerutas autovõtmeid näpu otsas.

Markusel polnud püsi, ta tahtis edasi sõita. Mehe läbematus oli ainus, mis ajuti Orvi kaunist päeva rikkus.

Ohtupoolikul said lapsed kodu ukse ette viidud. Kui punane tõld kau-

genema hakkas, panid lapsed mänguasjade pakid tänavatolmu maha ja lehvitasid nelja käega autole järele.

Orvi kiirgas endast head tuju ka siis veel, kui nad Paula korterisse tagasi jõudsid. Pikali heitnud, ümises ta laulda.

Markus istus süngelt laua taga ja tõmbas ühe suitsu teise järel.

Kui koputati, krapsas Orvi püsti. Talle paistis, et tänase päeva rõõmud pole veel otsa lõppenud. Kogu aeg pakitses temas mingi ähmane ootus — igaüks armastab meeldivaid üllatusi. Äkki seisab ukse taga maasikakorv, võilillepärg kaunistuseks sanga küljes!

Jalamatil lebas suur, takuse nööriaga hooletult kokkutõmmatud pamp. Orvi ei taibanud kohe, mis seal olla võiks. Alles hetke pärast tundis ta ära mänguasjade lötsis karbid, nende vahelt paistis moonipunane kleit ja ilma tiigrita tiigripüksid. Orvi tahtis tuppa taganeda, kuid jäi siiski paigale. Öhtune päike riivas skulptuuri ja Orvi nägi sellel paksu halli tolmu, mille sisse keegi oli näpuga juti vedanud. Kuskil seina taga rääkis üks mees midagi tagedalt ja tungivalt. Nõrk hääl vaidles talle vastu. Päikesevalgus vaevas Orvi silmi ja ta pööras aknale selja. Trepil lähedal seisis hämaruses Sulli poeg.

Orvi tegi paar kõhklevat sammu lapse poole, ärevusjudin käis kehast läbi, otsi või seinast tuge.

Nutetud silmadega poiss vahtis ainiti Orvile otsa.

Orvi astus kobamisi lähemale. Poiss taganes trepist alla. Orvi tahtis lapsele hüüda, et olgu ettevaatlik, niimoodi tagurpidi minnes võib kukkuda, kuid hoiatusõnad ei sobinud kuidagi muinasjuttudele järjeks.

Orvi seisatas trepiotsal, poiss jõudis viperusteta alla. Endine vapper tiigrikütt sihtis veel kord silmi kissitades seda halba naist, kes oli ta meeled segi ajanud. Siis kadus poiss hõreda välisukse taha.

37

Markus, kes oli Orvi jutu ajal vaikides istunud, käed roolil, hakkas nüüd nihelema. Närvlikult taskutes kobanud, lülitas ta mootori käima. See turtsus ja läkastas, auto võppus, vanasti oli Markuse sõiduriist töötanud nagu kellavärk.

Markus otsis istme alt lapi, vajutas lingile ja astus välja. Niiske õhu pahvak ajas Orvile külmavärinad peale. Markus nühkis autoaknaid, raagus puudest ümbritsetud linnaväljak tuli nagu peitepilt pikkamööda nähtavale. Mees sirutas käe autosse sisse, pani tuled põlema ja käis ümber sõiduki, et laternaid kontrollida. Orvi upitas ennast, et paremini näha Markuse nägu, kes tulepaistele kummardus — nagu otsiks ahjusuu ees sooja.

Platsi peal sõelus endistviisi inimesi. Nad tulid ja läksid, kõigil oli kuhugi minna — või neile näis, et on vaja kuhugi jõuda. Pühapäev painab inimesi oma puhkamisekohustusega. Vähesed oskavad ennast õigesti lödvaks lasta.

Palju kordi restoranis käinud, läks ühiselamu kamp sinna iga kord kindla usuga, et keskkonna muutus, lobisemine, muusika ja kirev inimestesumm peletavad väsimuse ning annavad eelolevaks töönalalaks lõpmata palju jõudu. Tegelikult sai järgmisel päeval suure vaevaga kordid koti pealt kokku korjatud.

Soojenenud automootor hakkas vaiksemalt ning ühtlasemalt pöksuma.

Markus liigutas käigukangi. BMW võttis jõnksatades paigalt. Nad loovisid inimeste vahelt läbi.

Markus ei rääkinud, kuhu ta sõita kavatseb. Kui ta ristteelt paremale keeras, arvas Orvi, et Markus viib ta ühiselamu ukse ette ja ütleb: käi kuradile — kas sa tõesti arvad, et ma suudan sinu joru veel kuulata?

Orvi vaatas vilksamisi Markuse poole. Mees paistis olevat väga keskendunud, kuigi liiklus polnud siin tänaval eriti tihe ja tee ei paistnud libe.

Markus peatas auto sellesama väikese keldrikohviku ees, kus nad eelmise päeva ennelõunal poolkogemata kokku said. Mootori seisma jätnud, ronis Markus autost välja, viskas ukse tagantkätt kinni ja kadus.

Orvit solvas mehe käitumine. Tema oli mitu tundi rääkinud, Markusel polnud viitsimist kahte selgitavat sõna lausuda. Orvi liigutas pikast istumisest kangeks jäänud jalgu, ka tema võib ust prõmmutades lahkuda! Vaba inimene teeb, mis süda kutsub, ta ei sõltu kellestki — valvaku Markus ise oma roostetanud loksul!

Vaba, vaba — kordas Orvi. Miks ta nii tihti seda endale kinnitab? Kui vabadusest palju mõeldakse või räägitakse, siis on sellega midagi tõsist lahti.

Sealt Markus tuligi. Ta kandis käe peal valgesse paberisse mässitud pakki, teises hoidis termos pudelit. Orvi polnud märganud, et Markus oleks autost väljudes termos pudeli kaasa võtnud. Või oli see ettenägelikult keldrikohvikusse valmis toodud?

Kui pirukate ja kookide lõhn ninna tõusis, võttis näljatunne võimust.

Markus keeras termoselt korgi ja kallas topsikusse kohvi. Orvi sirutas mõlemad käed ette. Plekknõust kandus sõrmedesse soojust.

Pirukat näsiv Orvi polnud söömisest kaua niisugust mõnu tundnud kui praegu. Rüübanud kohvi, ulatas ta topsiku kõheldes Markusele. Markus ebales seda vastu võttes.

Markus jõi paar lonksu. Orvi jälgis ta liigutusi.

Korraga tuli mõlemale naer peale, mis ei tahtnud kuidagi vaibuda.

Nad surusid turtsatusi tagasi ja mugisid süüa; mälumise vahele kostis ühe või teise suust naerupahvak, mis sai kohvilonksuga summutatud. Markus kallas termoselt juurde ning topsik käis käest kätte.

Varsti jäid nad kui kokkulepitult vait ja mõtlesid kumbki oma mõtteid.

Pärast võttis Markus põuetaskust puhta rätiku, mõlemad pühkisid sellesse sõrmi. Markuse käsi puudutas Orvit ja ta võpatas. Orvi püüdis läbi esiklaasi tänavale vaadata, seal polnud midagi näha. Jälle kord nühhkis Markus lapiga klaasid puhtaks, linnakuma oli taeva kollaseks võõbanud.

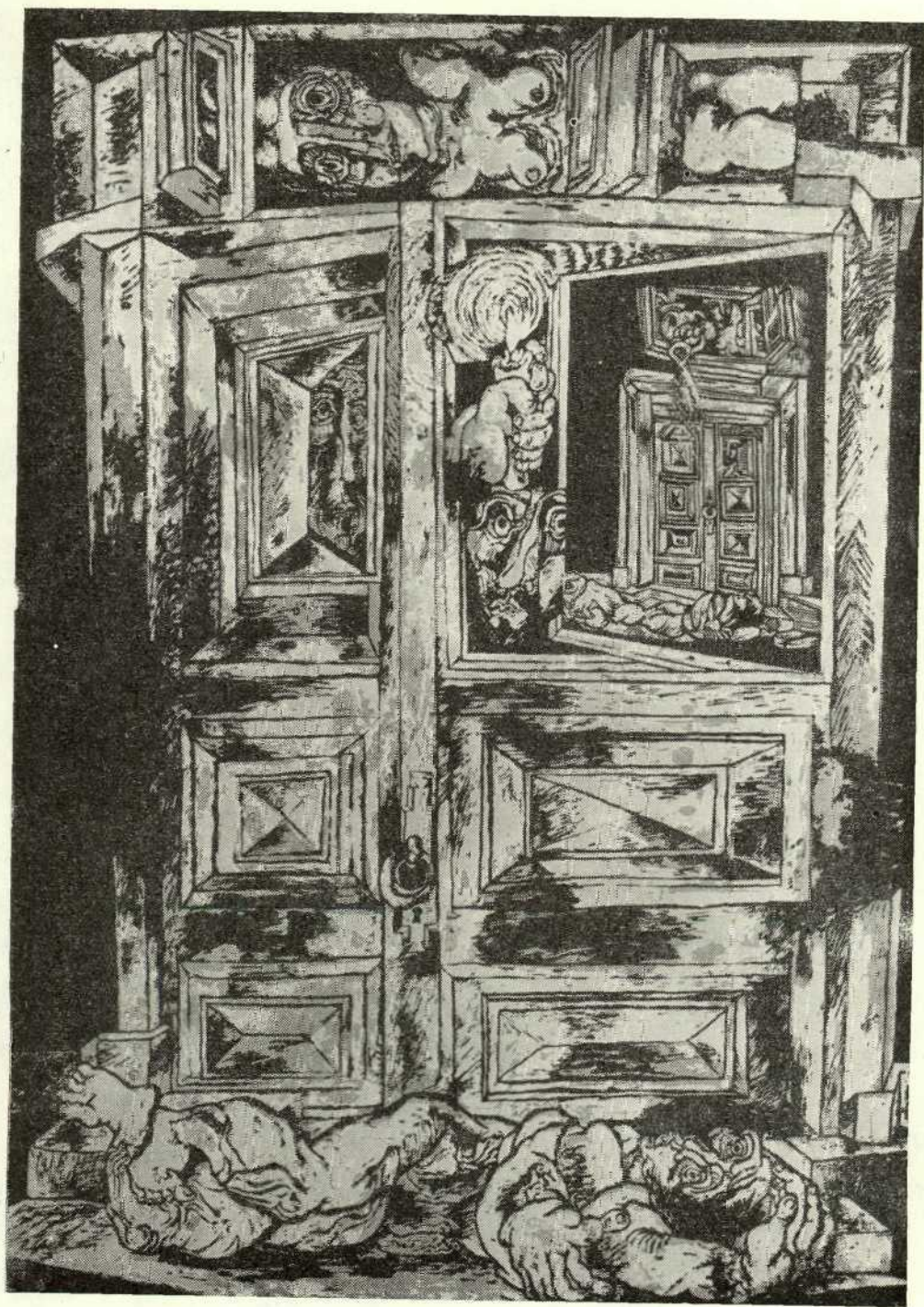
Mahajahtunud mootor võttis vaevaliselt tuurid peale. Sedapuhku juhtis Markus autot kindla käega, nad sõitsid linnapiiri poole.

Uuesti pugesi hirm Orville naha vahele. Paula ütles ju üsna kindlalt, et Markus on hulluks läinud. Miks Markus naeris? Miks ta ei selgitanud oma kavatsusi? Kuidas talle pähe tuli termosega kohvi tuua? See polnud tema moodi.

Võib-olla on ta mõne kraavi valmis vaadanud, kuhu tapetud Orvi heita?

Orvis tärkas mingi trots iseenda vastu. Alati on ta midagi kartnud, kellegagi arvestanud; ta on pigem tagasi tõmbunud kui peale tunginud. Käigu kõik hirmud põrgusse! Las Markus kuuleb, mis Orvi temast mõtleb! Ta ei kavatse hullu vaigistamiseks musta valgeks rääkida. Kõik

Semjon Šegelman

Kadunud poeg (Serigraafia) 1970

tahavad, et neid säästetaks ning paitataks. Muud ei ole, kui salga ennast, vaiki tõde maha ja mätsi kandilised nurgad ümmargusteks. Aitab! Tulgu mis tuleb! Las Markus kuulab. Orvil on õigus oma vaatevinklist möödunud hinnata. Markus rääkis eile nii mõndagi, ovaalne sünnimärk poisi põlveõndlas hakkas ka Orvi silme ees tukslema. Ega Orvigi papist pole, ka tema on üht-teist läbi elanud.

Orvi ootas, millal Markus punase BMW uuesti kuskil teeveeres seisma jätab. Sõidu ajal polnud mõtet suud pruukida, Markus ei saa teda täie tähelepanuga kuulata.

Pärast tehku Markus, mis tahab.

Et tõeliselt vabaks saada, pidi mineviku maha jutustama. Kuulaku see kalk ning hoolimatu inimene! Võib-olla just sellepärast vintsutas nähtamatu magnetorm vahetevahel öösiti nende toa naisi, et Mallel, Ebel, Saimal ega Orvil polnud võimalust olnud hinge puistata.

Imelik mõiste — sõltumatus. Ka Markus oli tahtnud vaba olla kohustustest, kodust, lastest. Ta sai priiks. Ka oma teisest naisest. Nüüd jälitab ta Orvit juba mõnda aega — tema puhul sai vabadusest talumatu üksindus. Ei, ei, Orvi katsub oma tulevikku targemini seada. Kuidas? Küll leidub neid, kes su vabadust ei piira, aga peletavad siiski kõledustunde.

Oh seda endist enesekindlat Markust! Kui Orvi omal ajal alandliku meele kõrvale heitis ning lahutust nõudis, polnud Markus teda tõsiselt võtnud. Mees pidas Orvi sõnu tühiseks ähvarduseks. Seesugust juttu võis igas peres ette tulla, eriti ajal, kus lahutused järjest rohkem moodi läksid.

Orvi mõttelõnga katkestas kume heli. Ei tea, kust see tuli. Nagu oleks põues gongi löödud.

Jah, Markus võib Orvile vastu vaielda: kas neil polnud siis ühteainsatki helget ja rõõmsat päeva?

Kuni abieluhoone seisis, kostis sealt vahetevahel ka naeru. Nüüd, kus nad konutavad rusude otsas, tuleb otsida katastroofi põhjusi.

Tõepoolest, juhtus ka häid päevi — teisiti poleks Orvi Markuse kõrval kümnet aastat vastu pidanud.

38

Markus lülitas mootori välja, auto jooksis sahinale veel veidi edasi, enne kui mees pidurile vajutas. Orvi surus otsmiku vastu esiklaasi. Võttis aega, enne kui ta taipas, et nad olid tulnud kaldapealsele. Vanasti käisid nad siin mõnikord ilusa ilmaga linna vaatamas. Küllap parkis Markus ka täna oma punase BMW mõne meetri kaugusele kaldaservast. Orvi, kellel käisid hirmud varjuna kannul, kujutles, kuidas järgmise hommiku vihmarabinas leitakse ta laip järsaku alt pöösastest. Aga võib-olla möödub nädalaid, enne kui teda otsima hakatakse. Markus läheb muidugi koju ja mürgitab enda garaažis väljalaskegaasidega. Kaks laipa, ja keegi ei taipa, miks see nii juhtus. Mõni võõras oleks nende lugu kuuldes üksnes õlgu kehitanud: vaat kus narrid — niisugused tühised põhjused! Kas inimene on kaasajal tõepoolest sedavõrd mandunud, et isegi väikesi eesmärke ei suuda saavutada? Ometi paistab kõik lihtne: tahab naine last, muretseb ta selle. Kõigil on kodud, ainult üks armetu ei saanud selle lihtsa asjaga hakkama. Ise noor ja terve, käed otsas, suu peas — mis tal puudu, mis sai teda takistada?

Kaks laipa — läksid ogaraks, mida muud oskaksid inimesed arvata.

Mingeid tajutavaid muresid neil polnud, mees korralik, naine ka ringi ei lasknud, elasid oma lõbuks. Liiga hea elu võttis aru peast.

«Ma kuulan sind,» tuletas Markus ennast Orvile meelde.

Orvi võpatas ja pööras pead. Mees istus nagu ennegi seal platsil, käed toetatud roolile, selg kühmus. Autoklaasid kattusid jälle pikkamööda uduvihmakilega, kauged linnatuled ähmastusid ja kadusid sombu sisse. Taas tekkis mulje, et nad on siin ilmas täiesti üksi, norutavad roostetanud plekk-kesta sees, mis neid kõigist teistest eraldas. Siin kohises tuul, seal platsil tekitasid taldade sahin ning jutukatked umbes sama heli.

Mitte kusagil ei oodanud neid keegi.

Ent kunagi peeti Orvit ja Markust ühes paigas soovitud külalisteks.

Kes teab, kas ka Markus ise hakkas seltskonna järele vajadust tundma või andis ta Orvile järele. Igatahes soojendas mees ühe ammuse tutvuse üles.

Nädalalõppudel sõitsid nad mere äärde Britta ning Alari juurde.

Markus toimis targasti, sest Orvi nälg inimeste järele oli määratuks paisunud. Parajasti läks lörril Orvi katse Markuse ja Sulli lastega soojemaid suhteid luua. Tolle muinasjutu-päeva järel ei näidanud lapsed pikemat aega nägu. Küllap lõi Sulli kartma, et Markuse uus naine meelitab jõmpsikad ära ja nad reedavad oma ema. Pärast mõistis ka Orvi ise, et tal polnud mingit õigust lapsi hellitada. Orvi kujutles, kuidas lapsed oleksid jonnituju tulles suud kõverdanud ning Sullit ähvardanud, et jätavad ta maha ja lähevad hoopis Orvi juurde. Hea Orvi ostab ju moonipunaseid kleite, mänguasju, tiigripildiga pükse ja tellib kuhjade viisi jäätist lauale.

Kui argipäevaga pole pistmist, saab endale imelise inimese aupaiste nagu mütsi pähe tõmmata. Ka Redi oleks pidanud kunagi ammu Markust hukka mõistma — Markus tuli samuti, võlts hõng juures. Miks kiiskas ta punane auto nii kutsuvalt Orvi akna all? Sulli andis mehele puhta särgi selga ja Markus muudkui keeras rooli, päevitanud randmel tiksumas kuldvõruga kell.

Nii juhtuski, et kui lapsed ka tulid, läks Orvi jälle kodust ära.

Nüüd, kus Orvi teadis Markuse tegelikku suhtumist oma lastesse, eriti poisisse, kelle isa ta polnudki, võis Orvi kindel olla, et jõnglasi Paula korteris ei suksutatud. Orvi arvates polnudki Paula erilisteks tunneteks võimeline. Tema suhtus lastesse nagu loomakestesse — peasi, et hea isuga süüa vitsutavad. Küll siis kasvavad. Kui haiged pole, eks neist ka ükskord inimesed saa.

Nii tuli meelepärast keskkonda mujalt otsida. Nad hakkasid sõitma mereranda Britta ja Alari juurde.

Seal võeti neid alati lahkelt vastu.

Kui Britta avalalt naeratades käe ulatas, tundus Orvile iga kord, et sündis sild üle külma ning kärestikulise jõe. Seevastu Alari härrasmehe-maneerid, väsinud joonega suu ning terane pilk tekitasid Orvis mõnesugust kohmetust.

Seal mereäärses talumajas kinnitati neile igal lahkumisel tungivalt, et nad järgmisel nädalalõpul tingimata uuesti tuleksid.

Tegelikult olid nii Britta kui Alar põlised linnainimesed. Mees sõitis nagu külalisedki reede õhtul kohale. Naine elas talus aasta läbi, ta oli siia asunud mõni aeg tagasi, kui ema suri ja põdur isa üksinda majja jäi.

Orvit üllatas, et Britta oma linnakorterit ja linnaelu taga ei kahetse-

nud. Kas lohutas teda teadmine, et praegune seisund on ajutine, või oli ta lihtsalt ohvrimeelne inimene, sellest ei saanud Orvi aru.

Sundimatu käitumisega Britta oskas kõik nii seada, et võõrad tema juures kiiresti kodunesid.

Reedeõhtuti ootas ees köetud saun. Britta kõndis linaste rätikute virnaga üle õue, just nagu pereemand muistegi. Kirjutamata seaduse kohaselt sai Markus ülesandeks õlu linnast kohale vedada. Nii seisiski õllekast sauna eesruumis rätikute nagi all ja mehed jäid õige kauaks lavatsile mõnulema.

Naised läksid hilisõhtul pesema, nagu ikka maal kombeks olnud. Kui punetavad mehed saunast välja vantsisid, istuti lauda. Õhtusööki valmistasid Britta ja Orvi suure hoole ja armastusega.

Söögilauas veeres loid jutt, mis kedagi ei väsitanud. Tavaliselt tööasjadest ei räägitud. Alar projekteeris ühes kontoris sigalaid, ka Markusel polnud plekksepatööst midagi põnevat pajatada. Samuti Orvil — mis selles ikka iseäralikku, kui nõop nõöbi järel kasti kukub. Leivateenistus on leivateenistus.

Kõigil kolmel oli see iga möödas, kus vahetpidamata oma tööst rääkida tahetakse. Kuni Britta vanameest sauna talutas ja köögipoolel toimetas, sügati niisama keelt. Hea mäluaga Alar teadis lõpmatul hulgal muhedaid lugusid kuulsate meeste elust, selles osas sarnanes ta Lulliga, kelle seltskonnas ei hakanud külalistel kunagi igav.

Kui Britta viimaks toimetustega valmis sai, võttis tema jutuotsa enda kätte. Kuigi ta elas siin suhtelises üksinduses ja puutus inimestega vähe kokku, olid tema lood kõige köitvamad. Vana maja, rand, aed ja mets tõusid Britta juttude läbi mingiteks enneolematuteks paikadeks. Need said Britta suu läbi väikestest imedest küllastunud keskkonnaks; ta jutustas soojade sõnadega koerast, kassist, seapörsast ja õunapuudest. Isegi kapsad ja porgandipeenrad omandasid mingi tähendusrikkuse, aga Britta põhiline sõber oli meri. Õhtust peale ootas ta kohtumist hommikuse merega. Veepinna vahelduv nägu pakkus Brittale uuesti ja uuesti elamust. Kas õitses meri või loksus laisalt, hele ja ääretu, ütles Britta, et ta on õnnelik. Vajusid aga lained pahinal randa — ka tormist oskas Britta rõõmu tunda. Ta väitis, et meri pole ilmiski tige või õel, loodusega seesugused sõnad kokku ei sobinud, loodusel on alati õigus.

Britta muutumatult rõõmus meel tekitas Orvis hämmeldust. Eriti siis, kui ta märkas, et vanamees, kelle hooldamise pärast Britta oma linna-korteri maha jättis, on nõdrameelne.

«Kõige jõukam mees terves vallas,» itsitas vanake ja koputas endale rinna pihta, kui Orvi oli nõgestesse kasvanud kivivaret vaatama jäänud.

Vanamees rääkis ühtelugu oma enneolematust rikkusest. Ta ei pannud vaikset taluõue nagu tähele, selle asemel liikusid ta vaateväljas võimsad viljapeksumasinad, jässakad sulased vihtusid tööd teha, lillepeenarde taga lokkas viljapõld, ehkki seal tegelikult kasvasid kadakad. Kui Britta isa käe silmadele varjuks tõstis ja merele vaatas, nägi ta oma kalalaevas-tikku, arvukat ning hiilgavat nagu vanaaegne armaada.

Teinekord soigus ta mingist kapteni kullast, mis vaja vundamendi alt välja kaevata. Mõnikord kõmpis ta lihtsalt ümber maja, koputas kepiga vastu kõlisevaid palke ja otsis peiteaardeid.

Juhtus rähn kuivanud ladvaga männi otsas toksima, läks vanake marru. Lindu ta kehvad silmad ei seletanud, aga ta hinge näris kahtlus, et mingid jõud lõhuvad varandust otsides hoonete seinu. Ärevalt tümpsis ta ringi, hoidis keppi löögivalmilt käes ja lubas kõik maha põletada.

Kui teistel ei õnnestunud vanameest vaigistada, ilmus naeratav Britta nagu maa alt välja ja talutas äti tuppa. Puiklev vanake taltus, kui Britta talle pärisvarandust meelde tuletas, mida ainult voodis lamades röövlite eest kaitsta saab.

Orvile näis, et Brittast kiirgab imelise võimu jõudu. Ent Britta ise polnud oma erakordsetes omadustes kindel — tikutops oli selles lahtises ning külalislakkes majas alati ära peidetud.

Võib-olla suutis Britta ilma kurtmata elada sellepärast, et ta suhtus vanamehesse nagu meressegi — ka loodusjõududel pole mõistust — vanamehe toiminguid ei ajendanud sihilikkus ega pahatahtlikkus.

Orvi võttis Brittast eeskju ega kaevanud talle kordagi oma elu üle. Ei sobinud viriseda — Britta sai hoopis hullemas olukorras kenasti hakkama. Ehkki kumbki teisele oma südant ei puistanud, pidas Orvi sellegipoolest Brittat tol ajal kõige lähedasemaks sõbraks. Britta sisendas Orvile rahu ning elujulgust, Orvil pruukis Brittale otsa vaadata ja ta tusa-tuju lahtus. Britta juures veedetud päevade kestel unustas Orvi kõik ebameeldiva — Paulagi haihtus kuskile olematusse. Kestvalt närve näri-nud kartulikorv Paula ukse kõrval ja eelarvamuste ussipundar kodus lae all ajasid siin üksnes naeru peale. Piinlik oli neid meeldegi tule-tada.

Orvis küpses otsus: ta tahab võimalikult sagedamini Britta läheduses viibida. Töönädal näis painavalt pikk olevat — Orvi kibeles ega jõudnud ära oodata seda hetke, kui punane BMW jälle kivivare tagant Britta hoolitsetud õuele keerab. Orvi oli liikuvast autost välja hüppamas, kui nägi Brittat vastu jooksmas. Koer püsis perenaise kannul ja ka kass vudis külalisi uudistama, endal saba uhkelt püsti.

Ent polnud mõeldav, et nad igavesti Britta hoolitseda ja talitada jäävad.

Orvi kaalus olukorda ja arvas, et tuleks endale muretseda kusagile Britta kodu naabruse suvemaja.

39

Nüüd oli, millest unistada.

Orvi kõndis Britta talumaja lähemas ümbruses, ta otsis suvila ehitamiseks sobivat kohta. Temasugusele linnalapsele kujunesid need ringi-uitamised lausa maadeavastamise retkedeks. Iga puu, pöõsa ja kivi jät-tis ta meelde, isegi poolpehkinud känd omandas uue sisu: kuidas võiks see tulevase maja lähedusse sobida?

Parajat paika polnud sugugi kerge välja valida. Kus tundus tuuline, kus varjasid kõrged puud lõunapäikest, üht imepärast platsi katsid ränk-rasked kivimürakad. Orvil puudus tol ajal igasugune ettekujutus ehi-tamisest, kuid ta taipas siiski, et rändrahnude liigutamine läheks rohkem maksma kui terve tulevane hoone.

Orvi püüdis kohta valides kõik piinliku täpsusega läbi mõtelda. Loo-mulikult pidi tulevase hoone ümbrus oma iluga silma paistma. Hea, kui maja lähedal kasvaksid männid, Orvi eelistas jäserikke. Akna alla sobi-sid kadakad, ukse lähedusse suured kivid. Orvi kujutles, kuidas ta uju-mast tulles laotab trikoo päikesest kuumaks köetud rahnule kuivama. Maja pidi paiknema kergesti kaevataval pinnasel, vundamendi ehi-tamine ei tohtinud suurt vaeva nõuda. Selle koha peal jäi Orvi nukraks — võib-olla oli see tema loomuses, et ta pöõras alati rohkem tähelepanu

hooele endale ega hoolinud kindlast alusmüürist? Kes vaatab vilju, kes juuri. Endale oma kergemeelsust tunnistanud, käis Orvi siiski ringi, pikk raudora käes. Ta proovis, kas sileda pinna all on ka salakive peidus.

Peaasi, et maja seisaks merele võimalikult lähedal.

Orvil jätkus kuhjaga igasugust sihtimist, kõhklemist ning plaanipidamist. Tõsised kaalutlused kippusid õhtuti und peletama.

Orvi ei rääkinud esiotsa kellelegi oma unistusest.

Ta tahtis kõike üksipulgi vaagida, et tulla lagedale täiesti reaalse kavaga. Orvi ihkas nagu iga teinegi inimene väikestki tunnustust — las nad imetlevad tema läbinägelikkust ning arukust.

Orvi jätkas meelekindlalt paraja platsi otsimist.

Viimaks jäid sõelale paar paika Britta talumaja lähedal. Mõnus naeratus valgustas Orvi nägu, kui ta kujutles end paljajalu Brittale ja Alarile järele lippamas. Ta hüüab neile värava juurest: ae, naabripere, tulge meile kohvi jooma!

Iseendaga vaidlusrohkeid koosolekuid pidanud, langetas Orvi lõpliku otsuse. Süda läks kohe kergemaks. Mis õnn, kui rasked kõhklused minevikku jäävad! Tõepoolest, plats polnud laita. Männitukaga kungas varjas põhjapoolsete vingete tuulte eest, lõunapäike kõrvetas kadakatutte, tugeva tuulega hüplesid nende vahel väikesed sügavad varjud nagu nimeatud loomakesed. Kaks rahnu seisid täpselt tulevase trepi kohal, jääaeg oli nad õigesti paika pannud — üks madalam, teine kõrgem.

Orvi kiindus valitud maastikku. Talle näis, et see lapike maad mere kaldal on teda alati oodanud. Kas ei upitanudki kadakad just sellepärast oma nina üle kivide, et üksteiselt küsida: kas meie Orvi tuleb juba?

Orvi käis ühtepuhku oma maakillukest vaatamas ning kõndis looduslike astmeid pidi olematusse hoonesse. Imekspandav, kui palju nägusid oli sellel paigal. Hommikul, kui päike latvu valgustas, tundusid kivid rambed, justkui puhkavad loomad. Päeva peale kerkisid rahnud maa seest välja. Loojang pildus nende pinnale kirkaid helke, kivid said agressiivse ilme. Jäänikad tundusid varitsevat, et parajal hetkel õhku hüpata.

Leidmisrõõm tegi Orvi päris lapsikuks. Ta vedas liivale joone, mis tähistas tulevase maja kontuure, ning kattis selle valgete kivikestega. Ühtlase suurusega klibu kokku otsides ning kandes ümises Orvi laulda.

Kõrvalisele inimesele oleks see joru päris imelik tundunud — üks laul haakus poole salmi pealt teise külge.

Et Orvi ja Markus sõitsid siia randa põhiliselt puhkama, siis veetis igaüks oma aega, kuidas talle meeldis. Seepärast ei pannud keegi Orvi agarat toimetamist tähele. Markus ja Alar tatsasid muudkui autode ümber. Kord kummardusid nad punase BMW mootori kohale; sellest kärust tüdinud, võtsid nad Alari vähe moodsama, kuid siiski päevinäinud sõiduriista ette. Britta, hea majavaimu toimetamistel polnud lõppu ega algust. Temal jäi iseenda jaoks parajasti nii palju aega, et loojanguviivul ujuda. Ka tema käis rannas üksi ja keegi teda ei seganud.

Isegi puuduliku aruga vanameest püüti mitte häirida. Las tallab maja taga nõgeseid ja kopsib kepiga seinapalkide pihta. Britta arvas, et ongi hea, rottidel pole rahu järglasi soetada.

Ühel hommikul, kui maa poolt puhus vinge tuul, võttis Orvi teki kaenlasse ja läks oma tulevase maja platsile. Täna kavatses ta olematus hoones elamist proovida. Õhulossi poole kõndijal kumises kurgus lahe naer. Kui inimest poleks õnnistatud kujutlusvõimega, kukuksid ehitatavad

sillad vette ning tornid vajuksid upakile. Orvi ei tahtnud, et tema suures ettevõtmises midagi viltu veaks.

Ta korjas sületäie kuiva adrut küljealuseks. End teki sisse mässinud, heitis ta valgete kivikestega tähistatud majaanemele pikali.

Meri mühises uinutavalt.

Võis veel kord rõõmustada, et ta selle koha oli valinud. Viimasel ajal magas ta Paula korteris rahutult. Tihtipeale ärkas ta hommiku poole ööd südame kloppides ning jäi kuulatama. Miskipärast viirastus, et Paula krabistab köögipoleel tikkudega, kurjad mõtted peas. Päriselt ärkvele tulnud, taipas Orvi, et teda on heidutanud Britta isa, kes aina tuld süüdata tahtis. Imelikul kombel siin Britta juures Orvit seda laadi hirmud ei vaevanud — Britta rahu ja hoolikus võttis teistelt mured.

Orvi jäi mõnuses meremühas tukkuma.

Ta ärkas, kui päike hakkas nägu kõrvetama. Ilm oli vahepeal soojemaks läinud. Orvi kiskus käed teki seest välja. Ta kujutles, kuidas ta oma hütis ärgates samuti teki eemale lükkab ja ringutades käed üle pea viskab. Markus nohiseb veel magusasti magada, seina taga pahiseb väsimatu meri.

Orvi kergitas end ja vaatas tulevase ukse poole. Selle olid nad öhtul pärani lahti jätnud. Siin rannas ei luusinud kunagi ringi Paula õuduslugude kaabakad, pussid põigiti hambus. Lahtise ukse taga tiirutasid kajakad.

Otsaseina katab Orvi tingimata punase vaibaga — hommikuse päikese paistel hakkab see lõõskama ja toas levib vaskne kuma.

Markus riputab mõne vankriratta lakke. Öhtuti põlevad selle peal punased küünlad. Hubisevad leegid täidavad toa sooja valgusega ning neil on isegi sügistormide ajal ödus olla.

Olematult küünlalt kukkusid kuumad tilgad Orvile näkku.

40

Orvi tegutses omapead ja täie innuga.

Kuulnud oma töönaabritl-nöõbilihvijalt, et alumise korruse mehaanik müütab majatäit saematerjali, läks Orvi samal öhtul kaupa üle vaatama. Orvi käis võlutuna puiduvirna ümber, kopsis Britta isa moodi prusse ning talasid ja arvas, et neis on tõepoolest varandus peidus: oma kodu.

Järgmisel päeval tegi Orvi hoiuraamatu lagedaks ja maksis elu suurima ostu kinni.

Aeg sai küpseks, et tähtsad plaanid avalikuks teha.

Taas Britta talus lauda istunud, võitles Orvi rambipalavikuga. Kuidas sa kargad oma tõsise jutuga otse loiu lobisemise vahele! Orvil kuivas suu ja toit ei läinud alla. Aeg-ajalt võttis ta lauaservast abiotsivalt kinni, nagu seisaks ta tähtsas kõnetoolis rahvamassi silma all.

Viin teeb vaimu julgeks — Orvi jõi klaaside kaupa vähemalt õlut, kesvamärjukese pudelid kuulusid läheda laupäevaõhtu juurde. Kuulajate kujud kippusid siiski virvendama — nii Alar, kes istus käsipõsakil, kui ka kohmetult taldrikusse vahtiv Britta. Markus poole Orvi igaks juhuks pilku ei heitnud. Ta ei tahtnud ennast segadusse viia lasta — seekord ei tohtinud mees tema mõtet juba eos tappa.

Etteaste lõpetanud, surus Orvi oma higiseid pihke kuumlevate põskede vastu.

Miks nad ei karga laua tagant püsti? Miks nad ometi ei viska nugekahvleid käest ega torma valjusti hõigeldes randa majaplatsi vaatama?

Orvi tallad sügelesid, ta painutas laua varjus sõrmi, et ärevust maha suruda. Keegi ei lausunud tulevase ehituse kohta poolt sõnagi.

Mehed läksid jälle mootoreid käivitama, nad häälestasid neid, nagu oleks tegemist kontsertklaveritega. Toss levis üle taluõue ja tungis akendest majja, müra sakutas Orvit kõrvust.

Ootusest kibelev Orvi kõndis ühe lillepuhma juurest teise juurde. Millist õit ta ka nuusutada püüdis — kõik lõhnasid bensiini järele.

Britta isa tuli, külg ees, Orvi poole. Vanake oli vestihõlmale takjanuppe sättinud — need seisid aumärkidena reas. Vanamees võttis oma rinnalt ühe kidalise nuti ja kinnitas selle Orvi kleidi külge.

Sedasi usaldust avaldanud, ütles ta Orvile kõrva sisse:

«Endal kasimata jalad, aga tulevad otse hingetuppa sisse ja trambivad ringi.»

Orvi ei osanud midagi vastata. Ta tõmbas põõsa küljest lehe, torkas nina alla. See haises kloorlubjast.

«Hea küll, olgu,» teatas vanamees ning kõhatas. Luuravalt ringi vaadanud, lisas ta:

«Keelusilt sai maha võetud. Aga keegi ei tule enam.»

Vanamees pidas Orvi mõistust liiga tuhmiks, et temaga pikemalt seletada. Takjanupu-aumärgi endale tagasi võtnud, läks ta uuesti igapäevase tegevuse juurde.

Läbi mootorimürina kostsid kolksatused.

Ka hilisõhtul ei lausunud keegi Orvi plaanide kohta musta ega valget. Võib-olla ühendas neid kolme vaikiv vandenõu, millesse Orvit ei pühendatud. Eriti heidutas Orvit Britta käitumine — kuidas ometi temasugune tundlik inimene ei taibanud, et Orvi piinleb! Võib-olla ei tahtnud Britta, et tema rahu ehitustöödega rikutakse? Äkki kartis ta vanameest ärritada — ätt arvas ju, et kogu maa ja meri silmapiirini välja kuulub isiklikult temale.

Esimest korda tundis Orvi ennast Britta juures ebamugavalt. Alar, kes sauna järel punetas, jutustas laia suuga ühe kuulsuse lahutusprotsessi üksikasju — andmed pärinesid tuttava advokaadi suust. Markusele tegi nalja tolle naise etteheide oma nimekale mehele: ma pidin olema vari, kes aasta ringi õitseb.

Orvi heitis raske südamega magama.

Unes nägi Orvi Markuse ja Sulli tütart, hõredate juustega Kaid. Laps kõndis kõrge laega ruumis. Ta hoidis paela otsas kuldkrooniga ussi, kellel oli rihm kaelas nagu koeral. Uss vonkles tüdruku ees üle põranda, kostis kraapiv heli, justkui kasvaksid roomajal kõhu all küüned.

Päike oli kõrgel, kui Orvi ja Markus virgusid.

Mees puristas ilmatu aja kaevu juures, hõõrus rätikuga turja punaseks, krimpsutas Orvit märgates otsmikku, nagu tuletaks midagi meelde, ja ütles:

«Lähme krunti vaatama.»

Orvi lippas Markuse ees ja hüppas seeliku lehvides üle kivide.

Kui Orvi kännu otsas kõõludes Markust järele ootas, pomises mees:

«Oled ikka veel laps.»

Orvi tõusis varvastele, vehkis kätega hoogu andes ja lendas Markuse käsivarre külge. Mehe põsele laksuva musi vajutanud, hakkas ta korraga jalgu järele vedama ja nurus, huuled torus, et teda kukile võetaks. Nii hea oli laps olla.

Orvi kargas üle valgete kivikestega tähistatud seinaga ning jäi hingeldades keset tulevast tuba seisma.

Markus torakas käed taskusse. Ta nägu ei väljendanud mingit vaimustust. Orvi ei seganud teda. Las kohaneb. Silmad on võppuva automootori vahtimisest tõntsiks jäänud, ilu ei jõua kohe teadvuseni. Orvi otsustas Markuse kujutlusvõimele hoogu anda. Ta tippis maja kontuure tähistavaid kive pidi ja seletas, kuhu tuleb uks, kuhu aknad, näitas voodi koha kätte, kirjeldas panipaiku, isegi vankrirattast tehtud valgustit ei unustanud ta meenutamast.

Markus toetas ennast tulevasele trepikivile ja sussitas suitsu põlema.

«Britta kaebas eile öhtul Alarile: kas neil siis meie majas ei kõlba elada!» teatas Markus etteheitega.

Taeva nimel, Orvi pole kedagi solvata tahtnud!

«Oled ikka päris laps,» kordas Markus, puhus suitsu, tuul lõi pahvaka näkku tagasi, mees tõmbas pea kõrvale.

Orvi pöördus mere poole, ajas suu ammuli ning jõi karget mereõhku. Kopsud tahtsid lõhkeda.

«Raha nagu sügeleb sul taskus,» ütles Markus vähe aja pärast. «Miks me peaksime küll rabelema? Britta ja Alari juures saame alati peavarju. Ega me aastaringi niikuinii siin merekaldal konutama hakka.»

Orvi nägi meres tuhandeid uppujaid, ammuli suudest voolas vesi kulinal kurku; kõik nad olid tema enda nägu.

«Ma saan aru,» lausus Markus lepitavalt, «ümberringi on suvilad moodi läinud, kerkivad nagu kärbsesened, üks putka vördjalikum kui teine. Varsti on terve maa risu täis. Lõi ka sulle pähe, mis sa hing teed. Inimese mõtlemine peab olema iseseisev, oled veel liiga noor, aga see viga läheb aastatega üle.»

Kopsudest said rasked lähkrid, siitkandi merevesi kõrvetas kui jood.

«Niisugusesse kohta ei ehita keegi ilmaski maja. Praegu on meri rahulik ja rannast eemal — aga kui vesi tõuseb? Hakka sind paadiga päästma, võib-olla peab helikopteri appi paluma. Vesi uhub vundamendi alt liiva minema ja kogu see krempel vajub hunnikusse.»

Markus laskis kivikeste lendu, see kukkus veepiirile maha.

«Ma ei saa aru, mis omandikirg sulle peale on tulnud? Kui lustib, tule siia randa, millal tahad, ja vahi seda tühja liiva niipalju kui kulub. Ajad osmiku püsti — jälle mure kaelas. Suve otsa muudkui kopsi ja paranda, sügiseks saad korda, tuled kevadel tagasi, hakka otsast peale. Põhiline töö jääb minu kanda, saad sa sellest aru?»

Orvi kukkus lākastama. Ta pöördus merest ära. Kõha pani silmad vett jooksuma, peaasi, et nüüd nutt peale ei tule. Orvi neelatas, otsis sõnu, et Markusega vaielda, kuid ei leidnud. Omandikirg on taunimisväärne nähtus, mis sa ikka kostad. Kas ta tõesti oli samasugune varandusenäljane nagu Britta nõdrameelne isa?

«Britta rääkis, et üks linnamees kavatses samuti siia kanti suvilat ehitada. Eks tema valis koha muidugi mõistlikult, veest eemal ja metsa all, kindlal pinnasel. Esimees keeldus maatükki eraldamast — kui inimene armastab maaelu, tulgu siia päriselt. Tahad sa äkki maale elama tulla?»

Orvi oli Markuse sõnadest päris segi löödud. Ta tundis häbi oma rumaluse pärast. Narr oleks karjuda: ma tahan luua! Ma tahan endale kodu luua! Ma tahan kohta, kus saaksime segamatult olla! Markus poleks teda mõistnud. Teda Paula ei seganud, Britta juures õõbisid nad eraldi

toas. Ruumil polnud midagi viga, ainult hiired nahistasid nurkades. Ka punases BMW-s olid nad enamasti kahekesi.

Orvi oli oma kavatsusega väljanaermist väärt.

Orvi istus kadakate vahele maha, selg Markuse poole, ja mõtles abiotsivalt Redile. Tema ainukesena põles soovist midagi tühja koha peale luua. Tol korral lõi Orvi kartma. Teda hirmutas vaevarikas aastate rodu, enne kui midagi välja kujuneb.

Orvi oli tahtnud muretult elada, nüüd ängistas teda püüdluste ning pingutuste puudumine. Ta polnud siin elus midagi nimetamisväärsset korda saatnud — leivaraha teenimise töö ei tulnud arvesse. Isegi kapsapead polnud ta üles kasvatanud, tema hoolitsusest ei olnud ükski lill õitsele löönud, kuigi iga inimese kohus oli mingil moel oma ajastut ilmetada. Mille järele Orvi ka ei kahmanud — ikka jäi käte vahele tühjus.

Kusagil hämaruses taganes trepist alla pisike poiss, kes talle vihaselt otsa vaatas.

Orvi surus küüned peopessa ja kordas endamisi: peaasi mitte tobedalt nutma hakata. Ta sai endast võitu. Pärast kõndis ta Britta õuel ringi, naeris iseenda üle ja rääkis, kuidas talle mõnikord lapsikud ideed pähe tulevad. Kujutage ette, ta tahtis liiva peale maja ehitada! Kas pole tobe kavatsus? Ka teised arvasid, et Orvile kargavad teinekord lõbusad mõtted pähe, ja naersid kaasa.

Õhtu eel hiilis Orvi randa. Ringi vaadanud ning veendunud, et ühtki hingelist pole silmapiiril, kukkus ta maja kontuure hävitama. Orvi pildus korralikult ritta seatud klibukivid mööda liiva laiali. Hävitamistöö ohutas temas raevu, ta pöördus mere poole ja loopis kive sinna, kus ta päeval ise tuhandepealisena uppus.

Hämaruse tulles oli õhulossi ase rannalt kadunud. Tuhandetest jälgedest täkitud liiv lõi mulje, nagu oleks siin pööraste naiste kari tantsu vihtunud.

Õhtul hakkas sadama. Vihm peksis vastu aknaid. Orvi kuulas ladinat ning summutas oigeid. Hing valutas.

Vihm uhub jäljed ära, rannale ei jää lapsiku meelega Orvi unistustest mingit märki.

Sel öösel magas Orvi oma uues majas mere kaldal. Mürisedes lähenes tohutu laine. Vetteloobitud kivid siplesid orkaanivihuris ja raksatasid katusele. Veemass paiskus akendele ja murdis sisse.

Orvi ärkas südame kloppides. Vihm oli järele jäänud. Üksikud tilgad kukkusid räästast pinisedes tunni.

Orvi ei pidanud millegi pärast muretsema, kuid tal polnud ka millestki unistada.

41

Orvi müüs maja jaoks varutud ehitusmaterjali maha. Ta käis uue ostjaga kaupa vaatamas, see lubas, et viib varsti lauad ja talad minema. Orvi valetas mehaanikule, et kavatseb valmis suvila osta, ehitamisvaev langeb ära.

Nii sai see asi ilma Markust tüütamata korda aetud. Orvi vaatas veri-värsket hoiuraamatut ega teadnud, mis saadud summaga peale hakata.

Britta juurde sõitmisest põikles Orvi kõrvale. Ilmad keerasid ka vihmale, sügis jõudis kätte. Ega Markuski maale ihanud, läks varakult

hämäraks, mees keerab ennast töölt tulles kušetile ja tukkus. Orvi istus laua taga lambi all ja luges. Nii need öhtud läksid.

Ühel päeval löid Orvi jalad tõrkuma, kui ta pärast vahetust nagu ikka kodu poole keeras. Ta püüdis mitte mõtelda Paula korterile, kuid tülgas-tus tuli siiski peale. Orvi lonkis niisamuti linnas ringi. Hulkumisest väsi-nud, läks ta kohvikusse istuma. Aegamööda mälus ta suutäisi, rüüpas kohvi ja vahtis inimesi.

Öhtust öhtusse muutusid Orvi tiirud üha pikemaks. Ta jalutas par-kides, sukeldus taas tänavate kihinasse-kahinasse, kui külm hakkas, läks kinno ja vaatas, mis näidati.

Markus muutus rahutuks. Ta veeretab juttu ja püüdis ettevaatlikult pärida, kus Orvi aega veedab. Markuse silmist ei kadunud kahtlus, ehkki Orvi väitis, et käib lihtsalt jalutamas.

Kui Markus tahab kodus magada, ei pea Orvi ometi ta kõrval istuma ja mehe und valvama. Jalutuskäikudel tuulduks Orvi pea mõtetest mõnu-sasti tühjaks, koju tulles vajus ta asemele ja magas raskelt hommikuni. Uuesti püsti, tööle, ja pärast linna.

Kui vantsimine ära tüütas, poetas Orvi end mõnikord juuksuritöö-kotta. Tal polnud kiiret, ta konutas niisamuti ajakirju lehitsedes ning kuulas poole kõrvaga naiste lobisemist. Viimaks jõudis ka tema järjekord kätte ja ta võeti ette. Värske soenguga oli kahju koju norutama minna ja nii juhtuski, et mõnel päeval käis Orvi veel teist kordagi kohvikus.

Tavaliselt ei õnnestunud tal üksi istuda, ikka sokutasid võõrad inimesed ennast lauda juurde. Esiotsa tüütas Orvit teiste lobisemine, pärast-poole hakkas ta märkama, et püüab ahne huviga juhuslike kaaslaste jutukatkeid. Kõrva puutunud sõnad ärgitasid teda mõistatama, mis-suguste huvide ja sihtidega inimesed elavad. Tal tärkas tung ennast teis-tega võrrelda. Kuid juba lapsena polnud Orvi mosaiikpiltide kokkusead-misega hakkama saanud, nii ei tekkinud ka nüüd terviklikku muljet.

Ühel öhtul kohvikus nägi ta eemal Alarit ühe naise seltsis. Alar jõi konjakit ja vaatas oma nägusale kaaslasemale tihtilugu silma sisse.

Orvil hakkas vastik. Ta pööras ennast küljega, et mitte seda paarikest vaadata: ka tema! Tööl muud ei kuulnudki, kui et mehed kas joovald või liiderdavad.

Märganud veel mõnel korral Alarit tolle naisega koos, hakkas Orvigi tasapisi oma rangetest seisukohtadest taganema. Kah mul patt! Temagi ei perutaks ega puikleks, kui mõni erksa olemisega mees siin üle laua istuks ja mingeid lugusid jutustaks.

Kuid Orvil polnud kedagi silmapiiril, kes sellesse rolli sobinuks.

Öhtuti vahtis Markus Orvit tigea metslooma pilguga.

«Muudkui jalutad?» küsis ta sagedasti.

«Muudkui jalutan,» vastas Orvi ükskõikselt.

«Miks?» nõudis Markus.

«Igav on,» vastas Orvi siiralt.

Sedapuhku võttis Markus oma naise etteheidet kuulda. Järgmisel öhtul seisis kirjutuslaua peal televiisor. Nüüd ei tohtinud Orvi kaevata! Vahtigu palju lustib ja tundku kaasaja saavutustest mõnu.

Orvil polnud enam sünnis üksinda hulkuma minna.

Markus keerab ennast töölt tulles endistviisi pikali. Siitpeale valvas pildikast tema naist ja naisel polnud õigust jonnida. Orvi istus kuulekalt laua taga ja vaatas järjest kõiki saateid. Magama heites sai toast laevakajut, ruum õõtsus hullupööra. Orvi poleks osanud arvata, et liikumine ja seletamine seal ekraanil võivad liivelduse esile kutsuda.

Päevast päeva oli Orvi sunnitud ekraani vahtima, kuhu sa ikka pilgu pöörad, kui aparaat töötab! Välja ei saanud televiisorit lülitada — Paula võttis igal õhtul kodukinos platsi sisse ega liigutanud ennast enne, kui saated lõppesid.

Paula vaimustus televiisorist sedavõrd, et unustas hirmu- ja õudusejutte rääkida. Ta ei läbenud isegi kabenukke kinkiva sõbrannaga pikemalt vestelda ja püüdis siitpeale külalisest kiiremini lahti saada. Söögi tegi ta varakult valmis ja torkas praeahju sooja — Paula kõrvaldas visa inimesena takistusi, et miski tema naudingut ei segaks.

Paula tinutas ennast Orvi ja Markuse toa keskpaika kindlalt paigale ja ükski jõud ei suutnud teda liikuva pildi juurest eemale kiskuda.

Vaheuks, mille Orvi omal ajal välja võitles, kaotas täielikult mõtte. See seisis nüüd pärani lahti ja Orvile tundus, et ta on tänavale heidetud.

Elu kippus jälle kuristikku veerema.

Markus otsis asjatult Orvi näolt rõõmu ja rahulolu. Naine muutus üha süngemaks ning sõnaahtramaks. Mõnikord töölt tulles jooksis Orvi kiiruga kohvikust läbi ning jõi paar klaasi veini. Uimasena kannatas ta pika pildivahtimise õhtu paremini välja. Orvi oleks põgenenud, kuhu tuul lükkab, et aga nurgast seisvast piinariistast pääseda. Ent ta kartis Markuse raevu ning tuli jälle ja jälle oma kõneleva seinaga vangimajja tagasi.

Markusele hakkas Orvi hapu nägu närvidele käima ja ta otsustas rahulolematusest laetud naist lõbusamaks turgutada. Miks mitte jälle kord mõnda restorani sisse vaadata?

Orvi elavnes ja tuletas heldinult meelde vanu aegu, kui nad sagedasti mitmesugustes kärarohketes paikades aega veetmas käisid.

Orvil oli usaldav hing nagu kutsikal, kes jalahoopidest hoolimata ligi tuleb, kui jälle peibutust pakutakse. Markus sai Orvile uuesti armsaks — mees püüab tähelepanelik olla. Ka muud tunded ärkasid Orvis nagu uuesti ellu, kuskil südamesopis hakkas kripeldama süütunne Britta ees. Vaja Alar tolle nägusa naise võrgust välja rebida! Ei tohi ükskõikselt pealt vaadata, kui kõige lähedasemat sõpra solvatakse.

Orvi palus Markust, et nad Alari endaga kaasa kutsuksid.

Markust üllatas Orvi soov. Naine kinnitas, et on vaja Alari ning Britta külalislahkusele millegagi vastata. See põhjendus veenis Markuse nõusse.

Eelseisvast pummeldamisest elevil, tegi Orvi õhinal ettevalmistusi. Ta passitas oma kleite ja valis kõige kaunima välja. Juuksur vormis Orvile ilmatu uhke soengu pähe, mis oleks peenemalegi pruudile kölvanud. Üle pika aja imetles Orvi ennast peeglist — kui nina norus, ei taha inimene ennast näha.

Nad läksid kolmekesi kõige uhkemasse restorani.

Orvi õhetas ning tahtis oma rõõmuga teisigi nakatada. Ta lõkerdas naerda, välgutab silmi ja õhutas Alarit lugusid jutustama.

Nad sõid, sõid, kõnelesid, vaatasid tantsijaid ning kuulasid lauljaid.

Orvile näis, et ta sattus korrapealt mingi teise, hoopis küllasema ja täisväärtuslikuma elu keskele. Nüüd hakkas tulevik ilmet võtma — ta teeb pikkamööda hoiuraamatu lagedaks, laseb hunniku uhkeid kleite ömmelda ja hakkab Markust jälle kodunt välja inimeste hulka vedama. Orvi ehmus — äkki peitus viga üldse ta enda loiduses? Ka Markus valis tema kõrval kergema vastupanu tee ja läks aina mugavamaks ning paksemaks. Orvi kui noorema kohus on elule särtsu lisada, ta peab lustist vedrutama nagu hoolaud hüppaja jalge all.

Meeldivate sihtide seadmisest veelgi ülemeelikumaks muutunud Orvi vaatas Alarile naeratades otsa. Näe, kui kena, kogu aeg on ta valmis pajatama, et tuju ülal hoida. Täna olid tal päevakorras lood armukestest. Parajasti jutustas ta ühest oma töökaaslasest, kellel on linnukeste peale kindel arvuline plaan. Möödunud aastal õnnestus tal viiosteist tükki endale voodisse vedada, tänavu tahtvat mees kaksikümmend üks nagu kaardimängus täis saada.

Markus muigas virilalt.

Nad mängivat tolele naistemurdjale igasuguseid vingerpüsse. Helistavad talle kõrvalruumist ning esinevad häält moonutades petetud mees-tena, kes ähvardusi pilluvad ning nărust tüüpi maha tappa lubavad. Muudelgi aladel segab üks või teine asi plaanitaimist, ka nemad on ajanud linnukütil nii mõnelgi puhul sehvti lõrri. Alar arvas, et nimetatud naistejahtija on küllaltki eluvõõras inimene. Tegelikult vaatavad paljud mehed oma kaasade seiklustele läbi sõrmede. Haruharva viitsib keegi võistlejale rusikat nina alla torgata. Alari ametivend polnud igatahes kordagi kolki saanud.

Orvi naeris laginal. Oleks huvitav näha Alari fenomenaalset töökaaslast — ta ei kujutanud ette niisuguse inimese nägu. Küll peab aga osav puhuja olema, et naisi nõusse rääkida. Äkki polegi enam sõnadetegemine moes, inimesed pürivad aega raiskamata aina tegude poole — kes teab?

Uute jookidega sai tuju veelgi kõrgemale kruvitud. Alar palus Orvi tantsima. Hoogu sattunud, viis ta Orvi veel mitu korda põrandale. Tantsu ajal vaatas Alar naisele krillis silmil otsa ja aina puistas meelitusi. Orvi muudkui naeris. Muusika taktis õõtsudes unustas ta sootuks Britta. Mis teda kahetseda — ise on süüdi. Alar oli korduvalt kurtnud, et talu on nagu tükk Britta küljest. Vanamehe saaks kuhugi ära paigutada, vilksatas Orvil põgus mõte, ei või ometi oma meest saatuse hooleks jätta.

Alar kummardas Orvi kõrva juurde ning sosistas kuumalt:

«Ma tulen sind varsti vaatama.»

Orvi hakkas nagu üleskeeratult lõkerdama. Ta kujutles, kuidas Alar sisse astub ja Paula kartulikorvi otsa komistab. Naer ajas luksuma, Orvil jooksid pisarad silmist — mõelda vaid, Alar on nende köögis käpuli maas.

Tantsuvihtumisest hingetud, vajusid nad laua taha puhkama. Alari ärgitusel löödi jälle klaasid kokku ja võeti veel pisuke piisake. Markuse käsi kerkis loiult suu juurde.

Äkki heitis Alar pilgu kellale, muutus nagu kainemaks ning teatas, et peab viivitamatult lahkuma. Orvi püüdis teda tagasi hoida — uuesti hakkas süda Britta pärast valutama — teab, mis see Alar kavatseb!

Markus jõllitas Orvile otsa ja ütles korralekutsuvalt:

«Ka meil on aeg minna.»

Orvi ei raatsinud seda mõnusat paika maha jätta. Jälle muudkui astu puulobudiku hõredast uksest sisse, roni nagisevast trepist üles, köögis lööb nangunii kolkunud praelõhn vastu. Paula keerab ägades teist külge, hiili tuppa nagu süüdlane ning poe voodisse, ilma et pesta saaks. Paula und ei tohtinud kausside ning pangede kolistamisega rikkuda.

«Meil on veel vahuviina,» vaidles Orvi ja ajas huuled trotslikult torru.

Orvi pööras pead ja vaatas õndsalikult naeratades tantsivaid paare. Meeleldi möllaks ta või hommikuni ja läheks siit otsejoones tööle. Küll

ta vastu peab ja norminööbid ära lihvib. Ei ta tukkuma jää, lambi võib näkku keerata, see nõks on stantsi peal töötamisest saadik selge.

Orvi kuulis, kuidas joodav pudelikaelast välja kulises. Ta heitis Markusele põgusa pilgu. Mees kallas vahuveini limonaadiklaasi. Ta pidi ikka purjus olema, et kombes ära unustas. Tühi pudel kolksatas lauale. Orvi jäi meest vaatama. Markus võttis pilgeni täis klaasi paremasse kätte.

Orvi jälgis jahmunult ta liigutusi.

Markus tõstis klaasi hästi kõrgele, vaatas seda vastu valgust, nagu tahaks loetleda pinnale kerkivaid mullikesi ja läigatas siis kogu vedeliku Orvile vastu nägu.

Orvi vajus lõdvaks. Miks ei saa inimene oma tahtmise järgi teadvust kaotada?

Naaberlaudades pisteti pead kokku. Tagapool sirutati kaelu. Kas tuleb ometi üks kärtsakas riid või on need seal puust tehtud?

Orvi nägu tilkus, ta ahmis õhku. Rind, kõht ja reied olid märjad. Laialiimbuv vedelik muutis kleidi värvuse tõkatiseks.

Markus vinnas end laua tagant püsti.

Orvi istus üksi pilkude keskpunktis.

Ka tema ajas end toolilt üles ja astus Markuse kannul riietusruumi. Orvi käed tolknesid veidralt külgedel, nagu oleksid tal luud katki murdud.

42

Orvi märkas, et ta on hakanud inimesi pelgama. Ta tõmbus kõrvale, kui teised tööl midagi arutasid. Küsimustele vastas ta kas noogutuse või pearaputusega. Ohtute üksluisus tegi Orvi ka päeviti tuimaks.

Teised jagasid oma rõõme ja kurvastusi; mõnikord vaieldi ägedalt; Orvi ei mõistnud, mis lõbu see neile pakkus. Mis muutus maailmas sellest, kui keegi kuskil püüdis oma õigust tõestada! Ei tasunud ennast ärritada — õiglus on erandlik nähtus — ega inimestel ilmaasjata pole kombeks üllatunult hüüatada: näete, kui õiglaselt see või teine otsus langetati! Õiglust kui haruldust tuli tähelepanuga pärjata.

Ebaõigluse kui reeglina kehtiva puhul ei tasunud ennast üldse ärritada.

Elupildi täiuse juurde kuulusid teisedki erandid — nii ka Orvi, kel polnud selles sagivas maailmas kuhugi kiiret. Ta tuli tööle ja läks vahe- tuse lõppedes mõõdetud sammul koju. Teised ägasid ajapuuduse häda käes ja vadistasid läbisegi oma meestest, lastest, koosolekutest, ühiskondlikest töödest, kokkutulekutest, pulmadest, sünnipäevadest ja muudest midu-pidudest, mille tõttu tuli viimne kui minut arvele võtta. Koormatuse üle oigamine oli segatud mingi õnneliku õhkamisega, tuimusega laaditud Orvi ei viitsinud teiste ajanappust kadestada.

Sellest peale, kui Markus ta vahuviinaga üle kallas, tundis Orvi oma hingeelu päev-päevalt kärbuvat. Kusagil sügaval, paksu lademe all tuk- sus veel väike tundetombuke, aga see oli ilma näo ja kujuta. Orvi oli iseenese üle üllatunud, kui ta tol öösel restoranist tulles märja kleidi rahulikult seljast võttis ja asemele rantsatas. Järgmisel hommikul ta peaaegu ei meenutanud eelmise õhtu vahejuhtumit. Ka Markuse häm- meldunud pilk tunnistas, et midagi on korrast ära. Miks Orvi ei märatse, ei karju ega vala oma viha mõnel muul viisil välja?

Nende elus polnud väliselt mingit muutust märgata. Ei tea, kumb kumma ükskõiksuse süvenemisele kaasa aitas, aga Markus unustas oma senised huvid. Isegi rahast ei rääkinud ta enam ja ükskord seisis numbri- riga paberid mitu päeva televiisori kõrval, ilma et Markus oleks rutanud neid raamatu peale viima.

Orvi hoidis nii kodus kui tööl aina seinale lähemale. Talle meeldis seista kõige hämaramas nurgas, kus ta teistele märkamatuks jäi. Mõnikord, väsinud televiisori ees istumisest, läks Orvi koridori skulptuuri juurde. Süvenenult sättis ta ennast niimoodi seisma, et ta oleks oma poosilt raidnaise peegelpilt. Harjutamine kandis vilja. Hiljem võttis Orvi tihtipeale nii tööl kui ka kodus kuju asendi sisse ja püsis tükki aega liikumatult paigal. Lihased ei väsinud — närve tal enam vist polnud, isegi helid jõudsid vaevaliselt tema teadvuseni. Veel ärritasid teda ainult lõhnad. Orvi astus trammist või bussist mitu peatust varem maha, kui tundis kellegi inimese küljes mingit teravat lõhna. Kodus hoidis ta akent lahti, kuni lõdisema hakkas. Tuulutamise puhul ei arvestanud ta ei Paula ega Markuse porisemist.

Viimasel ajal hakkas Orvit ka Markuse lõhn kummitama. Orvi ei saanud aru, miks ta mehe keha turba moodi haiseb. Ometi viibis Markus pikad päevad värske õhu ja tuulte käes, pigem võinuks talle nüüd, talvisel ajal, korstnate lähedusest tahma ja suitsu lehk külge tulla.

Orvi tilgutas oma padjale lavendliõli, kuid enne magamajäämist tikkus talle siiski turbalõhn ninna. Unenägudes maeti Orvit turbapätside alla.

Tööl hakkasid naised Orvit võõrastama. Jutukatel on kõhe juttu ajada, kui keegi alati vaikib ja võtab pealegi imeliku poosi sisse, nagu oleks ta kuju. On ta uhkeks läinud, et teistega enam suhelda ei kõlba?

«Jumala eest, ta on natuke napakas,» kuuldus Orvi kõrvu murelik ütlemine.

On — ei ole, on — ei ole, on — ei ole, kordas Orvi mõttes.

Ühel päeval äratati Orvi varjusurmast üles.

Nad lõsutasid kõik kolmekesi televiisori ees ja seedisid õhtust telliskivi. Uksele koputati.

Markus loivas pükse kehitades avama.

Orvi kaela sees tundus olevat poolrikkis mehhanism, nii et pead sai ainult nõkshaaval pöörata.

Muidugi komistas Alar kartulikorvile. Ta rabas Markuse õlast kinni ning jäi püsti. Külaline pahvatas naerma, kuigi selles polnud midagi naljakat, et ta seal laialiveerenud kartulite keskel seisis.

Orvi kangestus. Seekord ei halvanud teda häbi kartulikorvi pärast — ta kartis, et Alar ütleb midagi turbalõhna kohta.

Orvi vinnas ennast toolilt püsti. Ta jääpurikalikult külmad sõrmed kadusid Alari sooja pihku.

«Siin te olete — rahulikud, heas tujus, aga sõbrad on peast välja lenanud!»

Alari etteheites polnud ühtki tõsisemat nooti.

Alar hoidis oma vasakut kätt mantli kohmis põue peal.

Orville tuli meelde too pätt-varas, kes Markuse dokumendid tagasi tõi. Nüüd oli päris naljakas meenutada, kuidas sakris tüüp oma kaela kõverasse kääntes põue piilus ning lepitavalt pomises: kutu-kutu!

Mis kõik meelde ei jää, kui külalisi käib harva ning elamusi napilt.

«Britta saatis sulle kingituse,» sosistas Alar salapäratsedes ning upitas koerakutsika põuest välja.

Orvi käte peale potsatas väike soe pundar, pisikesel pontul olid samasugused helesinised silmad nagu Orvil endalgi.

«Meie koer tõi viis kutsikat,» lausus Alar. Ta hääles kõlas uhkus. Orvi sakutas kampsunihõlma oma jäiste sõrmede ning loomakese sooja keha vahele.

«Britta ütles, et kuidas nad elavad seal ilma elusa loodusega,» pomises Alar nagu vabanduseks, ta rõõmus elevus sai Markuse süngtõsisest ilmast nagu häiritud.

Paula kallutas end tooliseljale ja vaatas pahurana kööki.

Orvi surus kutsika hellalt vastu rinda. Nagu imetegu, see armas loomake! Kasvamiseruumiga pruuni-valgekirju nahk lotendas voltidena kukla peal, pontu raputas pead ja sametised lontkõrvad loperdasid. Jämedate kápakeste otsas olid tillukesed nõelteravad küüned, mis seisis harali.

«Tõupabereid ei ole, aga sort on hea ja truu. Nii õrna hingega koerad, et vee võtab silma,» naeris Alar, kuid ta polnud kaugeltki enam nii kuraasikas, kui korterisse sisenedes.

Viimaks taipas Markus Alarit paluda, et ta mantli maha võtaks. Äkitsest läksid Orvi käed soojaks, kuskil sisemuses purunes mingi tõkettamm. Orvi astus paari kiire sammuga Alarile väga lähedale, võttis vaba käega mehel kaelast kinni ja andis talle musi. Alar patsutas Orvit seljale ja ütles rahulolevalt:

«Ma teadsin, et sa rõõmustad. Koer on inimese sõber!»

Mõlemad puhkesid naerma.

Orvi oli kuulnud, et kord surmasuus viibinud inimene tahab pärast alati rõõmsameelsena ning seltsivana elada. Ta naudiks kingitud päevi nagu kahekordse energiaga.

Küllap ka Alar — ta käis omal ajal ringi, käärid kõhus, mis sinna pimesoole opereerimisel unustati. Kui ta ühel päeval kokku kukkus, anti talle vähe elulootust.

Pärast istusid nad kolmekesi kušeti peal reas. Markus otsis pudeli lagedale ja kallasklaasidesse. Orvi ei raatsinud kutsikat sülest panna ja tilgutas endale veini rinnaesisele.

Korraga ehmus Orvi püsti: äkki on koer näljane! Ta ruttas kööki, kutsikas süles, kallaskassi peale piima ja pani pontu toidu juurde. Väike koerake kõikus, sabajupp otsis tasakaalu, kuid sellegipoolest limpsis kutsikas agaralt piima. Britta oli teda juba jõudnud kasvatada.

Orvi kükitas kutsika kõrvale ja sosistas:

«Söö, tibu.»

Ehmunud oma õrnadest sõnadest, vaatas Orvi toa poole. Õnneks ei pööranud keegi talle tähelepanu. Vastasel juhul oleks Paula naeru presinud ja teatanud, et niimoodi koertega ei räägita.

Viimast piimatilka noolivi kutsikas astus taldriku servale, see kolkatas. Pontu taganes, turi läks turri. Kurgust tuli urina moodi hääl.

Missugune õnn, kui inimesel on oma loom! Lapsest peale polnud Orvil olnud ei kassi ega koera. Orvi tahtis põrandale maha istuda ja kutsikaga endaunustuseni mängida, kuid ei julgenud — ta kartis, et tema lapsikus jälle kord välja naerdakse.

Alar kiirustas lahkuma.

Orvi saatis külalise trepist alla hõreda välisukseni. Seal peatas ta Alari ja rääkis pikalt ning segaselt, kuidas ta Brittast lugu peab. Orvi toonitas, et Britta on erakordselt armas inimene ja et ta ei unusta teda mitte iialgi. Orvi kohmetus oma konarliku jutu pärast, ta nagu taipas, et

pikkade vaikumiskuude jooksul oli kõneosavus kaotsi läinud. Täiesti kohatult kõlas kinnitus, et ta ei unusta ilmaski Brittat. Nagu kavatseks ta maailma lõppu sõita ja surmatunnini seal kuskil virmaliste all elada.

Selle õhtu järgnevad tunnid olid Orvi jaoks nagu muusikast täidetud. Ta hoidis ennast tagasi, et kutsikale mitte iga jumala hetk süüa pakuda. Ta tegi koerale kušeti otsa juurde aseme. Padjale sai puhutusest rudisev käterätik peale laotatud. Markus ja Paula ei teinud tema toimetamistest välja, nende pilku paelus televiisoriekraan. Markus tõmbas suitsu suitsu järel, kuigi ta muidu polnud suuremat sorti tossutaja. Nad kumbki ei pannud ringitaaruvat kutsikat tähele. Seda parem, mõtles Orvi, olgu koer päris minu oma, päris minu pontu, kõige soojem, armsam ja naljakam loomalaps, keda eales on nähtud.

Ilma nimeta koerapoeg oli Orvi meeled jäägitult vallutanud.

Õösel tõusis ta mitmel korral ja käis kutsikat vaatamas. Lontkõrv niutsatas vahetevahel läbi une. Orvi katsus koera niisket nina. Pontu ärkas puudutusest ja tõmbas tillukese kareda keelega üle Orvi näpu.

Järgmisel päeval üllatas Orvi oma töökaaslasid ebatavalise jutukusega. Kutsikas andis palju kõneainet. Orvi otsis teiste koerapidajate seltsi, et keeruliste kasvatusküsimuste üle nõu pidada. Pea igas inimeses on peidus loomalugude soon — tunne ainult huvi, ja kuuled lõputul hulgal huvitavaid jutte. Kõiki paneb loomade truudus heldima. Ju tuntakse inimestevahelistes suhetes ennastsalgavast kiindumisest ja ohvrimeelsusest puudust.

43

Kui hiljem Orvi käest päriti, miks ta oma mehest lahku läks, vastas ta kõigile ühte viisi: koerakutsika pärast.

Inimesed ei võtnud ta sõnu tõsiselt. Ehkki tundus sündsusetuna naerda, ei suutnud nii mõnigi muiet varjata. Kui naised lahutust algatavad, sunnivad neid tagant palju kaalukamad põhjused: mees joob, peksab, laamendab või liiderdab. Äkki aga — koerakutsikas!

Orvi ei peierdanud, ta vastas küsijaile täiesti siiralt. Oleks tasunud muidugi ponnistada ning midagi muud ilma nime ja tõuta lontkõrva asemele välja mõelda, kuid Orvil oli ükskõik, mis tema mõistuse taseme kohta arvatakse.

See armas loomalaps käis Markusele esimesest päevast närvidele. Markus siunas, et toas on koerahais. Neil olid Orviga lihtsalt erinevad ninad — Orvile viirastus Paula korteris endistviisi vaid turbalehk. Kui ta kutsika vastu nägu surus, lõhnas loomake piimast. Markus läks päris turri, kui pontu juhtus põrandale märga tegema. Orvi püüdis küll seesuguseid äpardusi ennetada ning vehkis kutsikat kaenlas hoides hoovi vahet käia, aga tema tööl olles jäi kasimisvaev Paula kanda. Paula porises õhtuti, et peni on tal aina jalus ja üldse peavad koerad õue peal kuudis elama.

Ühel päeval pissis kutsikas kartulikorvi. Orvi leidis koju tulles nuutsuva lontkõrva kojanurgast. Paari päeva pärast näris kutsikas Markuse soki katki. Markus sai tulvihaseks ja proökas, et enam pole kodu ega kohta, igal pool on kutsikas põigiti vahel. Rumal pontu, pidi ta veel Markuse nahkkindale augu sisse närima.

Järgmisel õhtul pikutas Markus nagu tavaliselt kušetil ja kutsikat ei

olnud näha. Orvi jooksis ärevana kogu maja läbi, ta vaatas isegi Sassi-
vana uksetaguse katsetammi taha, koera polnud kusagil.

Orvi pinnimise peale tunnistas Markus, et ta uputas kutsika ära.

Orvi polnud kunagi kedagi nii sügavalt taga leinanud kui oma nime-
tut koerapoega. Eks teda muidugi oli saatus säästnud, tal polnud tulnud
ühegi lähedase inimese kaotust üle elada. Kui hukkus valge-salli-ema,
oli Orvi liiga väike, et midagi taibata.

Sel õhtul pani Orvi vaheukse kinni ja televiisor jäi sisse lülitamata.
Orvi vahtis tuhmhalli ekraani, mõtles ja nuttis, nuttis ja mõtles.

Mööt oli täis.

Pärast rääkis kergemeelne Orvi kõigile uudishimulikele, et läks me-
hest koerakutsika pärast lahku.

Otsus tehtud, tundis Orvi, et ta peab kogu elu ümber korraldama.
Kõik vana ei kõlvanud kuhugi. Ka nõõpide lihvimise töö tekitas siit-
peale üksnes tülgaust. Orvi vajas oma kätele täiesti uut rakendusvõi-
malust. Kaua kaalunud, astus ta maalrite ettevalmistamise kursustele.
Orville anti koht ja koiku ehitajate ühiselamus.

Juba õppinud töölisena mõnda aknaraami või ust vööbates mõtles
Orvi: huvitav, kas siia vastsesse korterisse sigineb kunagi turbalõhn?

Orville meeldis ta uus elukutse. Pintsli alt tulid selged ja puhtad pin-
nad. Esimest korda elus jäi Orvi ajuti tehtut silmitsema ning tundis vii-
vuti töö rõõmu. Ametit ei saanud laita — ainult need lõhnad. Õhtuti
voodisse heites tundis ta juuste küljes vänget värvihaisu, ta sidus tava-
liselt rätiku pähe, et uinuda. Kui lõhnadega lugu järjest hullemaks läks,
laskis Orvi oma juuksed lühikeseks lõigata ning tumedaks värvida.
Mõneks ajaks see aitas. Orvi püüdis lõhnu iga hinna eest mitte tähele
panna, teinekord see õnnestus. Eriti hästi hajusid need siis, kui nad
ühiselamu kambaga restoranis aega veetsid. Lõhnad tulid tagasi, kui
mehed koidu eel nende toast lahkusid. Orvi lükkas siis alati akna lahti.
Õhus rippus raske segu, milles võis haista tubakat, viina, higi ja kõik-
võimalikke värve.

Orvi hakkas salaja sigarit tõmbama. See lõhn oli ta ninale tõeliseks
pidupäevaks. Aromaatne tubakas tegi ta veidi purju, rinda sigines sama
õndsalik tunne, nagu kunagi mere ääres oma õhulossi kontuuride vahel
pikutades. Neid joobumishetki tuli varastada, kellegi teise nähes ei jul-
genud Orvi tubakajunni suhu torgata. Tekkis krambi eelaimus, sest vii-
rastus, kuidas keegi pahvatab põlastavalt naerma ning ütleb: nii ei tehta,
nii pole kombeks, sigareid põletavad üksnes rasvamaod-pursuid.

Olgugi, et Paula vajus pikkamööda minevikku, kumisesid ta ebaloo-
mulik naer ning põlastust väljendavad sõnad ikka veel Orvi kõrvus.
Pealegi näisid Orville paljud inimesed Paula-sarnased olevat.

Et Orville polnud elus osaks saanud õnne luua algupäraseid eelarva-
musi, mis vastaksid tema põlvkonna vaadetele, pidi ta leppima olemas-
oleva ussipuntraga. Võib-olla oli see paljudes laelustes väänlev kobar
igivana ja uued generatsioonid olid teda ikka vihates omaks võtnud.
Paljudel siis jõudu on, et nende sisisevate siugudega võidelda!

Seepärast püüdis Orvi endas alla suruda seda, mis teda teistest eris-
tas. Ta häbenes punastamiseni oma naiivsust; oli piinlik, et lõhnad teda
vaevasid, ka neegrihuuled tegid tuska, teistel niisuguseid polnud. Orvi
rõõmustas, et ta jäasinised silmad pikkamööda sogselt halliks muutu-
sid, nii võis ta julgesti kellele tahes otsa vaadata.

Sellega, mida ühiselamu keskkonnas tavapäraseks peeti, läks Orvi

meelsasti kaasa. Teda ei ängistanud ei huvide puudumine ega kõrtsi eelistamine muudele ajaviitekohtadele.

Ka selles polnud midagi erakordset, et Ets tema juures magamas käis.

Orvi püüdis ihust ja hingest teistesarnaseks saada.

Lapsikud tundepuhangud, õhina, vaimustumisvõime, kodu loomise soovi, oma lapse igatsuse — kõik selle peitis Orvi sügavale hingepõhja, kuhu keegi ei ulatunud nägema. Ehkki ta ei unustanud oma lontkõrvkutsikat, ei rääkinud ta looma leinamisest mitte kellelegi.

Orvi oli väsinud olemast naeruväärne. Ta ei tahtnud, et tema käitumise või arvamuse puhul peaks jälle keegi kuskil õlgu kehitama. Teisiti sai lihtsamalt läbi. Vähem mõelda, rohkem lõbutseada, püüa elult võtta, mis võtta annab!

Las kukub päev teise kannul mineviku kuristikku. Mis on mõnusam, kui märkamatusena elada? Kõige vabam oled siis, kui sind keegi tähele ei pane.

Sõitku need põrgusse, kes tahavad Orvi vaevaga kättevõidetud hingerahu häirida. Orvi pelgab tundeid ega taha suure armastuse sisse ära uppuda. Milleks piinelda kujutluste, lootuste ja ootuste käes?

Orvi oli niigi õnnelik, kui ainult lõhnad maailmast ära kaoksid!

Orvi pidi endale tunnistama, et nüüdki veel lõi temas endine lapselikus nagu vana haigus välja.

Ühiselamu ümber hulkus tihtilugu ilma sabata kass. Orvi käis teda salaja passimas. Kui keegi ei märganud, kükitas Orvi maha ja silitas pulstunud looma. Kass nühhkis ennast tema põlve vastu, lākastas ning lõi nurru.

Ükskord, kui nad oma kambaga ühiselamu uksest lõbusasti juteldes välja tulid, jooksis kass Orvile vastu. Loom tiirles õrnusi oodates Orvi sääarte ümber.

Teised hakkasid laginal naerma.

«Sul on vanatüdruku hais juures!» hüüdsid nad kooris.

Orvi avdis kassile jalaga.

Pärast mõtles ta õhtu otsa poomisnööri. Toit lehkas, viinale oli keegi äädikat sisse kalkanud. Orvi läks restorani tualetti, otsis käekotist sigari ja pani ette. Selja taga kolises kabiinides vesi. Orvi kummardus peeglile päris lähedale ja vahtis oma mustaks värvitud ripsmeid. Need muudkui pilkused, nagu püüaksid Orvi silmi ta enese eest kinni katta. Orvi hoidis lauge tahtepingutusega lahti, peeglipinnal rippus sigarisuitsu sees kaks täiesti tühja halli silma.

Tahtejõuetu inimesena ei saanud Orvi oma lapsikusest kuidagi päriselt võitu. Järgmisel õhtul lõdises ta ühiselamu nurga taga ning ootas sabata kassi, tasku vorsti täis.

Kui kass tuli, sirutas Orvi peljates käe ette, ta kartis, et kõuts krap-sab talle kättemaksuks küünte ja hammastega näkku.

Orvi üllatuseks nühhkis kass ennast jälle ta sääre vastu, justkui polekski eelmisel õhtul jalahoopi saanud.

Inimesed peaksid loomadelt suuremeelsust õppima. Kass tuletas Orvile meelde, kuidas ta töötas, et ei unusta ilmaski Brittat. Tühjad sõnad!

Siiski hakkas südames kripeldama. Orvi püüdis oma kalkust õigustada: miks suhtus Britta taunivalt ta õhulossi seal rannal! Üldse võiks Orvi solvunult huuled torru ajada ning süüdistada Brittat, kes neid Markusega lahku ajas. Tema ju saatis Alariga kutsika — koerahinge tõttu muutus edasine kooselu võimatuks.

Orvi võis paljudele paljut ette heita — alates Ofelia Rosinast. Miks

pidi ta sünnitama lapse, kes kunagi ei saa isegi oma tõelise isa nime teada!

Orvi nõjatus kogu keharaskusega autoistme seljatoele ja kujutles, kuidas auväärt hallipäine mees kõnnib oma villa roosiaias ega tuleta meeldegi kunagist väikest seiklust kellegi Ofelia Rosinaga.

Või oli ta isa hoopis Ofelia Rosina juures üheks ööks ulualust leidnud hulgas, kes segaste aegade keerises kuskil maanteekraavis kõnges?

Mis isast rääkida, isegi Ofelia Rosinat polnud Orvi kunagi püüdnud üles otsida. Võib-olla sellepärast läkski kõik niiviisi rumalasti, et Orvi oli alati oma tõelist ema peljanud ning põlastanud.

Nüüd oli hilja midagi ette võtta.

Võimalik, et kuskil hämaras nurgas hingitseb veel üks eideke, kes veeretab näppude vahel klaassilmi, mis kunagi lumelõrtsisel puisteel hiilgasid ilma sabata hõberebase peas.

44

Orvi tõstis käe kõrva juurde, kell tiksus. Kiretu heli, ja keegi ei hüüa kunagi: tähelepanu, kodanikud! Kätte on jõudnud paremad ajad.

Oleks aeg ühiselamusse sõita, homme on esmaspäev, tuleb varakult tõusta.

Kes teab, äkki hiilivad Ets, Vilmer, Olavi ja Joorus jälle platsi — on nagu põhjust, vaja naistega ära leppida. Üldiselt nad pühapäevaõhtuti ei käinud, eelseisev töönalal kummitas. Päeva viimased tunnid kuuluvad muidugi Laurale. Ta konutab Ebe voodi äärel, valged krimpsus käed süles, ja pajatab ühiselamu uudiseid. Palju inimesi ühe katuse all koos — ikka juhtus, et mõnel läks haprasti ja keegi sai õnnelikuks.

Äkki võtab tasane Joe Trill südame rindu ja tuleb enne und Orvit vaatama! Inimene vajab midagi hinge jaoks. Hommikul jälle pauguvad ukсед, kõigil on kiire ja keegi ei pane kedagi tähele. Isegi Regi Ertsi üle pole aega naerda. Äkki ei jooksegi Regi Erts niisamuti, vaid põgeneb iseenda mineviku eest? Miskipärast ta ei märka, et jõuab ringiga ikka ja jälle samasse kohta tagasi.

Markus istub kui tumm rooli taga ja vahib pimedusse. Mida ta mõtleb? Mis ta kavatseb teha? On ta ükskõikne või sisimas raevunud? Mis neid veel teineteisega ühendab? On nad tõepoolest milleski sarnased?

Ei, Markus jätku teda rahule, üle Paula korteri lävepaku Orvi ei astu.

Võib-olla tahtis Paula oma hirmu- ja õudusejuttudega Orville ning Markusele selgeks teha, et nemad kolmekesi elavad teistest märksa paremini. Ka sedaviisi saab oma armetust unustada. Teiste õnnetusi mäeldes võib pikapeale oma õnne müüti uskuma hakata.

Veel ei tahtnud Orvi silmaklappe kandma hakata, veel mitte.

Markus hakkas oma istmel nihelema ja Orvil tõmbusid käed külmaks.

Nüüd tungib Markus talle kallale! Kui just ära ei tapa, läbi klohmib ikkagi. Pärast seesugust kõnelust ei saanud kahel koosveedetud päeval teistsugust lõpetust olla.

Orvi nihutas käe ukselingile, ta ei tahtnud siniseks pekstuna siia kõledale kaldale vedelema jääda. Ta polnud nii vapper, et raskeid katsumusi läbi elada. Orvi oli põgenemas. Oma kujutluses jooksis ta juba piki pimedat teed, pekslev süda kurgus. Muidugi paneb Markus auto käima ja hakkab oma endist naist jälitama. Orvi kuulis kukla taga mootori jõu-

ramist, kohe niidab BMW ta jalust maha. Ei, ta põikab põosastesse, sinna ei saa auto järele sõita. Orvi pole ometi jännes, kes peab tingimata tulede vahel liduma ega taipä kõrvale keerata.

Markus kõhatas ja küsis:

«Mida ma peaksin tegema?»

Mehe hääl kähises, ta oli liiga kaua vaikides istunud. Markus neelatas kuuldavalt, kõhatas, nagu timmiks oma kurku enne suurt kõnepidamist parajaks.

«Mida sa peaksid tegema?» kordas Orvi ja tõmbas käe lingilt ära. Ta mudis oma külmi sõrmi ja hingas sügavalt. Pehkinud polstri lõhn löikas söõrmetesse.

Kõik sai sellest samast punasest autost alguse. Väga ammu, ühel soojal suvisel päeval istus kooliplika täismehel kõrvale ja tegi proovisõidu kaasa.

Äkki on auto kõiges süüdi?

Orvi hingas veel paar korda sügavasti, ilma et oleks läpistanud õhku tähele pannud. Üks mõte vallutas ta täielikult.

«Lükka see käru kaldast alla,» lausus Orvi päris rahulikult.

Markus ei vastanud.

Uuesti sokutas Orvi oma käe igaks juhuks lingile.

Kaduvad minutid kõlksusid kuuldavalt Orvi kolju sees.

«Arvad, et see aitab?» küsis Markus viimaks.

«Võib-olla saame niimoodi oma minevikust lahti.»

Markus hakkas armatuurlaua juures midagi kohmitsema. Ta sättis käigukangi, ragistas käsipiduriga, kobas istme all. Orvi ehmus, kui talle termos sülle pandi.

Pudel käes, astus Orvi autost välja.

Jalge all lirtsus nätske pinnas.

Silmad harjusid kiiresti pimedusega. Taevas helendas, taamal kumasid linnatuled. Ka siin lähedal, raagus puude taga, kõlkus üksik tänavalatern, aeg-ajalt riivas valgusehelk auto punast keret.

Kale tuul ihus Orvi sääri. Naine võttis termose kaenla alla ja toppis sõrmed käiseotstest sisse. Kusagil kaldaalustes traatides undas tuul, siia üles kostsid katkendlikud vingatused.

Võttis aega, enne kui Markuse kühmus kogu auto kõrvale kerkis.

Teab, mis ta oli seal rooli taga üksinda konutades mõtelnud, võib-olla palus oma ustavalt autolt andestust. Inimesed hukutavad pigem ennast autos kui autosid endid.

Orvi jälgis põnevusega Markuse toimetamist. Mees vajutas kapotikaanele ja tuli pagasiruumi juurde, mille lukku asendas juba ammugi traataas. Ta tahtis vist kaant kergitada, kuid loobus oma mõttest. Mis seal ikka ära ei olnud — naru tagavarakumm, mõned kaltsud, paar nutrivõtit ja labidas halbade teeolude puhuks.

Markuse keha vajus auto tagumisele tiivale peale. BMW kere kääksatas nagu appi hüüdes ja rattad liikusid paar tolli edasi.

Markus sirutas ennast. Ta vaatas üle öla Orvi poole, kes tuule käes kõssitas, sõrmed käises soojas.

Orvi ei liigutanud oimugi ega lausunud ainsatki sõna.

Mis ta seal viivitab! Kutsika uputamisega sai ta kiiresti hakkama.

Lapsest lahti öeldes ta ei kõhelnud ega uurinud Orvi silmade ilmet!

Uuesti lükkas Markus oma autot kaldale lähemale.

Nõksu nüginud, sirutas ta ennast jälle. Justkui pödur vanamees, kellel väikene liigutamine võhma välja võtab! Tõsi küll, lohmakasse mant-

lisse riidetatud kohmakas kogu jättis mulje, et see inimene on nooruse ammu seljataha jättnud.

Miks ta nii varakult oli vananenud?

Võib-olla oli ta ise vanadusele vastu rutanud? Kunagi öeldi kuskil kellegi kohta: ta armastab vanadust.

Miks mitte, kui vanadust võrdsustada mugavuse, rahu ning käegalöömisega.

Mis siis ikka, veel rahulikuma rahu võib leida kirstu sees.

Markus nügis jälle autot ja tõmbus samas tagasi. Ta tammumine tuletas mingit veidrat ohvritantsu meelde. Orvit ajas Markuse vintsklemine ühtaegu nii naerma kui nutma. Ta pidi sellele tuimale olevusele tõesti palju tähendama — ennekuulmatu, et Markus oli öö otsa garaazis istunud! Ennekuulmatu! Orvi poleks kunagi uskunud, et Markus hakkab tõemeeli oma kallist punast sõidukit kaldaservale nügima, et see alla risuhunnikuks kukuks. Kuidas lubas ta süda oma autot, oma ainsat vana sõpra hukatusse saata? Ta võis kõik teised siin ilmas unustada — sõiduriista mitte kunagi. Sagedasti kolksatasid Markuse koju tulles mingid kobakad toanurka: vajalikud osad BMW jaoks. Suvel Britta ja Alari juures käies ei pannud Markus tähele puid ega lilli; kaunis õu, meri ja metsaalune kõlbasid vaid punast sõiduriista raamistama. Markus võis autodest endaunustuseni pajatada, leiduks vaid kuulajaid. Orvi ei teadnud, et naised oleksid kunagi nii pikalt näiteks pliidist, lapsevankrist, vaibast või mõnest muust tarbeesemest rääkinud.

Markus nügis autot tollhaaval, lükkas, kuid ühtlasi nagu püüdis vee-remist pidurdada. Sagedasti pööras ta näo naise poole. Pimedus pani mõlemale mustad prillid pähe. Orvil oli kahju, et ta ei näinud Markuse silmi. Ta oleks tahtnud teada, kuidas näeb välja meeleheide Markuse pupillides. Seda oleks tõepoolest huvitav kogeda olnud.

Orvi kergitas kraed. Külma tuul kippus põue pugema. Uuesti sõrmed käistesse toppinud, taipas Orvi korraga, et ta naudib Markuse kannatust.

Kui väiklane ma olen, mõtles Orvi üllatatult. Taibanud äkki, et ta on halb inimene, torkas talle samas sootuks jahmatamapanev oletus pähe: äkki pole tema Markusest vähem kõiges süüdi?

Markus ei mõnulenud kunagi Orvi kannatuste puhul. Ta võib-olla lihtsalt ei suutnud Orvi hingepiinadesse sisse elada ning talitas tões ja vaimus, usaldades enda kui perekonnapea ja vanema inimese elukogemusi. Kas polnud Orvigi tuhandeid kordi kuulnud inimesi rääkivat, et mehe sõna peab peale jääma, las jääda otsustamisvaev meeste kui targe- mate hooleks. Kas polnud Orvi ise oma järeleandlikkusega Markuse enesekindlust toetanud? Nüüd pole õiglane nii rängalt ta üle kohut mõista. Aitab sellest, et ta hakkas Orvi käsule alludes autot serva poole nügima. Hale on vaadata, kuidas ta ühtelugu peatub ja ootab, et Orvi oma karmust taipaks. Aga kalk Orvi on kõigutamatu. Ta naerab ja nutab endamisi, kuigi silmis pole pisaraid ja suu on liikumatu. Kas hakkab tal kergem elada, kui seekord tema sõna peale jääb? Kas inimeste liit peab tingimata põhinema sellel, et üks on käskija ja teine käsutäitja? Kas kooselu peab olema vangla? Kas üksindus võrdub vabadusega?

Orvit läbistas värin.

Termos kukkus kaenla alt maha. Orvi ei rutanud pudelit tõstma. Kui ümberringi on nii külm ja vinge, ei aita ka see raasuke konserveeritud soojust kliimat muuta.

Kohe prantsatab auto järsakust alla. Veel mõni toll, ja raskustung teeb

vääramatult oma töö. Seesugust uhket purustamist ei juhtu mitte igaüks pealt nägema. Kas saab sel kombel ära hävitada kõik halva, mis kuulub minevikku? Tihtipeale ei suuda inimesed oma meeleolude haaramatuid ja tabamatuid ilminguid taluda ning püüavad sisemist ebakõla mingi asja või anumaga samastama. Mis aga nähtavana pilgu ees, sellest võib kerge vaevaga manada kas puusliku või vaenlase.

Kohe saab vaenlasest rusuhunnik!

Markus pöördus Orvi poole. Nad kumbki ei näinud teise silmi.

«Oota,» ütles Orvi vaikselt. Ta ei teadnud, kas ta hääb jõuab läbi tuulekohina Markuseni.

Näku paiskus vihmaudu.

Orvi astus kõheldes mõne sammu Markusele lähemale. Külmetavad jalad ei tahtnud sõna kuulata.

«Oota,» kordas Orvi.

Markus näis kõikuvat. Ta kaldus pikkamööda auto poritiiva kohale.

Orvi märkas nätskel pinnasel auto rataste jõnksulisi jälgi. Kas punane BMW punnis tõesti vastu?

«Ikkagi peavari,» ütles Orvi Markuse selja taga peatudes. «Meie kliimas ei saa ilma katuseeta läbi,» lisas ta. «Olgu see või roostetanud. Ega me tea, keda see rooste nobedamalt järab, kas autosid või inimesi.»

Orvil hakkas oma häält kuuldes kuidagi kergem. Ta kujutles, kuidas järsaku serval seisev auto ohkab tänulikult ja heidab sel vihmasel ning tuulisel hetkel endalt roostekorba latakad maha. Alt tuleb nähtavale hele ja puutumatu pind.

Kui endalt solvumiste, alanduste ning kalestumise korp maha raputada, kas tuleks nähtavale puhas ja puutumatu hing?

Tallinn 1970—1971

Alutagune

Tunnete, sõbrad, te Alutagust?
Igatsus metsas käib karuradu.

Nime sa talle ei oska anda.
Laas teda peidab ja võserik varjab.

On ta eideke mullikaga,
talitus ees ja teine taga?

Või on taat, see habemeädal,
vaikiv kui soo — sõna ja nädal?

Või hoopis koer, kes haugub kuuske,
kassi naljaks peletab puusse?

On tema tõuk maa samblases üisas
ja öösel seinapraos köpitseb üha?

Upub majake võsade veerde.
Ära ei paistagi suurele teele.

Sünniti kord, surm kord on.
Maja on piiril kui pehkiv kordon.

Igatsus metsas käib karuradu . . .
Tunnete, sõbrad, te Alutagust?

Unenägu

Kasetohust paadikese
panin ojja ujuma.
Jätu suudmest jõegi leidsin,
sügava ja tujuka.

Jõge mööda alla sõitsin
igatsuse järele.
Lepadžungel kahel kaldal
salalikult väreles.

Vete kohal säras saari,
leide, riski lubades.
Välja jõudsin suure laane
kambritest ja tubadest.

Sildadest ma läbi sõitsin,
läbi linna, aguli.
Mürisesid üle minu
lennukid ja vagunid.

Veesid must üle päevad,
kivised ja tahmased,
habrast paati lammutades,
tükke kaasa krahmates.

Jõgi aga voolas-voolas,
kaugel saari väreles . . .
Ja ma tohutükil sõitsin
igatsuse järele.

Omaette üminal

Omaette üminal
kõnnin öhtul peenramaal.

Tärgav elu ennast surub
minu ümber läbi kulu.

Räägib rohi, palub pung:
«Aeg on teha risutuld . . .»

Ning ma lõkkesse vean prahti,
kuni enesele tahti
kargab sõge säde mul . . .
Leekima see lööb kui hull!

Lõkkevalves koidikuni
askeldan . . . Ja möllab tuli:
kuivad lehed, vana suss,
mõni kaunis unistus
ning mu laulukesed kerged
kaovad nagu tuhahelbed!

Põleb ront ja värsioks . . .
Järele jääb ainult trots.
See ei vaibu, see ei kustu.
Olen ma ju lõkke usku.
Hingetules tuhaks saan,
ja mind vastu võtab maa,
kus mu hallikarva ridu
loeb vast mõni juur või idu . . .

Lõkkesse toon lehti veel.
Hetkeks kõlbavad ka need:
päikene on juba sündind,
särab aed ja laulab hümnid,
hõiskab iga õiesuu.

Ei või minagi nüüd muud:
kuigi laulda just ei oska,
ümisen veel päevad otsa.

Lilled õitsevad ka sõja ajal

1

oki Ruudi laskis hõõvlil kähku käia, et kärjeraamiga veel koivalges valmis saada. Kuid vist oli viimane lüke liiga tugev: paksu laastu alt lendas välja vaigune oksapunn ja valmis saav liist tuli minema visata. Nina nohistades jättis puusepp hõõvlitera seisku, pühkis käeseljaga üle otsmiku ning tunnistas küsiva pilguga läbi kuue klaasruudu sisselangevat valguskuma. Tundus juba liiga hämar, et uut lauätükki kruupingi nokkade vahele keerata.

Aknast küündis vaade mäerinnakule uibute ja mesipuudega. All lipp-tara taga algas tarnasoo väikese ojanirega, mille teisel kaldal kõrgenes luht varsti jällegi maisemaaks. See kumerdus pikkamisi seljandikuks, mida kroonisid puud, haljusesse upuvad majakatused ning naasklina taevast torkiv kirikutorn. Varakevaditi tavatses päike loojuda alevi kohal ning nüüdki õhetas seal ehapuna. Otse klaasi taga valendas kahar õunapuu, varjates vaadet aia vasakpoolsele osale. Üks okstest, mis tuvega tuulega küündis koputama ülemisele ruudule, seisis sel kevadel õite ja lehtedeta. Too neljasõrmelist kätt meenutav uibuharu oli ehapunasse ikka tuttavliku mustri joonistanud, kuid praeguses äitsmepalavikus mõjus ta oma tardunud elutusega tontlikult.

Ruudi läks köögist, kus asus ta kruupink, läbi väikese esiku maja teist poolt enda alla võtvasse kambrisse. Seegi oli madala laega ruum, mille üht nurka täitis ahjuselg, teist treitud nuppudega puuvoodi. Akna all seisis saarepuust kummut, mille ülemisse hüvakusse suhvlisse arvas ta olevat pannud oma aednikunoa, kui viimati viljapuudelt vesivõsusid löikas. Sahtlist ei vaadanud vastu endine kindel kord, siia oli sigenenud mitmesugust naiste pudi-padi. Enne kui sõrmed leidsid peitupugenud väitse, tikkus käe alla mingi paberi nelinurk. Ruudi tahtis juba selle koos muu koliga tahapoole lükata, kuid laskis siiski pihku sattunud esemetest pilgu üle libiseda. Silm seletas paberitükil sõjaväekulli ja tähti *Feldpost*. Ruudi astus akna alla ning luges seal välja ka pliatsikirjaga aadressi: *Frau Liina Rinkus, Völlapää alev, Kiiru tee 28*. Sõjaväljakirja tagaküljel seisis: *Endel Rinkus, Võru, Feldp. nr. 49/335*. Sellise saatjaga sõnumikku ei saanud ükskõiksest kummutisse tagasi visata. Sügisest saati polnud sellest Rinkusest midagi kuulda, nüüd siis on osanud ennast sõja selja taha sokutada. Aga võib-olla on neid kirju sinna alevi aadressil juba varemgi saadetud? Ruudi keeras kaheks kokkumurtud kirjalehe lahti ja luges selle sisemiselt küljelt:

Kallis Liina!

Mul läks sedamoodi, et sain pihta. See ei ole küll midagi hirmsat, aga ei lase koikust välja, miinikild räsib vasakut jalga. Vähemalt sain jälle kodumaale ja ehk ei peagi enam sinna tagasi minema. Lesin juba nädal aega laatsaretis ning igavus tuleb peale. Ega mul siin kedagi tuttavat või sugulast ole. Kui sa mind päriselt ära unustanud ei ole, vahest tuled vaatama. Ega mind kätte leida ole keeruline, laatsaret on Võru südalinnas, palat Nr. 17.

Nägemiseni!

Endel.

Ei läinud Ruudi sel õhtul enam vaatama, kas lehma ja seapõrsaga kõik korras on. Ei hoolinud lukku keerata esiku ustki, viskas saapatohitud jalast, kiskus riided seljast ning puges teki alla. Ei tundunud siingi õdus: linad õhkasid külma, süng näis ühele inimesele liiga lai. Uni tiirutas kuskil tanuma taga, aga tarre ei tulnud.

Liinast ei olnud kippu ega kõppu kuulda. Seda aegu oleks ta võinud tagasi olla, Võllapäält jõudis Võrus ühe päevaga ära käia küll. Aga näe, sellele naisele päikesevalgest ei jätkunud, pidi ka öö peale jääma.

Ruudi libistas jalad teki alt välja ning hüppas püsti, läks esikusse ust kinni keerama. Ööhulguseid siin majas ei oodata.

Enne võtmega nagistamist seisatas aga pilgu aega trepil ja sihtis silmadega üle soo. Pärast volbripäeva on veel kesköögi aegu nii valge, et näeb, kui keegi alevist hakkab läbi luha siia poole tulema.

2

Ka tookord oli õhtune aeg ja koivalguses liperdasid uibute roostepleklisteks muutunud lehed, kui ta nägi naist oja taga tulevat siia poole. Pärast purret hargnes teerada kolmeks, keskmine sihtis otse Toki aia taha, kura- ja heapoolne keerasid teiste Poolearu küla hüttide poole.

Poole aruga pididki olema need inimesed, kes sellele kruusanõlvakule oma osmikud olid üles löönud. Lumiseen võttis siin rukki, suvine põud pani känguma kesvadki. Ei saanud siin keegi järjele, ridastikku rinnakul nad siin kiratsesid, igal lehmakont koos kesikuga laudas, harva, kel kaks.

Poole aruga pidid need inimesed olema ka selle tõttu, et lootsid paari kilomeetri kaugusel alevist sealsete meistrimeestega võistelda. Nuuma Sass mängis kingseppa, Tohvri Raik üritas nahku parkida, Tokil tehti puutööd. Ruudi oli isalt pärinud maja ja ameti, aga kui kiriku taga läks käiku mehhaniseeritud puutöököda, jäi Tokile tulijaid järjest hõredamaks. Tal, Ruudil, jätkus taipu soetada mesilinde — sel alal oli alevil raske konkureerida.

Ruudi tegi asja mesipuude juurde, avas ühe luhapoolse taru külgluugi ja heitis pilgu klaasi taga loiult sebivatele pruunidele putukatele. Astus siis järgmise mesilaspere manu, seirates seejuures kõrvalpilguga lähenevat naist, kelle valge pearätik hallikaspruunil sool hästi silma paistis.

Ka teine taru oli korras ja rahulik, pidanuks ainult kitsendama lennu-ava: üks meekorje oli selleks suveks lõppenud.

Ruudi jõudis üle vaadata veel kolmandagi pere, enne kui valge rätikuga naine aia taha jõudis. Siin jäi veel võimalus pöörata paremale, Nuuma Sassi või Tohvri Raigu poole, kuid teekäija tuli taratagust rada mööda mäerinnakust üles. Andis nii heleda häälega jõudu, et mesinik pidas vajalikuks vastutervituseks selg sirgeks ajada ning tulijat pilguga tunnistada.

See näis noorepoolne naine, igatahes mitte üle neljakümne, rõõsa jume ja rõõmsa olekuga. Rätiku alt paistsid mesilasekarva juuksed, seljas oli tal roheline palitu, käe otsas taris suurt kompsu.

Tulija toetas pambu vastu taralippe, tõmbas pearätiku paremini sõlme ja küsis teed Mustakaarna külla. Siitkaudu pidavat saama paar kilomeetrit õgvemini kui mööda suurteed.

Ruudi astus paar sammu ligemale ja hakkas seletama, kuidas Mustakaarna külla minna. Arvas lõpuks, et ka Poolearu kaudu tuleb sinna oma seitse kilomeetrit, nii et teeline on hilja peale jäänud.

«Hilja küll, aga mis seal parata,» möönis naine ning seletas, et kavatsenud alevis lalletütre pool ulualust leida, aga seal uks lukus. Ei mõiganud see, et viitis poe juures aega, sugulasest ikka ei kippu ega kõppu. Mis siis muud teha jäi, kui hakkas astuma, ei saanud tuttavas majas janugi kustutada. Kui nüüd külamees pakuks klaasi kaevuvett.

Kaevuvett polnud Ruudil küll anda, ta ajas läbi nõlvakul niriseva lättega. Kuid egas janulist võinud ometi kuiva suuga teele saata, lükkas jalgvärava lahti ja esiku ukse poikvele, kutsus võõra üle künnise. Naine haaras kompsu ja astuski sisse.

«Toetage ka puu peale,» sõnas majaperemees.

«Õige ilusad toolid teil,» arvas naine ning laskus nikerdatud seljatoega istme nurgale.

«Teab mis nad ära ei ole, aga talvel aega laiemalt käes, üks siis sai nende kallal tsipa näperdatud.»

«Ah et olete siis ise ka meistrimees,» naeratas naine.

«Peab midagi nokitsema, ega siin Poolearu külas kedagi maa toida.»

«Miks ta siis ei toida?» tahtis naine teada.

«Vähe teist, saadananahka, ja see veidikenegi hirmus kruusakärestik.»

«Ah siis sellepärast.»

«Sellepärast,» kinnitas Ruudi ning märkas, et polnud ikka veel teeli-
sele keelekastet toonud.

Kui Ruudi mõne silmapilgu pärast köögist toobiga tuppa tuli, leidis ta külalise väljaõmmeldud laudlina uudistamas.

«Proua näikse teil ka meister olevat,» sõnas naine, «väga ilus tikand.»
«Pole siin majas prouat ega kedagi. Kadunud ema torkis nõeluda, kui veel silmaseletamist oli.»

«Ah siis päris ilma naishingeta peate maja?»

«Ilma naishingeta jah.»

«Kes siis lehma lüpsab?»

«Eks tule ikka endal ka lehma sõõrutada,» tunnistas mees ning märkas viimaks naisele jooginõu ulatada.

Külaline rüüpas sõõmu ja imestas:

«Õige magus see teie vesi!»

«Ah et magusam kui mujal?» tegi ennast imestama ka majapere-mees.

«Nii magus kohe, et ega see õige kaevuvesi või olla. Taevas teab, mis nõiajooki janusele teekäijale sisse joodate.»

«Ei ole siin nõidust midagi, üks mesilinnud ole metsast ja nurmelt seda magusat kokku kandnud,» pidas Ruudi vajalikuks seletada.

Külaline oli vahepeal uuesti rüübanud ning vahtis nüüd aknast välja:

«Hulk mesilasi näikse teil olevat, palju pakkusid aias.»

«Mis palju neid ära ei ole, tosina jagu tuleb kokku.»

«See on ju suur varandus praegusel ajal. Ega neile mesilindudele saa vist ka sõda midagi teha?»

«Ega saa. Lilled õitsevad ka sõja ajal.»

«Jah, imelik mõelda: lilled õitsevad ka sõja ajal.»

See mõte tundus nii imeline, et mõlemad naeratasid ja vaikisid. Siis tegi naine meejoogile lõpu peale ja küsis:

«Küllap müütegi seda metsamagusat, ega te siis üksi suuda seda kõike hakkama panna?»

«Mis siin nüüd müüa või . . . Pole õiget raha ega midagi. Kui just millegi vajaliku vastu saab vahetada . . .»

«Mul pole küll mingit vahetuskaupa, ei seebikivi ega sedelgarihma.»

«Tühja sest seebikivist . . .»

«Nii et vaesel teelisel pole lootustki purgikest linnumagusat saada?» tõusis naine ohates püsti ning sihtis oma suurte silmadega otse majaperemehe näkku.

Ilusad hallsinised silmad teisel. See oli üldse ohtlik möödamineja: tuli janu kustutama, aga nüüd tahab veel teemoona kaasa kah. Pagana kenasti oskas jutu mesilastele keerata, taipas parajal kohal naerugi juurde kõkutada. Sihuke meelitabki meetopsiku välja. Aga ega see asi nii kergesti ka lähe. Ruudi arvas leidvat vastumänguks trumbi:

«Ega muidu raatsi küll anda, aga kui just tööpalgaks . . .»

«Mis tööd peaks siis tegema, et magusat ära teenida?»

«Et tööd või? Ega tööst puudu ole . . . Kartulidki võtmata. Sügis na vihasevõitu, kes see tahab poris tustida . . .»

Aga külaline ei löönud kokkuma, küsis:

«Tõega kartulivõtjat tarvis?»

Selle kartulivakamaa võinuks Ruudi ka ise vihmahoogude vahel tühjaks kablida, kuid nüüd oleks olnud juba ebasünnis pakkumisest taganeda. Ja nii nad leppisidki kokku, et naine jääb päevaks-paariks Tokile abiks. Pealegi oli õhtu muutunud liiga hämaraks Mustakaarna küla otsimiseks — see janu kustutamine oli omajagu aega võtnud.

3

Küllap oli janu see, mis Ruudi süngist välja ajas ka sel ükski magatud maiööl, kui võõras sõjaväljakiri ta näppu puutus. Kobas hämaras kotad jala otsa ning läks üle esiku kivipõranda köögipoolele, rüüpas seal paar sõõmu meejooki. Tundis siis põiepakitsust, keeras välisukse lukust lahti ning astus lauda nurga taha. Enne majja tagasi minekut heitis pilgu üle soo alevi poole. Rajal suure pajupõõsa kõrval valendas midagi. Ja see heledam tomp liikus siiapoole. Ju ta inimene oli. Ja ainult naised käivad, valge rätik peas.

Jäigi nii Ruudi tükiks ajaks öist teelist vahtima, enne kui taipas kambri-
risse minna. Aga ukse unustaski lukku keeramata. Ja peatselt kostsidki naisterahva sammud esikus, siis köögipoolele ja lõpuks kambri. Tulijal ei paistnud kiiret olevat, ta kuuldus käivat siia-sinna, istus lõpuks järile ja kängis ilmatu hulga aega jalgu lahti.

Ruudi tekki mähitud turi ei jätnud süngist veeranditki vabaks, tahes-
tahtmata pidi magamatulija seda natuke nügima. Selle peale pööras mees end prantsatades selili ja ühmas:

«Muudkui hulgutakse öösi, ei lasta inimesel magada!»

«Kui ka jäädakse mõnikord hilja pääle, ega siis seepärast veel hulku-
mas olda!»

«Mis asju sul siis öösi ajada oli?»

«Ju siis oli.»

«Ah et siis ikkagi käisid seda sõjasanti vaatamas?»

«Sa siis tead?»

«Mis siin teada, kui varblasedki laulavad, et Rinkuse Liina jooksis
laatsaretti veermahti poputama. Koguni rüett määris keele peale.»

«Nüüd siis selle meepisara pärast ka hakatakse haugutama.»

«Ei ole siin haugutamist midagi,» ühmas Ruudi ja keeras selja. Aga ei
suutnud jätta siiski mõne silmapilgu pärast urisemata: «Küll see joodik
oleks metsakohina ka ilma meemaiguta pintsliisse pannud.»

Nüüd Liina kihvatas:

«Muudkui joodik ja joodik! Mis tead ka sina joomisest!»

«Ja ei tahagi teada!»

«Mis sul viga uhkeldada, kükitad oma ubrikus ja hangeldad meega,
ei sina tea, mis tähendab võõrastelt ulualust manguda või tööd kau-

belda. Ime siis, kui inimene vahel rüüpab! Ja kui rüüpaski, siis oskas olla rõõmus. Kui tõmbas lõõtsa lahti ning pani helid üürgama, veerand valda tantsis tema pilli järgi. Ja kui Viluveres üks nolk tikkus mind käperdama, löi poole saali tühjaks!»

«Ja kui Viluveres kaklemisest küll ei saanud, siis läks Peipsi taha lööma. Ei saanud sel kangel mehel muidu rusikad rahu. Eks siis leidis nüüd oma jao kätte.»

«Ära aja jama! Nagu ta oleks vabatahtlikult läinud! Kuhu ta sakslaste käsu eest pääses? Mis neil viga metsa minna, kel talud selja taga, mammad ja pruudid tassivad sööki ja samagonni, muudkui löö luuslangi. Kust mina oleksin pidanud talle kogu see aeg moonu muretsema? Mida's päevilisena ära ei teeni... Aga midagi ikka oleks saanud viia... Võib-olla olin lihtsalt halb naine... Ah, mis Rinkused tegid või tegemata jätsid, selle üle ei ole Toki Ruudil midagi ütlemist!»

Ja naine hakkas nuuksuma:

«Pidin ma ka kartuleid võtma jääma...»

4

Kartulivõtmiseks kulus peaaegu kaks päeva, siis sai nurmesil Toki tare taga tühjaks.

Õhtu eel läks Ruudi hobust Kopa Aadule ära viima. Tagasiteel juhtus tulema mööda piiripeenrarada, mis lahutas Poolearu küla Tsirguaia talu tagamaadest. Neljakümne esimese aasta kevadel oli see metsatagune nurm kuulunud juurdelõikena Tokile. Siis kasvas siin tihe punane ristikhein, nüüd, kolmandal aastal, näis see olevat hõredaks jäänud. Ei olnud Tsirguaia peremees siia õigel ajal saatnud niidumasinat, nurm oli alles hiljaaegu üle kärutatud, rõugud täitsa turbakarva. Ju siis mõtlesid seda arvata seemneheinaks.

Ruudi kummardus ja noppis paar kuivanud ristikunutti, hõõrus peopesal seemned välja. Seemnerakesi jäi pihule vähe, suurem jagu kuivanud õisikust oli tühi, paljad kestad ainult. Ju siis pole kõiki õisi tolmeldatud. Kimalasi on väheseks jäänud, kodumesilased ei taha aga sageli punasel ristikul käia: nad ei saa sealt oma lühikese nokaga kuigi hõlpsasti õiemahla kätte. Peaks tarud otse põllu äärde vedama ning algul mesilinde harjutama suhkrulahusega, milles ristikheinaäitsmeid leotatud. Jah, mesilane nagu inimenegi vajab meelitamist ja harjumist. Aga kes see nüüd Tsirguaial nii toimetada hoolib, noorperemees ju sõjas. Toki mesipuid pole aga sünnis siia tuua, pole oma maa, võidakse pahaks panna. Ja nii polegi sellest seemnepõllust õiget nahka saanud...

Kodus leidis Ruudi Liina kõõgis nõusid pesemas. Kartulid olid nüüd keldris ja üks naine lähe nüüd oma teed. Toki peremees pani kruupingi servale valmis kõhuka purgi — läbi klaasi kollendas vastu selge, mere-

vaiguvärvi pärnaõiemesi. Abiline oli tubli olnud, ei tohtinud siis ka tasu nigelaks jääda.

Siis olid ka sööginõud puhtad ning Ruudil tuli midagi ütelda.

Vahest polekski sel Liinal nii hirmus kiire sinna Mustakaarna külla töttamisega? Tokil võiks ühele naisterahvale leiduda veel mõndagi liigutamist.

Naine kostis, et muidu poleks just kiiret, aga Mustakaarna külas vajatavat teenijatüdrukut. Tal aga tööd ja peavarju vaja, oleks ju võinud alevisse aplaagrisse jääda, aga lulletütar on kuhugi kadunud. Kui nüüd tõepoolest veel paar päeva viivitada, ilmub teine ehk koju. Võibolla polekski vaja siis sinna Mustakaarna külla rännata.

«Seda muidugi, mis mõtet on sinna nii umbropsu vantsida,» kinnitas Ruudi. «Mul nagunii homme alevisse asja, eks siis või vaadata, kas teie sugulane on tagasi.»

Nõnda jäigi, Mustakaarna külla minekust enam ei kõneldud. Juttu tuli üldse paus. Siis küsis naine:

«Ei tea, kas peremees ka sauna kütab? See kartulitöö teeb üsna mustaks.»

«Ah, et sauna? Kuluks ära küll, aga...»

Soo ääres kükitav saun polnud Ruudi oma, vaid kuulus Nuuma Sassile. Sass ei pidanud laupäevast lugu, ajas kerise kuumaks kunas pähe tuli. Siis käis Ruudi küll ka seal leili võtmas, aga ise kütma minna tundus võõrastav. Pealegi tahtis nüüd sauna tulla see kartulivõtja-naine, kuidas sa seda Sassile seletad.

«Sassi pole vist kodus, näis nagu ennist alevisse minevat. Peaks ikka temalt küsima, enne kui tuld saunahju panna,» sõnas Ruudi.

«Kui ei, siis ei. Aga vahest saab seal köögipoolel ivake pesta?»

Seda sai. Ruudi tegi hõõvlilaastudest tule pliidi alla, varsti auras küllalt kuuma vett.

«Ega pesukaunist vist mõika?» küsis mees ja tõi kuuri alt toobri kööki. Edasisega võis naine juba üksi hakkama saada. Ruudi läks kambrisse, tõmbas vaheukse kinni ning hakkas hülssidesse tubakat toppima. Piipu ei tohtinud viletsa rinnatervise pärast tõmmata, aga paar sihukest kõrt võib päeva jooksul ikka tossama panna. Kui suitsuhais man, siis ei tüki mesilased liiga ligi.

Naine siiski üksi võõras köögis hakkama ei saanud. Vaevalt oli Ruudi paar paberossi jõudnud täis toppida, kui kuulis tasast hõiget. Mees ajas end toolilt püsti, rapsis tubakapuru põlvedelt ning astus esikusse, kõhatas, nagistas uksega, nagu ei leiaks hämaras kohe lingikohta üles, ning astus siis üle läve. Naine, hullvaim, oli alasti toobris! Ega temast seal küll muud peale juustepahmaka ja kumera selja välja paistnud. Aga ilus valge, ilma mingi pleki või vistrikuta selg oli see küll. Ja mesilasekarva lahtised juuksed küündisid abaluudeni.

«Ei näe kuskil seepi,» kaebas naine häbeliku häälega. «Ronisin, rumal-pää, kohe vette, ei vaadanud enne korralikult ringi.»

Ega see ringivaataminegi oleks suuremat aidanud: Ruudigi leidis aknaservalt vaid üpris õhukese liistaku.

«Seepi on küll, ema keedetut veel, ainult et üleval, tare pääl,» kinnitas Ruudi. «Ma kohe toon.»

Püüdis mitte vaadata naise poole, aga lävelt riivas silmanurgaga ikkagi toobris kükitajat. Tõi siis kuurist kähku redeli ja ronis üles pööningule. Korstna kõrval rippus takune kott kodukeedetud seebi tükkidega. Suured ja krobelsed nagu telliskivid. Kuidas sihukese kivikamaga võiks valget ja õrna selga küürida? Ruudi koukis karmanist taskuväitse ja löikas seebimürakalt kõige krobelisema tahu maha. Nüüd tundus seebitükk nii kergem kui ka poepärasema väljanägemisega.

Enne köögiukse avamist Ruudi kõhatas. Naine kükitas nüüdki toobris, kuid oli läve poole pööratud poolprofiilis: tissikuheliku kohta ei saanud ka midagi laitvat öelda. Ruudi ulatas möskjale seebi, ei lausunud sõnakestki ning läks tarepoolele tagasi. Võttis uuesti käsile hülsside topimise — ja enam teda selle tegevuse juures ei segatud.

5

Häiritud oli Ruudi sest öisest sõnavahetusest kõvasti. Nii paha ütlemist polnud Toki kambris varem ette tulnud.

Agas küllap peab Liinale mõnegi üleasure sõna andeks andma. Eks naisterahvad ole säärases olukorras endast väljas. Ja Liina seisund pole kiita: ju on mõnigi külaeit viltu vaadanud, et ta niisama lihtsalt Tokil elab, ilma vallamajas või kirikumõisas käimata. Kui nüüd veel alevimoorid hakkavad tüsedamaks muutumist märkama, ei siis ole Liinal hõlpu, teadagi, kui õelad naised just oma suguõdede suhtes oskavad olla. Ega Poolearu küla ole mingi metsanurgakoht, kus keegi midagi teada ei saa. Kui Liina ise jätakski aleviskäigud maha, aga üks mõni ikka hüppa kas või tööasjus Tokilt läbi. Või tuleb Kopa Milde elavat ajalehte laiali laotama. Või hakkab Nuuma Vilma pärima, et miks siis Toki emand enam neile sauna ei tule. Nii et varsti, üsna varsti saadakse teada. Nemad ei saa aga vallamaja juurde minna nimesid ühele paberile kirjutama. Liinal ju mees elus, sõjalesk ainult. Ja nüüd ilmus see va Rinkus koguni silmapiirile, tuleb ehk varsti siiakanti. Võib-olla on koguni nii sant, et enam sõtta ei saadetagi. Mis siis teha? Aga võib-olla oleks see koguni paremgi: räägiksid kokku ja lahutaksid ära. Egas ole enam mingi tsaariaeg, et mida jumal on ühte pannud, seda ärgu lahatagu inimene mitte.

«Liina, kas magad?»

Naine ei vastanud, kuid liigutas end.

Ruudi üritas panna kätt ümber, aga naine pööras selja ning mähkis end üleni teki sisse, nii et Ruudile jäi vaid palakanurk.

Maga siis niimoodi! Und ka ei tule. Pidi ta ka toda Rinkust joodikuks nimetama. Paljugi, kes kõik ei rüüpa. Ja parem ongi, et too lakub — ei muidu oleks see abielu jooksnud nii mõraseks. Nüüd on aga Liina Toki tares teki all. Mis siis sellest veel ära ei ole, et käis laatsaretis toda sõjantsi lohutamas. Peaasi, et tuli tagasi.

Kui ainult saaks teada, mis seal haigemajas kõneldi. Kui kuuleks ääri-veerigi midagi. Sõnad ise ehk polekski nii olulised, kui teaks hääletooni, millega seal juteldi. Aga just seda on kõige võimatum teada saada. Millest räägiti, seda võib Liina homme ehk välja pahvatada, kui osavalt küsida. Ega ta valetada taha, ta kas vaikib või ütleb ära.

Seni peab aga ootama. Praegu ei ole Liinast rääkijat. Hingab vilinal Toki triibulise teki all, võib-olla ei magagi, aga ikkagi ta juurde ei pääse.

Ruudi vaatas ühtaegu hellitaval ja tagedal pilgul tekki mähitud kogu enda kõrval. Siin ta lamas tema sängis, nii ligidal ja samal ajal ometi nii kaugel. Ei tohi kättki ümber panna. Miks ta küll täna oli säärane iseäralik? Mis ta, Ruudi, siis ikkagi ära ei ütelnud. Noh, nimetas seda Rinkust joodikuks, aga lakkekrants ja hulkur see mees oligi. Ei saanud endale ega naisele kauemaks aastast katustki pea kohale, oma kolde ülesladumisest rääkimata.

Neist naistest on ikka raske aru saada. Kord mähib ta end nii tekki, et teine külmaku või ära, kord võib ta kuradi lihtsalt kuulutada: «Sängis on ka kahele ruumi.»

6

«Sängis on ka kahele ruumi . . .» Nood sõnad öeldi ikka tolsamal õhtul, pärast kartulivõttu.

Toobrist tuli Liina varsti tarre, käterätik pähe köidetud, kleit pingul ümber piha, nägu õhetav ja rõõsk. Õhtusöögi aegu räägiti vist vähe. Pärast lauast tõusmist proovis Ruudi äsja topitud paberossi, käis siis laudas lehmale ja seahingele pilku peale viskamas. Naine oli sel ajal jõudnud sööginõud koristada ja pesta, enam ei jäänud muud teha, kui magama heita.

Ruudi oli esimesel ööl loovutanud kartulivõtjale oma süngi kambris, pannud puhtad linased palakad ja puha. Ja ise kolinud kööki õndsas muti lavatsile.

Ruudi riputas selgi õhtul oma pruuni, juba narmendama kippuva kuue kruupingi kõrvale konksu otsa. Niipalju kui ta mäletas, õmmeldi talle ikka pruunid ülikonnad. Ema oli aiva turbakarva kangaid kudunud ja hiljem poeriidegi puhul samale toonile truuks jäänud. Nuuma Sassi noo-

rik oli korra tähendanud, et see värv pidavat Ruudi kollaka näonaha ja tumehallide silmadega sobimagi. Tont küll teab seda Sassi naise maitset, võib-olla peaks tegema hoopis potisinise või hallitriipu ülikonna? Ainult et nüüd oli hilja sellele mõelda, kust sõja ajal riiet saada, hea, kui need vanad pruunidki veel pisut vastu peavad.

Tuld polnud Ruudi üles võtnud, hämaras komistas ta põrandal lesivale kaseplangule. Mees rantsatas lavatsile, see varises kukkuja all kokku. Köögipõrandal upakil haiget saanud puusakonti triikides tuli puusepale meelde, et see õnetu plank oli juba päeval maha visatuna lavatsi jalga riivanud. Siin siis nüüd oli see hooletuse vili!

Toki peremees polnud jõudnud veel ennast põrandalt üles ajada, kui esiku ukse vahele ilmus lahtise juuksepahmakaga naisepea: «Mis juhtus?»

«Mis ta'nd ikka juhtus,» ajas Ruudi end kähku püsti. «Va lavatsil murdus jalg. Oleks pidanud teise ammu välja viskama ja uue tegema, aga kel teda vaja läks!»

Nüüd pistis naine naerma:

«Vanasõnal on õigus, et kingsepal pole saabast ja puusepal...»

Ta vakatas poolelt sõnalt, sest Ruudi ei läinud naeruga kaasa. Mees pööras selja ja hakkas kruupingilt midagi otsima:

«Pagan, kuhu see küünlajupats siit on kadunud?»

«Oi, küünla viisin eile kambrisse,» taipas naine lõpuks silmapiirilt kaduda. Mees tõmbas püksid rebadele ja hakkas kruupingi juures kolistama. Paari silmapilgu pärast ilmus naine uuesti kööki, kaitstes küünla-leeki käega.

«Ma lõön kohe uue jala alla, siis on rahu majas,» lubas Ruudi, kuid ei leidnud sobivat puutükki. Ainult see suur kaseplank vedeles kruupingi ees. Aga seda oleks kahju mingi lavatsi parandamiseks lühemaks nüsida.

«Ma, võõras inimene, võtsin ju peremehe süngi ära,» taipas nüüd naine. «Eks ma võiksin selle öö ka pingi peal lesida. Paljuks mulle ruumi vaja. Hakkate nüüd öösi meisterdama...»

«Siin majas pole keegi pingi peal maganud.»

Kui aga Ruudi ka kruupingi tagant sobivat lauätükki ei leidnud, tuli naisel pähe teinegi lahendusettepanek:

«Tegelikult mahuks sinna süngi ka kaks inimest. Ma keeran selja ja...»

Kui mees selle peale musta ega valget ei kostnud, lisati tooni võrra kõrgema häälega:

«Ma olen ikka enne ka mehe selja taga maganud.»

Nii see naine ütles, haaras kruupingi nurgalt küünla ja astus minema.

Ruudi pigistas kramplikult vukssae käepidet, midagi oleks tarvis olnud kohe lõigata. Kas või sedasama kaseplanku või otsida väljast kuurist midagi. Aga pimedas ei saa ka sellist tühiasja kui lavatsi jalg valmis tahuda. Ei jäänud muud üle, kui kambrist küünal tagasi tuua.

Naine lebas juba sängis, hästi seina ääres, jätnud poole aset vabaks. Kui mees kambrisse astus, tõmbas naine tekinurga kaelani ja keeras selja, sõnades seejuures:

«Sängis on ka kahele ruumi.»

Seda nägi Ruudi isegi. Aga ta küünitaski siiski lauanurgalt küünlajuppi võtma. Too oli viltu vajunud ning kuuma rasvalombikese enda ümber tilgutanud. Sõrm puutus tulikuuma vedelikku ja tegi instinktiivse liigutuse, ajades küünla ümber. Valgus kustus.

«Kurat!» siunas Ruudi.

Tuba oli mattunud pimedusse, üpris ähmaselt valendasid sängist padi ja palakanurk.

Ruudi päästis püksihaagi lahti, tõstis jalad kalifee torudest välja. Tõmbas tekinurga üles, istus sängi külglaua servale ja veeretaski enda linade vahele.

Hommik on õhtust targem.

7

Hommik algas nagu päev ikka: Liina tõusis tavalisel ajal, lüpsis lehma, kurnas piima tinutatud karda ja viis selle allikasse jahtuma, sõotis sea ja otsis siis ka inimestele söögi lauale. Sellel päeval näis naine tavalisest veelgi toimekam: ajas paigad alla Ruudi kuue hõredatele küünarnukkidele, pesi pesu, hõõrus läikima kastruli, nühkis puhtaks pliidi-rauadki. Ainult hirmus napisõnaline näis, ei osanud Ruudi temaga juttu alustada.

Õunapuud õitsesid täie hooga, oleks viimane aeg olnud neile liimivööd ümber siduda, et õielõikajad ei pääseks äitsmeid kahjustama. Ruudi mõtleski sellele tööle võtta, kuid tuli varsti aiast kööki, tegi algul kruupingijuuressa ja küsis siis:

«Kuidas temaga siis lood on?»

«Rinkusega või?»

Mees noogutas.

«Jääb lombakaks, ei temast kõige tegijat enam tule. Aga mõne kergetema ameti peal saaks hakkama.»

Ruudi ei osanud midagi ütelda, koputas puuvasaraga pikkhöövli tera rohkem välja. Nagu tahaks hästi paksu laastu lükata. Liina nühkis vaikides mingit pesutükki.

Lõpuks murdis naine vaikuse, sõnades üpris tasa, nagu piinlikult:

«Rinkus tahab, et ma tema juurde tagasi läheksin.»

Nüüd sai Ruudi kurjaks:

«Sa oled nagu narr! Mis sa temaga peale hakkad! Oli, mis ta enne veel oli, nüüd hakkab lausa sinu kaela peal elama.»

«Ta ütles, et tuleks alevisse või ka kuhugi linna, hakkaks sadulsepatööd tegema. Ta ju seal sõjaväes oli ka hobuste pääl.»

«Mis sadulsepatööd nüüdsel ajal enam on. Kõik ostavad poerakmeid ja palju neid hobuseidki järele on jäänud.»

«Või siis kingsepaks. Tööd ikka leiab, mehi nii väheseks jäänud.»

«No töö tööks, aga . . . Mis siis meist peab saama?!»

«Ma lähen ära ja kõik on endistviisi . . .»

«Kuidas saab olla kõik endistviisi?!? Mina ja . . . laps! Ei, sul ei ole aru peas!»

Ruudi tormas majast välja. Välja õuestki.

8

Õuest oli Ruudi noorpõlves vähe välja saanud. Tiisikus hakkas kiusama varsti pärast algkooliukse kinnilangemist. Ema tohterdas maa-rohtudega, pani hingama tärpentinaauru ja jootis sisse kuuma piima meega. Sel ajal muretsetigi Toki õunapuude alla paar esimest mesilaspakku. Nii jõuti hoida kurikavalat tõbe tanuma taga, aga kindlana ja tugevana ei saanud Ruudi end kunagi tunda. Ikka pidi ta end hoidma, ei tohtinud minna teiste poistega kalajärvedele ega vähijõgedele, ei lubatud teda külasimmanitele selga higiseks tantsima, üpris harva jäi tema jälgi kastesele murule talutüdrukute akende all. Hiljem olid eakaaslastes juba naisemeesteks saanud või kiviküla uulitsatele kadunud, üksi oli naljakas minna öösiti mööda küla roitma. Seltsimaja pidudel tundus ka paslikum külameestega juttu ajada ning õlut rüübata, kui minna tantsupõrandale oma kohmakust naeruks seadma. Ja ei teinud alevitüdrukud asja Tokile, ei nähtud siin piimakarja ega tõutäkke, polnud üldsegi hobust — mis kosjasõitu laenatud ruunaga ikka saaks teha.

Jah, naiste maailm jäi Tokil võõraks. Kuid elati ilma naistetagi. Kui ema, jalad ees, majast välja viidi, arvasid Poolearu mutid, et nüüd vana-poiss upub mustuse sisse ära ja laseb lehmal lõppeda. Noh, need ennustused ei läinud täide: lehma sõõrutamise sai nädala ajaga kätte, söögi-keetmine nõudis natuke vilumist, põranda puhastamine polnud aga üldse mingi kunst.

Aga siiski eksisteerisid ka naised maailmas, ühel hallil sõjapäeval võis üks neist, valge rätik peas, tulla üle soo ja purde Tokile. Võis lamada pimedas sügisöös linaste palakate vahel ja ütelda: «Sängis on ka kahele ruumi.»

Kuid naistega koos käivad mured ja probleemid. Mida peaks nüüd ütlema või tegema, et Liina jääks Tokile?

Ruudi oli rinnakust üles roninud ning jõudnud oma valduste piirini. Kitsas oli see tema põllusiil, kasevõpsik pani nurme pikkuselegi varsti piiri. Kui sakslased Eestist minema lüüakse ja nõukogud peaksid uuesti

tulema, siis tohiks ta küll tagasi saada ka tolle metsataguse Tsirguaia nurme. Siis võiks hobuse soetada ning kesva külvata linnastegi jaoks.

Ruudi oli hakanud kaskedelt luuahaoks oksa lõikama, et mitte niisama metsas tulutult hulkuda. Torkas siis väitse tagasi tasku, haaras väheldase oksanuustaku kaenla alla ning tõttas rinnakust alla oma tare poole. Seda kõike oligi vaja Liinale ütelda, need naised arvestavad nii valesti.

Liina askeldas ikka veel köögis. Ruudi sõnas, et egas iga viimast räbalt jõua puhtaks nühkida, jätku nüüd järele ja tulgu parem välja. Võiks näiteks kaeda toda metsatagust nurme, mis Tokile jälle juurde lõigatakse, kui sõda otsa saab. Ilus savipõhjaga maa. Aga Liina ei tulnud vaatama, mis temal sest võõrast põllutükist. Nüüd Ruudi kihvatas:

«Sa ära looda, et Rinkus jäetakse sind kargutama. Ta ju sõdis punaste vastu, ega siis seda kingita. Küll ta peab minema sõjavangi nagu teisedki soldatid.»

«Ega siis punased siia tule?» ehmus Liina. «Kõik lehed kirjutavad, et Narva vallist ei pääse keegi läbi, et sinna see piir jääb.»

«Oh neid naisi küll, nad usuvad isegi ajalehti!» hakkas Ruudi kurjalt naerma. «Seda Narva valli pole enam ammu olemas. Kui Kopa Artur käis puhkusel, siis rääkis, et bolševikud on ammu üle Narva jõe, juba talvest saadik on rinne Auvere all . . .»

«Kus see Auvere asub?»

«Kus ma seda sulle näidata saan? Aga üks ta ikka ole tükk maad siinpool jõge. Sakslastel olla raudteegi enda käes hoidmisega tegu. Artur kartis, et jäävad seal Narva all kotti. Ei olnud vennikesel mingit isu tagasi minna. Hitleri mehed peavad Eestist jalga laskma üsna varsti, Pihkva taga ka üks liini õgvendamine teise järel, seda kirjutatakse ju lehtedeski. Ja sihukesel ajal hakkad sina seda sakslaste grenaderi taga nutma ja poputama!»

«Rinkus ei ole üldse sakslaste poolt. Endel on lihtsalt õnnetu inimene! Kui mina ka temast ei hooli, kes siis . . .»

«Kui ta juba Saksa sõjaväes on, ega teda siis paremaks arvata ühti. Ja küll seda meeles peetakse, kui siin teine võim on.»

«Ruudi, küll sa oled tige ja julm!» puhkes Liina nutma.

«Aeg on niisugune.»

9

Aeg jõudis ka sellel päeval õhtusse.

Ruudi oli pärast lõunat hakanud tiidsalt toimetama: sidunud õunapuudele liimivööd ümber, teinud valmis kurgipeenra, pannud kahele tarule vanade parkunud kargede asemele vahakoollased kunstkärjehed. Ei see Liina lähe enam kuhugi, need sõjasandid võivad küll südame härdaks teha, aga ka mujal oskavad mehed asju ajada.

Kui Ruudi koivalges õuest kambrisse tuli, tundus midagi siin teist-

moodi olevat. Algul ei saanud kohe aru, mis — siis märkas, et ühtegi naise rõivatükki ei rippunud naela otsas ega ahjukonksus, selle asemel hakkas aga laua all silma suur nõõriga seotud komps. Nagu sel sügis-päeval, kui Liina Tokile tuli. Naine ise oli kuhugi kadunud, jätnud Ruudi jaoks lauanurgale võileiva ja piimaklaasi.

Liina tuli hilja, kui Ruudi juba end pikali oli visanud. Kus ta käis, seda naine ei ütelnud. Võib-olla lippas Kopale küsima, et kas rinne on tõepoolest Auvere all.

Igatahes tundus Liina järeleandlikum kui eelmisel õhtul. Ruudi võis oma käe ümber naise sirutada. Kaua aega ei söandanud kumbki midagi ütelda. Siis purustas Liina vaikuse:

«Ma lähen siiski ära.»

«Kuidas?»

«Ma lähen jah sinu juurest ära.»

«Mispärast ometi? Mis mul viga on?»

«Ei miskit. Sa oled hea mees. Ja korralik. Isegi hirmus korralik.»

«Mille poolest küll see Rinkus parem on? Et noorem on, jah?»

«Ah, sa ei saa aru. Parem või mitte. Sina elad niigi hästi, majapidamine ja mesilased. Oleks sa näinud, kui viletsaks ta seal laatsaretis on jäänud. Ja pole kedagi, kes tema eest hoolitseks. Aga kui ta veel sõjavangi peab ka minema, nagu sina kinnitad, siis ei pea ta vastu. Ja mina oleksin süüdi. Sest mina olen ikkagi tema naine.»

«Olid. Nüüd oled minu!»

«Ma olen ikka tema naine. See oli siin üks sõjatalv. Inimene peab ju kuskil uluall olema.»

«Aga . . . laps?»

«Ah, last ei tule.»

«Sa siis luiskasid?»

«Ei. Aga praegu pole veel hilja teisiti otsustada. Lähen linna, seal on tohtreid ja . . .»

«Aga ometi oleks võinud olla laps. Mulle kuluks poeg ära. Oleksin õpetanud ta mesilasi talitama . . . Ei, Liina, nii see ei lähe! Sul ei ole aru peas!»

«Võib-olla ei ole mul tõesti aru peas.»

Läbi öise hämaruse helendas ainult akna hämune nelinurk.

10

Hämune ja pilves oli järgmise päeva hommik, seadis vihmale. Tuul tuhistas all sooranna pajudes, nagu tahaks ta teed teha sügisele. Maa uibuokste all oli mahalangenud õielehtedest valgekirju. Nagu oleks öösi lund sadanud.

Liina ei läinud enam lauta ega teinud köögis pliidi alla tuld. Viskas

ainult vett silmadele, löikas pätsi otsast kääru leiba ja määris mett peale. Ilma linnupetteta ei või ometi teele minna. Vist oli sattunud seekord mõru mesi, leib jäi pooleldi haugatuna kruupingi nurgale.

Siis ajas naine selga rohelise palitu, köitis valge rätiku pähe ja haaras laua alt pambu.

«Sa siis ikka lähed ära?»

«Lähen.»

«Et ka öösi ei tulnud sulle mõistlikumat mõtet pähe. Kui kenasti oleksime võinud siin Tokil elada. Seal all soo ääres oleks ruumi veel paar mesipuud juurde panna. Praegu on palju mahajäetud põlde, karikakraid ja hiirehernest täis, mesilastel korjemaad rohkem kui kunagi enne. Ja mesi on hinnas...»

«Jah, sul on väga hea mesi. Sellega sa vist mind siia jääma meelitasidki. Aga nüüd pean ma minema.»

«Liina!!!»

«Hüvasti, Ruudi.»

Ja läiski Liina välja Toki väravast, astus alla rinnakust, sammus läbi luha. Ikka väiksemaks jäi ta rätiku valge kolmnurk alevi heinamaa heelerohelisel taustal.

Ja koos selle valge rätikuga läks Toki kambrist ja õuest kogu rõõm ja rahu. Läks ära kõik, mille pärast maksis teha suuri tulevikuplaane: kavandada uusi tarusid soo äärde, teha lauda nurka ruumi ka hobuse soetamiseks, otsida marjapõõsastele maja taha kohta.

Need naised olid imelikud, nad võisid palja oma ilmumisega sind rikkaks teha ja oma lahkumisega vaeseks muuta. Vaesem kui sellel hahal hommikul polnud Ruudi kunagi olnud.

Kui Liina valge rätik esimeste alevimajade varju kadus, komberdas Ruudi värava mant väsinud sammul kööki. Istus kruupingi ette raiepakule. Heitis seejuures pilgu läbi akna alla soole, nagu võiks sealt keegi siiapoole sammuda. Aga rada oli tühi. Samas tuli tuulehoog ja virutas uibuoksa vastu akent. See oli mustjas, juba kestendama hakanud rootsik. Ei lähe see enam kunagi lehte.

Ruudi läks kambrisse, tõmbas lahti kummuti suhvli, võttis sealt aednikunoa ning astus aeda. Löikas maha tolle kuivanud oksaharu.

Uibu võrasse jäi väike tühe, kus ei pidanud valendama enam kunagi õisi ega õunu.

Vilsandi Küti, juuli-august 1970.

Sügis I

Kalendrilehtede langemine
tühjad kuivanud koltunud lehed
mustad punased
argi- ja pühalehed
langevad veel ja veel
kuigi sa neid ei puutu
ei küünita siiski ka peatama
tühjade lehtede kadu
ükski neist polnud oodatud
ükski ei tulnud kui võitja
ammugi siis veel lunastaja
ühelegi pole sa hüüdnud
viibi viibi peatu
sajab lihtsalt kalendrilehti

Sügis II

Lõbusate pidude aeg on möödas,
naeru ja nutu aeg ammugi.
Oligi pahandust palju sest,
süda nüüd kangemaks kivineb.

Tulevad pöördumatud asjad —
halb, mida heaks enam muuta ei saagi,
tee, mis kuhugi enam ei hargne,
näod, mis jäävadki silmade ette,
kui nende kandjad ka kadunud.

Ammu ei oota sa päevadelt imet,
hoidad vaid seda, mis hooleks sul.
Vaarema kombel kive kannad,
kohustusest teed pühakoja,
põllukivise kabeli.

Keskpärasus

Poolpurjus elu,
poolpurjus,
mitte kunagi küllalt purjus,
et lamada selili rentslis
ja näha tähtede ükskõikset
kihutamist ei kuhugi.

Poolpurjus elu —
mitte kunagi küllalt kaine,
et näha end karja hulgas
sörkimas ükskõikselt,
rumalalt,
vihaselt
või ekstaasis
ei kuhugi.

Ükskõiksus

Eluaeg istuda suletud kastil
käia tantsida joosta keerelda
kasti taguda suudelda siunata
koguda kasti peale asju
närimiseks neelamiseks
naabritele näitamiseks
naerjate neimamiseks
paarilise peibutamiseks
märkamata kasti lukkugi

Eluaeg istuda suletud kastil
karta pettasaamist vähesaamist
kõige rohkem naabri naeru

Eluaeg istuda suletud kastil
mitte teada mis on kastis
mitte küsida
mitte tahtagi küsida
mitte midagi teadagi kastist

Oht

Veri on valupunane,
veri laulab.
Veri on ääsipunane,
sularauast.

Väetisekülv järveäärsel põllul

Illihääled ja laul kostavad hooti läbi mootorimüra ja tuulevilina. Viis on õige lihtne. Pikk-Jants ei oskagi keerulisi lugusid. Köht toetub vastu kabiinikatust, jalad kipuvad põruval metallil libisema, kabiin võibiseb kõhu all teistmoodi kui kastipõrand. Pikk-Jants mängib Lutika-Viiut ja laulab kõigest kõrist. Kõik laulavad kaasa. Nüüd keerab auto keskuse õue, Jants lendab mürtsatusega küllakile. Pikad jalad tõusevad õhku, käed hoiavad pilli, et see ei saaks viga, ega saanudki. Näo kukkus lõhki. Saali uksel seisab lendur ja vaatab Heimola Siinat, kes rebib oma pikki valgeid juukseid vastu põske ja ootab peo algust. Eemal on mehaanik oma lühikestel kõveratel jalgadel...

«Kas sa magad või? Miks sa lahti ei tõmmanud? Mis? Tujud nagu mõni väljamaa diplomaat!» karjus mehaanik.

Samas läks lennuk pöördesse ja mehaanik suruti kuklaga vastu rohelist kereplekki. Jürgen sai vaevu istmeraamist kinni haarata. Käed jäid halvasti, raudtoru muljus valusalt randmete peale. Ta oli vihane, et hili-nes. Kõik mehaaniku möga pärast, röögib otse kõrva sisse — magama jäänud, magama jäänud! Mis tal ees kabiinis viga — igal pool klaas. Siin on aken nagu peopesa ja seegi väetisega tolmunud, närakas.

Ta sirutas end käepideme poole ja tõusis istmelt meelega kaugemale kui vaja. Ölg nihkus vastu mehaanikut, kes nüüd segas ainult. Siia ei mahtunud kahekesi. Mehaanik taganes väetisekoonuse vahelt poolküürakil, selg ees, kabiini tagasi.

Muusikat ei olnud enam.

Ükskõik kuidas pead keerata, muusika ei tulnud enam tagasi. Jürgen vaatas üle öla väikesesse aknasse, vajutas siibri kinni ja piilus seejärel koonuse tagant kabiini. Mehaanik toetus seljaga vastu klaasi, akna kumerus surus näo alla. Seisis kühnus, hoidis kahe käega istmetoest kinni, sest lennukis pörutas tuule pärast, ja uuris tähelepanelikult ümbrust. Ta märkas pilku ja viipas käega.

«Mis sa vehid, kuradi muna! Ma tean ise küll, millal lahti lükkan... Ainult temasugune jupp mahub sinna niimoodi püsti.»

Lendur pilgutas peeglisse silma, tõstis käe lauba juurde ning sealt üles ja liigutas rannet, nagu keeraks kruvi.

Kiiresti tõmbas Jürgen pea tagasi.

«Sai aru, et jäin jälle kuulama!» rääkis ta valjusti mootorimüürinasse ja tundis, et kael läks häbi pärast higiseks. Poleks olnud vaja temalegi . . . kuigi nüüd on julgem. Nüüd on hoopis julgem olla. Hea siiski, et rohkematele ei rääkinud . . . Naeris, kui kuulis, et pillimäng mu peas muutub lennutee järgi ja et isegi kinni haaran muusika järgi, sest just enne pööramist muutub ta järsku ja kostab teravamalt, nagu tuleks klahvide pool kõrvale lähemale. Jälle naeris . . . Kuid usutas, et kas tõesti ikka muutub juba enne pöördesse minekut. Siis ütles, et nii olevat hea. On hea, et mul pähe tuleb laul ja et see muutub õigel ajal.

Kas ta pilkas? Tal on üldse natuke pilkavad silmad. Nägu ei naera, ainult silmad. Vaevalt . . . Ütles ise ka, et ära pahanda, ta ei naera, ta ainult vaatab nii . . . tervet seda asja. Tervet seda asja . . . Mida ta mõtles? Ükskõik. Peaasi, et välja ei räägi.

Ei tea, kas see on mul haigus?

Ta ei saagi enam kellelegi rääkida. Ta ei jõua enam. Varsti sõidab ära ja maa peal on ta nüüd ainult Heimola Siinaga.

Aga küll ta ikka lendab täpselt. Maandub, kuhu tahab, puuksad kriibivad kandepindu. Ja järvel . . . Valged piisad tõusevad rataste alt kahele poole kõrgele üles. Lennuk nõksatab, ime, et . . . Kuidas ta ütles? Ta tegevat seda iseenda pärast. Et hing ei läheks rooste . . . Mis on siin hingega tegemist? Korraks vääratada . . . Teadagi, Siina nägi pealt. Istus järve ääres peoplatsil laua peal ja kõigutas jalgu. Küllap nad leppisid varem kokku . . . Et hing ei läheks roostetama . . .

Mehaanik võttis sigareti ja tuhnis taskutes, otsis tikke, mida tal vist polnud. Lendur ulatas tulemasina. Et teine vaatas ette maastikule ja pani suitsu käest mööda, pööras lendur pilgu trassilt ja lähendas ise leegi tubakale. Kusagilt puhus tuul kabiini. Tuli vajus metallkapslis laiaks ja lehvis tahmates siia-sinna.

Lendur vaatas uuesti peeglisse. Poiss on tõmmanud ennast varju, ainult jalad paistavad. Kummaline poiss. Endal hakkavad kõrvad lennukis surisema, kuid alla maha jääda ei taha. Ei taha sellest kuuldagi. Peaksime olema kahekesi, ikka kuus-seitsekümmend kilo vähem. Ei tea, kas ta üldse tohib lennata? Haiglased, palavikulised silmad. Või terved, aga liiga tundelised poisi kohta. Ja see jutt pillimängust, mida ta kuulvat . . . Hüva. Las teeb lõpuni kaasa. Palju meil neid päevi siin enam on jäänud — täna ja homme . . . ja ongi kõik. Kõik, mu tüdruk.

Rahulolematult vaatas mehaanik kord mööda põldu libisevat varju, kord lenduri liikuvaid huuli. Ta sõidab siiski liiga madalalt. Tõsi küll, nii väikese põllulapi kohal (vajuta kraan lahti, kuramuse poisu! nonoh, ära puhu midagi!), nii väikese põllulapi kohal on kõrgemalt muidugi raske. Aga teenistus? Siin? Ähh! . . . Ise kaupleb neid siilakaid esimehe käest juurde, et aga saaks plikaga veel mõne öö magada. Mis öö! Isegi lõuna ajal käivad hõreda põõsa taga amelemas, tüdruku jalad valenda-

vad. Oksad alles pungas, põõsas paistab läbi. Häbitu tiirane plika. Kas öösel ei saa siis isu täis. Ja õhtul käivad veel jalutamas. Jalutamas... Sa jeesus, kus tal on naisi, kuid jalutamas? Nõnda hulluks ei ole asi kunagi läinud. Kuidas ta küll nii orki lendas, ise vana kogenud täkk.

Sigaret oli põlenud filtrini. Mehaanik toppis selle konisid täis tuha-toosi. Kaas sulgus vaevu. Jalutamas, mõtles ta ärritatult. Nii hea oli seni koos töötada. Kurat temaga, las teeb mis tahab... Hea, et vähe-malt sõidabki endistviisi. Kas või kinnisilmi. Kuidas teda kutsutakse — autopiloot. Mis puutub lendamisse, siis on ta täielik automaatpiloot.

See muusika, mõtles lendur. Et poiss kuuleb ikka ühte ja sama. Ja samalt peolt, kus ma sind tundma õppisin, tüdruk. Kummaline pidu... Ebaloomulikult pikkade jalgadega pillimees kõndis nagu karkudel mööda saaliserva ringi ja laulis, suu pärani, mängule kaasa, endal latern silma all. Nähtavasti on teine mõni kaklejatüüp

Juba esimese tantsu ajal lubasin su ära võtta. Naljatoonis. Ja nüüd?...

Miks sa ei taha tulla minuga kohe kaasa? Juba ülehomme.

Et häbenened mehaanikut...

Mis tast häbeneneda?

Et meil ei ole kusagil omaette olla...

Meil on igal pool hea, tead seda isegi.

Pikk kitsas järv helkis põiki ees justkui elavhõbedatiigel. Mets kõrgel vastaskaldal peegeldus vastu, puud tagurpidi all vees. Mets ise oli vines ja näis vastu kirkast päikest tuhmina. Kaldanõlval puude all valendasid ülaste kolooniad nagu sulamata lumi. Ja vesi kui peegel. Lendur naeratas. Pikk järveäär ainult lilli.

Mitte lumi, mõtles lendur. Mitte firn, viimane sõmerlumi, vaid üla-sed. Suured lahmakad ainult ülaseid. Ei teadnudki, et neid on nii palju. Nagu valge vaip. Küllap olid nad ka eile seal. Vist jäid õied serviti, et nad mulle üles märke ei paistnud. Ronisid mööda nõlva alla ja kohe tagasi, käed lilli täis. Ütlesin, et kõik on justkui külanäidendis. Sa solvusid: mis külanäidendis? — Ikka samal peol, kus sind esimest korda nägin. Tead küll, seal läks tüdruk laval korraks kulisside taha ja tuli kohe suure lillekimbuga tagasi. Liiga suurega, et tegelikult saaks nii olla. Olid mossis ja ei rääkinud minuga enne, kui su sülle võtsin. Ja jälle... Ja jälle, mu tüdruk. Olen ju haige su järele. Vaikisid ikka veel, vaid keha väänles ja kooldus üles mulle vastu...

Seekord ma ei hoidnud. Esimest korda. Mida sa tundsid, et su helesinised silmad, kaks kasteppiiska, kaks niisket lihvitud lasuurkivi muutusid korruga sügavateks kaevudeks?

Siis surusid lillepuhmaka mulle vastu nägu ja nõudsid, et hoiaksin seda kogu aeg nii, kuni end korda sead. Tunnen praegugi seda lõhna. Ülaste lõhna. Kevade lõhna.

Mis ta veab mind õlast? Mis ta raputab?

Ja kuidas ma nii alla tulin?

Nii. Nüüd on ots käes, vanapoiss. Ja nõnda lihtsalt.

«Mine taha,» röökis lendur mehaaniku ehmatusest moondunud näkku.

«Mine ja ütle...»

Sa ei jõua enam.

Ma katsun lennukit pöörata, ehk haarab raamist ise kinni. Ehk jääb alles... Maa, poiss.

Kogu hommiku tegi ta põllu kohal ikka edasi-tagasi, roostekarva väetis kannul justkui puhevil rebasesaba. Siis läks äkki mürinal õige madalalt üle minu maja, vaata, viib või korstna minema. Ja kohe otsejones järve peale. Kallutas veel natuke viltu ja lendas seejärel uperkuuti alla. Ilmaasjata keeras, järv on kitsas ja sealt küljest mäed ja kõrged puud vastas nagu sein. Pääsu polnud enam kuhugi. —

— Esimene ots pörkas vastu tammepuud, see läks pauguga kolmeks, nagu oleks kahurit lastud. Puutükid lendasid vihinal ümberringi. Hea, et olin natuke kaugemal. Kõige enne puudutas ta veel pika kuivanud saksamaa kuuse latva. Lennuk viskas saba üles, lendas nii püsti edasi ja matsatas siis ülekaela alla ja hakkas kohe suitsema. Külge läks imelikult lõhki ja sealt tuli välja Jürgen, taarus nagu purjus, aga jäi püsti. Siis jooksid Maasingu poisid ligi, ronisid külje pealt sisse, sealtsamast, kust Jürgen tuli, ja tirisid mehaaniku välja. See lohises poistele järele, jalad olid mehel täitsa purud. Siis plahvatas kere üleni põlema.

Puu ajab veel praegugi mahla välja, tüügas on üleni märg. —

— Pärast tõstsid ta sinnasamasse laua peale, üleni musta. Ainult liha punetas läbi pragunenud kaela. Laud jäi metsa juba möödunud suvest, kes teab mis pidu seal peeti. Müüsid vist pileteid selle pealt.

Siina seisis lenduri pea juures, valged juuksed kokku palmitud. Ei ta nutnud, paitas vaid kogu aeg mõlema käega teise pead.

Mis nägu sel lenduril enam oli, määris käed kõik tüdrukul ära tahmaseks.

Ega nad selle laua pealt küll enam pileteid müüma hakka, vineer üleni kummis ja lahti ja nüüd oli veel lendur ka seal...

Aga mine hulle tea. —

silt kõrgepinge elukardetav
võssokoje naprjaženije smertelno

ja ümber on lage väli
tuul kannab vihma ja jääd
kuskil on kollane tuli
väsinult seisma jääd
suundi rohkem ei ole
õhku sirutad käed
läbi sügisöö pori
iseennast lapsena näed
ja põleb karjamaal tuli
ja mäe pääle loitma jääb
siis oled ise see tuli
ja tulena mäele jääd
niikauaks kui sügisöös möödun
niikauaks kui mällu jääd
lõgiseb
kuskil vanker
haugatab
kuskil koer
rabistab
endiselt vihma
kõhiseb
tuules kaer
äkki ülesse sirutad käed
nii meelde sind jätta tahaks
kesk pimedat kõrrepõldu
kuni kõik on põlenud tuhaks

Nii külm õhtu

ei mitte niiviisi

et kõik on võõrad
et kõik on vale
et kõik on mööduv

mööduv möödakäimine
möödakäijad möödaminev
sütel kõndimine tants
külmas öös söed pihus
külmumine tardumine
ei mitte nõnda
ei mitte niiviisi

kui sa oled mu juures
avanevad silmad
päike on
elus
rukis
õitseb
surnud linnud tõusevad õhku

Põdra tee

Sel päeval, kui rändlinde lendas üle metsade,
septembripäike maalis ju tuhmkuldset laiku
ja männid nõristasid tumepunast vaiku,
sel päeval läks üks põder üle meie tee.

Ta võttis väsind päikse uhkelt sarvile,
et otsida siit tihnikutest uusi paiku.
Siis äkki, tundes suure vabaduse maiku,
sa tahtsid minna otse tema järele.

Sel päeval kartsin esmakordselt sinu pärast,
sest põdra metsatee jääb kitsaks kahele
ja sulle määratud on inimese tee.

Sel päeval hõõgus kõik mu sisemisest särast.
See päev jäi loojumatult teiste vahele.
Jäi südamesse helendama põdra tee.

Lahkumine

Kuis kõik kuumad kiired kõrvetavad jalgu,
kui ma astun üksi otse päikesesse,
otse päikesesse, kuuma, igavesse,
nagu südamesse, kuhu vaev ei valgu.

Põleks just kui miljon kuiva kuusehalgu.
Põleb maa ja taevas. Kõik jääb leekidesse.
Pikk ja sirge tänav läheb kaugusesse.
Põleb maa ja põletab mu vaeseid jalgu.

Oma õrnuse ma panin naeratusse.
Oma kohuse ma panin minekusse.
Oma armastuse ise piinaks muutsin.

Keset selge kevadpäeva tulekahju
millestki ei ole enam minnes kahju,
kui vaid sellest, et ma minna suutsin.

Lapsepõlv

Kui kaugel kutsuv kaja
on kesk novembrikuud
üks pikk ja madal maja
ja kõrged raagus puud.

Jõekäänakutes kõrkjad,
järsk kallas, orunõlv,
suus toomemarjad mõrkjad —
see on mu lapsepõlv.

Pool elu pole näinud,
kuis õitseb koduaas.
Maa äärele siit läinud
ma olen, silmad maas,

et leida oma rada,
ta pärast kannatada.

Thanatos Palace Hotell*

«Kui palju, *Steel?*» küsis Jean Monnier.

«59^{1/4},» vastas üks kaheteistkümnest masinakirjutajast.

Ruum oli täis masinate džässirütmilist tärinat. Aknast paistsid Manhattani hiigelhooned. Telefonid korskasid ja uskumatu kiirusega lahtirulluvad paberiribad katsid kirjutuslaudu kurjakuulutavate, arve ning tähti kandvate serpentiinidena.

«Kui palju, *Steel?*» küsis Jean Monnier veel kord.

«59,» vastas Gertrude Owen.

Ta peatus hetkeks, et vaadata noort prantslast, kes oli vajunud tugi-tooli, pea käte vahel, ja paistis muserdatuna.

«Jälle üks, kes on mänginud,» mõtles neiu. «Tühi temaga!... ja Fannyga...»

Sest Jean Monnier, kes töötas Holmanni panga New Yorgi büroos, oli kaks aastat tagasi oma ameeriklannast sekretäri abiellunud.

«Kui palju, *Kennecott?*» küsis taas Jean Monnier.

«28,» vastas Gertrude Owen.

Kellegi hääl kostis ukse tagant. Harry Cooper astus sisse. Jean Monnier tõusis.

«Missugune koosolek!» ütles Harry Cooper. «Kahekümneprotsendiline langus tervelt koteeringult! Ja leidub tolasid, kes väidavad, et see pole veel kriis!»

«See on kriis,» lausus Jean Monnier ning väljus.

«Too on pihta saanud,» ütles Harry Cooper.

«Jah,» ütles Gertrude Owen. «Ta mängis end purupaljaks. Fanny ütles mulle. Täna õhtul läheb ta mehe juurest ära.»

«Mis parata!» ütles Harry Cooper. «Kriis!»

«*Down ***,» ütles Jean Monnier.

«Kui palju, *Steel?*» küsis liftipoiss.

«59,» ütles Jean Monnier.

Ta oli ostnud 112-ga. Kaotus: viiskümmend kolm dollarit aktsialt. Ka teised ostud polnud rohkem väärt. Kogu tema väike, omal ajal Arizonas

* Thanatos — muistsete kreeklaste surmajumal.

** Alla (ingl. k.).

teenitud varandus oli läinud nende operatsioonide katteks. Fanny põlnud sealt sentigi saanud. Kõik oli läbi. Kui ta tänaval rongi poole ruttas, püüdis ta tulevikku kujutleda. Kas alustada otsast peale? Kui Fanny ilmutaks vaprust, ei oleks see võimatu. Talle meenusid esimesed võitlused, loomade karjatamine kõrbes, kiire tõus. Lõpuks oli ta ju vaevalt kolmkümmend aastat vana. Aga ta teadis, et Fannylt pole halastust loota.

Ega olnudki.

Kui Jean Monnier järgmisel hommikul üksi ärkas, tundis ta, et julgus ja lootus kaovad. Fanny kuivusest hoolimata oli ta teda armastanud. Neegritar tõi talle igahommikuse meloniviilu ja pudru ning küsis raha.

«Kus on perenaine, mister?»

«Reisil.»

Ta andis teenijale viisteist dollarit ja luges oma raha üle. Tal oli veel järel ligi kuussada dollarit. Sellega võis kaks, võib-olla isegi kolm kuud elada... Ja siis? Ta vaatas aknast välja. Viimasel nädalal oli lehtedes peaaegu iga päev mõni enesetapu lugu. Juba ette kaotatud lahingule eelistasid pankurid, äriteenijad, spekulandid surma. Hüpe kahekümnendalt korruselt? Mitu sekundit? Kolm? Neli? Ja siis lõmastumine. Aga kui kukkumine ei too surma? Ta kujutles kohutavaid kannatusi, murtud jäsemeid, verist lihatompu. Ta ohkas ning läks siis, ajaleht kaenla all, restorani einestama ning imestas, et talle veel maitseid vahtra-siirupiga immutatud pannkoogid.

««Thanatos Palace Hotell, New Mexico...» Kes kirjutab mulle selle kummalise saatja-aadressiga?»

Ka Harry Cooperilt oli kiri; selle luges ta esimesena läbi. Šeff küsis, miks ta pole bürosse ilmunud. Tema laenukonto seis on 893 (kaheksasada üheksakümmend kolm) dollarit. Mida ta kavatseb sel puhul ette võtta?... Kas julm või naiivne küsimus? Ent naiivsust ei saa Harry Cooperile ette heita.

Teine kiri. Kolme graveeritud küpressi alt võis lugeda:

THANATOS PALACE HOTELL

Direktor: Henry Boerstecher.

Lugupeetud härra Monnier!

See, et me Teile täna kirjutame, ei ole juhuslik, vaid meil on Teile kohta informatsioon, mis lubab loota, et meie teened võivad osutada Teile kasulikeks.

Kahtlemata olete märganud, et vapraimagi inimese elus võib tekkida nii läbinisti vaenulikke olukordi, et võitlus muutub mõttetuks ja surmamõtte tuleb kui päästja.

Sulgeda silmad, uinuda, mitte enam ärgata, mitte enam kuulda küsi-

musi, etteheiteid . . . Paljud meist on sellest unistanud, kandnud eneses seda soovi . . . Ja siiski, välja arvatud mõned haruharvad juhud, ei julge inimesed end oma hädadest vabastada; see on ka üsna mõistetav, kui vaadelda neid, kes on püüdnud seda teha. Sest enamjagu enesetappe on hirmsad läbikukkumised. Mõnel, kes tahtis endale kuuli pähe lasta, õnnestus vaid katkestada nägemisnärv ja ta jäi pimedaks. Teine, kes tahtis end uinuti abil mürgitada ja arvas silmad igaveseks sulgevat, eksis annusega ning ärkas kolm päeva hiljem pehmenenud ajuga, mälukao-tusega, halvatud liikmetega. Enesetapp on kunst, mis ei salli keskpärasust ega asjaarmastajalikkust, ent juba oma loomult ei võimalda ta kogemusi omandada.

Kui see probleem, kallis härra Monnier, peaks Teid huvitama, nagu me oletame, siis oleme valmis Teile seda kogemust andma. Meil on hotell, mis asetseb Ühendriikide ja Mehhiko piiril; selle maa-ala kõrbe-taoline iseloom vabastab meid igasugustest tülikatest kontrollidest, seepärast oleme mõelnud, et meie kohus on pakkuda oma ligimestele, kes mõjuvaid, ümberlükkamatuid põhjustel peaksid soovima siit elust lah-kuda, võimalusi teha seda kannatusteta, julgeksime isegi öelda, ohutult.

Thanatos Palace Hotellis tabab surm Teid une ajal ja leebeimal kujul. Tehniline täius, mille me viieteistkümne, lakkamatult eduka aasta vältel oleme saavutanud (mullu võtsime vastu enam kui kaks tuhat klienti), lubab meil garanteerida täpseimat annust ning vahetuid tulemusi. Lisagem, et neilt külastajailt, keda võiksid vaevata täiesti mõistetavad, usu-listest veendumustest tingitud kõhklused, võtame me leidliku meetodi abil igasuguse moraalise vastutuse.

Me teame väga hästi, et enamikul meie klientidel ei ole palju raha ja et endamõrvade arv on pöördvõrdeline pangaarvete kreditsaldodega. Seepärast oleme püüdnud «Thanatose» hindu võimalikult odavaks teha, loobumata sealjuures mugavustest. Teil tuleb saabudes sisse maksta mitte rohkem kui kolmsada dollarit. Sellest summast piisab Teie täie-likuks ülalpidamiseks, kuni Te meie juures viibite. Kui pikk see aeg on, jääb Teile teadmatuks. Sissemakstud summa katab ka operatsiooni, matusekulud ja lõpuks haa korrashoiu. Endastmõistetavalt on teenin-damine kaasa arvatud ja Teilt ei nõuta mingit jootraha.

Lisaks on veel tähtis teada, et «Thanatos» paikneb looduslikult väga kaunis ümbruses, et meil on siin neli tenniseplatsi, kaheksateistkümne auguga golfiväljak ja olümpia ujumisbassein. Et meie klientuur koos-neb mõlemast soost isikuist ja peaaegu kõik kuuluvad ühiskonna rafi-neeritud kihti, teeb siinviibijail seltskondliku elu, millele eriskumma-line olukord lisab erilist pikantsust, võrratuks. Reisijaid palutakse maha tulla Deemingi jaamas, kuhu hotelli auto neile vastu tuleb. Oma saabu-misest palutakse vähemalt kaks päeva ette teatada kas kirja või tele-graafi teel. Telegrammi aadress: «THANATOS», CORONADO, NEW MEXICO.

Jean Monnier võttis kaardid ja hakkas laduma pasjanssi, mille Fanny oli talle õpetanud.

Reis oli väga pikk. Tundide kaupa kihutas rong läbi puuvillaväljade, kus nagu valgest vahust kerkisid nähtavale töötavad neegrid. Raamatud ja uni vaheldumisi täitsid kaks päeva ja ööd. Lõpuks muutus maastik kaljuseks, titaanlikuks ning muinasjutuliseks. Vagun veeres mööda kivistiku põhja hiiglakõrgete kaljurankade vahel. Tohutud lillad, kollased ja punased võõdid viirutasid mägesid. Poolel kõrgusel hõljus pikk pilveloor. Väikestes jaamades, kus rong peatus, võis silmata laiades viltkübarates ja tikitud nahkvestides mehhiklasi.

«Järgmine jaam: Deeming,» ütles pulmani neeger Jean Monnier'le... «Kas viksida teie kingi, massa *?»

Prantslane korjas oma raamatud kokku ja sulges kohvrid. Viimse reisi lihtsus hämmastas teda. Ta kõrvu kostis mägiõõe kohin. Pidurid kriikstasid. Rong peatus.

««Thanatos», sir?» küsis indiaanlasest pakikandja, kes jooksis piki vaguneid. Mehe kärul olid juba kahe blondi tütarlapse kohvrid; nad ise astusid käru järel.

«Ons võimalik,» mõtles Jean Monnier, «et need võluvad neiud tulevad siia surema?»

Ka tütarlapsed vaatasid teda väga tõsiselt ning pomisesid sõnu, millest ta aru ei saanud.

«Thanatose» omnibuss ei näinudki, nagu karta võis, surnuvankri moodi välja. Erksinist värvi, oranži ja helesinisega polsterdatud, säras ta päikese käes vanade autoloogude hulgas, mis andsid õuele, kus indiaanlased ja hispaanlased sõimlesid, vanarauaturu välimuse. Teed palistavail kaljudel kasvavad samblikud katsid kive otsekui sinkjashalli looriga. Kõrgemal kiiskasid metalsed eredad toonid. Hallis mundris autojuht oli paks pungsilme mees. Tagasihoidlikkusest istus Jean Monnier tema kõrvale, et ta noored kaaslased saaksid omaette olla. Siis, kui mööda juuksenõelataolisi käänakuid ülesroniv sõiduk hakkas mäge ründama, püüdis prantslane naabriga juttu alustada:

«Kas olete ammu «Thanatose» autojuht?»

«Kolm aastat,» urises autojuht.

«See võib küll kummaline koht olla.»

«Kummaline?» kostis too. «Mispärast k u m m a l i n e? Mina juhin oma masinat. Mis on selles kummalist?»

«Kas reisijad, keda te üles viite, vahel ka alla tagasi tulevad?»

«Harva küll,» ütles mees veidi kohmetult. «Harva küll... Aga juhtub. Mina näiteks olen üks.»

«Teie? Tõesti? ... Te tulite siia kui ... klient?»

«Härra,» ütles autojuht, «ma võtsin selle koha vastu, et endast mitte

---

* Massa — mister'i asemel. Nii kõnetavad neegrid valgeid isandaid.

enam kõnelda, ja need kurvid on rasked. Te ei taha ometi, et ma teid ja kaht noort neidu tapaksin?»

«Muidugi mitte,» ütles Jean Monnier.

Siis mõtles ta, et see vastus oli küll veider, ning naeratas.

Hotell oli ehitatud hispaania-indiaani stiilis, terrassidena kulgevate katuste ja punaste seintega, mille tsement kaunis rohmakalt savi imiteeris. Toad päikesepaisteliste esikutega avanesid lõuna poole. Itaallasest portjee võttis reisijad vastu. Tema siledaks aetud nägu meenutas Jean Monnier'le kohe teise maa suurlinna tänavaid, lillerikkaid bulvareid.

«Kus pagan ma teid näinud olen?» küsis ta portjeelt, kui *page-boy** ta kohvri võttis.

««Barcelona Ritzis», härra... Minu nimi on Sarconi... Ma lahkusin sealt revolutsiooni ajal...»

«Barcelonast New Mexicosse! Milline reis!»

«Oh, härra, portjee osa on igal pool sama... Ainult paberid, mida ma pean teid paluma täita, on siin veidi keerulisemad kui mujal... Härra vabandab mind.»

Plangid, mis kolmele saabujale ulatati, olid tööpoolest täis lahtreid, küsimusi ja seletavaid märkusi. Paluti sünniaeg ning -koht täpselt ära märkida ja nimetada isikuid, kellele õnnetusjuhtumi puhul tuleks teatada.

Palutakse anda vähemalt kahe sugulase või sõbra aadressid ja tingimata kirjutada käsitsi oma emakeeles ümber alljärgnev vorm A:

Mina, allakirjutanu, ..., kehaliselt ja vaimselt terve, tõendan, et loobun elust omal tahtel ja vabastan igasugusest vastutusest Thanatos Palace Hotelli direktsiooni ning personali.

Kõrvallauas istusid teineteise vastas nägusad tütarlapsed ja kirjutasid hoolikalt vormi A ümber; Jean Monnier märkas, et nad on valinud saksakeelse teksti.

Henry M. Boerstecher, direktor, oli rahulik mees; ta kandis kuldraamidega prille ja oli oma asutuse peale väga uhke.

«Kas teie olete hotelli omanik?» küsis Jean Monnier.

«Ei, härra, hotell kuulub aktsiaseltsile, aga mina olen selle asutamise mõtte algataja ja eluaegne direktor.»

«Ja kuidas teil ei teki tõsiseid pahandusi kohalike võimudega?»

«Pahandusi?» kostis üllatunud ja nõrdinud hr. Boerstecher. «Aga meie ei tee ju midagi, mis oleks hotellipidajate kohustustega vastuolus. Me anname klientidele seda, mida nad soovivad, ei midagi rohkem...»

---

* Page-boy — hotellipoiss.

Muide, härra, siin ei olegi kohalikke võime. Selle maa-ala piirid on nii ebamäärased, et keegi täpselt ei tea, kas ta kuulub Mehhikole või Ühendriikidele. Kaua aega peeti seda kõrglava ligipääsmatuks. Mingi legendi järgi pidi mõnised aastat tagasi üks indiaanlaste jõuk siin ühinema, et üheskoos surra ja nõnda eurooplaste eest pääseda; siinsed päriselanikud kinnitasid, et nende surmude hinged takistavad juurdepääsu mäele. See pärast me saimegi selle maatüki mõõduka hinna eest ära osta ja siin sõltumatult elada.»

«Kas klientide omaksed teid kunagi kohtusse ei kaeba?»

«Meid kohtusse kaevata!» hüüatas hr. Boerstecher nõrdinult, «ja mille pärast siis, taevane jurnal? Missugusesse kohtusse? Meie klientide omaksed on üpris õnnelikud, kui piinlikud ning enamasti isegi valulised asjad lahenevad, tulemata avalikkuse ette... Ei, ei, härra, kõik toimub siin kenasti, korrektselt ja meie kliendid on meie sõbrad... Kas te sooviksite oma tuba näha?... See oleks, kui teil midagi selle vastu ei ole, number 113... Te pole ju ebausklik?»

«Mitte sugugi,» ütles Jean Monnier, «ainult et ma olen usu vaimus kasvatanud ja tunnistan teile, et enesetapu mõte on mulle ebameeldiv...»

«Aga enesetapust pole juttugi, härra, ega saa juttu olema!» sõnas hr. Boerstecher nii kategooriliselt, et ta vestluskaaslane ei sõandanud enam midagi vastu väita. «Sarconi, näidake härra Monnier'le tuba 113. Mis kolmesajasse dollarisse puutub, siis palun, härra, makske need mööda minnes kassirile, kelle büroo on minu oma kõrval.»

Asjatult otsis Jean Monnier toas 113, mida valgustas hunnitu õhtupäike, mingi tapariista jälgi.

«Mis kell on lõuna?»

«Kell kaheksa kolmkümmend, sir,» ütles toapoiss.

«Kas peab õhturiietuses olema?»

«Enamik džentelmene on, sir.»

«Hästi, ma riietun ümber... seadke mulle must lips ja valge särk valmis.»

Kui ta alla halli tuli, nägi ta tõepoolest ainult dekolteeritud naisi ja smokingis mehi. Hr. Boerstecher tuli talle aupaklikult ning viisakalt vastu.

«Ahaa! Härra Monnier... Ma otsingi teid... Kuna te olete üksi, siis mõtlesin, et teile oleks ehk meeldiv istuda samas lauas ühe meie kliendiga, proua Kirby-Shaw'ga.»

Monnier tegi rahulolematust väljendava liigutuse.

«Ma ei tulnud siia seltskondlikku elu nautima...» ütles ta. «Aga noh... Kas võite mulle seda daami näidata, enne kui mind esitlete?»

«Aga muidugi, härra Monnier... Proua Kirby-Shaw on see valges

kreppsatäänkleidis noor naine, kes istub klaveri juures ja sirvib pildi-ajakirja... Ma ei usu, et tema välimus võiks teile vastumeelt olla... Kaugeltki mitte... Ta on väga kena daam, meeldiva käitumisega, intelligentne, kunstniku hingega...»

Kindel see, proua Kirby-Shaw oli väga ilus naine. Väikeste kiharatena langevad pruunid juuksed olid madalal kuklas kokku keeratud, jättes vabaks kõrge ning avara lauba. Ta silmad olid mahedad, vaimukad. Miks, pagana pihta, tahtis nii võluv olend surra?

«Kas proua Kirby-Shaw...? Kas see daam on niisamasugune teie klient ja samadel põhjustel kui minagi?»

«Aga m u i d u g i,» vastas hr. Boerstecher, kes paistis sellele määrsonale sügava mõtte andvat. «M u i - d u - g i.»

«Siis esitlege mind.»

Kui lihtne, ent väga maitsev ja hästi serveeritud lõuna oli läbi, tundis Jean Monnier vähemalt üldjoontes juba Clara Kirby-Shaw elulugu. Ta oli abiellunud rikka ning väga heasüdamliku mehega, keda polnud aga kunagi armastanud. Pool aastat tagasi oli ta mehe juurest ära läinud ja sõitnud Euroopasse koos noore kirjanikuga, keda oli kohanud New Yorgis ja kes oli veetlev ning küüniline. Clara oli arvanud, et kui tal lahutus käes, on noormees kohe valmis temaga abielluma. Too aga näitas, niipea kui nad Inglismaale olid jõudnud, et on otsustanud Clarast võimalikult ruttu lahti saada. Tema kalkusest üllatunud ning solvunud Clara püüdis talle mõista anda, mis ta tema pärast kõik on maha jätnud ja missugusesse õudsesse olukorda ta nüüd satub. Noormees oli naernud.

«Clara,» oli ta öelnud, «tõepoolest, te olete teise ajastu naine!... Oleksin ma teadnud, et te sedavõrd Victoria-aegne olete, poleks ma teid mehe ja laste juurest ära viinud... Tuleb nende juurde tagasi minna, mu kallid... Te olete loodud selleks, et kenasti suurt lastekarja kasvatada.»

Siis oli Claras tärganud viimane lootus: et ta mees, Norman Kirby-Shaw, ta tagasi võtab. Ta oli veendunud, et oleks mehe hõlpsasti tagasi võitnud, kui oleks temaga nelja silma all kokku saanud. Norman aga, kelle ümber olid alati kas sugulased või äriosanikud, kes teda järjekindlalt Clara vastu ässitasid, ei andestanud. Pärast mitmeid alandavaid ning asjatuid katseid oli Clarale postiga «Thanatose» prospekt tulnud ja ta oli aru saanud, et see on tema valusale probleemile ainus, kiire ning kerge lahendus.

«Ja te ei kardagi surma?» küsis Jean Monnier.

«Miks ei, kardan küll... Aga vähem kui elu.»

«See on ilus vastus,» ütles Jean Monnier.

«Ma ei tahtnud, et ta oleks ilus,» ütles Clara. «Ja nüüd jutustage mulle, miks t e i e siin olete.»

Kui Jean Monnier oma jutustuse oli lõpetanud, noomis Clara teda väga.

«Aga see on peaaegu uskumatu!» sõnas ta. «Kuidas? ... Te tahate surra, sellepärast et teie väärtpaberite hinnad langesid? ... Kas te ei mõtle, et aasta pärast, kahe-kolme pärast või natuke hiljem, olete kõik unustanud ja võib-olla isegi kaotused tasa teinud, kui teil jätkub julgust elada? ...»

«Mu kaotused on vaid ettekäändeks. Nad ei loeks tegelikult midagi, kui mul oleks mingi elumõte ... Aga ma ütlesin teile ka, et naine mu hülgas ... Prantsusmaal pole mul ühtegi lähedast sugulast; ei jätnud ma sinna ka ühtki sõbratari ... Ja kui juba olla täiesti otsekohene — kodumaalt sundiski mind lahkuma pettumus armastuses ... Kelle pärast ma nüüd veel võitleksin?»

«Aga teie enese pärast ... Inimeste pärast, kes teid kord armastavad ... te kohtate neid kindlasti ... Rasketes olukordades kogesite te mõne naise vääritud, sellepärast ärge aga otsustage ebaõiglaselt kõigi teiste üle ...»

«Usute te tõesti, et on olemas naised ... ma mõtlen naised, keda ma võiksin armastada ja kes nõustuksid ning suudaksid vähemalt mõne aastagi vaesuses elada ja võidelda ...?»

«Olen selles kindel,» vastas Clara. «On naised, kellele meeldib võitlus ja kes leiavad vaesuses romantilist võlu ... nagu näiteks mina.»

«Teie?»

«Oh, ma tahtsin vaid öelda ...»

Ta peatus, kõhkles ning jätkas siis:

«Ma arvan, et me peaksime halli tagasi minema ... Peale meie pole enam kedagi söögisaalis ja ettekandja tiirutab meeleheitel meie ümber.»

«Kas te ei arva,» küsis Jean Monnier, kui ta Clara Kirby-Shaw'le hermeliinkeepi õlgadele pani, «kas te ei arva, et ... juba täna öösel ...?»

«Oh ei!» vastas Clara. «Te ju alles saabusite.»

«Ja teie?»

«Mina olen siin juba kaks päeva.»

Enne lahkumist leppisid nad kokku, et järgmisel hommikul teevad koos jalutuskäigu mägedesse.

Hommikupäikese längus kiired täitsid eeskoja soojuse ning valgusega. Jean Monnier, kes tuli jääkülma duši alt, tabas end mõttelt: «Kui mõnus on elada! ...» Siis aga meenus talle, et tal on veel ainult paar dollarit taskus ja paar päeva ees. Ta ohkas:

«Kell on kümme! ... Varsti ootab mind Clara.»

Ta riietus kähku ja tundis end kergena valges linases ülikonnas. Ka Clara, keda ta tenniseväljaku juures kohtas, oli valges ning jalutas kahe noorukese austerlanna vahel, kes prantslast nähes põgenesid.

«Kas ma ajan neile hirmu peale?»

«Nad on häbelikud, kardavad teid ... Nad jutustasid mulle oma lugu.»

«On see huvitav? ... Te räägite mulle pärast ... Kas saite natuke magada?»

«Jah, suurepäraselt. Ma kahtlustan seda salapärast Boerstecherit, et ta segab kloraali meie jookidesse.»

«Ma ei usu,» arvas Jean. «Ma magasin nagu kott, aga loomulikku und, ja täna hommikul on mu pea täitsa selge.»

Hetke pärast ta lisas:

«Ja ma olen õnnelik.»

Clara vaatas teda naeratades ja ei vastanud.

«Lähme seda rada mööda,» ütles Jean, «ja jutustage mulle väikestest austerlannadest... Olge siin mu Šeherazade...»

«Aga meil pole tuhandet ühte ööd...»

«Paraku!... Meie ööd...?»

Clara katkestas teda:

«Need lapsed on kaksikõed. Nad kasvasid koos, enne Viinis, siis Budapestis, ja neil pole kunagi olnud ühtki teist südamesõbrannat. Kaheksateistkümnendaastaselt kohtasid nad vanast aadliperekonnast ungarlast, kes oli ilus kui noor jumal, musikaalne kui mustlane, ja ühel ning samal päeval armusid tüdrukud temasse hullupööra. Mõni kuu hiljem tegi noormees ühele abieluettepaneku. See viis teise meeleheitel ja ta püüdis end uputada, ent katse ebaõnnestus. Siis otsustas ka väljavalitu krahv Nickyst loobuda ja õekestel tekkis kavatsus koos surra. Sel hetkel nad saidki, nagu teie ja mina, «Thanatose» prospekti.»

«Milline meeletus!» ütles Jean Monnier. «Nad on noored ning veetlevad... Kahju, et nad ei ela Ameerikas, kus teised mehed neisse armusid!... Mõni nädal kannatust...»

«Kannatuse puudus,» ütles Clara melanhoolselt, «ongi see, mis siia toob... Kuid igaüks meist on tark teiste eest... Kes see nüüd oligi, kes ütles, et teiste hädasid taluma oleme alati vaprad küll?»

Päev otsa nägid «Thanatoses» viibijad valgesse rietatud paari mööda pargialleesid, kaljunõlvu ja piki kuristikku uitavat. Mees ja naine vaidlesid tuliselt. Kui hämardus, tulid nad tagasi hotelli ja mehhiklasest aednik pööras pea kõrvale, nähes nende käsivarsi teineteise ümber põimuvat.

Kogu õhtu jooksul pärast lõunasööki sosistas Jean Monnier ühes tühjas väikeses salongis Clara Kirby-Shaw'le sõnu, mis paistsid viimast liigutavat. Siis, veel enne kui ta oma tuppa läks, otsis ta härra Boerstecheri üles. Direktor istus parajasti suure musta registreerimisraamatu taga, kontrollis arveid ja tõmbas vahetevahel mõnele reale punase pliatsiga kriipsu peale.

«Tere õhtust, härra Monnier!... Kas võin teha midagi teie heaks?»

«Jah, hr. Boerstecher... vähemalt ma loodan... See, mis ma teile ütlen, üllatab teid... Nii järsk meelemuutus... Aga elu on juba sääranane... Ühesõnaga, ma tuln teile teatama, et otsustasin ümber... Ma enam ei taha surra.»

Üllatunud hr. Boerstecher tõstis pilgu.

«Kas te räägite tõsiselt, härra Monnier?»

«Ma tean küll,» vastas prantslane, «et olen järjekindlusetu, kõikuv... Aga kas pole loomulik, et olukordade muutudes muutuvad ka meie tahtmised? Nädal tagasi, kui teie kirja sain, olin ma ahastuses, tundsin, et olen üksi maailmas... Ma ei uskunud, et tasuks vaeva võitlust alustada... Täna on kõik teisiti... Ja seda tegelikult tänu teile, hr. Boerstecher.»

«Tänu minule, härra Monnier?»

«Jah, sest noor naine, kelle vastu te mind lauas istuma panite, on see, kes tegi selle ime... Proua Kirby-Shaw on sulnis naine, hr. Boerstecher.»

«Ma ütlesin teile, härra Monnier.»

«Sulnis ja kangelaslik... Kui ta mu armetust olukorrast teada sai (ma rääkisin talle sellest), nõustus ta seda minuga jagama... See üllatab teid?»

«Mitte põrmugi, me oleme siin sääraсте järskude pööretega harjunud... Ja mul on hea meel, härra Monnier... Te olete noor, väga noor.»

«Niisiis, kui teil selle vastu midagi ei ole, sõidame me homme, proua Kirby-Shaw ja mina, Deemingi.»

«Nõnda siis, proua Kirby-Shaw loobub nagu teiegi...?»

«Jah, loomulikult... Muide, ta tuleb ja kinnitab seda teile ise... Jäeb veel üks piinlikuvõitu küsimus klaarida... Kas need sisse makstud 300 dollarit, mis peaaegu terve mu varanduse moodustasid, on lõplikult «Thanatose» arvele kantud, või on mul võimalik osa tagasi saada, et piletid osta?»

«Meie oleme ausad inimesed, härra Monnier... Me ei lase kunagi maksta teenuste eest, mida meilt tegelikult pole saadud. Homme hommikul teeb kassapidaja teie arve: kakskümmend dollarit päevas pansioni eest pluss teenindamine, ülejäänud raha makstakse teile tagasi.»

«Te olete väga vastutulelik ja suuremeelne. Ah, hr. Boerstecher, kui palju tänu ma teile küll võlgnen! Taasleitud õnn... Uus elu...»

«Teie teenistuses,» vastas hr. Boerstecher. Ta nägi Jean Monnier'd büroost väljuvat ning eemalduvat. Siis vajutas ta nupule ja ütles:

«Saatke mulle Sarconi siia.»

Mõne minuti pärast ilmus portjee.

«Te kutsusite mind, sinjoore direktor?»

«Jah, Sarconi... Täna öösel tuleb lasta gaas saja kolmeteistkümnendasse... Kella kahe paiku hommikul.»

«Sinjoore direktor, kas enne Lethali * tuleb Somniali ** saata?»

«Ma ei usu, et seda on vaja... Tal saab olema hea uni... See on täna õhtuks kõik, Sarconi... Ja homme mõlemad õekesed seitsmeteistkümnendast, nagu räägitud.»

* Lethal — surmav vahend.

** Somnial — unerohi.

Kui portjee eemaldus, ilmus pr. Kirby-Shaw büroo uksele.

«Tule sisse,» ütles hr. Boerstecher. «Ma just tahtsin lasta sind kutsuda. Sinu klient tuli oma ärasõidust teatama.»

«Mulle näib,» ütles Clara, «et ma olen komplimente ära teeninud . . . See on hästi tehtud töö.»

«Väga kiiresti . . . Võtan seda arvesse.»

«Nii et täna öösi?»

«Täna öösi.»

«Vaene poiss!» ütles Clara. «Ta oli kena, romantiline.»

«Kõik nad on romantilised,» ütles hr. Boerstecher.

«Sa oled siiski julm,» sõnas Clara. «Just siis, kui neil taas elu vastu huvi ärkab, lased sa nad ära saata.»

«Julm? . . . Vastupidi — selles just seisnebki meie meetodi humanisus . . . Tollel oli usust tingitud kõhklusi . . . Ma võtan talt need.»

Ta vaatas oma nimestikku:

«Homme puhkus . . . Aga ülehomme on mul jälle üks uustulnukas sinu jaoks . . . Kah pankur, seekord aga rootslane . . . Ja too pole enam päris noor.»

«Väike prantslane meeldis mulle üsna hästi,» sõnas Clara unistavalt.

«Tööd ei valita,» tähendas direktor karmilt. «Säh, siin on su kümme dollarit, lisaks teine kümme preemiat.»

«Tänan,» ütles Clara Kirby-Shaw ning ohkas raha käekotti pistes.

Kui ta oli läinud, võttis hr. Boerstecher punase pliitsi ja väikest metalljoonlauda kasutades tõmbas registrist hoolikalt ühe nime maha.

Prantsuse keelest tõlkinud
NORA KAPLINSKI

Petras Repšys

Lito sarjast „Leedu rahvalikud spordimängud“ 1971

See sund, mis rohelist süitenööri mööda
kihutab õieks

See sund, mis rohelist süitenööri mööda kihutab õieks,
kihutab taga mu roheluspõlve; mis lõhkab puude juured,
hävitab minu.

Ja mina olen tumm ega saa ütelda kipras roosile,
et minu noorust kõverdab seesama pakane palavik.

See sund, mis kihutab vee läbi kaljude,
kihutab taga mu punast verd; mis kuivatab jõesoontesuudmed,
vahatab minu jõed.

Ja mina olen tumm, ei saa sõna suudmest, et ütelda oma soontele,
kuidas mägiallika kallal imeb seesama suu.

See käsi, mis keerutab mülkavett,
segab elama ajuliiva; mis köidab puhuva tuule,
heiskab mu suripurjed.

Ja mina olen tumm ega saa ütelda poodud mehele,
kuidas minu põrmust tehti timuka lubi.

Aja huuled kaanivad lättesoont;
armastus nõrgub ja kogub, kuid langenud veri
leevendab kord ta hädad.

Ja mina olen tumm ega saa ütelda ilmatuulele,
kuidas aeg on tähtede ümber tiksunud taeva.

Ja mina olen tumm ega saa ütelda armastaja hauale,
kuidas minu lina kallal käib seesama kipras vagel.

Pidage kinni, need põlisminutid kukulinnu-
kuus

Pidage kinni, need põlisminutid kukulinnu-kuus
vilaja neljanda hullusesalu all Glamorgani mäel
roheliste õitena sõidavad üles ajale ajujahtida;
aeg ühe salusõitja kujul otsekui krahvlik mees
võlvhüppel üle ratsutusteede, hagijs kannul,
ajab ees mu inimesi, mu lapsi,
õhus rippuvast lõunast välja.

Maa, sinu mäng ja lõbu on suvi, ja detsembrikuuloigud
kraana ja veetorni juures kudenud puude juures
on uisutamata sel viiendal kuul, ja linnud on pakku lennanud;
pidage kinni, mu kaasmaalapsed lugude maailmas,
rohelistest metsast, surevast nagu hirved
oma radadel langevad sel esimesel tornkõrgel võidusõidul
jahtiva suve saagiks.

Ja nüüd Inglismaa sarved vormiandval häälel
kutsuvad su lumised ratsamehed kokku, ja neljakeelne mägi,
üle meresoolika valjult kostev, paneb kalju elama;
tarad ja püssid ja lasipuud rahnude tõustes
raksavad puruks nagu kevadlättevõdru luid murdva aprilli kuritangides,
paiskavad sadulast vilaja hullusesalu küti
ja kõvasti kinnipeetud lootuse.

Alla langeb neli pehmekäpp- ilma sarlakpunastele maadele,
verisabaga varitsedes mu laste nägusid,
aeg ratsuri kujul tõusmas rakmetes orust;
pidage kinni, mu krahvkonnakallid, sest haugas laskub,
kuldne Glamorgan küünitab,
langevate lindude poole.
Teie mäng ja lõbu on suvi, kui kevad vihaselt jookseb.

Eriti kui oktoobrituul

Eriti kui oktoobrituul
pakaste sõrmedega nuhtleb mu juukseid,
kinnipüütuna krabipäikesest kõnnin ma tulel
ja heidan maapinnale varjukrabi,
mere ääres, kuuldes lindude lärmi,
kuuldes kaarnakõha taliraagudes,
mu toimekas süda, kes vappub ise, kui räägib,
kihutab silbilist verd ja kurnab oma sõnu.

Kinni ka sõnadest tornis,
märkan silmapiiril kõndimas nagu puid
naiste sõnajaid kogusid
ja täherühtsete laste kärparvi pargis.
On mõnda, mis laseb mul teha sind vokaaljatest pöökidest,
mõnda, mis tammistest häälttest, mis kõlavad kaasa
paljude okkaliste maakondade juurtest,
mõnda, mis laseb mul teha sind vee kõnedest.

Sõnajalapoti taga vankuv kell
ütleb mulle tunnisõna, närvlik tähendus
vilgub valgusvihusel kettal, teatab hommiku
ja ütleb ilmatuuled läbi lipu.
On mõnda, mis laseb mul teha sind rohumaa märkidest;

märguandlik rohi, mis ütleb mulle kõik, mida tean,
murdub koos vagelja talvega läbi silma.
On mõnda, mis laseb mul öelda sind kaarnapattudest.
Eriti kui oktoobrituul
(on mõnda, mis laseb mul teha sind sügisloitsudest,
ämblikukeelsetest, ja Walesi häälekast kõrgmaast)
naerirusikatega nuhtleb maad,
on mõnda, mis laseb mul teha sind südametutest sõnadest.
Süda kurnas end kuivaks, keemilise vere kiirusel
veerides loitse, hoiatatuna lähenevast raevust.
Mere ääres kuula tumevokaaljaid linde.

Valge hiiglase reies

Läbi kurkude, kus kohtuvad jõgede hulgad, huikavad koovitajad
eostava kuu all kõrgel kriidimäel ja ma käin
sellel ööl valge hiiglase reies,
kus ahtradi kui rahnud lamavad naised, igatsedes ikka veel

väeva näha ja armastada, kuigi nad heitsid maha juba ammu.

Läbi kurkude, kus kohtuvad jõgede hulgad, palvetavad naised,
anudes läbikahlatud lahes voolama seemet,
kuigi nimed nende umbrohtunud kividel on vihmutatud ära,

ja üksinda öö igaveses koolduvas käigus
ihaldavad nad koovitajate keelil eostamatuid
ja mäletamatuid vemmeldava, kirkaga hakitud mäe

poegi. Kes ükskord haninahktalvel armastasid
jäälehtedest kaetuna pimedail indluspuiesteil
või pöörlesid härjapraadimispäikese käes vankreis, kuhjatuis nõnda
kõrgelt,

et heinatuustid taklesid ülespillutud pilvisse,
või lõbusalt kellega tahes, kes noor nagu nemadki, lüpsijärgses
kuupaistes lamasid usuvalguskehade all
ja nende kuuvari-undrukud lehvisid kõrgel,
või tooreste ratsapoistega pelglikult-perult, nüüd kummardavad
mind oma sõmerate vastu maailmatu lagendikus,

kes ükskord paljude haljate maade eest olid rõömude hekipöösastik.

Omaaegu nende tolm oli liha, mida seakarjus salakavalalt tuhnis,
mis koos tema reite ründvalgusega löi altarlauda leitsakus lõkkele,
laotatud-tiibse kotkana vastu sõnnikukuhja taevast,
või koos endi viljapuuaednikuga päikesepöõsa südamikus,
karedas kui lehmade keeled ja karuvabarnaiga peksvas
nende võipiimlakkasid kustutamatu suve all,
mis kuldokastraadiga luu küljes kinni,

või metsatuka-kuupaistes siidpehmelt säbrutamas
nagu valge lutsukivine pardipaarijärvi,
mis lööb raheterale kannelt.

Kes ükskord olid üks teeveerepruutide õhetus jahumarjases majas ja kuulsid häbitut kositud põldu hoovamas tuleva pakase poole, sebivaid väikseid karusnahkseid kerjasmunki kiunumas päeva hääbudes ohakalöövides, kuni valge öökull

tiivutas nende rinna kohale ristimärgi, võlvhüppel emahirvi mürgeldamas, sarvekaid sokki väledalt ronimas läbi armastusmetsa, kus rebastetõrvik kobrutab, kõigi ühtelülitud öö lindude-loomade möllu ja helinat

ja mutikoonu tõmbilt oma kuplite palverongkäigu all; või võipaksud hanetüdrukud, paisatud kaarikvoodisse, rinnad mett täis, oma hanikuninga all susisevas saras tema tiibade nüveldada, ammu surnud ja läinud see odrapimedus, kus nende puuringad kevadel tantsisid ja nende tuliuss-juuksenõelad lendasid ja heinasaod traavisid ringi — (kuid midagi ei sünnitanud, ühtki väänsuud last, sooniste tarude vastu liubuvat, ja ahtrid ja paljad Hanememme maal olid nad oma lihtsate jusside naisterahnud) —

nüüd koovitavad mind maha suudlema nende tolmu suid.

Nende padade ja kellade tolm õõtsub edasi-tagasi, kust hein nüüd ratsutab üle või roostetavad kilpjalaköögid nagu aedniku nokknoa kaar, mis sähvas hekid madalaks ja löikas lindude oksad, nii et laulikmahl jooksis punane. Nende majade omad, kus põlvitab löikus, hoidku mind kinni, kes kord kuulsid kõlavkõrget kella purjetamas päri surnutepühapäevi alla ja vihma väänamas välja oma keeli närbunud õueaiale, õpetagu mulle armastust, mis on igihaljas pärast sügislehist hauda, pärast, kui Kallis rohtuneeldunud ristil on päikesest ära küüritud ja Tütred enam kauem ei leinata peale nende igiste ihkajate rebasekutsikais tänavail või nälgimas murenenud metsas: neile tugevaile surnuile ja surematuile on selle mäe naiste poolt armastus igavesti keskpäevne läbi indlusalleede

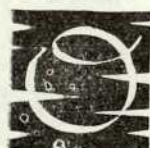
ja pimeduse tütred lõõmavad nagu Fawkesi-tuled ikka veel.

DYLAN THOMAS (1914—1953) oli Walesi päritoluga inglise luuletaja, põhiteemaks sünni ja surma samasus ja erinevus, armastus, looming, põhitooniks tõsine protestantlik entusiasm. Veidi pikemalt temast vt. ta kuudemängu «Piimetsa vilus» saatesõnas («Loomingu» Raamatukogu» nr. 42, 1970). Juuresolevad luuletused pakuvad autori loomingust väikese kronoloogilise läbilõike — esimene neist pärineb Dylan Thomase esimesest luuletuskogust (1934), viimane (1952) on peatükk pooleli jäänud poemist. Tõlked on vabas vormis; on püütud jälgida eeskätt kujundi- konstruktsioone ning jäetud edasi andmata algtekstide värsiehitus.

Inglise keelest tõlkinud P.-E. Rummo

Meie varasemast kunstitoetusmõttest ja kunstitoetajaist

ludest tingituna sai meie revolutsioonieelne haridust ja kultuuri toetav mõte liikuda vaid eraalgatuslikul pinnal. Tsaaririigi võõrrahvusest ääremaal ei saadud ju mõeldagi mingist riiklikult korraldatud abist neile aladele, ja nii pidi ühiskond, mis oma loomulikuks arenguks vajab kasvavalt haritud jõude, leidma reservid nende koolitamiseks ja ettevalmistamiseks iseendas. Ainsaks väljapääsuteeks jäi eraalgatuse organiseerimine, üldrahvalikud korjandused ja rahva tutvustamine nende sihtidega. Korjandustööl olid meil liiati vanad traditsioonid juba Aleksandrikooli liikumise ajast, ka pakkus selleks ligemat eeskju Soome. Korjandustega oldi üldiselt harjunud, rahakogumisi võeti ette nii kitsamas mastaabis kohalike koolide või raamatukogude heaks, aga ka ülemaaliselt. Sageli rubla või veel vähema haaval koguti kõikvõimalikeks ettevõtmisteks — küll Eesti Kirjanduse Seltsile või Eesti Rahva Muuseumile, küll Kreutzwaldi teoste väljaandmiseks või teatrihoonete ehitamiseks. Kõrgema hariduse taotlusi oli juba möödunud sajandi kaheksakümendaist aastaist toetanud korjandustega Peterburi Eesti Heategev Selts.

Korjanduste õhutajaina ja suunajaina tegutsesid eeskätt vanema kodanliku haritlaspõlvkonna esindajad — Eesti Üliõpilaste Seltsi vilistlased, kelle aktiivsem tuumik oli koondunud Tartu «Postimehe» ümber. Mõistagi oli nende ühiskondlik-poliitiline ning kultuuriline hoiak kitsas ja konservatiivne, kuid oma tegevusega aitasid nad valmistada pinda meie kultuurile, mistõttu toetasid neid selles mõnikord ka demokraatlikuma ja radikaalsema meeletusega ringid, kes muidu küll spetsiaal-seid kultuuriarengu sihtjooni teisiti nägid.

Eriti püüti korjandustöösse kaasa tõmmata rikkamat kodanlust, kellele osavõttu kultuuritoetamisest esitati otsese rahvusliku kohustusena. Enam arenenud kultuurmaades olid ju just kodanluse jõukamad ringid andnud kõige arvestatavamaid metseene. Meie verivärskel kodanlusel puudus aga igasugunegi vastav traditsioon ja kultuuripagas üldse. Seda näib aga osaliseltki tasa tegevat mahasurutud rahva hell rahvustunne, mille tõukel nii mõnigi neist kultuurile üsna võõrastest inimestest siiski kunstitoetuseks oma rahakoti avas. Ja võib-olla just sellest mentaliteedist kasvaski välja nende ringide ülepaistatud ja kramplik rahvuslikkuseõue kunstile.

Päris võõraslasteks tookordseis oludes oli kujutav kunst, traditsioonitum ja pinnatum meie kodumaises teadvuses kui ükskõik milline teine kultuuriala. Esimeste kunstinäituste kaudu jõudis see küsimus siiski avalikkuse ette ja siitpeale sagesid ajakirjanduses kunstnike elatumis- ja loomisvõimalusi puudutavad artiklid. Probleemi sügavamalt mõistmist ilmutasid vahest ainult «Noor-Eesti» ringist pärit kirjutised,

milles nõuti kunstile toetust koos täieliku arenguvabadusega. Seevastu «Postimehe» poolelt avaldati arvamust, et kunst peab isegi olude ja publikuga teatud kompromissi otsima, et publikut võita, peab ta olema hinnalt ja laadilt kättesaadav, mõistetav, kindlasti rahvuslik jne. Kunsti-toetuseks kutsuti üles aga mõlemalt poolt ja esimene praktiline samm kunstnike abistamiseks tehtigi just «Postimehe» algatusel. Nimelt võeti nüüd kunstnikudki viimase eestvõttel tegutseva Bergmanni Abiraha hooldusringi.

Bergmanni Abiraha oli asutatud juba 1903. a. Võimaluse selle loomiseks pakkus ühe Tartu majaomaniku David (Taavet) Bergmanni (1826—1907) heategevaks otstarbeks annetatud viissada kuldrubla. Tegelikult oli Bergmanni osa nii initsiatiivi kui ka antava summa mõttes tühine, see sai vaid aluskapitaliks, mis võimaldas «Postimehe» ringkonnal teostada juba varem küpsenud eesmärki. Siit vormuski mõte kujundada Bergmanni rahast alus noorsoo kõrgema hariduse ja kultuuri toetuskapitali rajamiseks. Uue ettevõtte põhikiri kinnitati ametlikult 1904. a., selle esimene paragrahv määras abiraha «Eesti kirjanduse edendamiseks ja Eesti õppiva nooresoo toetuseks». Asutaja soovil valiti jurist Kaarel Partsi ja doktor Heinrich Koppeli poolt eluaegne Abiraha valitsus. koosnevana neist endist ja nende mõttekaaslastest, kelleks olid Oskar Kallas, Villem Reiman, Jaan Tõnisson, Jakob Hurt ning Jaan Jõgever. Faktiliseks asjaajajaks jäi 1918. aastani O. Kallas. Abi otsustati anda peamiselt protsentideta laenuna, mis hiljem tuli tagasi maksta. Kohe alustati ka aktsiooni abiraha täiendamiseks, millel peagi tulemusi oli. «Andkern keegi kuidas tema jõud kannab, rublade ehk sadade kaupa...» kirjutati «Postimehes» avaldatud põhikirjale järgnevas üleskutses. Kõigepealt lisas Bergmann ise veel 1000 rubla, 1905. a. laekus koguni 5000-rublane annetus M. J. Eiseni emalt, 1906. a. 50 rubla kelleltki Jaapani rindel olevalt leitnant E. Villmannilt. 1907. a. moodustati eriline Jaan Tõnissoni nimeline fond Eesti Põllumeeste Seltsi poolt, kust abisaajad pidi määrama J. Tõnisson. Huvitav on siin viimase määrus, mille järgi kapitali pidi tarvitatama «... iseäranis... kirjanikkude, kunstnikkude ja teadusemeeste aitamiseks». Eri fondi moodustas pidevalt täiendatav Eesti Laenuasutuste kapital; suurimaks lisaks oli aga 50 000 rubla, mille 1910. a. määras abirahale Liivimaal tegutsenud õllevabrikant Tõnis Nälk (1855—1910). Samal aastal lisandus veel teinegi suur pärandus David Koigilt. Nii oli juba 1913. a., seega kümne aasta jooksul, algselt viiesaja-rublane Bergmanni Abiraha kasvanud seitsmekümne viie tuhandeliseks ja iga-aastanegi sissetulek ületas viis tuhat ükssada rubla. Abiraha aga kasvas veel edaspidigi mitmete rahaliste annetuste ning kinnisvarade arvel. Kapital täienes ka iga-aastaste nn. uue aasta õnnesoovikorjanduste kaudu, mis keskeltläbi tõid aastas sisse veidi alla tuhande rubla.

Vaatamata kõigile neile täiendustele jäid abirahasummad ikkagi piiratuks, kuna abivajajaid oli väga palju. Regulaarset igakuist toetust suudeti maksta vaid üksikutele ja lühema perioodi vältel. Makstav ühekordne toetus oli abiraha algaastail 10—15 rubla, hiljem 25—40 rubla piires. Mis spetsiaalselt kujutava kunsti abistamisse puutub, siis takistas seda rahanappuse kõrval veel asjaolu, et paljud nimelised fondid olid määrustega teiste üldiselt praktilisemate erialade toetuseks mõeldud. Stipendiumijagajad ise olid aga kunstnike suhtes heasoovlikult meeles-tatud ja püüdsid nende abistamiseks teha võimaluste piires kõik. Võrreldes kirjanike, heliloojate või näitlejatega olid kunstnikud nagu enam soositudki, seda arvatavasti tänu ajakirjanduses just kujutava kunsti

probleemide ümber tõusnud ägedale mõttevahetusele. Alates 1906. aastast, mil maksti esimene toetus kunstnikele, jäigi Bergmanni stipendium ainsaks püsivama abi saamise kohaks meie kunstile. Juba revolutsioonieelsel perioodil jõuti siit toetada enam kui kolmekümmet kunstnikku. Abiraha tegevus aga jätkus peale revolutsioonigi, kui kunstnike abistas juba Haridusministeerium. Kuni riikliku Kultuurkapitali loomiseni said kunstnikud oma õppe- ja reisirahad paralleelselt neist kahest allikast. Kokku said Bergmanni fondist abi ligi seitsekümmend kunstnikku (1906—1926). Varasematest abisaanutest võiks valikuliselt nimetada Nikolai Triiki, Aleksander Uuritsat, Jaan Vahtrat, Gustav Mootset, Jaan Koorti, Juuli Suitsu, Hans Laipmanni (Laikmaad), Voldemar Kangro-Pooli ja Oskar Karinit, hilisematest Eduard Viiraltit, Aleksander Bergmanni (Vardit), Arkadi Laigot, Karin Lutsu, Karl Pärsimäge ja paljusid teisi. Enne revolutsiooni organiseeris abiraha valitsus veel nimelisi korjandusi ühe või teise kunstniku heaks — nii koguti näiteks raha V. Kangro-Poolile, A. Tassale, O. Karinile, H. Laipmannile ja O. Kallisele. Samaks otstarbeks korraldati ka mõned peod ja kontserdid. Bergmanni Abiraha kaudu püüti ka müüa kunstnike teoseid eraisikutele, kuid erilisi tulemusi need katsed ei andnud.

Vaatamata Bergmanni kassast antavale toetusele jäid kunstnike töö- ja õppimisvõimalused raskeks, sellest ei piisanud õnnelikele abisaajalegi, paljusid abipalveid ei jõutud aga üldse rahuldada. 1909. a. kirjutab selle kohta H. Laipmann «Päevalehes» nr. 75: «Ta (s. o. Bergmanni Abiraha — M. P.) on nii väike ja sinna nõrgub nii vähe lisa, et sellest ainult õhuks jätkub, ei kunagi janukustutuseks. Aga janunejate hulk kasvab ennem kui kahaneb.» Abiraha-poolseid raskusi illustreerib kujukalt väike teade ühe summade-jagamise kohta «Postimehes». «Keerdülesanne oli neil päevil kolmanda Eesti kunstinäituse toimekonna liikmetel täita,» kirjutati seal, «keda Bergmanni Abiraha valitsus palunud oli need 175 rubla, mis uue aasta õnesooviderahast maalikunstiõpilastele jätkus, abisoovijate vahel ära jagada.» Abisoovijaid oli neliteist, kogu nende poolt palutud summa kokku kaheksasada rubla — jagada saadi aga kõigest sada seitsekümmend viis. «Muidugi, imesid ei mõistetud teha,» kirjutab «Postimees», «viiele määrati natuke suuremate summade kaupa abi — 20—50 rbl. — teiste suhtes pidi süda kõvaks tehtama: saagu läbi kuidas saavad, kust võtta.» Ja nii või teisiti — kunstnikeprobleem jäi püsima.

Arvatavasti stimuleerisid aga avalikkust ka kunstnike kasuks mõtlema Bergmanni Abiraha valitsuse paljud kirjutised ja eriti iga-aastased aastalõpu üleskutsed summade täiendamiseks — omamoodi kunstipropagandat oli ju selleski. Ka rõhutati Bergmanni jt. panuseid järgimist vääriva eeskujuna.

1912. a. jaanuaris võidigi ajakirjanduse kaudu tutvuda veel ühe kultuurisõbraliku testamendiga, kus muude hulgas kunstnikke ei unustatud. Selle tegijaks oli dr. Peeter Hellat (1857—1912), kes Peterburi küllalt mõjukais ringkonnis kõrva-nina-kurguhaiguste arstina suure tunnustuse oli võitnud ja ka vastava varanduse soetanud. Testamendis, mille koopia säilib Tartus Kirjandusmuuseumis, pärandab ta oma Tartumaal, Sangastes asuva päriseks ostetud talu «... kõigi ehituste, elusa ja elutu inventari ja kogu muu liikuva varandusega...» doktor Peeter Peetri poeg Hellati nimelise koloonia «asutamiseks eesti päritoluga vanade, haigete või raskusi kannatavate kirjanike, ajakirjanike, kunstnike, arstide ja teiste ühiskonnategelaste jaoks». Testamendi täit-

jateks selles punktis määras ta Konstantin Pätsi, Madis Jaaksoni ja Aleksander Hellati. Nimetatute käsutusse läks testamendi avamisel kogu asutatava koloonia jaoks määratud liikumatu varandus ja muud selle kasuks mõeldud summad; neist pidid saama ka koloonia hooldusnõukogu liikmed. Talu majandamise pidi üle võtma kadunu vend rentnikuna. Koloonia päris veel dr. Hellati hoiused, võlakohustused temale, õiguse tema edaspidi kirjastatavaile teoseile ja neist saadavale tulule. Pärandaja määruse järgi jäid need testamendi täitjate korraldusse. «Postimehes» (1912, nr. 15) kirjutati, et pärandatava talu rahaline väärtus on umbes 6000 rubla.

Samalaadse korralduse tegi oma varanduse kohta 22. detsembril 1915. aastal vabasurmas lahkunud Tartu raamatukaupmees Martin Vares (1855—1915), kes nagu Hellatki oli arvestatava varanduse omanik ja ilma otseste pärijateta. Suurema osa sellest pärandas ta «... peaasjalikult hariduslisteks otstarveteks.» Too 14. jaan. 1914. a. koostatud testament säilib arhiivis, koopia sellest on Kirjandusmuuseumis. Sellega määrati Varese raha, mida oli umbes 25 000 rubla, lisaks vekslid, võlakohustused ja majad, mis koos sisustusega oksjonil müüa tuli, eesti vaesematest ringkondadest noorte õppimise soodustamiseks. Kogu kapital pidi moodustama «M. Varese toetusraha» fondi. Korralduse järgi pidi raha seisma pangas, protsentidest pool tuli iga aasta kasutada toetuste jagamiseks, teine pool aga lisada üldkapitalile kuni selle sajatuhandeni kasvamiseni. Seejärel võis kogu tulu kasutusele tulla. Abisaajate kohta oli märgitud, et nendeks võivad olla nii alghariduse omandajad kui ka kesk-, kunsti- ja tehnikakooli õpilased. Viimastel tuli saadud raha hiljem tagasi maksta. Eesõigustatud olukorda olid toetuste saamisel seatud Kunstiseltsi kooli ja Treffneri kooli õpilased. Veel märgiti testamendis: «Progressiv kirjanikud ja kunstnikud, nagu näituseks praegu E. Vilde, võivad saada ühekordset ehk iga-aastast abiraha.»

Testamendi täideviijateks määras Martin Vares komisjoni, faktiliseks asjaajajaks jäi advokaat Lui Olesk. «Postimehes» nr. 298 ilmunud Varese nekroloogi kaudu sai testamendi sisu üldsusele õige peatselt teatavaks, avaldati lootust, et sellest pärandusest kujuneb meie kultuurile suur toetus.

Kahjuks osutus aga mõlema testamendi saatus kõigi ootuste vastaselt kurvaks. Advokaatide Madis Jaaksoni ja Lui Oleski loiu ja lohaka asjaajamise tõttu venis kogu protseduur päranduste juriidilisel vormistamisel ja korraldamisel väga pikale; küsimus kirjanikele-kunstnikele määratud varandusest vajus mõneks ajaks nagu unustusse. Mõne aasta möödudes, vist seoses kirjanike puhkekodu mõttega, tõuseb see aga otse avaliku tähelepanu keskpunkti, kutsudes ajakirjanduses esile hulgani protestimeelseid artikleid. Mitu korda kirjutas sellest A. Kitzberg, teravalt reageerisid A. Alle ja A. Gailit. Küsimust püüti ka ametlikult lahendada, seda arutati Haridusministeeriumis, eraldi Helikunstinõukogus, I Eesti kirjanike, kujutavate kunstnike ja näitlejate kongressil ja II kunstnike kongressil. Rohkesti sadas süüdistusi Jaaksonile ja Oleskile — ja veidi imelikuna tundubki nende tegevusetus kui ka tahtmatus end süüdistuste vastu kaitsta. Paroodias «Kirjanike loss» irvitas Gailit kogu senist «kolmerublast» kunstitoetust, märkis aga samas, et tema pilge ei puuduta neid, kes kunstile on rohkem abi püüdnud anda. Kuid sellestki ei näi tulu olevat: «Üht aga tean kindlasti, et ka nendel annetustel mingisugust tagajärge pole. Kus on dr. Hellati talu, mis ta kirjanikkudele määras? Hellati surmast on juba mitmed aastad möödud, aga kas herra

Jaakson annab testamendi käigust aru? . . . Samuti on lugu herra Varese pärandusega, aga kas herra Lui Olesk annab sellest aru . . .» («Postimees» 1918, nr. 20.) Vahepeal olid rahad muidugi väärtuses muutunud. Alle pilkava väljendi kohaselt oli «Varese kapitalist varblase kapital saanud», s. t. senisest 25 000 kuldrublast oli saanud 200 000 eesti marka.

1921. a. võttis ses küsimuses sõna veel Rasmus Kangro-Pool. «Kunsthuvide seisukohast esimeses joones ja teises joones kodanikkude õiglustunde seisukohalt, pööran asjaomaste meeste poole avaliku seletuse saamiseks järgmiste küsimuste peale:

«Mis põhjusel on Hellati ja Varese testamendi soovid senini teostamata jäänud? Kui kaugele on arenenud selle lahendamine? Kuna loodetakse tööga lõpule jõuda?» («Postimees» 1921, nr. 97.) Vaatamata kõigile neile arupärimistele jäid asjad siiski endisesse seisu. Kirjanike-kunstnike protestid jäid isegi vastuseta, kui mitte arvestada L. Oleski erakirja Kitzbergile, kus ta end juriidiliste formaalsuste täitmisega vabandab. Kitzberg avaldas muuseas selle mittemidagiütleva vastuse «Postimehes» (1923, nr. 15), viimase toimetis lisas aga omapoolse, väga sapise ja Oleskit naeruvääritava kommentaari.

Nii venis asi veel pikki aastaid, protestid järgnesid protestidele, kuid mingit abi selleks määratud fondidest ei saadud. Hellati päranduse korraldamine jäi seisma, M. Varese toetusraha nimeline sihtasutus sai aga teoks alles 1926. a., seega kümme aastat pärast pärandaja surma. Nüüd kujunes sellest peamiselt kooliõpilaste abiraha, kust kujutava kunsti õppijaile (peale kahe erandi) ega muudele kultuuritegelastele mingit toetust ei antud. Kahtlemata mõjus selleks kaasa eelmisel aastal tegutsema hakanud Kultuurkapital, millega peeti kunstnike küsimust lahendamatuks. Aeglase ja huvitu asjaajamise tõttu hilines aga Varese toetusraha käikulaskmine. Õigeaegselt korraldatuna oleks sellest võinud kujuneda ka toetusallikas meie kunstile väga raskeil aastail.

Metseenikalduvusi ilmutas neil aastail veel Pärnust pärit metsakaupmees ja laevandustegelane Johan Linde (1876—1915). Kui eespool nimetatud toetajad esinesid kõigepealt pärandajatena, siis Linde jagas tõhusaid summasid paljudele kultuuri- ja haridusasutustele ning organisatsioonidele oma eluajal. Tema varanduse suurusest annavad vahest ettekujutust meie teatrihoonete ehitamiseks annetatud summad — «Estoniale» 1000 ja Pärnu «Endlale» 1500 rubla kullas. Iga-aastaste panustega toetas Linde Eesti Kirjanduse Seltsi, Pärnu kooliseltsi, Tartu Eesti Noorsookasvatuse Seltsi tütarlastegümnaasiumi, Lenderi gümnaasiumi Tallinnas jt. Peterburi «Ühiselu» kirjastust abistas ta 1000 rublaga, «Postimeest» 2000, «Meie Aastasada» ja «Kodumaad» 500 rublaga. Linde lahtise käe ja tõesti suure varanduse juures ei ole niisiis üllatavgi, et ta ka paljukõneldud ja -kirjutatud kunstnikesküsimusele reageeris. 1913. a. saatis ta Eesti Kunstiseltsile 1000 rbl. kunstikäsitöökooli asutamiseks. Tänutäheks valiti Linde August Weizenbergi kõrval seltsi auliikmeks. Võrdlusena tuleks siinkohal meenutada, et Tallinna linnavalitsus suutis samal aastal kooli toetada vaid 250 rublaga. Muudest korjandustest loodeti näiteks 1915. a. saada kõigest 190 rubla. Nii oli Linde toetus kooli asutamisel kahtlemata üks mõjukamaid.

Kunstnike abistamiseks, neile soodsamate loomisvõimaluste pakkumiseks oli mõeldud ka proviisor Heinrich Luha annetus. 1912. a. ilmus «Postimehes» teade, et ta on määranud 500 rubla «Kalevipoja» illustreerimiseks. Tööde saamiseks kuulutati välja võistlus, lõpptähtajaga 1. augustil 1912. Auhindu pandi välja kolm — 75, 50 ja 25 rbl. Kirjan-

duse Seltsi aruandes märgiti, et Luht olevat lubanud kanda veel 2000 eksemplari kirjastamiskulud. Edasi kirjutatakse: «... raamatu müügist saadavad rahad kogutakse iseäraliseks Eesti kunstnike toetamise kapitaliks.» Muuseas tehti ka ettepanek hakata Luha antud raha täien-dama, et nii võimaldada kunstnikele suuremaid honorare. See mõte lü-kati aga Tõnissoni vastuväitluse tagasi, nimelt leidis too, et meie oludes ei tasuvat rohkema peale mõeldagi, tegutseda tulevat kohe ja kiiresti, võimaluste piires. Nõupidamisel Eesti Kirjanduse Seltsis tekkisid lah-k-arvamused illustratsioonide pärast. H. Koppel, J. Tõnisson, H. Luht jt. pooldasid odavamat, joonistustega kaunistatud rahvaraamatut, kunstnikud Kristjan Raud ja Voldemar Kangro-Pool soovisid suuri ja nõudlikumaid illustratsioone. Väljakuulutatud võistlus ei anna tule-musi — töid saadavad kõigest neli kunstnikku, kelle kohta žürii langetas otsuse «... et nende tööd loova jõu poolest mitte Kreutzwaldi «Kalevi-poja» kõrgusel ei seisa...». Niisiis otsustati võistluse asemel asuda läbi-rääkimistesse K. Rauaga, kes ka sellega nõustus. Järgmise aasta aru-andes, mis ilmus Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatus VI (1913), mär-giti, et «Kalevipoja» väljaandmine seisab «ilustuste valmimise ootel. Kunstnik Kristjan Raud on ilustustöödega juba alanud ja lootuse järgi edeneb asi tuleval aastal suuremal sammul.» Sellegipoolest ei jõuta tookord veel illustreeritud «Kalevipojani», Kristjan Raua kujunes töö nendega hoopis aeganõudvamaks — õieti ju elutööks. Nii ei saadud ka tollal antud Luha kapitali kasutada rohkemaks kui paariks toetuseks Rauale. Plaanitsetud kunstnike toetamise kapitalist ei saadud aga mõel-dagi.

Üksteisele järgnenud katsed mingil viisil kunsti aidata näitavad ühelt poolt kunstnike tõesti hädalist olukorda, teiselt poolt on aga märgiks, et just revolutsiooniajal aastatel hakkas meil kujunema omamaine kunsti toetajaskond. Oleks aga vist ülepakkumine pidada nende esimeste metseenlike sammude ajendiks siirast kunstiarmastust, veel liialdatum oleks näha sellena mingit tõelist kunstitudmist. Ilmselt ajendas kõiki neid toetajaid kiindumus rahvuslikku arengumõttesse üldse. Iseseisva nähtusena, oma spetsiifiliste vajaduste ja probleemidega, oli kunst neile isegi võõras. Kujutatav kunst oli neile kõigepealt «rahvuslik ettevõte», ja just sellena pääseb ta ka nende hooldusringi. Samalaadsed olid arvata-vasti ka meie esimeste eraostjate motiivid. Nii reageeris koheselt Berg-manni Abiraha rahvusliku kunsti toetamise üleskutsele Peterburis prak-tiseeriv eestlasest arst Mihkel Ostrov, ostes viimase vahendusel kaks kunstiteost, peamiseks on see vist ka teiste — arstide A. Lüüsi, E. Soo-netsi, advokaatide P. Reisiku, K. Baarsi, koolitegelase N. Kanni jt. pu-hul. Kuid kahtlemata hakkas sellise ostmisega sammu astuma ka tõeline kunstiarmastus ja -tundmine. Ja näiteks Bergmanni Abiraha juhtkonna puhul paistab see kunstnike abistamise soov olevat üsna siiras. Tagant-järele vaadates tundub küll, nagu oleks tihtipeale rohkem abi saanud vähemvõimekad, kuid arvatavasti oligi kunstiõppijate puhul raske otsus-tada ning ette näha, kellest kujuneb tõeline kunstnik, kellest mitte. Iga-tahes oli abiraha juhtkonnal julgust ausalt tunnistada oma vähiklikkust ja küsida nõu kompetentsemalt isikuilt. Eri aegadel olid nende nõu-andjaiks kas Hans Laipmann või Kristjan Raud, parajasti koosolev kunstinäituse žürii või Tallinna Kunstiseltsi juhatus. Nende oma maitse-suunast kõneleb aga eriline valmisolek toetada neid kunstnikke, kes oma abipalveis rõhutasid, et neil on teoksil rahvuslikus laadis tööd. Kõigile sellistele avaldustele kirjutati nurgale lubadus — kindlasti toetada...

Mõistvalt on hinnanud selle ringkonna tegevust Fr. Tuglas, väites, et muidugi esines selles nii piiratust kui ka kroonulikkust, kuid ega toetajad ise saanud end muuta, uus ja mõistev põlvkond pidi alles kasvama, olemasolev aga tegutses oma võimete kohaselt, jäädes iseendaks oma tõekspidamistes ja eelarvamustes. (Vestlusest Fr. Tuglasega. Juuli 1970.) Kuid abi oli meie kunstnikel ka sellest.

Arvatavasti oleks seda abi rohkemgi olnud, kui teised toetajad — näiteks Martin Vares või Peeter Hellat — oleksid liitnud oma pärandused juba olemasoleva ja kindlatel alustel tegutseva Bergmanni Abirahaga. Varesele tehtigi taoline ettepanek, kuid ilmselt tahtis ta näha just iseisvat, omanimelist toetusraha. Ja võib-olla oleks Hellati kunstnikekodu mõttest tegudenigi jõutud vastutustundlikuma asjaajamisega.

On aga siiski veel üks punkt, mis sellise heategevusliku kunstitoetuse vastuoluliseks teeb — tihtipeale on sel lausa solvavalt armuleiva maik. Seda süvendavad kõik ajakirjanduses kuulutatavad abisaajate nimekirjad, korjandusüleskutsed ühe või teise «vaese kunstniku» heaks jmt. Juba 1913. a. kirjutab selle kohta A. H. Tammsaare: «... kõik meie abiandmised kannavad armuandmise märki otsa ees ja see ongi, mis võib iga kirjanikku, iga kunstnikku haavata ja teda tema enese silmas põhjani alandada.» («Kirjanikud, kirjandus, abirahad». «Sic transit...» Tartu, 1924, lk. 12.) Veendumust, et kunstnikke peaks toetama ja nende eest hoolt kandma riik, väljendab aga programmikuulutatavalt Gustav Suits, paigutades oma kunstniketeemalise artikli motoks: «Nõuame tööd, mitte heategevust.» («Meie kunstnikkudest ja nende töövõimalustest». «Päevaleht» 1912, nr. 146.)

Kirjanduskriitilise mõtte liikumisi 1917 – 1940*

olmekümnendate aastate kriitika põhiprobleemistik sai teatava tõuke ja kiirenduse väljakujunemiseks «Kirjandusliku Orbiidi» rühmituselt ja selle ümber puhkenud vaidlustelt. Sealtsamast lähetus kriteeriumide revideerimine, hinnanguliste raskuspunktide nihutamine.

Oma liikumises objektiivsuse ja professionaalsuse suunas oli kriitika 1920-ndate aastate lõpupoole sattunud tuulevaikuse tsooni. Mõni erandlik sõnavõtt välja arvatud, vaibusid mõttevahetused kirjanduse arengusuundade, avaramate ideoloogiliste ja esteetiliste probleemide üle. Valdav osa poleemikast kängus autori — arvustaja väiklaseks pisinäaklemiseks, kusjuures vaidluste puhkemise ajendiks oli sagedamini kirjanike kõrgendatud enesearvamus ning iha tunnustuse järele kui kriitikute ebakorrektsus, ehkki kirjanikud just sellele tavatsesid apelleerida. Hinnangutes nõudlikum ning diferentseerivam oli proosaarvustus, mis ennemini kaldus häid teoseid alahindama kui halbu ülehindama. Uute, tooniandvast generatsioonist märksa erineva elutunnetuse ja loomingumeetodiga prosaistide juurdevool muutis arusaamu kirjanduse võimalustest ja ülesannetest ning tekitas mingil määral põlvkondadevahelist konkurentsi, virgutades niiviisi ka kriitilist mõtet. Seevastu olid luules juba aastaid kliimat kujundanud ühed ja needsamad kirjanduslikud jõud, kuna luulekriitikas valitsesid üsna ühetaolised analüüsimeetodid ja lähenemisaadid, ringlesid ühed ja needsamad, natuke liiga leebed kriteeriumid. Luulearvustajad, sageli ise poeedid, olid liiga rahul proosast kõrgemale ning ühtlasemale tasemele jõudnud, ent seiskumismärke ilmutava luulega. Kokkuvõttes, kriitikas oli esialal registreeriv tegevus ja tagaplaanile jäänud tema roll kirjandusprotsessi aktiviseerijana. 1920/30-ndate aastate vahetuseks kujunenud kirjanduslik situatsioon vajas kriitika meetodite ja hinnangualuste aktualiseerimist, seda enam, et samal ajal algas Eesti ühiskonna elus pärast vahepealset stagnatsiooni taas käärimisajajärk.

Eluläheduse lipukirja all asus kirjanduses, eriti luules valitsevaid pessimismimeeleolusid tuulutama nooremate kirjanike ja kriitikute rühmitus «Kirjanduslik Orbiit» (1929/30), kuulutades suunavõttu uue, «maisema, lihtsama ja inimlikuma», ekstravertse ning optimistlikuma ellusuhtumuse poole. Rühmituse kahenädalalehe veergude valdavat osa täitsid poleemilised materjalid. Ent orbiitlaste destruktioonitung oli suurem kui kriitilis-teoreetiline potents. Nad polnud suutelised läbi nägevalt analüüsima kirjanduslikku ummiksituatsiooni, neil puudusid ligilähedaltki ühised vaated kirjandusele, nende intuiitvne vastuhakk eelneva kirjanikepõlvkonna elutunnetusele ja loomingule — noorestilikult individualistlik-estetiilikuks ja läänelikuks väidetavale — vallandus lärmakates huupi otsustustes, näotutes isiklikes kallalekippumistes mitmele nimekale kirjanikule. Mõned puudutatutest (G. Suits, J. Kärner) reageerisid ärritunult, sarkastiliselt. Orbiitlased J. Sütiste, O. Urgart, O. Loorits ja A. Annist ruttasid vastu vaidlema. Lisaks

* Algus «Loomingus» nr. 7.

käimasolevatele duellidele puhkes uusi. Poleemika laienes, kandus ajalehtedesse ja vastasutatud «Olioni», mis populaarsuse võitmiseks meelsasti avaldas kõmu- maigulisi materjale. Vahetati teravusi, keerutati tolmu, hoopis vähem öeldi märkiminevat «Orbiidi» taotluste ja üldse kirjandusloomingulise *status quo* asjus. Tasakaalukamaid vastukajasid läbis skepsis rühmituse programmi konstruktiivse osa suhtes, mis õigusega leiti olevat filosoofiliselt ja esteetiliselt konkretiseerimata, nagu polnud piiritletud ka ideoloogiline platvorm.

Ehkki «Orbiidi» episood suubus suurel määral tühikemlemisse, märgistas see lühiealine, hiljem «Põhjakaare» kitsama ja ühtlasema autorite koosseisuga koguteoses (1931) korraks taaselustatud aktsioon elevus- ja võitlusrohkema, uute suunaotsingute etapi algust kriitika teisenemises. Orbiitlaste pretensioonid kirjandusele ja hüüdsõnad — elulähedus, optimism, rahvuslikkus — läksid ringlusse ning jäid diskuteerimisobjektideks veel kauaks, neile anti erinev tähendussisu küll demokraatliku, küll konservatiivse kirjandusliku mõtte esindajate poolt.

«Kirjanduslikus Orbiidis» arendati ka arvustuse väärtuskriteeriumide tõstmise vajalikku mõtet (O. Loorits), soovitati lõplikult hüljata «meie jaoks ja meie oludes asi seegi»-möödupuu, sest kirjanduse tase võimaldab nõuda rohkemat. Sama probleem tõusis aeg-ajalt hiljem. P. Viiding näiteks konstateeris arvustuse kiiret vananemist kui paratamatust: et tema objekt, eesti kirjandus, oli noor, tuli seda kogu aeg hinnata relatiivselt. Sooviti, et hindamisbaas kerkiks pidevalt, koos kirjanduse arenguga.

Üldse näitas 1930-ndate aastate arvustus varasematest aegadest enam taht eneseanalüüsiks. Erinevate vaadete ja kooliga kriitikud jälgisid vastastikku üksteise tööd. Veelgi agaramad olid kriitikat revideerima kirjanikud, ent nende üldistustel, mis toetusid enamasti ainult igamehe isiklikele pretensioonidele mõne arvustaja vastu, puudus sageli laiem kandvus. Enesestmõista olid kriitikute hinnangud ja prognoosid arvustuse suhtes optimistlikumad kirjanike omadest, nagu ilmekalt demonstreeris näiteks «Loomingu» ankeet kriitika taseme ja laadi kohta (1931). Selle vastustes mõõndi kriitika emantsipeerumist. Varem laialt levinud arvamus, nagu võiks ainult loov kirjanik mõistvalt arvustada, taandus ja andis maad seisukohale, et arvustus on iseseisev ala ja vajab eri kalduvustega töömehi, et kriitika jaoks on teose ja lugeja vahekorid tähtsamgi kui looja ja teose vahekorid. Kirjutati ka kriitiku andest — esteetilisest tajust, mille puudumist ei korva teadmised ega töövõime. Minevikunähtuseks kvalifitseeriti ja selleks ka jäi sentimmentaalne, oma ülevaid lugemiselamusi pakkuv arvustajatüüp. Teispoolsetele äärmuslastele, üliobjektiivsust tagaajavatele eksaktsetele lahkaajatele, tuli aga läbi terve aastakümne meelde tuletada, et kriitiku töö ei kattu kirjandusteadlase omaga, et kriitika spetsiifiliseks ülesandeks on virgutada kirjanduslikku mõtet ja, lähtudes loovast kunstielamusest, rajada sildu teose ja lugeja vahele.

Sotsiaalse ja esteetilise käsitlusprintsipi esindajad suhtusid kümnendi algul teineteisesse sallivalt. Mainitud ankeedi vastustes soovitas kumbki pool (O. Urgarti ja A. Orase isikus) viisakalt kummalgi pidada teose hindamisel silmas ka vastaspoole põhikriteeriumi. Edaspidi muutusid suhted ja sõnavahetused peatamatult teravamaks. Siin, nagu ka kriitika põhiprobleemistiku ja tegevussuundade formeerumises, toimis määravalt ühiskonna elu ja kirjandusloomingu dünaamika, väiksem ja kaudsem oli kriitika teadliku enesevaatluse mõju. Viimase abil sai mingil määral kontrollida oma menetluste tõhusust, manipulatsioonide otstarbekust ja küündivust, täiustada kriitika tehnoloogiat.

Kriitika ja kirjanduse, kriitika ja tegelikkuse suhetesse tõi uue kümnendi algus olulisi muutusi. Eelnenud etapil fikseeriti ja vahendati seda, mida kirjanikud andsid; arvustus n.-õ. kõndis kirjanduse kannul. Ka olid tema probleemid ja rakursid enam kirjandusesisesed. Kolmekümnendatele aastatele on iseloomulik kriitika pürgimine kirjanduspraktikast eessammujaks, tähisteseadjaks. Tuleviku-

teede kavandamisel püüti tõsiselt silmas pidada ühiskondlikke liikumisi ja muid rahva elu, mentaliteeti ning kultuurivajadusi kujundavaid tegureid; teoste väärtuse üle otsustamisel omandasid taas suure tähenduse sotsiaalsed kriteeriumid. Ühtlasi elavnes huvi kirjanduse funktsiooni ja meetodi vastu. Arusaamad nendest lahkesid ja nende üle vaieldi seda ägedamalt, et kirjandusfilosoofilised otsingud kulgesid eri suundades, osalt ka eksi- ja umbradu mööda.

«Orbiidi» ja «Põhjakaare» sõnakamad teoreetikud asusid konkretiseerima esialgset eskiislikku elulähedusprogrammi. Eesmärgiks seati kirjanduse läbimurd vaimuinimeste kitsast ringist laiemasse käibesse ja suurem efektiivsus hulkade teadvuse vormimisel; selle saavutamiseks peeti vajalikuks ainekogu ja ideestiku, meetodi ja väljendusvahendite demokratiseerimist. E. Hubel ootas kirjanikelt enam sotsiaalset tundlikkust, tahet kõige selle kajastamiseks, mida tundis majandus- ja poliitilise kriisi ahistuses kannatav inimkond. D. Palgi lisas soovi, et kirjanik oleks ühiskondlike vapustuste ning üksikisikute eluvaatelse ummiku korral rahvale juht, töökuulutaja, optimismi sisendaja. Kohaseimaks loomingumeetodiks selle missiooni teostamisel peeti realismi. Arvati ka, et ajajärk kohustab loobuma harukordsete, eksootiliste ainete otsimisest ning suunduma oma rahva argipäeva kujutamisele. Seoses sellega heideti kirjanikele ette liiga mugavaid tööharjumusi, eriti kodumaise elu puudulikku tundmist. Nendele austustväärivatele nõuetele vastas orbiitlaste ilukirjanduslik looming ainult osaliselt. «Vaeste-Patuste alevist» alguse saanud, mahult kiiresti paisunud olustiku- ja ühiskonnakriitiline, samuti kõlbluskriitiline romaan kannatas progresseeruva mõtte- ja kunstivaeguse all (mida näitas muuseas ka A. Jakobsoni enese toodang kümnendivahetusest), kompromiteerides sellisena elulähedusprintsipi. Taas tulid päevakorrale ainekogu töötlemise ja tihendamise probleemid, realistliku ja naturalistliku kujutusviisi suhted, esimese eelised ja teise halbused. Selle kõige üks dialektilisemaid käsitlusi pärineb J. Semperilt. Artiklis «Elulähedusest ja vaimulähedusest» («Looming» 1931) toonitas ta — vastukaaluks tolle aja proosauustulnukate pinnalisele, laialivalguvale empiirilisele ja perspektiiviahthasse päevakajalisusse sumbuvaile aktuaalsusetootlustele — realismi olemusse süüvivat üldistuslikkust, mis eeldab peale laitmatu ainevaldamise ka kõrget vaimukultuuri. Tavapärasest sügavamalt eritles Semper tegelaskujude psüühika kujundamise viise ja vahendeid. Oodates kaasaja kirjanduselt inimteadvuse süvakihtide, varjatute käitumismotiivide jälgimist, avardas ta psühholoogilise realismi kontseptsiooni. Elulähedust naturalistlikuks «tänavaläheduseks» madaldava käsituse vastu protesteerisid ka teised küpse vaimukultuuriga kirjanikud, eriti ägedalt G. Suits ja A. H. Tammsaare («Olion» 1930—1931 jm.).

Ideoloogilisi motiive segunes vaidlustesse, kui mõne kirjaniku katsed elulähedusprogrammi edasi arendada paremale poole kiiva kiskusid. H. Raudsepa kriitilise ja ilukirjandusliku loomingu evolutsiooni loogiliseks jätkuks oli ta ühine mine «Põhjakaarega». Eesti kirjanduse elukaugus oli tal südamel juba 1920-ndatest aastatest. Järjekindel uusromantismivastane hoiak läbib Raudsepa mammutesseed «Mait Metsanurk ja tema aeg» (1929), mille hinnanguline osa on erapoolik Metsanurga kasuks ja tema aja kahjuks. Kirjaniku püsiprobleemide ja -tüüpide jälgimisel on palju rajatud maailmakirjandusest leitud riskantsetele paralleelidele, millel ei puudu paradoksiefekt, ent põhiväärtuse annavad teosele Raudsepa enese kultuuriloolised mälestused ja Metsanurga loominguloolised teated. 1930.—1931. a. siirdus Raudsepp oleviku ja tuleviku realismi rahva-lähendamiseks vajalike filosoofiliste koordinaatide otsinguile. Loodetud ning propageeritud «bioloogilis-sotsiaalse sünteesi» asemel moodustas autodidakti artiklitest eklektiline kogum mõttejätke ja teese läänemaade uuematest, enamasti antiintellektualistlikest õpetustest, mille kandejõu kui realistliku kirjanduse filosoofilise karkassi mitmed H. Raudsepast haritumad literaadid otsekohe õigusega kahtluse alla

asetasid. Endine orbiitlane E. Hiir astus üles nn. tööeestluse programmiga («Tööeestluse tähiseid», «Looming» 1935), mis nägi ette töö ja tööinimese ülistamist kui eesti kirjaniku peamist ülesannet. Töö mõistest tõstis ta esile üksnes väärtusi loova ja eetiliselt õilistava külje, kõrvale jäi töövahekordadega seostuvate ja neid tingivate klassivahekordade kompleks. Sellisena, kirjanduse sotsiaalkriitilist funktsiooni välistavana, sattus «tööeestluse» loosung, ühtlasi E. Hiire rohked tööd fetišeerivad värsid, demokraatliku kriitika löögi alla.

Kõige teravama ning loogilisema sotsiaalse analüüsi andis «tööeestlusele» J. Kärner («Tööeestlusest ja sünteetilisest kirjandusest», «Looming» 1935 jm.), kelle argumentatsiooni dialektilisust möönis muide H. Pöögelmann («Leegid» 1936). Ühiskonna elu ja kirjanduse, poliitika ja kirjandusliku mõtte suhteid hoolega silmas pidades osutas Kärner tagantjärele pisut demagoogiliselt ka H. Raudsepa filosoofilise konglomeraadi koostisosade ärakasutamisele fašismi ideoloogias («Maailma lahtimõtestamisest ja sünteetilisest vaimsusest», «Looming» 1935). 1930-ndate aastate esimesel poolel kriitikuna väga viljakas, temperamentselt seekuv ja protsessi sõlmprobleemides selgust otsiv, huvitus Kärner ennekõike muutustest kaasaja realismi sotsiaalses motiivistikus. Tema tugevaks küljeks ei olnud niivõrd uute ideede genereerimine, kuivõrd poleemiline mõtteliikuvus teiste püstitatud kirjandusfilosoofiliste konstruktsioonide läbiproovimisel. Otse koleeriliselt süttis Kärner siis, kui asus oponeerima artiklitele ja sõnavõttudele, milles sisaldus latentne oht või varjamata taotlus nihutada kirjanike huvikeskus sotsiaalselt bioloogilisele ja psühholoogilisele, juhtida neid ausa ühiskonnakriitilise tege-likkusekujutuse juurest rahvustervikluse idee illustreerimisele. Hinnangute ja väljendusviisi ebadiplomaatilise teravuse tõttu järgnesid Kärneri artiklitele-
arvustustele tihti puudutatute solvunud repliigid, millele ta vastas veel okkalisemalt. Üle ilmunisaja kestev väärtus on aastate 1917—1930 kirjanduselu käsitlevate artiklite tsüklil («Looming» 1934), mis rajaneb rikkalikel, ilmekatel faktidel, jälgib paindlikult rühmituste suhteid ja dünaamikat, annab neile läbinägevaid iseloomustusi, paiguti langetab aga ka lihtsustavaid hinnanguid, mille taga on tunda isikliku vimma hõõgumist.

Kärner oli toonaste arvustajate seast neid väheseid, kelle esteetilisi vaateid mõjutas tutvumine vene nõukogude kirjanduse ja kriitikaga. Imselt neil eeskujudel toonitas ta kirjaniku aktiivset hoiakut kõige kaasajal toimuva suhtes, tegelikkuse muutmisele suunatud taht. Kirjanduse emotsionaalset mõju suurendava võimalusena propageeris Kärner sotsialistliku realismi teooriast tuttavat realismi ja romantismi ühendamise põhimõtet. Juhtmotiivina läbis ta töid nõue, et kirjanikul oleks väljakujunenud, sirgjooneline, ühiskonna arenemise seaduspärasuste mõistmiseks vajalik maailmavaade; omaenda tollase maailmavaate kõikuvuse tõttu ei suutnud aga Kärner anda sellele nõudele üheselt tõlgendatavat sisu. Kärneri kriitikaraamat «Lehed tuulde» II (1937), millesse on koondatud range valik tema parimaid resümeeerivaid ja üldistavaid töid aastaist 1925—1937, kuulub oma aja kriitilise mõtte väljapaistvamate, ühtlasi sotsiaalselt aktiivsemate avalduste hulka.

Kirjandushinnangute ideoloogiliseks polariseerumiseks andsid kolmekümnendate aastate algupoolel — vapside kihutustöö kaasnähtusena — iseäranis hoogu võhiklike konjunktuurlaste pretensioonid. Diletantide koondise Eesti Rahvuskirjanikkude Liidu aktiivsemate tegelaste sõnavõttudes, natsionalistlikus ajakirjas «ERK» ja vapside keskhäälekandjas «Võitlus» ilmunud arvustuslikes kirjutistes leiti eesti kirjandus olevat liiga pahempoolne, internatsionalistlik, ühiskonnakriitiline, nõuti rohkem optimismi ja positiivsust, rahvuslikkust selle sõna naiivaatelises või kroonupatriootlikus mõttes. Kritiseerijatel puudus vähegi arvestatav kirjanduslik kogemus ja renomee, nende läbi väljendas ennast agressiivne nõmedus, aga ka muutunud poliitilise konjunktuuri ning sõjakamaks häälestuvate

parempoolsete jõudude esialgu veel omaalgatuslikud nõuded kirjandusele (hiljem võeti need üle diktatuurivõimu riiklikku kultuuripoliitilisse eeskavasse). Tuntud jõududest hakkas üksnes H. Visnapuu juba 1933. aastast pateetiliselt õhutama kirjanduslikku natsionalismi. Kirjanike ja kriitikute rohkete vastuväidete seast oli üks kompromissitumaid J. Barbaruse artikkel «Haritlaskonna spektraalne analüüs» («Sotsialistlik Võitlus» 1933/34). Kestvalt vaieldi nn. rahvuskirjanduse nõude ja mõiste ümber. Fr. Tuglas, O. Urgart, J. Kärner ja J. Roos pilkasid «rahvuskirjanike» ambitsioone ja anakronistlikku ideaali — isamaalikkude plakat- ja programmkirjandust, rahvusliku liikumise aegsete motiivide ja šabloonide mehaanilist ületoomist uude aega, hoiatasid kirjanikke laskumast natsionalismi propageerija ossa ja kitsarinnaliselt sulgumast oma rahvuse piiridesse. Kirjanduse rahvuslikkuse olemuse analüütiline käsitlus jäi hõredaks. Piirduti peaaesjalikult väitega, et teost ei tee rahvuslikuks teadliku taotlusega, vaid ta on seda iseenesest, kui tema loojaks on oma rahva saatust kaasaelav ja mentaliteeti esindav andekas kirjanik.

Aastaid püsis päevakorral positiivsuse-negatiivsuse ja optimismi-pessimismi probleem. Tekkinud eelmisel kümnendil («positiivne maaorientatsioon»), haakudes ühe osa orbiitlaste elujaatusõhinaga, käibisid positiivsuse- ja optimismoosungid 1930-ndate aastate keskpaigast normiks pretendeerivatena, kutsusid välja mõnede kirjanike ning kriitikute poolt- ja paljude vastureageeringuid, põhjustasid niivõrd rohkesti kriitilis-publitsistliku energia kulu — suurelt jaolt skolastiliste väitluste peale —, et nende arvel jäi tagaplaanile mõnegi asjalikuma probleemi üle diskuteerimine. Teisalt on mõistetav, miks loovad kirjanduslikud jõud nii raudse visadusega kaitsesid «negatiivsete» ja «pessimistlike» teoste elu-õigust: riiklikust propagandaaparaadist lähtuvate positiivsuseõudluste eesmärgiks oli välja suretada realism ja ühiskonnakriitilisus, juhtida kirjandus ilustama diktatuuriaegset «gründertumi» ja illustreerima rahvastervikluseideed. Demokraatlik leer toetus arvukates vastuväitlustes, nii tõsiasjalikes kui ka följetonistlikes, õigusele kujutada tegelikkust kõigekülgselt. Ühiseks meelevalduseks positiivsuse programmi kitsuse, teooria-alase absurduse ja rakenduslik-poliitiliste sihtide vastu kujunes «Loomingu» ankeet «Positiivsusest ja negatiivsusest kirjanduses» (1937), mille vastused «Uut Eestit» niivõrd pahandasid, et ta ankeedi korraldamise üle aruseks ning mõttetuks kuulutas.

«Positiivsuse» pealesurumist püüdsid parempoolsed isehakanud ja ametlikud kirjandusideoloogid õigustada kohmakate teoretiseeringutega kirjanduse tagasidest ellu ja kasvatuslikust mõjust: lugeja matkivat kirjanduslikke kangelasid, mistõttu olevat väär pakkuda talle pahelisi eeskujusid; elu varjupoole kujutamine sisendavat pessimismi, kauni ja õilsa kujutamine optimismi. Ehkki primitiivsed, ajendasid ning kohustasid need võimupositsioonilt tulnud arutlused end paralüeerima, vähemalt neile vastu seadma teistsugust käsitust kirjanduse kasvatuslikust funktsioonist. P. Viiding, kelle üheks püsitaotluseks oli «positiivsuse» diskrediteerimine, arutles vastukaaluks lihtsustavale-ülehindavale kujutlusele kirjanduse kasvatuslikust funktsionaalsusest selle tegelike toimimisteede keerukuse üle. Ka oponentis ta üldarusaadavusega samastatava rahvalikkuse nõude vastu, mis oli ebakõlas maitse-suundadelt diferentseerunud lugejaskonna vajadustega. Teoreetiliselt väljaarendatuid artikleid samast valdkonnast on A. Annisti «Ilukirjanduse eluväärtus» («Looming» 1934). Siin eristatakse kirjanduse nelja põhiväärtust (elamuslik, artistlik-esteetiline, tunnetuslik, ideoloogiline ehk kasvatuslik), iseloomustatakse igaühe eraldi- ja kõigi koosmõju ning toimimiskanaleid, hoiatatakse kirjanduse loojaid, hindajaid ja õpetajaid tagajärgede eest, milleni viib ükskõik millise ühe absolutiseerimine nende nelja seast. Samale kirjandusfilosoofilisele alusele toetub Annisti hilisem, kirjandusõpetuse põhimõtteid käsitlev artikkel («Ilukirjanduse osa isiku, riigikodaniku ja rahva kasvatuses», «Kasva-

tus» 1937, ilmunud ka «Virittäjä»), milles järsult eitatakse kasvatuse asendamist nivelleeriva dressuuriga fašistlikes riikides, seatakse eesmärgiks kasvatada sotsiaalselt loomisjõulisi isiksusi, kirjandusõpetuses vastavalt arendada õpilastes ennekõike teoste iseseisva valiku ja hindamise võimet. Kirjandusõpetuse tõhus-tamisvõimalustele juhtisid tähelepanu teisest rakursist — laste ja noorte eneste huvisuundi arvestavast — J. Roos, J. Parijõgi (kes kasutas isiklike tähelepanekute kõrval ka välismaiste sotsioloogide omi) ja M. Sillaots (artiklid «Eesti Kirjan-duses»).

Demokraatliku kirjandusliku mõtte opositsioon ei avaldunud mitte ainult põhi-mõttelis-teoreetilistes kirjutistes, vaid ka selliste konkreetsete teoste arvustami-ses, mille autorid olid järginud riikliku kultuuripoliitika ettekirjutusi. Suhteliselt tugevasti mõjutas võimu tahe ajaloolise romaani ideestikku, mistõttu selle žanri viljelejail tuli lakkamatult taluda kriitikute sarkastilisi vihjeid või vähemalt distantseeritud jahedust. Väga õelalt pilgati Sigtuna hävitamise heroiseerijaid A. Mälku ja K. A. Hindreyd, kes muinaseestlastest ülikute väljamõtlemisega, nende aristokraatse eluviisi ja edukate röövretkede kujutamiselega rahuldasi-d «mõningate meie seltskonnakihtide kustutatamatut iha õilistatud esivanemate järgi» (O. Urgart), aga ka J. Kärnerit, kes «Tõusvas rahvas» «glorifitseerib meie k o d a n l u s e eestvõitlejaid» (A. Annist). Demagoogiat aine valikul, milleks oli ajutise võiduga lõppenud ja sellisena eestlaste rahvuslikku eneseväärtustunnet turgutav ajalooepisood, heideti ette isegi Metsanurga romaanile «Ümera jõel», samal ajal kui autori sarkasm ristiuse toojate vastu ärritas sekkuma vihaseid pastoreid. Mõnele teosele pandi pahaks venevastast natsionalismi ja saksasõbra-likkust, mida tõlgendati kui diktatuuriaegsete välispoliitiliste suundumuste projit-seerimist minevikku ja ühtlasi ajaloolise tõe moonutamist. Ideelisse konformismi kalduvate teoste diskrediteerimiseks kasutati ka kaudset teed: arvustati kõrgen-datud nõudlikkusega nende kunstilist külge.

Programmilis-positiivse ajaloo- ja kaasajakuldamise, illustratiivsuse ja retuši rahulik, emotsioonivaba, kuid järjekindel vastane oli O. Urgart. Ta kuulus orbiit-laste tuumikusse, ei jaganud aga nende sektantlikku sallimatust kirjanike suhtes, kes «Orbiidiga» sõjajalal olid, ega kaotanud erapooletust rühmituskaaslaste loo-mingu suhtes, vaid kritiseeris «elulähedase» romaani struktuurilõtvust ja kujundustehnika algelisust (näit. «Märkmeid moodse proosa tehnikast», «Loo-ming» 1932). Urgarti esteetiline ideaal langes paljus ühte J. Kärneri omaga. Ka tema pooldas realismi, nõudis kirjanduselt tunnetuslikku usaldatavust, pidas täht-saks kriteeriumiks sotsiaalse probleemistiku aktuaalsust. Arvustajatemperament oli aga erinev: flegmaatilisem, pisut pedantne, ebaisiklik, enam empiiriline kui sünteesitahteline. Hoomatavalt hakkas Urgart kriitikas kaasa rääkima 1920-ndate aastate lõpupoole uurimuslike artiklitega lähema mineviku kirjanikest. 1930-ndail aastail suundus ta peahuvi uudiskirjandusele; tema põhižanrideks said aastaüle-vaade ja retsensioon. Asjalikult ning väsimatult töötas Urgart läbi tohutu hulga romaane, novellikogusid, reisikirju, luulet. Ta oli üks väheseid, kes ei põlanud ära ka tollase alamõõdulise näitekirjandusega tegelemist. Teatavasti oli selle kirjandusliigi väärtusetum osa — vähevõimekate juhuautorite külajandid ja rahvatükid — eriti aldis natsionalismi- ja positiivsusepaatoatele. Drastiliselt eba-kunstilise tarbeliteratuurina ei küündinud need õieti professionaalse arvustuse mõõdupuude alla, kuid nende ekspansioon maanäitelavadel kohustas kriitikat aeg-ajalt häält tõstma. Ja Urgart tegi seda kannatlikult ning halastamatult, prakceeris ilma tseremoniaalsuseta (kuid ka mõnitamata) kirjandusest välja kõik konjunk-tuurlusele, päevakajalisele või pseudoproblemaatikale rajatud tooted. Eelisobjek-tiks oli realistlik proosa, mille puhul Urgart ilmutas eriti head, eelarvamusvaba sisselugemisvõimet autori kavatsusse, mõttestikku, kunstiliste vahendite süsteemi. Elamuslikku kontakti teosega ta alati ei otsinud ega leidnud, tema kriitiline

eritus ja interpretatsioon on mõistuslikult kaine ja loogiline, kohati ka kuiva-võitu, otsustused enamasti pädevad, hinnanguskaala stabiilne. Tõhus väliskirjanduslik lugemus võimaldas tal rikastada käsitlust paralleelidega vene, prantsuse ja soome kirjandusest. Urgarti arusaamu elu ja kunsti vahekordadest mõjutas oluliselt Belinski.

Diktatuuriaastate kirjandusareenil olid põhilisteks vastandjõududeks demokraatlikud kirjanikud ja kriitikud ühelt, võimalähedaste kirjanike grupp teiselt poolt. Nende vastuolu mõjutas kriitika hinnanguluseid, ent mitte ainumääravalt, sest gruppide vastastikused suhted ja ebasuhted ei olnud läbinisti selged ega liikumatud, nagu polnud väljakujunenult kooskõlalised ka iga üksikisiku sotsiaalpoliitilised, eetilised ja esteetilised vaated. Juhtus näiteks, et mõni demokraatlik kriitik kirjutas mõne läbipaistvalt riiklik-positiivse tendentsiga raamatu kohta — siiralt, mitte resonanceerivalt — tunnustava arvustuse. Soov lugeda teoseid tugevate inimeste, n.ö. positiivsete kangelaste tõusujoones kulgevast elukäigust tulenes ausast loomulikust vaheldustarbest: liiga palju, pahatihti ka liiga madalal kunstitasemel oli vahepealne proosa pakkunud nurjunud inimsaatsusi. Samas mõttes asjakohane oli J. Sütiste kriitiline käsitlus professionaalsete kirjanike komöödiais ringlevatest «negatiivsetest» stereotüüpidest («Tõusik ja sulimeie moodsas lavakirjanduses», «Looming» 1934).

Ajajärk oma vastuolude ja survega tingis ka kriitikute hälbeid demokraatlikult joonelt. Ideoloogilist ebajärjekindlust tuli ette näiteks mõnes D. Palgi artiklis. Ise tugeva professionaalse ettevalmistusega ja süvenemisevõimeline eriti proosateoste kunstitehnilise külje eritlemisel, nõudis ta ülesehituse tervikkikkust, kriitiseeris aineesituse lõtvust ja amorfsust romaanides, mille viljelejate kunstiline distsiplineerimatus lausa kohustas kriitikat žanriteadlikult sekkuma. Tihedaid häid struktuurianalüüse andis kümnendi lõpul romaani- ja novelliarvustuste näol B. Kangro, kes oli asunud ette valmistama ulatuslikku ajaloolis-teoreetilist žanriuurimust eesti romaani kohta.

Oli neidki arvustajaid, kes kirjandusideoloogiliste probleemide diskuteerimisest peaaegu või täiesti eemale jäid. Nii püsis M. Sillaotsa töödes pidevalt esiplaanil tegelaskujude psüühika vaatlus. Ta suhtles kirjandusteoste tegelastega nagu elusate inimestega, liigitas ja hindas neid usutavuse-ebausutavuse, sümpaatsuse-antipaatsuse ja positiivsuse-negatiivsuse kategooriate alusel, huvitumata kirjanike isikuomastest tüübi- ja karakteriloomise vahenditest. M. Sillaots retsenseeris läbi suure hulga algupärast ja tõlkeproosat, kirjutas tihti peale ka artikleid, aga metodoloogiliselt polnud ta edasi arenenud ja kaotas seetõttu koha, mis oli talle kuulunud 1920-ndate aastate kriitikapildis.

Ajakohasele teoreetilisele eruditsioonile toetus H. Pauksoni (1940. a-st Parrest) tööang. Tulnud kriitikasse 1930. aastal, arvustas ta algupärast ja tõlkekirjandust, luuletajaid, prosaiste ja esseiste, kirjutas populariseerivaid vooluloolis-teoreetilisi ülevaateid ja kunstilaseid artikleid — kõike korralikul või heal tasemel, kohati subtiilset analüüsivõimet ilmutades, kuid ei arendanud oma annet üheski kitsamas loigus sügavuti välja. Vaadetelt oli H. Paukson võrdlemisi muutlik, isegi ta edukaim ala luulekriitika ei paku piisavalt pidepunkte tema esteetilise ideaali selgemaks määratlemiseks. Esiotsa tundus Pauksonile sümpatiseerivat sotsiaalne võitlusluule, hiljem sattus tugevasti A. Orase mõju alla, külvates tolle luulesüm-paatiad üle kõmisevate komplimentidega.

Romaani filoloogina Sorbonne'is oma kirjandusteaduslikku haridust täiendanud A. Aspel tuli kriitikasse 1930-ndate aastate keskpaigas prantsuse kirjanduse ja kirjanduselu tutvustustega. Ta portreteeris stiilselt nii klassikuid kui ka kaas-aegseid autoreid. Kõige rikastavamad tollasele väliskirjanduse vahendusele olid aga Aspeli vähesed, ent seda kaalukamad artiklid prantsuse kaas-aegse esteetilise mõtte liikumistest. Nähtuse täpsele kriitilisele läbitunnetamisele on rajatud ta

käsitlused populismist, J.-P. Sartre'i ja F. Mauriac'i vaidlusest romaanile eriomase aineesisuviisi, konflikti ja autori vaatepunkti üle, abee Brémond'i kõnest lüürika substraadi ja tema spetsiifilise toime kohta. Eesti luule arvustustes ja proosa stiili ning struktuuri eritlustes rakendas Aspel prantsuse uusaegse, G. Lanson'i rajatud kirjandusanalüüsi metodoloogiat, kombineerides seda mõnede L. Spitzeri, G. Lukócsi, F. Strichi ja B. Tomaševski printsiipidega. Lühiaurimustes «Tuglase novellisüsteem» («Looming» 1936), «Fr. Tuglas stilistina» ja «Lähtekohti Kreutzvaldi stiili iseloomustamiseks» («Eesti Kirjandus» 1936 ja 1937) jõudis ta kirjaniku loomingu elutunnetuslikku ja esteetilist ühtsust kandvate tekstielementide mikrokoopilise analüüsi teed mööda väga lähedale autori isikupära tuumale. Sotsiaalsed aspektid ei olnud Aspeli töödes esiplaanil, aga ka mitte välistatud. Ta hindas ühiskondlikku erksust, kui see oli — nagu J. Barbarusel ja H. Talvikul — läbituntud, kirkastunud, dialektiline. Progressiivse intelligentsi koguteoses «Ring esimene» (1936) esines Aspel artikliga R. Rolland'ist, toonitades kirjaniku humanisust ja poliitilist sirgjoonelisust. Üldiselt ei olnud Aspel siiski võitlejatüüp; mittepoleemilise natuurina jäi ta eemale kirjanduslikest vaidlustest, osalt ehk ka seetõttu, et ta 1930-ndate aastate teisel poolel viibis enamasti Pariisis.

Vaimukultuuri ja «võitleva» estetismi» vankumatu lipukandja A. Oras oli kümnenäi kirjanduskriitika koloritsemmaid, haritumaid ning esinduslikumaid kujusid. Oma kitsamat eriala inglise kirjandust oli ta stipendiaadina põhjalikult studerinud Oxfordi ülikoolis. Isikliku arvustajakreedo kristalliseerumises väitis Oras erilise osa olevat T. S. Elioti kriitilistel vaadetel. Kõige olulisemaks pidas ta, et arvustajale kangastuks tema töö juures kogu aeg elav tervikmulje teosest, sest iga detail saab õige tähenduse ainult seoses kõige muuga. Orase esteetiline süsteem oli «lahtine»: ta ei lähenenud teosele mingite kaanonite ega skeemidega, olles seisukohal, et «kirjanduses otstarve pühendab abinõusid». 1920-ndate aastate lõpupoole kriitikat rikastas Oras eeskätt inglise kirjanikke käsitlevate artiklitega. Selle kõrval kasvas ja süvenes huvi eesti luule vastu, mis jäigi edaspidi ta keskseks arvustusobjektiks. N.-ö. parteitu arvustajana käsitles Oras erinevaid poeeditüüpe igauhe kavatsuse ja isikupära aluselt. Nii tulid sotsiaalsed kriteeriumid tarvitusele vaid ühiskondliku võitleja temperamendiga luuletajate puhul. Vaatluse esialal oli looja suhe tegelikkusega ja selle suhte poeetiline kehastus. Ikka ja alati on Orase töödes tunda maailmakirjanduslike tagamaid. Tema viljakas luuletõlketegevus (inglise, soome, rootsi, prantsuse, saksa ja vene keelest) ilmselt teritas tähelepanu luule leksika ja kujundi vastu, mille detailanalüüsimiseks tal oli erk stiilikõrv, aga mida ta tegi vahel liiga kitsalt sõnasiseselt.

Kümnenäi teisel poolel, eriti seoses arbutate konsolideerumisega, hakkasid Orase töödes varem valitsenud interpreteeriva-iseloomustava laadi kõrvale sugenema selgemad hinnangulised rõhud. Ta esteetilisele ideaalile, mis nõudis filosoofilis-intellektuaalset juurdlemispinget, tempereeritud elamuslikkust, poeetilise väljenduse dekoratiivsusetatihedust, vastas kõige enam B. Alveri, H. Talviku, hilisema M. Underi ja G. Suitsu looming, millest ta kirjutas palju ning vaimustatult. Oras jagas ka arbutate vaikivalt põglikku suhtumist võimusse, kirjutas, nagu A. Annist ja H. Pauksongi, vajadusest säilitada oma isiksus ja loomingu suveräänsus, konjunktuuriga kaasaminekust aga kui loova ande enesetapust. Tunnetades teravalt ühiskondliku olukorra umbsust, ent tundmata end olevat kutsutud ning võimelised midagi muutma, hoolitsesid nad vaid, et nende eneste looming jääks tasalülitustaoflustele allumatuks. Ehkki vaimuaristokraatlikult passiivne, oli see ignoreerimistaktika üks vastupanu teid, paraku tee, mis viis isolatsiooni, sest see ringkond ei püüdnud kontakti leida ka aktiivsemate demokraatlike jõududega, vaid jäi «uhkelt üksi». Vahekordi teravdas veelgi Orase progressseeruv kriitilisus mitmete teiste luuletajate suhtes. Ta ütles säästmatult välja kõik, mida arvas ühe või teise poeedi luulepanuse suurusest või väiksusest, ühe

ja teise (H. Visnapuu, E. Hiire, J. Sütiste) loomingu allakäigust diktatuuriaastail. Ta ütles seda, pööramata vähimatki tähelepanu luuletaja kuuluvusele võimalähdasse või demokraatlikku tiiba, ainsateks kriteeriumideks anne, kunst ning intellektuaalne kultuur, ja kogus niiviisi iseendale kui ka oma kaitsealustele arbujaatele hulganisti vaenlasi, nimelisi ja anonüümseid, isiklikke ja põhimõttelisi, paremalt ja pahemalt poolt. Nende ja Orase poleemilised turniirid, milles kokku põrkasid eri arusaamad kirjanduse põhiülesandest ja ühes sellega kriitika hinnangualustest, sisustasid oluliselt aastate 1937—1940 kirjanduselu. Mõlema poole argumentid kandusid ikka teravamate ideoloogiliste süüdistuste pinnale.

Juba 1935. aasta lõpul oli «Uus Eesti», järjekordselt «Loomingut» õpetades, hukka mõistnud akadeemilise haridusega kriitikute arvustamismeetodi kui esteeditsev-formalisidliku, teinud sel puhul läbipaistva vihje Orasele ja nõudnud sõrnatud šriftis, et «teost tuleb hinnata tema funktsionaalse tähtsuse järele, mis tal on rahva ja ühiskonna elus». Need sildid — akadeemiline, esteet-formalist, ükskõikne ning ebakompetentne hindama ideestikku — jäidki Orasele külge; neid kordasid, täites tsiteeritud lause vastassuunalise sotsiaalse sisuga, nii ühiskonnakriitiliselt häälestatud oponendid (J. Kärner) kui ka programmilis-positiivseiks joondunud, viimased muide eriti brutaalselt. E. Hiir atakeeris arbujaaid, Tartu arvustajaid eesotsas Orasega ja teisigi kirjanduslikke jõude, kes suhtusid kriitiliselt «tööeestluse», kusjuures ta kogu aeg toonitas, et esineb rahva nimel («Sihiiteadlikkuse poole», «Varamu» 1938).

Arbujaate ja Orase sattumine kahe tule vahele oli paratamatu. Aeg, 1930-ndate aastate lõpp, nõudis eriti tungivalt seisukohavõttu mitte ainult millegi vastu, vaid ka millegi poolt; ainuüksi opositsioonist võimu suhtes ei piisanud, nagu ei täitnud oma ülesannet kirjanduse ees ka sotsiaalsest probleemidest mööda vaatav kriitika. Pole põhjust kahtluse alla panna Orase esteetilist hindamisvõimet, tema kunstiliste ja ka eetilise-filosoofiliste luuleanalüüside pädevust. Ent milles tema ja kogu arvustus arbujaate ees võlgu jäi, see oli asjalik, eksaltatsioonivaba, aga ka eelarvamustest ja võistlejakadedusest pimestamata sotsiaalne analüüs. Sellele kohale oli tühik, ja sellele tühikule täitis J. Sütiste mittemõistev vulgaarsotsioloogiline artikkel «Meie uusromantika pärapoesia» («Varamu» 1940, nr. 5—6), milles kõik arbujaad peale K. Merilaasi tembeldati dekadentideks, müstikuteks, virildunud boheemlasteks, snoobideks jne.

Endastmõistetavalt oli arbujaatel vaenlasi ka esteetiliselt alalhoidlike arvustajate seas, ent siiski märksa vähem kui näiteks siurulastel, mis näitab kriitilise mõtte edenemist. B. Taggot, «Uue Eesti» ja «Varamu» lihtsameelset luulekriitikut ei hoidnud uue kirjandusliku nähtuse hindamiskatseist tagasi asjaolu, et ta seda ei mõistnud; leidmata arbujaate luulest emotsionaalsust, tõsidust ja «südamest tulevat paatost», millega piirdus tema kujutus õigest luulest, kirjutas ta negatiivse üldhinnangu õigustamiseks omast käest juurde mitmesuguseid vigu, nagu eetilist ükskõiksust, «elukauget intellektualistlikku maailmatühisust», esteeditsevat poosi.

Mõnikord ideoloogiliselt kõikum, mitte alati oskuslik kaitsma kirjanduse huvisid optimaalsel viisil, säilitas eesti arvustus raudselt oma sõltumatuse kirjandusega äritsevast erakapitalist. Täiesti erinevate esteetiliste vaadetega kriitikud võtsid üksmeelselt tõrjuva hoiaku kohe, kui «Looduse» kirjastus hakkas ülepakutud reklaamiga ümbritsema oma romaanivõistlusi; kategooriliselt eitati kasumijahil väljalastavat ajaviite- ja kõmukirjandust. Lootmata mõjutada kirjastamiseetikat või ümber kasvatada lugejaid, apelleeriti kirjanike poole. Kutsuti neid üles innukalt tegutsema, et väärtkirjanduse lugejaskonda suurendada ja ebakirjandust maha võistelda, selleks kunstiteadlikult rakendada ajaviiteteoste eneste võtteid: sündmustiku põnevustamist, intriigi teravdamist, tempo hoogustamist. Arvustuse

kompromissitu vaen rahvahulkade maitset labastava lektüüri vastu osutus üht-aegu mõneti jäigaks kergemate žanride eluõiguse eitamiseks. Eriarvamusel oli Joh. Aavik, kes soovis, et kirjutataks vähem nn. väärtuslikku või sellele pretendeerivat kirjandust ja rohkem ausat, omas laadis head põnevuskirjandust.

Sõja puhkemine 1. septembril 1939 ja sellega kaasnevad muutused Eesti välispoliitilises olukorras, eriti pakti sõlmimine NSV Liiduga, mis oli esimeseks lülis revolutsioonilise kriisi küpsemisel, põhjustasid nihkeid ka kirjanduskäsituses. Kritiseeriti vankuvat riigivõimu ja selle kirjanduslikke toetajaid, ägenes fašismi- ja sõjavastane protest. Kuuldus häáli, mis ennustasid kogu kirjanduse peatset üleminekut sotsiaalsele temaatikale; hea tahe puhastada pinda sellele murrangule kehutas demokraatlikke kirjanikke astuma mõnevõrra forsseeritud aktsiooni estetismi vastu. Peagi märgiti, et sõda on toonud uusi tuuli J. Barbaruse, J. Sütiste, J. Kärneri, E. Hiire luulesse — isiklikest motiividest ärapöördumise ja tulevikuusust optimismi ammutava ühiskondliku mõtte. 1939. aasta lõpu- ja 1940. aasta alguskuude juubelikirjutistes käsitleti eelistavalt kirjanike maailmavaate evolutsiooni ja loomingu sotsiaalset sisu. Elavnes huvi nõukogude kirjanduse vastu ka väljaspool neid legaalseid ja poollegaalseid ühinguid, kus propageeriti marksismi ja tutvustati Nõukogude Liidu elu. H. Talviku artikkel «Kirjanduslikust kriitikast» («Looming» 1939) rajaneb nõukogude kirjandusteadlase L. Grossmani seisukohtadele kriitika olemuse ja funktsiooni kohta. J. Sütiste sai «Meie uusromantika pärapoeesia» kirjutamiseks metodoloogilist tuge V. Asmuse teostest «Философия и эстетика русского символизма» («Литературное наследство» 1937), mida ta kasutas küll võrdlemisi rohmakalt. Kõige tugevamaid ja rikkastavamaid marksistliku kirjanduskäsituse, samuti vene revolutsioonilis-demokraatlike kriitikute, eeskätt Belinski mõjusid tõi tollasesse eesti kirjanduslikku mõttesse J. Kärner. Artiklid «Tänapäev ja kirjandus», «Maailmavaatelistis küsimustest» («Looming» 1939 ja 1940) ning «Ideelisest kirjandusest ja formalistlikust arvutusest» («Tänapäev» 1940), milles eritletakse marksistliku esteetika positsioonidelt kirjanduse klassilisuse ja ühiskondliku missiooni, tüüpilisuse ja tüübikujunduse, kirjaniku maailmavaate, talendi ja loominguvabaduse suhete probleeme, veenavad, et nende autor oli küps astuma uude ajastusse.

Välismaa kirjanduse tutvustustegevuses vähenes kolmekümnendatel aastatel klassika ja suurenes kaasaja kirjanduse osakaal. Eri maadele antud ruumi proportsioonides peegeldusid selgemini kui eelmisel kümnendil loova intelligentsi väliskultuuriline orientatsioon ja ühtlasi sotsiaal-poliitilised sümpaatiad-antipaatid. Märkatav nihe toimus «Loomingu» suhtumises nõukogude kirjandusse ja vene klassikasse. Sealjuures on «Loomingu» materjalidele iseloomulik poleemilisus nõukogude kultuuri alavääristava hoiaku vastu, mille olid jõudnud sugereerida üleoletsevad ajalehekirjutised ja muu ebaobjektiivne informatsioon. Tõsteti esile sealse kirjanduskriitika kasvavat kunstinõudlikkust ja pietetlikku suhtumist klassikasse. Tunnustati M. Gorki mastaapsust nii loova kirjanikuna kui ka kirjanduselu suunava autoriteedina, aga ka V. Majakovski, I. Ehrenburgi, M. Šolohhovi, F. Gladkovi, L. Leonovi, V. Ivanovi, I. Babeli, V. Katajevi loomingu andekust ning püsisvat väärtust. Siirast huvi tunti A. Tolstoi «Peeter Esimese», A. Novikov-Priboi ja J. Tõnjanovi ajalooliste romaanide vastu. Võõristavalt või halvustavaltki suhtuti nõukogude kirjanduse parteilise suunamise praktikasse. Teiste väljaannete tähelepanu nõukogude kirjandusele oli juhuslikum ja ka paha-tahtlik. Sagenes informatsioon eesti kirjanduselust Nõukogude Liidus. Laialdase, faktirohke ja ühtlasi küllalt erapooletu ülevaate sellest andis O. Urgart «Loomingus» 1934 («Eesti kirjandus SSSR-is»). «Vaba Maa», «Uus Eesti» ning «Kunst ja Kirjandus» eelistasid valgustada nõukogude kirjanduselu nurikülgi, püüdes sel viisil süvendada kahtlusi eesti nõukogude kirjanduskriitika tegevussuuna ja meetodite arukuses. 1939. aasta lõpukuudel tuli üldine toonimuutus nõukogude-

sõbralikkuse poole. Isegi «Varamu» hakkas seniste vimmakate kirjutiste asemel avaldama objektiivseid artikleid nõukogude kirjanike ja nende vaimsuse kohta.

«Loomingu» tähelepanu laienes ka teistele slaavi kirjandustele. Mõnel puhul (bulgaaria ja jugoslaavia kirjandus) piirduti ühekordse ekskursiga. Korduvalt avaldati materjale poola ja tšehhi kirjanduse kohta, Teise maailmasõja eel-sündmuste ja alguse puhul ilmselt avaldamaks kaudset poliitilist solidaarsust. Suhteliselt vähene oli huvi fašistliku Itaalia ja Saksamaa vastu; saksakeelseist kirjanikest käsitleti vaid Goethet 100. surmapäeva puhul ja paari austerlast.

Kõige järjekindlam oli soome, prantsuse ja inglise kirjanduse vahendamine, kusjuures autorimonograafiliste vaatluste arvel kasvas kolmekümnendail aastail laiema teemahaardega artiklite hulk. Raugematu energiaga kirjutas A. Annist «Loomingule» ja «Eesti Kirjandusele» soome uudistest ringvaateid, laadilt lähedasi kodumaise kirjanduse aastaülevaadetele.

Väliskirjanduse tutvustamine jäi kolmekümnendatel aastatel europotsentristlikuks, harvade informatsiooniliste põigetega Ameerikasse.

Üks ja ainus kunst

ks kõige silmapaistvam meie sajandi Euroopa idealistidest, nimelt Edmund Husserl (1859—1938), püüdis kogu filosoofiat teaduslikele alustele viia. Kuigi katse tulemuse üle võib vaielda, avaldas see ometi väga tuntuvat mõju Euroopa filosoofiale. E. Husserl nõudis nimelt, et filosoofia loobuks oma dogmatismist.

Viimane seisab Husserli meelet selles, et filosoofia väidab või ei väida midagi olemise kohta, ent seejuures ei tea seesama filosoofia, mis on olemine kui niisugune. Husserl nimetab säärast seisukohta, mis põhineb lihtsalt endastmõistetavusel, usul, et maailm on olemas, loomulikuks seisukohaks (*natürliche Einstellung*). Olemise mõtet avamata väideldakse ometi olemise üle, mis ise on võetud dogmana. Nõnda siis lähtub filosoofia anonüümsest eeldusest ja muutub lõppkokkuvõttes järelikult ka ise anonüümseks, seega ühtlasi iga hetk kahtluse alla seatavaks. Dogmatismi ja anonüümsetust on võimalik ületada üksnes olemise kui niisuguse mõtte avamisega, millele Husserl end pühendaski.¹

Võidakse vastu vaielda, et kui kogu maailmale sääraselt läheneda, siis muutub mistahes arutus võimatuks, kuna me ju haruharva eelnevalt piiritleme mõisteid (kui seda ülepea suudame). Me ei tea ühemõtteliselt isegi seda, mis on hüve, tõde, ilu, kuigi me neid sõnu tarvitame, aga üks teisest nii mõnigi kord aru ei saa. Aga on siiski üks asi rääkida sellest hüvest, sellest tõest, sellest ilust, teine asi — rääkida hüvest kui niisugusest, tõest kui niisugusest, ilust kui niisugusest. Ülepea aga seisab asi selles, et teaduses, samuti filosoofias, mis tahab olla teaduslik filosoofia, ei saa leppida anonüümseusega, anonüümseusega vähemalt põhiküsimuse või põhiprobleemi piires. Ükski teadus, seda enam filosoofiline teadus, ei saa areneda, kui ta on rajatud anonüümsele, pealegi täiesti dogmaatilisel võetavale alusele. Seda enam, et sageli ei leidu neis teadustes poisikest, kes hüüataks: «Aga kuningas on ju alasti!» Tähendab — puudub see poisike, kes sõandaks näha dogmaatiliste aluste purunemist, sest ainult üks arengukontseptsioon saab olla õige; ja üks teine mõtleja teatavasti kaitses seda kontseptsiooni, mis «...annab võtme kõige eksisteeriva «iseliikumise» mõistmiseks; ainult tema annab võtme «hüpete», «pidevuse katkemise», «vastandiks muutumise», vana hävimise ja uue tekkimise mõistmiseks».² Teise kontseptsiooni järgi on aremine kas vähenemine või suurenemine, lihtsalt kordumine, kuhjumine, mitmekesisuse levitamine. Ja kui ausad olla, siis meeldib meile sageli just see teine kontseptsioon, mis ei tunnista aluste purunemist ja millele siis ka tegelikkust püütakse allutada. Tühi töö!

Miks on siin esitatud Husserli etteheide filosoofiale? Sellepärast, et ta peegeldab teataval määral ka esteetika ja kunstiteaduste seisundit. Too võrdlus tuleb sageli, tahtmatultki meelde, kui loed seda rohket literatuuri mainitud alalt või kuulad igapäisi arutlusi kunsti üle. Nimelt lähtub enamik esteetika- ja kunsti-teadlasi, samuti kutselised ja kutseta, kutsutud ja kutsumata arvustajad ano-

¹ Vt. Edmund Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Halle, 1913.

² V. I. Lenin, *Teosed*, 38. kd. (Filosoofilised vihikud), lk. 354.

nüümsest eeldusest, et see ja see nähtus on kunst, aga see ja see nähtus ei ole kunst, teadmata, mis on kunst kui niisugune, kunst ülepea, kunst iseendana, või vähemalt seda pihtimata, mis ta nende meelest on. Nõnda on võimalik tunnistada kogu suurejooneline arutlus kunsti üle anonüümseks üksnes seeläbi, et autor lähtub anonüümsest teesist: see konkreetne nähtus on kunstinähtus. Selge, et ta tarvitab kõiki tüvest kunsti- tuletatud vorme, märkamata, et needki on anonüümised, arusaamatud, müstilised. Muidugi võib öelda, et väites *see konkreetne nähtus on kunstinähtus* peitub juba sissesuletult, implitsiitselt või varjatult, latentselt autori arusaam kunstist, autori piiritus: *kunst on nimelt selline nähtus, millele vastab analüüsiv konkreetne nähtus*. Sel puhul võiks aga esitada vähemalt kaks vastuväidet. Esiteks nimelt ei saa teoreetilisel tasemel midagi seletada teise, meelelise tasemega (meie etteheide oli tehtud teooria puudulikkuse suhtes), teoreetilist ei tohi ega saa taandada meelelisele, eesmärk on meelelisest kõrgemale tõusta. Muide, arvukatest redutseerimiskatsetest annavad tunnistust meie esteetikaraamatud, kus teooriat, isegi filosoofilist esteetikat tahetakse selgeks teha värviliste reproduktsioonide jms. abil — ja mida abitum autor, seda rohkem pilte! Aga selguse huvides heidetagu siis pilk ka Hegeli «Esteetikasse» — nimelt tuli Hegel teooriaga ise toime... Teiseks on üpris tõenäone, et sesama esteetik või arvustaja — kui isegi «leppida» esimeses suhtes — ei piirdu oma elus ainult ühe kunstiteose käsitlusega, vaid on paratamatult sunnitud oma horisondilt leidma ka teisi nähtusi, mis ta kunstiteosteks oletab, siis aga kaotaks see sissesuletudki, varjatud arusaam kunstist oma piirjooned, mis tal võiks olla, kui välja minna ühest kunstiteosest. Nõnda tuleks viimaks ikkagi hakata otsima, mis on ühist nendes nähtustes, see aga tähendab paratamatut tõusmist teooria tasemele, mis on meiegi eesmärk.

Ei saa ometi väita, nagu ei lokkaks meil esteetika, üldine kunstiteadus, erikunstiteooriad, kunstikriitika etc., mis kõik arutlevad kunsti üle endastmõistetavuse tasemel. Võib eluaeg tegelda kunstiga, teadmata, mis on kunst. Võimalikuks aga saab see tänu anonüümsele lähenemisele. Missugused on siis tagajärjed?

Lühidalt — asi läheb selleni, et kunsti olemuse, kunsti olemise, iseendas, iseendast, iseendana olemise uurimine, *mis-on-kunst-* uurimine asendatakse märkamata, iseendalegi märkamata üksnes selle uurimisega, ühekülgse uurimisega, mis on kunst minu jaoks, mis on kunst meie jaoks, mis on kunst ühiskonna jaoks. Lause *mis on kunst* esialgu võrdsustatakse ja seejärel asendatakse lausega *mis on kunst... jaoks*, ja seda koguni mitte tunnetuse, vaid puhta kasu mõttes. Seejuures jääb märkamata ka teine asi, nimelt see, et mistahes jõupingutusega pole ometi võimalik välistada, kõrvaldada seda *mis'i (was)*, *missus't (Washeit)*. Et asi selgemaks läheks, konkretiseeritagu lause *mis on kunst... jaoks* lauseks *see on kunst... jaoks*. Näeme, et ei saa, ei ole mõtet kõnelda kunstist meie jaoks lahus teadmisest, mis peitub selle *mis'i* või *see* taga, lahus sellest *mis'ist* või *see'st*, sest need jäävad. Vastupidisel korral me kõneleksime täiesti tundmatust objektist kellegi jaoks. Et aga üks asi või nähtus saaks tõesti meie omaks, peab olema teada, mis ta on iseendana (*an sich*³). Samuti vastupidi: et teada, mis on asi iseendana, peab ta saama meie omaks. See on praktika küsimus. Millegi täielik definitsioon eeldab nii piirtlust *an* ja *für sich* kui ka *für anders*. Kui siinkohal rõhutatakse vajadust uurida kunsti *an sich*, siis tingib seda üksnes, nagu öeldud, vastupidine tendents. Paraku. Loomulikult ei kõrvalda me kunagi kunsti iseendana. Kuigi ta tunnetuse käigus saab kunstiks teise jaoks, jääb ta objektina alati ka iseendana olevaks, *an sich*, sest see objekt ju säilib. Kuid see ei ole enam sama *an sich*, vaid juba uus. Lugu on selles, et tunnetus on

³ Sõin ja edaspidi ei ole *an sich* käsitatud agnostitsistlikus (Kant triviaalses arusaamas) mõttes, vaid dialektilises ühtsuses piirtlustega *für sich* ja *für anders*, s. t. Hegeli mõttes, mida ei tohiks unustada.

lõpmatu, kui nähtus lakkaks iseendana, *an sich* olemast, siis lakkaks nähtus ülepea olemast, mis on muidugi mõttetu — niikaua kui miski on olemas, on ta ka *an sich* olemas. Ses mõttes olgu juba ette öeldud, et mistahes piiritus, määratlus, definitsioon ei saa olla lõplik, kunst jääb alati ka iseendana, *an sich* olevaks, kuigi me üha enam hõlmame ta olemust iseendana.

Edasi tuleks vahet teha kunsti olemuse tunnetusliku ja väärtuselise käsituse vahel. Mõlemal puhul võidakse kõnelda kunstist minu, meie, ühiskonna suhtes, kuigi neil on põhimõtteliselt erinev sisu. Võidakse teada, mis on kunst kui niisugune, sel juhul on ta ka juba potentsiaalselt minu, meie, ühiskonna jaoks, kuid veel sugugi mitte väärtuselises mõttes, kaugeltki mitte utilitaarsuse, rakendatavuse, angažeeritavuse mõttes. Tähendab, siin ei tohiks ära segada gnoseoloogilist lähenemist aksioloogiliselega, kuigi, tõsi, ainult tunnetatud asja saab väärtuslikuks, kasulikuks asjaks teha.

Toodagu üks võrdlusnäide: inimene kasutab looduse poolt antud aineksest üksnes sedavõrd, kui võrd ta teab, mis on see aine iseendana. Ja mida sügavamalt ta õpib tundma, mis on see aine iseendana (keemiline koostis jne.; mis nimetuse seejuures üksikud kvaliteedid saavad, ei ole tähtis), seda enam suudab ta seda aineksest iseendas muuta ainekseks minu, meie, ühiskonna jaoks, seda enam muutub aine ühiskondlikuks, hõlmatakse ühiskonna poolt. Samamoodi võiks olla asi ka kunstiga: mida sügavamalt teatakse, mis on kunst iseendana, seda enam muutub ta ka kunstiks ühiskonna jaoks. Võib-olla tundub toodud võrdlus loodusainesega kohatu — võiks aga kaitseks märkida, et kunst, nagu ka religioon, filosoofia, tekib algselt küll meie läbi, inimese läbi — ses mõttes erinevus loodusainesega —, kuid tekivad sellal, mil inimene ei saa veel aru, mille ta sünnitas, ja ses suhtes on nad täiesti looduslikud (loomulikud) nähtused. Juba Karl Marx pidas silmas, et laias mõttes on ühiskonna ajalugu looduslooline protsess, ühiskond aga selle arend. ⁴ Inimese või ühiskonna teadlikuks saamine oma produktist järgneb hoopis hiljem, mil tekibki küsimus: mis on kunst kui niisugune, religioon kui niisugune, filosoofia kui niisugune.

Küsimus *mis on kunst* tõuseb varjatult ja kaudselt üles juba Platoni dialoogis «Hippias Suurem», kus samuti negatiivse piiritlemisega püütakse avastada, mis on ilu kui niisugune, eristades seda küsimusest, missugune asi on ilus kellegi jaoks. Metodoloogiliselt on väga tähtis just eritleda kaht küsimust, teha vahet: *mis on kunst* ja *mis on kunst kellegi jaoks*. Alati pole sellest kinni peetud, kuid näiteks Hegeli meetodist tuleneb paratamatult erinevuski. On muidugi õige käsitus, et gnoseoloogilist lähenemist ei saa lahutada ontoloogilisest: üks eeldab teist, tingib teist, ja nimelt sellest aspektist lähtudes me väitsime, et ei saa olla teada, mis on kunst kellegi jaoks, kui ei teata, mis on kunst iseendana. Või kui ei tahetagi seda teada. See lahutamine on täiesti abstraktne ja võimalik vaid teoreetilisel tasemel. Ent seevastu osutub väga vajalikuks eristada kunsti ontoloogilis-gnoseoloogilist aspekti väärtuselisest, praktilisest, utilitaarsest aspektist, sest ilmub üha uuel kujul kalduvus redutseerida kunsti olemuse küsimus kunsti (ühiskondliku) funktsioneerimise küsimusele. See ei ole sisuliselt uus tendents, sest — nagu öeldud — ei ole just alati suudetud kunsti iseendana lahus hoida kunstist kellegi jaoks. ⁵

⁴ Vt. Karl Marx, Kapital, 1. k., Tallinn, 1953, lk. 7.

⁵ Kui kõnelda vana ühiskonna asendamisest uuega, sotsialistliku ja selle uue ühiskonna ehitamisest, siis peab ütleva, et kunsti on sel eesmärgil võimalik paremini hõlmata kui seni, kui sügavamalt mõistetakse, mis asi on kunst. Pahatihti ju kõneldakse «kunsti ees seisvatest ülesannetest», andmata põhjalikumalt aru, mis on kunst kui niisugune. Imestame, kui nende ülesannete lahendused ei rahulda, märkamata üheks põhjuseks, et peasi ise on lahendamata. Ses mõttes on kunsti olemuse probleem aktuaalne probleem.

Väga sageli on püütud kunsti piiritleda ta funktsioonide kaudu, mida on leitud üsna rohkesti. Vastavalt sellele, mida on keegi lugenud kunsti põhifunktsiooniks või -funktsioonideks, on siis kunstigi mõistetud sääraselt. Kord on seda peetud vahendiks tegelikkust või inimest ennast peegeldamiseks ja tunnetamiseks (gnoseologism), kord inimese kui looja enesejaatuseks (kreatsionism), edasi rahvavalgustajaks, teadmiste levitajaks, siis kasvatusvahendiks, meelelise naudingu pakkujaks, massikommunikaatoriks märgisüsteemi, erilise keele või struktuurina funktsionaalses tähenduses, meie elususe avaldajaks, mänguks jne. Kõik need kontseptsioonid on ajaloos juba leidnud oma metafüüsilise piiritlemise selle või teise ... ismi näol. Kõik need funktsioonid on leidnud absolutiseerimist kas üheti — harvem — või mitmekaupa koos. Tagajärjena taandati kunsti tundmatu olemus kunsti tuntud funktsioneerimisele. Kunsti piiritleti ja piiritletakse tänapäeval mingi funktsionaalse konglomeraadina väärtuselises, sealt edasi aga koguni puhtutilitaarses mõttes. Unustati, et nähtus, mis sünnib ühiskonna läbi ühiskonna teadmata, sisaldab endas oma eesmärgi, immanentse olemuse, mida ei saa seletada vahendina rakendamise kaudu. Ühtki asja ega nähtust ei saa ju rakendada vahendina — aga kunstiga on seda alati saadud teha —, kui ta ei ole ka iseendana, kui tal puudub olemus, mõte, tähendus, eesmärk iseendana. Sellest kõneleb juba eesmärgi ja vahendi dialektika. Miski võib olla üksnes siis, kui tal on olemus, mõte, tähendus, eesmärk iseendana, võib olla üksnes siis, kui ta on miski. Olla saab ainult olev miski, olemus. Aga olemus säilib immanentselt otstarbekana, otstarve peab teda nii-öelda koos.

Nõnda on ka kunstil kui oleval oma eesmärk, ta on iseenda eesmärk, nagu ta on ühtlasi iseenda vahend. Säärasena rahuldab ta iseennast. Ning alles sellisena, s. t. tervikuna (märgitagu, et tervik ei sünni sugugi üksnes eesmärgi — vahendi dialektikast!) saab võimalikuks rakendada kunsti välise vahendina, vahendina millegi kunstile võõra⁶ suhtes, panna ta vankrit vedama. Et vankrit vedada, peab hobune erinema vankrist, olema midagi iseseisvat, terviklikku. Kunsti kui tervikut iseloomustab kõigekülgsus, mitmekülgsus — ka ühiskondlikus funktsioneerimises. Siit johtubki, et kui kunsti käsitletakse ühekülgelt või üksnes mõnekülgelt, mitte tervikuna, kui võetakse ainult mõni külg kunsti funktsioneerimisest ühiskonnas ning absolutiseeritakse see (või nimetatakse koguni kunsti olemuseks), siis on see ühekülgne ehk «haige» kunstikäsitlus, kunsti ei ole mõistetud terve na, tervikuna.⁷ Sest haige olla ju tähendab, et tervest puudub osa, aga jääkki on siis vaid osa, s. t. mitte terve. Ses mõttes on kunsti käsitlus ka tunnetusvahendina, üksnes elu või reaalsuse peegeldajana muidugi ühekülgne käsitlus.

Selle arutelu ühekülgsest ehk «haigest» kunstikäsitlusest võiks resümeeerida Benedetto Croce ütlusega: «Kunst kasvatab sedavõrd, kui võrd ta on kunst, kuid mitte kasvatab kunst» ...⁸ («Kultuur ja kõlbeline elu»). Antonio Gramsci toob

⁶ Võõra tähenduse kohta vt. näiteks Alfred Kurella «Oma ja võõras». A. Kurella, Das Eigene und das Fremde. Neue Beiträge zum sozialistischen Humanismus. Berlin, 1968 või A. Курелла, Своё и чужое. Новое к проблеме социалистического гуманизма. Москва, 1970.

⁷ Väga õpetlikuks näiteks «haigest» kunstikäsitlusest on ka meil levinud arusaam isegi antiikmüüdist kui vahendist varjamaks võltsi, alatust, salakavalust, pettust. Müüt on meil väljamõeldis, diplomaatia ja poliitika, armulikult kõige viimaks ehk kunst, õige pisike küll. Samal ajal on müüdi vahendina paljastajad teinud ta oma vahendiks, lähteks. Kunst noesis't ammutada.

⁸ Et ära hoida eksikäsitlust, tuleks rõhutada, et kunstil on alati olnud suur kasvatuslik väärtus, mida ei või ühelgi juhul alahinnata, ent oleks vääri näha üksnes selles kunsti olemust ja püüda kunstiteoseid luua spetsiaalselt pedagoogilistel eesmärkidel.

selle tsitaadi ja märgib: «Selle tähelepaneku võiks ära kasutada ajalooline materialism.»⁹

Suur kiinus on esitada siinkohal ulatuslik väljavõte Hegeli «Esteetikast», kus on juttu kunsti rakendamise, angažeerimisest välise vahendina, ja nimelt ühekülgiselt välise vahendina, mis satub vastuollu kunsti kui vaba, sõltumatu terviku olemusega. Ühekülgse rakendusega arvatakse kunst siis vägivaldselt haigeks, kuigi ta ei tarvitse sugugi tegelikult haige olla. Kunst ise vaib, ta vajab «...oma isa abi, ise ei ole ta võimeline end kaitsma, end aitama!» Teisalt on juba toodud see kaunis koht Platoni «Phaidrorest».¹⁰ Teiselt poolt võib aga kunst ka ise haigestuda — s. t. laskuda võõra eesmärgi teenistusse selle vahendina, mis on hoopis pahem.

Hegel kõneleb nii:

«...poesia peab, et samuti mitte proosalisse langeda, hoiduma igast väljaspool kunsti ja puhast kunstinaudingut asuvast eesmärgist. Sest kui ta peasjalikult säärase kavatsuste poole kaldub, mis sel juhul hakkavad kogu kontseptsioonist ja kujutusviisist välja paistma, siis on luuleteos otsekohe vabast kõrgusest, mille vallas ta end üksnes iseenda läbi eksisteerivana näitab, alla relatiivse valda laskunud; ja sünnib kas lõhe selle vahel, mida kunst nõuab, ja selle vahel, mida nõuavad muud intentsioonid, või kasutatakse kunsti vastupidiselt oma mõistele ainult vahendina ja alandatakse sellega eesmärgikohasusele. Seda laadi on näiteks paljude kirikulaulude õpetlikkus, milles teatavad kujutlused ainult seoses religioosse mõjustusega aset leiavad ja teatavat liiki kaemuslikkust sisaldavad, mis on vastuolus poeetilise iluga. Ülepea ei peaks luule luulena mitte religiooselt ja ainult religiooselt ehituma ja meid selle läbi valdkonda juhtima, mis on küll luule ja kunstiga suguluses, kuid on neist ühtlasi erinev. Seesama kehtib õpetamise, moraalse täiustamise, poliitilise üleskihutamise või paljalt pealiskaudse ajaviitmise ja lõbustamise suhtes. Sest need kõik on eesmärgid, millede saavutamiseks luule muidugi kõikide kunstide hulgas kõige abikam olla võib, kuid ometi ei tohi luule püüda osutada sellist abi, kuna ta peab ainult oma ringis vabana ringlema, kuivõrd luulejõus peab määrava ja järgitava eesmärgina valitsema ainult luuleline (*das Poetische*), mitte aga see, mis väljaspool luulet asub, ja noid teisi eesmäärke võib tegelikult teiste vahendite abil veel efektiivsemalt sihile viia.»¹¹

Kunst ei ole tervik üksnes eesmärgi ja vahendi dialektika seisukohalt — nagu, muide, iga ühiskonna poolt hõlmatud ese —, seda on ta näiteks ka lõpmatu ja lõpliku seisukohalt, mis väljub meile ideaalse ja meelelise, vaimse ja materiaalse dialektikana. Kunst ei ole võimalik ilma meelelise materialisatsioonita. Ent nimelt see meelelisus, materiaalsus on paratamatult lõplik, piiratud külg kunstis, mille läbi kunst ülepea saab kasutamist leida, suudab ühiskonnas eksisteerida. See lõplik meelelisus, füüsilise jäädvustatus (näiteks sõna, lause, heli, pilt, edasi värv, pronks, marmor, jne. jne.) võimaldab tervikust haarata, välja kiskuda osa, näiteks sõna või lause (tsitaadi) ja selle läbi siis suvaliselt tõendada mistahes vajalikku, sedagi, et kunst ainult peegeldab, ainult loob, ainult kasvatab, ainult valgustab. Sel puhul unustatakse, et see lõplikkus, materiaalsus, meelelisus on üksnes vaimu, idee, mõtte esitlusvõimalus, ja ei midagi muud, nõnda et paljale sõnale või lausele kui kestale võidakse anda hoopis vastupidine tähendus, kui see teose vaimuga kokku läheb ja kui see nende spetsiifilises objektiivses ühtsuses (nimetatagu seda siis pildiks, *imago*'ks, kujundiks, *Gestalt*'iks, vaateks (Ingar-

⁹ Антонио Грамши, О литературе и искусстве. Москва, 1967, lk. 54—55.

¹⁰ Vt. «Looming» 1970. nr. 2, lk. 287—288.

¹¹ G. W. F. Hegel, Ästhetik, Bd. II. Berlin und Weimar, 1965, lk. 360.

deni Ansicht) või kuidas tahes, see on juba positiivse piirtluse küsimus ja lan-
geb välja minu ülesande piirest) meile ilmub. See lõpliku külje okupeerimine
(vaimu ei saa okupeerida) sõna, lause, katke vägistamise näol võib edasi laie-
neda tervele kunstiteosele ega ole sugugi nii haruldane nähtus, kui esialgu võiks
arvata. Tegelikult näib asi nii olevatki, et ajaloolises plaanis kujutab iga mitte-
kaasaegne teos endast tsitaati, mis on välja rebitud oma ajastu vaimust ning
mille lõplik materiaalne vorm või kest, selle kunstiteose laip, on puhutud täis-
uuest vaimust. Oleks patt keelduda siinkohal veel kord Hegelist. «Vaimu feno-
menoloogiast» loeme: «Raidkujud on nüüd laibad, mille elustav hing on kadu-
nud, niisamuti kui hümnid on sõnad, millesse usk on möödunud; jumalate lau-
dadel ei ole vaimutoitu ega jooki, aga nende mängud ja pidustused ei anna tead-
vusele tagasi rõõmsat ühtsust tema olemusega. Muusa teostel puudub selle
vaimu jõud, mille tõsikindlus iseendas sai otsa jumalate ja inimeste hävingu
läbi. Nüüd on nad see, mis nad on meie jaoks — puult rebitud kaunid viljad,
heahtlik saatus ulatas nad meile, nagu pakub neid vilju tütarlaps; neile ei ole
eksistentsiks antud tõelist elu, ei ole seda puud, mis neid kandis, seda maad ja
neid elemente, mis nende substantsi moodustasid, ega seda kliimat, mis nende
piiritletuse kujundas, ega nende aastaaegade vaheldumist, mis nende saamise
protsessi valitsesid. — Nõnda ei anna saatus koos tolle kunsti teostega meile
nende maailma, ei selle kõlbelse elu kevadet ega suve, kus nad õitsesid ja valmi-
sid, vaid annab üksnes aimatava mälestuse sellest tegelikkusest. — Sellepärast
ei ole meie tegevus nende nautimisel jumalateenistus, mille läbi meie teadvusele
avaneks teda täitev täiuslik tõde, vaid see on väline tegevus, mis nendelt vilja-
delt — ütleme — vihmapiisku või tolmukübemeid maha pühib ja kõlbelisuse
hõlmava, tootva ja hingestava tegelikkuse seesmiste elementide asemel püstitab
ta nende välise eksistentsi, keele, ajaloolise jne. surnud elementidest kaugeleula-
tuvaid toestikke — mitte et neisse sisse elada, vaid üksnes selleks, et neid endas
ette kujutada.»¹²

Oleks lapsik arvata, et see, mille meie leiame «Odüsseia» või «Iliase» näol, lan-
geb ühte sellega, selle *Gestalt*'iga, mis ilmus eepostest oletatava Homeroose kaas-
aegsetele. Selles plaanis on näiteks eriti tähelepanevad Aleksei Lossevi katsed
tabada ja taastada seda maailmapilti ja kunstipilti, mis objektiivsena valitses
Vana-Kreeka ajas.¹³

See mittekaasaegsete teoste olemine nii-öelda täispuhutud laipadena, mis saate-
tuse tahtel on meile säilinud, näib olevat nii vägivaldne kui ka paratamatu.
Ainuüksi nii saab võimalikuks kunsti elu, elusus, igavesus, väärtus. Nimelt
vahekorras meiega kujuneb kunsti esteetiline väärtus (juhul, kui me kunsti ter-
vena, igakülgsest käsitleme), mis ei ole midagi igavest, muutumatut, vaid täiesti
historistlik ja sotsiaalne nähtus. Vastavat seisukohta aksioloogilises esteetikas
võiks nimetada ajaloolis-ühiskondlikuks relatsioonismiks (Stefan Morawski ter-
min).¹⁴

Sõltub meist, milline vaimsus, ideaalsus, üldisus, ühiskondlikkus täida b vana
klassikalise lõplikkuse, meelelisuse, materiaalsuse. Sõltub juba selle täitja
kunstikäsitusest, kuidas toimitakse kunstiteosega, mis on justkui valmis vorm.
Kui see täitja mõistab kunsti ühekülgsena, «haigena», siis võib ta seda ka
nõnda väärtustada. Kuidas V. Voionmaa jt. kord «Kalevalat» sedamoodi väärt-

¹² G. W. F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Berlin, 1964. Nr. 523—524.

¹³ Vt. A. Ф. Лосев, *История античной эстетики (ранняя классика)*. Москва, 1963; seesama, *История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон*. Москва, 1969.

¹⁴ Vt. Стефан Моравский, *О художественной ценности* — Ученые записки Тартуского Государственного университета, вып. 187, Труды по философии X. Гарру, 1966, lk. 125—158.

tustasid — ja nimelt sotsiologiseerivalt, selle võtab kokku August Annist oma uues «Kalevala»-raamatus. Iga lõplikkus võimaldab enesega mistahes kujul manipuleerimist:

«Kalevala», oma maagilisest maailmakäsitusest hoolimata, asub ometi n.-ö. materialistlikul alusel, sest teose peamotiiviks on majanduslik võitlus igasuguse rikkuse ja eriti «isetoovate» tootmisvahendite (sampo) pärast. Kuna sampo on eeposes ilmselt näidatud uue tootmisvahendina, mis seniste naturaalmajanduslike tootmisviiside (karjandus, põllundus) asemel annab oma omanikule igasugu rikkust ka ilma isikliku tööta, küll aga nõuab enne pikaajalist ja oskuslikku «tagumist» oskustööliselt Ilmariselt, võib teda väga hästi võtta masinatööstuslik-kapitalistliku tootmisaparaadi sümbolina. Kuid puhtmaterialistlike huvidega Louhi, suure vaevaga loodud toodanguaparaadi omanik, Soomes pealegi võõrast rahvusest rootsi ülempihi, ei mõtlegi jagada oma uusi rikkusi nende tõelise loojaga, Kalevala rahvaga. Isegi Ilmarise, kelle ta on tööle meelitanud oma hiilgava tütre, taevakaarele tõstetud vaimukultuuri läbi, saadab ta esmalt minema ilma mingi palgata: ta «kõrgesti kultuurne» tütar ei tahtvat lahkuda oma aristokraatsest vabadusest, et minna «tahmase» töölise juurde perenaiseks. Alles pärast uusi teenetöid läheb tütar Kalevalasse, kuna ema (sisemiselt kriise põdev ja kidunev?) ei jaksu teda enam enda juures hoida. Aga see aristokraatlik-subjektivistlik «kultuur» ei sobi ometi töörahva oludesse; oma kõrkusega äratub ta siin orjastatud alamkihi proletaarliku viha ja langeb selle metsiku ülestõusu tõttu. Puhkeb avalik klassisõda; töötav rahvas nõuab endatehtud õnnetoojat tagasi, Louhi vastab uhkelt ja vihaseks, et see olevat röövimine ja käivat (omal ajal Väinöle pealesunnitud) «vaba kokkoleppe» vastu. Selles võitluses puruneb suurem osa senist toodanguaparaati, vaesestumist kartev Louhi alustab viimast, vihast ja salakavalat rünnakut töörahva vastu. Kuid töörahva mõtte- ja luulegeenius Väinämöinen võidab ta siiski. Saabub uus, vaba ja harmoonilise kultuuri ajastu, kus rahvuslus ja sotsialism liituvad ühte.»¹⁵

Professor Leonid Stolovitš on viimasel ajal mitmel pool esinenud kunsti sotsiaalse funktsioneerimise skeemiga.¹⁶ Peab kohe lisama, et see ei ole kunsti skeem, nagu on mõnikord tahetud välja lugeda, see peegeldab tõepoolest vaid kunsti funktsioneerimist, kunsti suhetatust ühiskonnaga. Säärase skeemi positiivne külg seisab selles, et ta tahab piltlikult näidata, kui vildak on säärane käsitlus, mis taandab kunsti kui terviku, kui väga mitmekülgse nähtuse elu ühiskonnas vaid mõne- või isegi ühekülgsele «elule», nagu selle näiteks oli sotsioloogiseeriva kunstikäsituse äsja esitatud võimalus. Kunsti igavene, liikuv väärtus saab olla vaid esteetiline väärtus. Esteetiline lähenemine võib olla ainult terviklik lähenemine. Aga nimelt ja ainult esteetiline sisaldab endas ületatud kujul, sünteetisult kõik need teised võimalikud suhted (funktsioonid, aspektid), mida võib skeemilt ja ka meie endi praktikast leida. Skeem selgitab ühtlasi seda, et sugugi mitte kõik kunsti funktsioneerimise aspektid pole meile selged, s. t. leidub veel selliseid funktsioone ja aspekte, mida me ei oska interpreteerida. See omakorda viitab kunsti lõpmatule mitmekülgsele, sellele, et meil pole sugugi veel selge, mis on nii kunst kui ka see, kuidas ta end ühiskonnas «ülal peab». Ei saa mainitud skeemi ennastki pidada lõplikuks, usutavasti on siingi kahtlusi, mis vajavad kontrollimist ja järelemõtlemist.

Mõistagi on kunsti positiivse piiritlemise probleem esteetika üheks tähtsaks, ent samal ajal ka üheks keerulisemaks probleemiks. Ikka on hõlpsam läbi ajada sõna *kunst* anonüümselt tarvitades, kunsti negatiivselt piiritledes

¹⁵ August Annist, «Kalevala» kui kunstiteos. Tallinn, 1969, lk. 207.

¹⁶ Vt. Leonid Stolovitš, Kunsti olemus V. I. Lenini käsituses. «Keel ja Kirjandus» 1970, nr 4. lk. 209–215. samuti Leonid Stolovitš, Ilu kui väärtus ja ilu väärtus. «Ajalooline materialism», Tallinn, 1970, lk. 240–259.

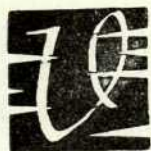
(mis ei ole kunst), nagu eelkõneldustki mulje pidi jääma. See aga ei tähenda, et positiivse loomuga kunstipiiritluse katsed üldse puuduvad. Näiteks ühe uuema ja meilegi kättesaadava kunstipiiritlusega on viimasel ajal välja tulnud Stefan Morawski.¹⁷ Esimese lähenemise korras näib see üpris läbimõeldud olevat ja edasimõlemist võimaldavalt. Selgub, et 1) kunst (resp. kunstiteos) on *techné* — spetsiifiline oskus, meisterlikkus, ja selle produkt, 2) selle *techné* ja produkti alusel kujuneb eriline meeleliselt vastuvõetavate omaduste struktuur, mis moodustab liitunud suletuse, terviku (*structure-pattern*) — objektiivse *Gestalt*'i, 3) suhteline iseseisvus, autonoomia reaalsuse osana, 4) kujunev objektiivne struktuur (pilt, *Gestalt*, kujund, *imago*, *Ansicht*, vaade) määrab *techné* produkti kunstina, muidu esineks produkt lihtsalt oma instrumentaalses funktsioonis (arhitektuuriteos elumajana) või meelelise, materiaalse lõplikkusena, millele võib anda mistahes sisu. Mis puutub determinismi- ja historismiprintsiipidesse, siis ei vii S. Morawski neid vahetult definitsiooni sisse, kuigi ta neist ometi lähtub («ajaloolise perspektiivi» märksõna all). Muidugi tekib selle kunstipiiritlusega seoses rohkesti muidki küsimusi ja küsitavusi, ent need võiksid juba teise loo aineks olla.

Sellega on visandatud need üldised koordinaadid, mille vahelt otsida ja leida kunsti olemust. Teisiti öeldes, kunsti olemuse probleem on kirjeldatud objektiivse struktuuri (kujundi) spetsiifilise olemise probleem.

Juba Hegel näitas, et kunsti spetsiifikasse ei saa kuuluda nende funktsioonide täitmine, milleks on olemas teised «intentsioonid», mis hoopis paremini saavad enesega toime. Samuti ei saa kunsti olemust piiritleda dialektika filosoofiliste kategooriatega, sest teatavasti on dialektika kõikjal ja alati. Ometi on küll kunsti olemuse mõistmist takistanud kunsti mittedialektiline käsitlus, mida püüti ka tõestada.

¹⁷ Vt. Стефан Моравский, *op. cit.*

Tulistamine taskust

õit ükskõik kelle või mille üle on esmajoones võit iseenda üle. Igas võidus väljendub seega mitte üksnes meie võimekus, vaid ka ebatäiuslikkus...

...vaenlast olevat kõige parem lüüa tema enda relvadega. Praktika näitab, et sõnakõlksutamise puhul on olukord vastupidine. Siit järeldub, et erandit kinnitava reeglina pole midagi peale hakata...

* * *

... suur õnnetus: rumal käsutäitja; suurem õnnetus: rumal käsuandja; suurim õnnetus: viimase sagedane esinemine...

* * *

... eruditsioon on nagu kell, mida peab iga päev üles keerama, perioodiliselt puhastama ja vajaduse korral remontima. Kuid amortiseerumine on lõpuks ikkagi paratamatu...

* * *

... alatine tsiteerimine ja viitamine autoriteetidele viitab mitte niivõrd erudeeritusele, kui võrd iseseisva mõtlemisvõime puudumisele...

* * *

... ei maksa harjuda võõraste mõtetega, nagu harjutakse lamamistooliga: võib kergesti magama jääda. Ja isegi meditsiin ei kipu tõestama, et igasugune uni on tervislik...

* * *

... kus mõtte leidmine paistab olevat võimatu, seal võib tihtipeale peituda ironia...

* * *

... kui loominguline töötaja töötaks ööpäevas samuti kõigest 8 tundi nagu kantseleiametnik, võiks ta paljudel juhtudel olla viimasega asendatav...

* * *

... väljend «raskuste kõrvaldamine» tähendab ilmselt seda, et ühed asjaosalised veeretavad raskused oma teelt teiste teele, need omakorda kolmandate ette jne. Ning «raskuste ületamine» seisneb järelikult kas raskustest ülehüppamises või üleronimises. Nüüsiis pole raske kujutleda, kuidas nii ühel kui teisel juhul näeb välja edasiliikumine...

* * *

... originaalne olla ei tähenda alati teistest ette minna. Võib minna ka kõrvale. Kas või sohu — järgnejaid leidub alati. Kuid siis oled sa juba esimene...

* * *
... vanasõna ütleb, et targem annab järele. Siit tuleneb kolm järel-
dust. Esimene: kõige kergemini jõuavad kokkuleppele kaks tarka. Teine:
kaks lollu ei jõua üialgi kokkuleppele. Kolmas: ... Tjah, kolmanda järel-
duse tegemiseks tuleks nähtavasti õppida diplomaatiat ...

* * *
... mõttekild võib olla tervik täpselt samuti nagu lõpuni arendatud
mõtte ei pruugi seda olla ...

* * *
... elu muutub raskeks sel hetkel, kui maailmast kaob viimne halb
inimene ja viimne puudus. Sest me oleme kergeks eluks liiga kergelt
ettevalmistatud ...

* * *
... tähelepanuväärne, et tornikellad valetavad niisama sageli kui käe-
või taskukelladki. Kuid tagajärjed on erinevad: esimesel juhul saavad
petta massid, teisel — üksikisikud. Järeldus: mida kõrgemal ripub kell,
seda suurema umbusuga tuleb sellesse suhtuda ...

* * *
... teened on nagu hobused: nende seljas ei saa ratsutada igavesti ...

* * *
... kui ametikohal püsimine vastab aja nõuetele, siis veel rohkem
vastab sellele koha õigeaegne vabastamine parematele ...

* * *
... vastupanu n.-ö. viimse padrunini ka põlvkondadevahelises kokku-
põrkes osutab mitte sangarlusele, vaid nürimeelsusele ...

Mensura Zoili

Ain Kaalep: «Klaasmaastikud».

«Eesti Raamat», Tallinn, 1971. 124 lk.

Looduses ei leidu läbipaistmatuid kehi.

(Tehnikateaduste doktor Pavel Kondratjevitš Oštšepkov, Üleliidulise Introskoopia Instituudi direktor.)

Hetkeks, üheksainsaks hetkeks sünnib Ain Kaalepi luule üle mõtisklevas teadvuses soov iseloomustada seda ainsa ja ammendava epiteedi abil. Vaid viivu saab kaalutleda, kas ei sobiks öelda väljapeetud, sõna hiljutise liigpruukimise kiuste... sellest viivust piisab. Piisab kirkalt nägemaks Kaalepi luulemissiooni tagamaid ja tajumaks vastutust, millest isegi juhuslikul valveretsensendil pole õigust mööda hiilida käibeepiteetide, kas või kümnete ja tosiniate varju pugedes.

Meie paradoksiohtras nüüdiskirjandusel on küllap üks veidramaid paradokse see, et oleme Kaalepit, üht sihi-teadlikumat ja tasakaalukamat poeeti, sõandanud süüdistada küll maotus uudisvormidega manipuleerimises, küll äärmuslikus ja ebapoeetilises intellektualismis. Vaikselt, asjalikult ja nagu tögamisigi seab luuletaja oma loomingut neid ebamüüte väärana, iga luuleraamatu kaudu nagu ikka enam tõdema sundides: kogu oma loomingupõlve vältel on Ain Kaalep olnud keegi hoopis teine, kui kriitika temast arvanud.

Kindlasti vääriskid Kaalepi luuletuskogude komponeerimise ja üldse loomingu avalikkuse ette toomise printsii-

bid juba praegu, pärast neljanda kogu ilmumist, õige põhjalikku analüüsimist. Piirduksin selles kirjutises siiski vaid mõne arvuga, mis tunduvad küllalt kõnekad. «Aomaastikes» (ilmus 1962. aasta lõpul) tutvustas autor oma loomingut aastatest 1949—1962; «Järveaastikes» (1968) põhiliselt aastatel 1962—1965 loodut, väljahüpetega 1957. ja 1966. aastani; «Klaasmaastike» kaante vahele on koondatud aastate 1946—1969, seega peaaegu veerandsajandi luule! Teinud pisut statistikat aastate lõikes, arvestanud keskmise (küllalt stabiilse) viljakuse kriteeriumit (arvestamata seda ühehingatõmbelist luulepurset, millest 1961. aastal sündis reisikirjaline «Sarmarkandi vihik») ja publitseeritud loomingut, mis kogude kaante vahele jõudmata, sõandaksin esitada üsna tõenäolise hüpoteesi: Kaalepil peaks laegastes leiduma vähemalt 5000 rida täiesti «valmis» luulet! Muidugi, kui riukalik Kaalep oma järgmistes «maastikes» ei tutvusta meile äkki kümneaastast täiesti küpset luuletajat aastast 1936. Või kui korraga ei ilmu tosinkond värssnovelli, kõik niisama hõrgud või hõrgumadki kui «Neegritar sigaretiga» («Looming» 1968, nr. 6). Mine seda Kaalepit tea! Igatahes, keeldudes küll taideprodukti solouhhiinlikult kuulipildujaga võrdlemast, mis pruukimatuna tõesti kähku moraalselt vananeb, tahaks «Klaasmaastike» autorile siiski südamele panna oma värside võimalikult kiiremini kirjastajate kätte kanda. Meie luulepildi-

le tuleks see nüüd ja edaspidi aina kasuks.

Ain Kaalepi looming väärtustab meie luulet — selle väite kinnituseks tahaksin «Klaasmaastikest» tuge otsides esile tõsta nende maalija mõnesuguseid luuletaotlusi.

Kuigi «Klaasmaastike» kaante vahelt leiame vaheldumisi verinoore ja praeguse, keskealise Kaalepi luulet, ei ole autor ilmselt kavandanud kogu, mis «annab ülevaate loometeest läbi veerandsajandi», nagu vahel nii kenasti juubeldavalt öeldakse. Usutavasti on autor oma noorpõlveloomingut «leebelt redigeerinud», on tundmus, et selle aja mõjutustele mõeldes stiliseerinudki. Kuidagi eriti ilmne on selliste luuletuste nagu «Kurat» ja «Kalm» järjepidevuslik kontakt kolmekümnendate aastate luule keele ja meelega. Vist on õra enesepilge kõrvuti seadnud «Tuukuri» 1954. aastast, kus 28-aastane taidur õhkab: «Kas üldse kunagi ma olin noor?», ja ülemöödunud aastal kirjutatud «Rannavahi» stoilise surmapõlguse. Oma loomingu kronoloogiat tänuväärse järjekindluse ja täpsusega esitades lähub autor kogu rajades teadlikult sisuliste ja vormitunnuste alusel liigitamisest, mis üpris mõttekalt ta taotlusi aktsentueerib.

Kaalepi taiduriisiksust ja taidekultuuri on kujundanud filoloogi (soome-ugri + antiik) ja paljude aegade ning rahvaste kirjanduse vahendaja eruditsioon. «Klaasmaastikud» väljendavad seda semistest kogudest kõige ilmekamalt ja kategoorilisemalt. Kogusse on põhimõtteliselt (eranditena «Klaasuks» ja proosamiinatuur «Vettehüppaja») koondatud meetriline luule. Meetrika piires aga katsetab Kaalep üha ja aina eri maade ja eri aegade eelisvormide meie tänase luule rakmetesse panekut. Katsetab menukalt ja loovalt, mis ehk kõige paremini väljendub «Viies oodis». Võiks vahest otsida pidestusi Klopstocki oodi-reformatsiooniga, tõenäoliselt on aga oodilikkuse lätend hoopis kaugetes aegades, ilma klassikalise koolita aimatudki.

Väga stiilpuhas on kõigis oma atri-

buutides «Gaseel roosidest», kus norimisi võiks ehk veel nõuda kohustusliku viimase kahiku (beiti) tahallust. Ja kui ilusad madrigalid sisaldavad tõesti eeldatud komplimente, siis on need küll kaaleplikult ujedad ja hoolega varjatud... Omaette üllatuseks on kogusse järjestatult Kaalepi soneti-periood aastatest 1957—1967, millele ei oskagi meie nende aegade luuleelus võrdväärset kvaliteeti nimetada. Nii sonettidele kui ka kogule tervikuna tuleb aga kahjuks «Puhtulaid Schilleri sambaga», mis sonetireegleid «rõõmu»-kordustega ignoreerib ja nendesamade korduste tõttu üksnes lullituslauluks jääb. Pealegi Kaalepile lubamatu maitseelõtvusega: «...laulis miljonite rõõmust...».

Eks nõua teadmisi- ja oskamisjuigust sellisedki määratlused nagu «rapsoodiad» ja «romansid». Luuletaja vormitaju on nii sünnipäraselt loomulik, et vaevalt sõandaks kõige komplitseeritumagi võtte tagant otsida suurt viimistlustööd ja enesekriitilisust. Mõnegi esmaspublikatsiooni võrdlemisel sellega, millise kujud ta on saanud kaante vahel, näeme aga, kui võrd need kaks omadust Kaalepi loometöös osalevad. Tundub, et Kaalepist võiks saada pädevaima poeetika-kursuse autor. Kas poleks ehk aeg temalt seda meile nii vajalikku teost tellida?!

Kaalepi tahe oma keelterõõmusid jagada on meeldiv ja uurima õhutav. Vahel viib see siiski ka ohtlikule pinnale, lausa makaronismide piirimaile (mille kui teadlik-kavatsusliku võtte vastu poleks loomulikult vähimatki). Eriti seal, kus autor on lugejat üle usaldades sõnaselgituse ebavajalikuks arvanud. Sellised «kaasused» üldmuljet siiski ei piira, aga kutse järele, kaasa ja edasi uurima, mis pidevalt Kaalepi luulet kaastab, on taotluspärane ja virgutav.

See on sisuväärtustele ülekantav niisugusel määral, et tahaks nimetada Kaalepit kõige kõrgemal tasemel olevaks popularisaatoriks. Ta näitab meile inimsust kõigis selle ülevates veidrustes kord küllalt tavapäraselt don Quijotest pajatades, kord argonaute ülistades, kord ül-

latavamalt ja mõistukõnelisemalt Gilgameši eepose Enkidu, neegritüdrukuga Nunganna-Grulla või ka vana šamaani põhjatult poeetilise hääbumisloitsu kaudu. Et Kaalepi humanismis pole vähimatki poosi, see lubab tugeva üldistusjõu eneseohverdusimpulsile «Haiges lapses».

Need Kaalepi luulet vist küll algusest peale vullanud kultuurivahenduslikud ja -propagandistlikud tendentsid ongi eostanud süüdistusi liigse kuivuse ja intellektualismi pärast. Kuid mõelgem kas või sellele, kui iganemismärkideta on Kaalepi noorpõlveluule täna, ning oletagem, et ta luuletab ka rahuldavaks sajandilõpu inimese luulevajadusi. Tahaksin koos autoriga uskuda, et nende päevade ülisotsialiseeritud indiviidi tundeelu peab küll intellektiga kooskõlastama palju häirimatumalt kui meie päevil... Aeg lausa nõuab seda, ja kes muu peaks tema nõudeid vahendama, kui mitte poeedid. Kaalepi «kuivus» on müüt. Luuletaja on oma temperamendi peremees ja on selle teadlikult rangelt ohjeldanud. Ohjade lõtvudes sünnib teinekord laulutekste, vahel aga sellist ürgekspressiivset luulet nagu «Hullud orhideed». Kummaline küll: selline elamuslikkus tundub järele mõeldes kergemini reprodutseeritav kui natuke akadeemilisema programmiga luule...

Nimetaksin Kaalepi põhilist tundefooni leebelt muigeliseks (et vältida kohutavat sõnaühendit «humoristlik-irooniline», mis ehk on peaaegu seesama). Eriti head vilja kannab selline suhtumine seal, kus on mängus ajastu põhilisemad probleemid. Nii on näiteks sündinud imepärane sonett «Švejki Teises maailmasõjas», kus autor on küll jäägilt realiseerinud kõik oma taotlused.

Kaalepi-vahendaja teiseks pooluseks on Kaalepi-sällitaja. Mis ei tähenda alalhoidlast või konservatiivi, nagu võidakse arvata. See on tõsipoeetiline maailma-

taju, mida tänapäeva luule mitmesugustel sähkerdajalikel ettekäändel minetama kipub. Vajadus, et läbi aegade säilitataks iga hinna eest see, mis inimesele puhast rõõmu valmistab: rõõm tööst ja tulevikku-vaatest, kultuuris osalemise rõõm, peenetundelisuse rõõm ja lihtsalt rõõm puutumatus loodusest ja selles elatud viivudest. Kokku oleks see ehk eluusk... Selle säilitamispaatose piirjooni annab kindlal käel tõmmata läbi õngu Kaalepi looming. Ehk on selle ühes äärmuses niisugune luule, mis avab Kaalepi taidekreedo aluseid (näiteks Baudelaire'i luule omaksvõtt: «Ta särav värss võib minna nõnda võikaks, / et kohkununa eemale sest põikaks / su lihtsameelne talupojameel, // kui meistril poleks niivõrd veenvaid värve, / et lausa näed ta katkikistud närve / ja nutvat südant, mis on terve veel»), teises äärmuses aga ehe looduslühirika sellistes väljerdustes nagu «Äiatar», «Suvine vihm Elva mändides», «Kalju mere ääres» ja teised.

*

Akutagawa Rynosukel on jutustus «Mensura Zoili», mis pajatab olematust maast Zoiliast, kus elanikel on olemas mõõteriist kirjandusteoste kvaliteedi määramiseks. Targu on selle maa seadustega keelatud kasutada «mensura Zoilit» kaasmaalaste teoste hindamiseks. Kommenteerigem: on esemeid, mis näivad läbipaistmatud, sest meie silma optiline süsteem on üsna nigel. Silma puudulikkust me korvame mikroskoobi, teleskoobi... röntgenikiirtega. Vaimupeenust ja -selgust suurendab küllap luulegi ja «Klaasmaastikud» oleks see-ga instrument, mis aitab tunda läbi paljude aegade ning olukordade — ikka iseennast, inimest.

H.-K. Hellat

Kust see laps need laulud sai?

Eha Lättemäe: «Pääsuke päevalind».

«Eesti Raamat», Tallinn, 1971. 112 lk.

Eesti kirjanike VI kongressi tervitus-sõnavõttus iseloomustas karjala kirjanik Oleg Mišin (Armas Hiiri) Eha Lättemäe luuletuse sõnadega meie kirjanduse praegust taset, mis eelmise kongressiga võrreldes on «näinud rohkem, kuulnud enam kui enne, tundnud sügavamalt, mõtelnud julgemini» ning on «targem ja kaunim». E. Lättemäe on vennasrahva perre nõnda omaks võetud, et siin on tema kohta küsitud: on ta soomlane? — Ei! — On ta nüüd Karjalast tagasi? — Ta pole seal iialgi olnud rohkem kui nende kongressidel ja nõupidamistel. — Aga ta ju kirjutab soome keeles? — Jah. — Ja nüüd seisame nagu imelise loodusnähtuse ees: Tarvastu tüdruk, kelle vanemad olid Mõnnastes kooliõpetajad, kes lõpetas keskkooli Viljandis ja ülikooli ajaloolasena ning latinistina Tartus, on omandanud soome keele ainult raadiokuulamise teel nii aktiivselt, et see on kõrvale tõrjunud emakeele.

Värske kogu «Pääsuke päevalind» puhul on eriti põhjust rõõmu tunda: oma «luulepagendusest» on autor jälle leidnud kodutee ja näitab, «et tarvastu kiilgi tõusta võib / üles taivase laulu tulen», sest enamik, üle 400 värssi, on siin juba tarvastu murrakus kirjutatud originaalid (kirjakeelseid värssse, s. o. tõlkeid soome keelest üle 300). Lugejale on kogu üsnagi uudne, sest 82-st luuletusest on perioodikas varem ilmunud ainult kaheksa.

Murre ei ole Lättemäele mingi pööningult leitud lapsepõlve mälestusese, vaid pidevalt kasutatav elav keel, millest ta pole eemal olnudki. Luuletuskogu esimesed murdeluuletused on lapselikult naljatlevad, huumorivarjundiga, kirjakeelsed aga tõsised, moodustavad nagu mingi kontrasti; hiljem see vahe kaob ja keele põhjal ei saa luuletusi enam sisuliselt jaotada, mõnel määral ehk püsib murde heledam ja kirja-

keele tumedam meeleolu. Nagu maalusele elukäigule viitavad luulekujundid — «uputatud laev liivas», «mere põhjas on minu maa», aga intensiivse vaimu kompassinõel on näidanud ka sealt seda ainuõiget oma teed, mille otsimiseks kaugeltki kõigil ei jätku kannatust. Lihtne ja asjalik on arupidamine sellest, mida teha oma eilse päeva tükkidest: «Laiu ei ole laia ja moe om muuttunu. / Meä eläsi tönnin seitse aastat». Kuid «kahest võimalikust» leiab luuletaja endale kolmanda: «Kulla ja sõrmuse / sellest teen, / pitsatisõrmuse».

Lättemäe luule on sügavalt isiklik, maa- ja loodus- (võiks öelda, et ka taeva-) lähedane, filosoofilise värvinguga. Seda iseloomustab kevadpäeva kargus, asjalik tööga läbipõimunud romantika, mitte öö- ega ööbikumeeleolud, nagu saame lähtealuse ühest motost (lk. 39). Luuletajas on tunda linnastumata maast, keda mingil moel ei riiva urbanisatsioon, kelle mõtted ja sõnad on risustamata, luuletused ehtsad nagu rahvakunstiesemed muuseumis. On maa-tunnetust, mida ei saavutata turistlike külaskäikudega. Üheks eheduse näiteks on kaunilt rahvaluuleline «Linakakja». Ja olgu kord meie luules jälle lammas ja lehmgi («Tilla tilla, lammas lauta!», «Kodu kodu, lõõga lõõga!»), rääkimata luuletaja lemmikloomast hobusest, kes on saanud juba suurema poeetilise hoo («Hobune otse tallist», «Oma vana vanl:rega / ja noore obesaga / sõidi nõnda müüdiä tiid / et tolmujutt oli taga»). Meeldiv on seejuures loomulik suhtumine maa-ainesse, selles pole ilustamist, ilutsemist ega sentimentalseid tundeid. Kauniks poeetiliseks miniatuuriks on ka «Võilill, võilill / kudas seä nõnda kõllane / olla võid? / Varsti vana ja valge / jalge ala jääd...». Nagu mõistatus on luuletus Paistu kiriku kukest: «Kõrgen seisäb ja alli om sule. / Ärä es lendä, ala ei tule». Loodud pole

see mitte juhulikult, sest kuke pilk on suunatud surnuaeda, kuhu on maetud luuletaja ema: «Kas ta laulab meid lahku ve ütte? / Meä ei tää ja temä ei üttele».

Esikkoguga võrreldes on juurde tulnud lapsepõlve-maastikke, kuid nende konkreetseid reaale on kasutatud meeleolupiltide loomiseks, mitte sündmuste jutustamiseks.

Originaalselt seostub koduste piltidega rännuteedelt tabatu: Kamtšatka koirohuväljade «tulekahjupunane» loojang, Jaapani koonussaared, Pamiiri mäestiku valged, kollased ja mustad kaljud, Sahhalini järsud mäed, Kaug-Ida maailma-ääre meeleolud.

Sõnastusstiililt on Lättemäe väga tagasihoidlik, efektideta, kuid tal on poeetilist leidlikkust, tema luules on tundesoojust, tihedust, läbimõeldud kokkusuurutust, puänteerimisostkust ja ei ühtki maitsevääratust. Talle pole omane paatos ega deklaratiivsus, elutarkus väljendub lihtsas rahvapärases: «Kisast ei saa uuli laadal. / Omal silmä — näe ja vaada.» Jõhvikasoo, kus mätta peal mõnda teist ehmatav rästik on temale «ilus kirivene uisk», tunneb luuletaja end «peäaigu paradiisin». Korduvaks luuleobjektiks kui ka -kujundiks on päike ja kuu. Intiimse hellusega on öeldud: «Me kaks vana öövahti: / kuutaat ja mina eit. / ... kas sa ei kingiks / natuke oma hõbedat kaunistama / mu muldpruuniks vananenud / juukseid.» Ühetooniliste päevade kohta on leitud tabav võrdlus: «Päivä es petä, aga na / oliva kuiva ku agana». Loomingujuhi-seks on küll lause: «Võle [vale] väl'lä viil visassi, / õige õp'se õlpsamine» —

kuigi liigeses tagasihoidlikkuses on ära redigeeritud ühe luuletuse ilus puänt: «Mida ootaksin veel? / Pesad on tühjad, / paljaste puude tagant ei tunne metsa. / Homme võib sadada lund, / siis ütlen helvestele / tere tulemast, mu linnud» (lk. 12).

Kiirusõnu tahaks öelda ka Mare Vin-dile luuletuskogu meeldiva ja olemust tabava kujunduse eest.

Luuletaja huvitava ja omavärvilise loomingu kohta on ütelnud karjala kirjanik Matti Mazajev: «Lättemäe sõnavara on värskes soome keel, nüüdiskeel, stiililiselt koostiselt ehe, ta kasutab paindlikku ning vahelduvat lauseehitust. Eha Lättemäe kuulub kindlalt Karjala soomekeelsesse luulesse, teda seob sellega keel, selle kujundid, paljude värsside lähedane ja tuttav miljö. Aga luuletajaisiksusena jääb Lättemäe eestlaseks, tema tuum ja tunne on kodukoha pinnas» («Punalippu» 1970, nr. 12). Ja ega meil olegi põhjust Lättemäed nii-öelda ära kinkida, olgu see vahest Eesti panus selle kirjanduse salve (võetagu võrdluseks vene keeles kirjutavad eesti autorid, näit. Arvo Mets jt.) ja olgu see meie poolt vaadates nagu ühe autori sisemine loominguiline komandering — «kasvanud Karjala kamaralt üles / laulude puu». Pealegi on Lättemäe nüüd meil ka üks ehtsamaid muredaulikuid.

«Pääsupoeg mu peol, / kukkusid pe-sast, / Kass ei söönud meid. / Varsti lendame,» märkis autor esikkogus, ja hoogsat, inimest armastavat ja tema lähedust otsivat pääsukeselendu ongi täis see raamat.

V. Kabur

Kuidas fotograferida elu?

Silvia Rannamaa: «Kui lapsed mõtlema hakkavad».

«Eesti Raamat», Tallinn, 1971. 144 lk.

Lõpuks ometi on hakanud ka lapsed mõtlema. Ei, siiski mitte veel laste- ja noorsookirjanduses, vaid siiani suuremalt jaolt lastekirjanikuks peetud Silvia Rannamaa süle all.

Miks laps (noor inimene) on meie kõrval niisugune, nagu ta on? Kust on tulnud lapsesse (noorde inimesse) julgus ja küünilisus, mis meid ikka ja jälle jahmatama paneb? Kus on viga?

Kelle kaela veeretada süü? Kas aja, kooli või...?

Silvia Rannamaa leiab kõige suurema süü lasuvat lastevanemal:

«Ja sina ära püüagi selles asjas niisugust nägu teha, nagu oleksid sa sel ajal puu otsas olnud,» süüdistab Mari «Äratõmmetes» oma ema. «Selle tragöödia, mida te kahekesi kodus lavastasite, väga vastuvõtlikuks pealtvaatajaks olin ju mina, teie laps. Ja see etendus oli alla kuueteistaastastele absoluutselt keelatud.» — «Ja meie, lapsed, seisime oma ahnete silmade-kõrvadega seal juures ning laskime oma vastuvõtlikku lapsemeelde sadestuda kõiki juhuslikke poripritsmeid, mida nii ohtrasti kleepub täiskasvanute sõnades, mõnikord ka parimatel nende seas,» meenutab Karin Murd «Pahema jala päevas».

Kirjanikku näib huvitavat seegi, kuidas võtab lapsemeel vastu ning mõtestab lahti teda ümbritsevat rutulist argielu. Vastuse andmisel murrab autor sisse küll päris lahtisest uksest, aga kunni kirjanduses ikka veel hiilitakse mööda mujal nii selgeks räägitud teemast, siis ei saa autorile tema käitumist ning valvsusele kutsuvat hüüdu pahaks panna. On hea, et autor valutab südant nende probleemide pärast, sest lapsed (noored inimesed) on siiski teravama pilguga, kui täiskasvanu arvata vaevub («Äratõmbed», «Kui lapsed mõtlema hakkavad»). Olgu ta siis päris tibatilluke, kes kaugele läheb («Kaugele...») ja kelle minekutuhina meeleolu on kohati kaunis kenasti ning usutavalt tabatud, kohati aga väheke liigsesse ilusõnalisusse laskutud. Või tudeng, kes satub ühte kupeesse tütarlapsiga, kelle vastu tal hakkab puhas ning ülev tunne sündima. Kahjuks läheb autor siin-seal oma jälgimispunktist ja -viisist kord võõralt mõjuvasse patosesse, kord halemeelssusse. Nõnda on tulnud sellest loost («Ühes kupees») kaunis keskpärane äratõmme elust.

Silvia Rannamaa raamat on žanririkas raamat. Siin on lühiproosat, on luulet, mõtteteri, on näide näitekirjandusestki. See annab tunnustust võimetest,

mis tulevikus võiksid anda igas žanris mõjusat lisa meie kirjandusele.

Kui teatrid võtaksid «Äratõmbed» oma repertuaari, oleks neil lavastamiseks mitu võimalust. Seda võib mängida kui Jaan Luuguse draamat, kui lugu juba surnud mehest, keda autori sõnade järgi enam vajagi pole, kuid kes üheks äratõmbeks (lausa Hamleti isa paroodiana!) siiski esinema pannakse. Või mängida seda kui Mari Luuguse, Jaani tütre draamat jne. Materjali aga poleks ühegi lavavariandi jaoks piisavalt. Kui ühe puhul jääb puudu sügavusest, siis teise puhul karakteri reljeefusest ja tugevusest. Selsamal põhjusel ei saaks kõne alla tulla tüki lavastamine Teerese Luuguse, Jaani lese elu käsitleva näitemänguna. Agnes Ruutsoo aga jätab varasemast draamakirjandusest tuntud ilusa, kuid läbini pahelise negatiivse tegelase mulje. Nõnda ei saaks praegune teatrikülastaja tedagi väga tõsiselt võtta. Üldse on autor olnud väga kasin värvide ja varjundite jagamisel, muutes seega kujutatava elu vaesemaks, kui see tegelikult meist läbi voolab.

Kuid äratõmbeid elust on raamatus rohkemgi. Suuremal või vähemal määral häirivad nad oma rõhutatud foto-realistliku lahendusega.

Näib, et mõneti jääb autor oma materjalile alla. Ta tahab meile näidata mõtlevat noort inimest selle silme ees kangastuvate sündmuste kaudu, kuid teeb selleks vaid lihtsalt pildistaja klõpsu, jäädvustades kogu ümbritseva elukirevuse mustvalgele filmilindile. Nii kaob vaadeldav karakter nippenäppelise aineballasti keskele. Hoolimata sisutihedusest. Ka kipub materjalirohkus tegevuse arengut pidurdama. Ei aita pihtimised («Kui lapsed mõtlema hakkavad»), mis oma heietuslikkusega õigupoolest rohkem sarnanevad täiskasvanute omadega. Sest kõik need laste (noorte inimeste) suust pärit argoolised ütlemisedki («Mina tabasin tegelikult kohe alguses ära...», «klassikas läks jube närvi», «sünge lugu» jne.) ei seostu monoloogides mitte just kõige paremini muude (s. o. autori) mõtetega. Üle-

pea torkab noore inimese kujutamisel silma tendentslikkus. Mart, Peep ja Tõnis «Äratõmmetes» väljenduvad ja käituvad nõnda tegelikkusevõõralt, nagu võib endale ette kujutada ainult niisugustest noortest kaugel seisev täiskasvanu.

«Kui lapsed mõtlema hakkavad» hõlmab läbilõike Silvia Rannamaa rohkem kui kümne aasta tööst. Siin tunneme teda ära kui «Kadri» ja «Kasuema» autorit (varasemast perioodist pärinevad «Ühes kupees» ja «Pahema jala päev») ning elame koos temaga läbi kaugenemise «Kadrile» omasest tunde-
lisest (siin küll mõneti naiivsest) väl-

jenduslaadist kuni sündmuste ja tunnete püüdliselt täpse registreerimiseni («Nokturn»).

Tõsi, hetkeks vilksatab veel selleski raamatus tundlev, lausa valuline noot («Umnäsu»). Küllap ongi «Umnäsu» selles kogus kõige suurema kaasaelamisega kirjutatud lugu. Aga taas asendab mõtestatud tundelaenguid kirjeldav-registreeriv päevapilt (1970. aastaga dateeritud «Armuavaldus», «Interludium»).

Kas ei oleks vajanud kõik kirjapandu ja raamatukaante vahele seatu siiski enne veel hoolikat kunstilist retušsi?

A. Jaaksoo

Kroonika

29. juunist 2. juulini toimus Moskvas nõukogude kirjanike V kongress. G. Markovi ettekandes ja sõnavõttudes puudutati paljusid probleeme. Vähem teoreetilisi, rohkem praktilisi. Eriti jäi kõlama kõigi liidurahvaste soov oma kirjandust vastastikku enam levitada, küll otsetõlgete kaudu võimalikult paljudesse keeltesse, küll vene keele vahendusel. Muretseti ka nõukogude kirjanduse ebarahuldava levitamise pärast välismaal, selles liinis oli märkimisväärne meie V. Beekmani sõnavõtt. Kirjanduse esteetilisest või kunstilisest külgedest kõneldi suhteliselt vähe, kirj-

likumalt ja haaravamalt enamikust vahest Tš. Aitmatov. Kirjanduse või kirjaniku üldhumanistlikust missioonist suutsid avarahingeliselt kõnelda K. Simonov, poolakas J. Iwaszkiewicz, jugoslaavlane G. Todorovski, jaapanlane D. Gomikava.

Kongress valis KL uue juhatuse ja revisjonikomisjoni. Eestlastest sattusid esimesse V. Beekman, A. Hiit, P. Kuusberg ja R. Parve, teise V. Gross ning J. Kross. Juhatuse valis oma presiidiumi, sellesse pääses ka V. Beekman. KL esimeheks valiti K. Fedin, esimeseks sekretäriks G. Markov.

Lahti seminarilt

22.—24. juunini toimus Soomes, Lahtis viies kirjanike seminar, millest võttis osa peaaegu 130 kirjanikku 28 riigist. Osavõtjate hulgas olid niisugused tuntud sõnameistrid nagu C. Simon Prantsusmaalt, A. M. Matute Hispaaniast, J. Baldwin ja I. Ivask USA-st, A. Varela Argentiinast, A. Wesker Inglismaalt, E. O'Brien Iirimaalt, L. Nurmi, V. Repo, K. Laitinen, M. Lahtela, T. Parras Soomest jt. Mitmesugustel põhjustel ei jõudnud päralt kuubalane A. Carpentier, rootslane L. Forsell ja eestlased D. Vaarandi ja E. Vetemaa.

Diskussiooni põhiteemadeks olid kirjaniku osa tänapäeva vastuoluderikkas maailmas ja kirjanike vastutus ühiskonna ees. Sveitslanna A. Cuneo rõhutas, et kirjaniku ülesandeks on anda hääli inimestele, kes ise ei suuda veel rääkida. Luuletaja kohus on võidelda nii kultuuri- kui ka poliitkarindel. Luuletaja peab looma lugeja uuesti. Kirjaniku ja ühiskonna vahelisi suhteid analüüsisid Saksa DV kirjanik M. Scheer, bulgaarlane T. Dobrev jt.

NSV Liidu delegatsiooni juht prof. Vladimir Piskunov ütles, et kirjanduse ülesandeks on esmaajoones aidata inimest; kirjanik loob inimestele, ühiskonnale, mitte ainult sõpradele või väike-seele erirühmale. Tänapäeval on eriti

tähtis, et sõnameistrid aitaksid ümber lükata ühelt poolt pessimistide, teiselt poolt künnikute väited ühiskonna edaspidisest arengust. V. Piskunov käsitles kaasaja kirjandust kui filosoofia, teaduse ja kunsti sünteesi.

Aafrika kirjanduse olukorda, konflikt kirjanike noorema ja vanema põlvkonna vahel ning ajakirjanduse vähest huvi kirjanduse vastu tutvustas daho-meelane O. Bhely Quenum. Kirjaniku ja massikommunikatsioonivahendite ebanormaalsel vahekorda analüüsisid rumeenlane R. Lupan ja jugoslaavlane I. Franges.

Prof. I. Ivask, üks diskussiooni juhte, käsitles Lõuna-Ameerika maade kirjanduse renessansi. I. Ivask rääkis ka, et paljudel rahvusvahelistel kongressidel kiputakse unustama väikeste keelerühmade kirjandused ning hoiatas suurkeelte «imperialismi ohu» eest. Väike-rahva ja vähemusrahva kirjanike olukorral peatus ka ungarlanna A. Gergely.

Terava poleemika kutsus esile prantslase J. Ricardou ülistuskõne prantsuse moodsale romaanile. Üks tema teravaid ja vaimukamaid oponente oli M. Lahtela.

Ma ei jaga kirjandust modernseks ja traditsiooniliseks, väitis ameerika nee-

gerkirjanik J. Baldwin. Tean vaid, et minul on vastutus nende ees, kes on mind sünnitanud. Kirjutamine on nagu tuul: keegi ei tea, kust see tuleb, kuhu läheb. Kirjanik saab sõnad rahva käest ja annab need oma teosega rahvale tagasi.

Tähelepanu äratas rumeenlase N. Manolescu esinemine. Kuigi ta väitis, et paljud inimesed valivad pigem sooja vee jt. olustikulised mugavused kui uue luuletuskogu, oli ta siiski kirjanduse tuleviku suhtes optimist. Kirjanik loob tegelikkusest müüdi. Kirjandus on kat-

se kohandada meie ajutine eksisteerimine maailma olemasolu lõpmatuses. Analüüsides marksistliku esteetika eri suundi, peatus N. Manolescu pikemalt L. Goldmanni ja G. Lukácsi teostel. Ettekandja arvates pole veel olemas päris ühtset marksistlikku esteetikat, kuid see on samaaegselt loomisel mitmes eri riigis.

Vaieldi ka kirjanduse ja ilu ning paljude teiste probleemide üle. V. Piskunov ja mitmed teised osavõtjad andsid Laheti seminari tööle kõrge hinnangu.

Esperantost, eesti kirjandusest ja Hilda Dresenist

Viimastel aastakümnetel on paljudes maades märgata huvi suurenemist esperanto vastu. Näiteks 1966. aastal ilmus 33 riigis 113 esperantokeelset ajakirja ja ajalehte, mitmekümnes riigis õpetatakse esperantot koolides. On tekkinud ka tähelepanuvääri esperantokeelne originaalkirjandus. Nimetagem kas või Jean Ribillard'i romaani «Isand M'Saudi elu ja mõtted», mille tõlkis 1968. a. H. Sepamaa. Esperanto originaalkirjandust on aidanud rikastada ka kaks eestlast. Kui 1934. aastal ilmus Budapestis valimik «Dekdu poetoj» («Kaksteist luuletajat»), siis leidis selles 11 Henrik Adamsoni ja 11 Hilda Dreseni esperanto keeles loodud luuletust. Adamsonilt on esperantos ilmunud veel jutustus «Auli» (1934) ja luulekogu (1967).

Hilda Dresen on avaldanud esperantokeelseid originaalluuletusi — peamiselt loodus- ja tundelüürikat — 1929. a. alates. 1968. aastal ilmus La Lagunas (Kanaari saartel) tema 144-leheküljeline luulekogu «Norda naturo» («Põhjamaine»), mis on leidnud väga tunnustavaid hinnanguid. Bulgaaria esperantist V. Mitev peab seda üheks paremaks teoseks, mis seni on esperanto originaalkirjanduses ilmunud.

Eesti kirjandust on esperanto keelde tõlgitud rohkesti. Alates 1894. aastast, mil ajakirjas «Lingvo Internacia» ilmusid Villem Vaheri vahendusel katkendid «Kalevipojast», on tänini tõlgitud umbes 600 luuletust, novelli, jutustust, romaani- ja näidendikatkendit ning kirjanike elu ja loomingut tutvustavat artiklit.

Neist peaaegu pooled on tõlkinud meie teenekaim esperantist Hilda Dresen, kelle 75 aasta pikkusest elust viimased 50 ongi möödunud esperanto keelde tõlkijana.

Hilda Dresen õppis esperanto keele omal käel ja õe õhutusel selgeks 1913.

aastal. Alates 1920. aastast kuulub ta Ülemaailmsesse Esperanto Liitu.

Esimeseks tõlkeks oli A. Kivika miniatuur «Muna», see ilmus 1922. aastal Ungari esperantistide ajakirjas «Literatura Mondo». Järgnesid M. Heibergi, G. Suitsu, M. Underi ja H. Visnapuu luuletuste tõlked. H. Dresen on paljude maade esperantoajakirjades avaldanud tõlkeid umbes 60 meie kirjaniku loomingust ning arvukalt üksikuid kirjanikke tutvustavaid artikleid. Eriti südamelähedane on talle olnud Marie Underi, Anna Haava ja Juhan Liivi lüürika. Raamatuina on ilmunud M. Underi «Elektitaj versajoj» («Valitud luuletused» 1929) ja J. Barbaruse «Horizontoj» («Horisondid» 1931). Mitmed tema tõlked on trükimusta näinud eesti kirjanduse antoloogias «Estona antologio» I (1932). Moskvas on 1963. a. fotopaljunduse teel välja antud katkendid «Kalevipojast».

Esperanto vahendusel on eesti kirjandus leidnud uusi sõpru kõigil mandreil. Kui N. Miličević andis Zagrebis 1968. aastal välja horvaadikeelse maailma lembeluule antoloogia («Antologija svjetske ljubavne poezije»), siis valis ta sinna ka meie kaks rahvalaulu. «Armastuslaul» ja «Ei tea mehe südant», M. Underi «Ekstaasi», H. Visnapuu «Kuld kollase laulu», M. Nurme «Maski» ja H. Dreseni «Palve».

Jaapani dotsent K. Matuba tõlkis 1963. aastal H. Dreseni tõlgete vahendusel jaapani keelde M. Underi poemi «Nahakaupleja Pontus» ning mõned L. Koidula, J. Liivi ja D. Vaarandi luuletused ja hakkas õppima eesti keelt tõlkimaks Underi ulatuslikku valikkogu.

Jugoslaavia pedagoog J. Velebit on esperanto kaudu tõlkinud horvaadi keelde Fr. Tuglase ja A. Gailiti lühiproosat ning O. Lutsu «Kapsapea», mida on mängitud sealseis koolides. Ka

tema hakkas õppima eesti keelt ning on juba tõlkinud Tuglase «Mere».

H. Dreseni õhutusel ning kaasabil õppis eesti keele selgeks «Kalevipoja» tšehhi ja slovaki keelde tõlkija prof. Miloš Lukáš. Viimane on esperanto ja eesti keelest tšehhi keelde tõlkinud L. Hainsalu novelli «Öö» ja tõlgib praegu J. Parijõe noorsoojutustust «Laeva-poisid päevilt».

Meeldiv on ka see, et kui 1966. a. Bulgaaria dotsent G. Dimov avaldas oma esperantoõpiku, siis võttis ta sinna sisse ka kolm H. Dreseni algupärast luuletust ning tema tõlkes J. Peegli lühijutu «Vana söömarend» ning ühe M. Raua ja P. Haavaoksa luuletuse.

Ungaris, Jugoslaavias, Bulgaarias jt. sotsialismimaades ning isegi väikestel Kanaari saartel on ilmunud esperanto keeles palju nägusaid ja huvipakkuvaid raamatuid. Moskvas on avaldatud mitu valimikku vene ja nõukogude kirjandusest, muu hulgas ka väike valimik J. Smuuli loomingust.

Kui Läti, Leedu ja teiste vennasvabariikide kirjastused on välja andnud mitmeid esperantokeelseid teoseid, siis meil alles trükitakse esimest pääsu-

kest, milleks on Lilli Prometi lühiproo-savalimik «Lamav tiiger» Alma Lekko tõlkes.

Esperantol on hindamatuid teeneid eriti väikerahvaste kirjanduse ja kül-tuuri tutvustamisel. Kui me soovime, et ka eesti kirjandus leiaks teistes maades laiemat levikut, siis tasuks kirjastusel «Eesti Raamat» senisest rohkem rõhku panna esperantokeelsete teoste avalda-misele, seda enam, et meil on olemas häid tõlkijaid. Ainuüksi olemasolevaist H. Dreseni tõlkeist saaks välja anda M. Underi, A. Haava, J. Liivi luulevali-mikud, ligi 2000 värsirealise läbilõike «Kalevipojast», ulatusliku antoloogia Nõukogude Eesti luulest...

Meil on teisi esperantoentusiaste, näiteks H. Sepamaa, J. Ojalo, H. Saha, A. Lekko, R. Haabvere, S. Tulve, B. Kärt, kes on tõlkinud või kavatsevad tõlkida Tammsaare, Tuglase, Vilde, Val-laku, Sirge, Traadi jt. proosat ning kaas-aegset luulet. Miks mitte anda välja mõ-ni teos meie suurimatelt klassikutelt või ühiste jõududega seada kokku ulatuslik-um eesti kirjanduse antoloogia?

E. Teder

Walter Scott — 200

Mullu tähistatud suurjuubelitele ing-lise kirjanduselus — täitus 200 aastat W. Wordsworthi sünnist ja 100 aastat C. Dickensi surmast — lisandus tänavu 15. augustil Walter Scotti 200. sünnipäev. Lubatagu sel puhul meenutada kir-janikku ennast ja töid, mis tema loo-mingut on lähendanud eesti lugejale.

Scotti looming kajastab üleminekut romantismilt realismile. Olnud veendu-mustelt konservatiiv ja klassitsistliku traditsiooni — Dryden, Johnson — jät-kaja, püüdis Scott leida ühendavat sil-da klassikalise kultuuri ja ajastule ise-loomuliku romantismi vahel. Scott imet-les järvekoolkonna poeete Wordsworthi ja Southey't, kuid ei näinud nende luule vormiotsingutes midagi avatlevat. Kaas-aegsete hulgas oli Scotti lemmikpoeediks Crabbe, kelle luuletusi ta laskis õppida oma lastel ja palus endale ette lugeda oma surivoodil. Võtnud eesku-juks Bürgeri gooti romantismi, kirjutas Scott pikki jutustavaid poeeme, mis elustasid kunagist sõjapidamist ja kom-beid Sotimaa ja Inglismaa vahelisel pii-rialal.

Ajalooline element oli kirjanikule süd-amelähedane juba luules, alles proosa näol leidis ta aga oma taotlustele vasta-va väljendusvormi. Walter Scotti täht-sust maailmakirjanduses tulebki eel-

kõige näha selles, et ta pani aluse aja-loolise romaani harrastamisele. Kirjani-ku tähelepanu piirdus lähema minevi-kuga: romaanide tegevusaeg langeb ena-masti feodalistlikku keskaega. Tavako-haselt on Scotti romaane jagatud šoti ja inglise tsüklisse kuuluvaiks. Just loo-mingu esimesel, šoti perioodil pääses Scotti realism kõige enam mõjule. Siis kirjutas ta sellised väljapaistvad teosed nagu «Waverley», «Guy Mannering», «Antikvaar», «Lammermoori mõrsja» ja «Rob Roy». Scott oli teatavasti kodumaa patrioot, kelle süda kuulus šoti rahvale kuni surmani. Taunides kapitalismi arengule kaasnevat raha võidukäiku ja inimlike suhete hääbumist, pöördus Scott oma lootustes tagasi feodalismi poole. Siit koorubki välja paradoks: Scotti enda jaoks tähendas looming põ-genemist minevikku, inglise ja kogu maailma kirjanduse jaoks aga jõudsat sammu edasi. Seletus peitub võimsas realistlikus tagapõhjas, mille kirjanik andis oma teostele. Romaanide peatege-lased jätvad lugeja enamasti ükskõik-seks, tõelised kangelased, kelle mahla-kas kõne ja elujõust pakatav esinemi-viis aga tõepoolest panevad kaasa ela-ma, on talupojad, vabamehed, lind-priid — šoti rahva esindajad.

Scotti loomingut inglise tsükkel jääb

kirjanduslikult väärtuselt mõnevõrra madalamale, seda just sellepärast, et siin on kirjanik peaaegu täielikult loobunud šoti dialekti kasutamisest. Igapäevane inglise keel oma pikkade selgrootute lausetega jätab pärast šoti romaanide lugemist mulje, nagu oleks tegu kahe eri kirjanikuga. Scott elas ajal, mil haritud šotlased olid hülgamas emakeelt. 1822. a. kirjutas ta oma kirjutajale Constable'ile: «Ja siiski oli meil Sotimaal oma keel, mida võisin kuulda kõigi haritud, tarkade, vaimukate ja erudeeritud inimeste suust, milles polnud jälgegi labasusest, vaid mis vastupidi, kõlas vägagi kaunilt ja kenasti... Kuid nüüd on see kõik läinud ja mälestus sellest kaob koos meiega, põlvkonna vanimate esindajatega...»

Samas on vaieldamatu tõsiasi, et ülemaailmselt tuntuks sai Scott siiski just tänu inglise tsüklisse kuuluvatele romaanidele. Põhjus on väga lihtne: dialektide tõlkimisel teistesse keeltesse on originaali kätkevad väärtuste edasiandmine paratamatult seotud märgatavate kadudega. Osa tõlkijaid on püüdnud algteksti üle kanda mõnesse neile hästi tuntud kohalikku murdesse, teised on igal võimalusel lihtsalt kasutanud kõnekeele lohaka häälduse kirjaipilti. Adekvaatse tõlkega ei ole tegemist ei ühel ega teisel juhul.

Kui vaatleme Scotti teoseid, mis on tõlgitud eesti keelde, siis on ka siin ülekaalus kirjaniku hilisem looming. Kokku on eesti lugejani jõudnud kuus romaani: «Ivanhoe», «Rob Roy», «Klooster», «Talisman», «Lammermoori mõrsja» ja «Quentin Durward», neist neli esimest raamatutena. Scotti tõlkimine algas meil juba möödunud sajandi lõpul. 1888/89. a. «Virmalise» veergudel ilmus järgnevana «Kentin Durward», teos, millega kirjanik oli loonud meeldejäáva portree Louis XI-st. Eestistanud oli selle O. O. Mägi. «Valguse» 1894/95. a. lisa-lehtedel avaldati seejärel kaugemat minevikku, nimelt ristsõdade aegu käsitlev romaani «Talisman». Bernhard Mäns oli selle pealkirjaks tõlkinud: «Ristsõitjate jutustused. Kaitsev-nõidusabinõu». Ka «Ivanhoe» esiktõlge pärineb sajan-

divahetuselt. Trükivalgust nägi see 1902. a. «Postimehes». Edasi ilmus üksikuid Scotti kirjutisi veel 1906/07. a. «Rahvalehes». 1907. aastal jõuti ka järgmise romaani tõlke, «Lammermoori mõrsja» («The Bride of Lammermoor») avaldamiseni. Esimene katse šoti romaanide kallal oli niisiis tehtud. Mõistagi ei küündinud varased tõlked oma kvaliteedilt kuigi kõrge tasemeni. Sellest hoolimata võib arvata, et esimeste tõlkijate tööd oli meie ajaloolise romaani kujunemises täita märkimisväärne osa. Eespool nimetatud romaanidest on kordustõlkeni jõudnud kaks: «Ivanhoe» ja «Talisman», veelkordset tõlkimist väärriks kindlasti ka «Lammermoori mõrsja».

20-ndate aastate lõpus ja 30-ndate alguses anti Scotti romaane esmakordselt välja raamatu kujul. 1926. a. ilmus Tartus Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuse väljaandel A. Hanseni (Tammsaare) tõlge «Ivanhoest». Uue teosena avaldati «Klooster» («The Monastery»), mille oli tõlkinud Juhan Org. «Talisman» trükiti uuesti 1932. aastal. Seekordne tõlkija Helmi Kivisepp ei olnud enam näinud vajadust raamatu originaalist erinevaks pealkirjastamiseks.

Nõukogude Eestis on põhjaliku ümbertöötlemise järel uuesti ilmunud «Ivanhoe» (1956) ja väga väärtusliku lisana L. Targo tõlkes üks šoti tsükli parimaid romaane «Rob Roy» (1957). Mõlemad tõlked on varustatud venekeelsest väljaannetest laenatud järelsõnadega, esimene R. Samarinilt ja teine B. Tomaševskilt.

Nagu võisime veenduda, tunneb eesti lugeja Walter Scotti loomingu päris mitmeid valdu. Siiski ei tule arvata, et see oleks küllaldane. Scotti tõeliseks mõistmiseks tuleks eesti keelde vahendada veel vähemalt üks tema šoti tsükli romaane; tõlkimata on seni inglise perioodi üheks tippsaavutuseks peetav «Kenilworth»; vähe on uuritud Scotti mõju eesti kirjandusele. Tänuväärset tööd, mis ootab tegijat, on külluses. Jääb üle vaid loota, et sellega peatselt algust tehakse.

J. Talvet

Kirjanduspreemiad

Viinis väljaantava Herderi kirjanduspreemia sai tänava väljapaistev rumeenia sõnameister Zaharia Ştaŋcu. Sellekohases otsuses öeldakse, et autasu osaliseks arvati ta loomingulise tegevuse ja teenete eest teiste rahvaste kultuurisavutuste tutvustamisel.

Zaharia Ştaŋcu sündis 7. oktoobril

1902 Salcias Valahhias vaese talumehe perekonnas. Ta teenis leiba sulasena, parkaliõpilasena, vabrikutöölisena ja ajalehemüüjana. Öppis seejärel Bukarestis filoloogiat ja hakkas ajakirjanikuks.

Aastal 1948 ilmus tema sulest romaan «Paljajalu» — lapse vaatenurgast

maailitud realistlik pilt külaelust aastasaja esimesel poolel, mille keskpunktis asuvad suured talupoegade ülestõusud Rumeenias aastal 1907. Selle teosega näitas Zaharia Stăncu ennast andeka sotsialistliku realismi viljelejana. See romaani on tõlgitud paljudesse keeltesse.

Romaanis «Hundid» (1952) kujutab ta lämmatavat, pingelist õhkkonda ülestõusu puhkemise eel. Viiekõiteline tsükkel «Juured on kibedad» (1958—59) kujutab endast erinevate jutustamistehnikate põimimise teel kujundatud kroonikat sündmustest pärast Esimest maailmasõda.

Zaharia Stăncu loomingust kõneldes tuleb veel nimetada romaane «Kellad ja viinamarjakobarad» (1960), «Mäng surmaga» (1962), «Tatarlase tütar» (1963)

ja «Mustlaslaager» (1968), novellikogu «Maa lilled» (1954) ja luuletuskogu «Versuri» (1962).

*

Georgi Dimitrovi 89. sünniaastapäeval anti Sofias pidulikult kätte temanimelised kirjanduse ja kunsti preemiad.

Luule alal sai preemia Vladimir Golev 1969. aastal ilmunud raamatu «Taeva laotus» eest.

Proosapreemia sai Jordan Raditškov teose «Püssirohuaabits» eest.

Publitsistika valdkonnas jagati välja kolm preemiat: Vladimir Topentšarovile «Konstantin-Kyriilos Filosoof», Serafim Severnjakile «Roosi ja lõvi vahel» ja Liljana Stefanovale raamatu «Mehhikos suitsevad vulkaanid» eest.

Index librorum

Vahepeal on tulnud uurimusi, mis üha uuesti viitavad V. I. Lenini teoreetilise pärandi rikkustele. Tähelepanuvamad nende hulgast võiksid olla I. Pantševi «V. I. Lenin ja loodusteadus», mille bulgaaria keelest tõlgitult andis välja Kiievi ülikool, siis akadeemik Mark Mitini «V. I. Lenin ja filosoofia aktuaalsed probleemid» (*Mõsl*), ühisteos «V. I. Lenini majandusõpetus ja tänapäev» (NLKP KK juures asuv Ühiskonnateaduste Instituut, *Mõsl*), G. Balõtševa «V. I. Lenin «eetilise sotsialismi» arvustajana ja selle tähtsus tänapäevale» (Moskva ülikool), NSVL TA Kaug-Ida Instituudi artiklikogumik «Lenin ja tänapäeva Hiina probleemid» (*Politizdat*), NSVL TA Filosoofia Instituudi artiklikogumik «V. I. Lenini esteetiline pärand ja kunsti probleemid» (*Iskusstvo*), V. I. Lenini nim. Valgevene Riikliku Ülikooli artiklikogumik «V. I. Lenin ja ilukirjandus» (Minsk), jt.

Pärisfilosoofiast jäägu seekord tähelepanu keskpunkti NSVL TA Filosoofia Instituudi seeria «Filosoofiline pärand», mida kirjastab *Mõsl*. Asja tulid sellest biblioteegist «Maailma filosoofia antoloogia» 3. köide, mis sisaldab Marxi-eelset ja mittemarksistlikku filosoofiat ajast XVIII sajandi lõpp—XIX sajandi kaks esimest kolmandikku, samuti Platoni teoste 3. köite 1. raamat — see köide saab «Seaduste» ja «Poliitiku» arvel, mis moodustavad teise raamatu, kaks korda mahukam kui esialgu välja kuulutatud. Ühtlasi sai teatavaks seeria «viisaastakuplaan», selles figureerivad Aristoteles, Sextos Empirikos, Diogenes Laertios, «Vanahiina filosoofia», «Vanaindia filosoofia antoloogia», Francis Bacon, Mandeville, Con-

dillac, Lametrie, Helvetius, Deschamps, Leibniz, Hegel «Loengud religiooni filosoofiast»), jt. Kui seni on ilmunud ümarguselt nelikümmend köidet (1963. aastast, mil anti välja «Vanaindia filosoofia»), siis kogu seeriasse on neid kavandatud poolteistsada.

Ajaloo, samuti uuema aja ajaloo, s. t. aga ka poliitika vallast tuleks nimetada mitu teost, mis pakuvad huvi ka mittespetsialistile — spetsialiste huvitavat ammendavalt loetleda ei ole me kunagi oma ülesandeks seadnud. Niisiis Flavius Josephuse «Geschichte des Jüdischen Krieges» («Juuda sõja ajalugu»), mille andis välja Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig — Heinrich Clementzi tõlge kreeka keelest. Kes aga oli Flavius Josephus, selle kohta võib lugeda «Antiigileksikoni» («Lexikon der Antike», VEB Bibliographisches Institut Leipzig, välja andnud Johannes Irmischer) 268. leheküljelt. Ülevaatlik teos, mis märksõnastab kogu kreeka ja rooma kultuuri selle kõige avaramas tähenduses, rahuldab esialgse huvi. Teinud jõukohase hüppe Põhjamere äärde, heidame pilgu Aleksandr Kani teosele «Skandinaaviaaade ajalugu» (*Võssaja Sko-la*), mis peaks eesti lugejale erilist huvi pakkuma. Kuigi käsitluse alt jäävad välja Island ja Soome ning jutt on Taanist, Norrast ja Rootsist, saab siiski ülevaate ürg-Skandinaaviast peale kuni kommunistliku ja *new left*-liikumiseni välja. Teist maailmasõda puudutavad NSV Liidu Välisministeeriumi dokumendi- ja materjalikogumik «NSV Liit võitluses rahu eest Teise maailmasõja eel» (september 1938—august 1939), mis toob 449 dokumenti sellest perioodist suurriikide poliitikas, muu hulgas nn.

Müncheni kokkuleppe Tšehhoslovakkia üle Hitleri, Daladier', Mussolini ja Chamberlaini allkirjadega (*Politizdat*). Seeria «Teine maailmasõda uurimustes, mälestustes, dokumentides» täienes V. Anfilovi uurimusega «Surematu kangelastegu» (*Nauka*), mis käsitleb Suure Isamaasõja eelaegu ja esimest etappi. *Nauka* avaldas ühte köitese koondatult ka Ivan Maiski «Nõukogude diplomaadi mälestused» (1925—1945); rasketel Teise maailmasõja eelpäevadel ja päevadel oli I. Maiski Nõukogude Liidu suursaadik Londonis (1932—1943). 1960. aastal põgenes SDV-sse *Bundeswehr*'i ohvitser Bruno Winzer, kelle memuaarid pealkirja all «Kolme armee soldat» — ta teenis tõepoolest nii *Reichswehr*'is, *Wehrmacht*'is kui ka *Bundeswehr*'is — avaldas nüüd *Progress*. Kelle relvadele aga on toetunud nimetatud väed, sellest vestab John F. Kennedy tapmisloost bestselleri «Presidendi surm» andnud William Manchester oma uues raamatus «Kruppi relvad» (kahurikuningate dünastia ajalugu; *Progress*).

Lõpuks, et hinge tõmmata, silmitsegem uut kirjandust filmikunsti alalt. Selle ajaloost ei ole midagi sihipäraselt esitada, kui siia mitte lugeda

Nõukogude režissööride uusi mõtisklusi, nimelt Sergei Gerassimovi «Elu. Filme. Vaidlusi» ja Grigori Kozintsevi «Sügavat ekraani» (mõlemad *Iskusstvo*). Filmikunsti spetsiifikat, teoreetilisi probleeme puudutavad M. Meilahhi «Eisensteini hiliste filmide kujutuslik stilistika» (*Iskusstvo* Leningradi osakond), L. Zaitseva «Kino väljendusvahendid» (*Znanije*), V. Ždani «Kino ja tinglikkus», L. Nehoroševi «Filmi kulg» ja V. Fomini «Süžee kõik värvid». Ühiskondlikke probleeme, mis peaksid huvitama sotsiolooge, võtavad vaatluse alla R. Sobolevi teos «Lääs: kino ja noorsugu», artiklikogumik «Kino ja lapsed», mis puudutab lastepoolset filmivastuvõttu, lastefilmide eripära, lapsi näitleja osas; edasi teine artiklikogumik Lääne filmikunsti probleemidest pealkirja all «Müüdid ja reaalsus» (esimene 1966), V. Muratovi «Itaalia ekraan» (sõja- ja fašismivastasuse teema). Seeria «Välismaa filminäitlejad» (kõik *Iskusstvo*) täienes 6. vihikuga, mis sisaldab uusi portreid (Mari Töröcsik, Armin Mueller-Stahl, Anouk Aimée, Spencer Tracy, Jacques Tati, Tadeusz Lomnicki, Marilyn Monroe, Alberto Sordi, Sophia Loren, S. Danaïlov).

Sisukord

B. Jermolajev		A. Maurois	
Vene madonna (Värviline lito)	1121 ees	Thanatos Palace Hotell	1222
A. Beekman		P. Repšys	
Keeluala	1123	Lito sarjast «Leedu rahvalikud spordimängud»	1233
S. Segelman		D. Thomas	
Kadunud poeg (Serigraafia)	1169	See sund, mis rohelist süütenööri mööda kihutab õieks	1235
T. Lehtmets		Pidage kinni, need põlisminitid kukulinnukuus	1235
Alutagune	1193	Eriti kui oktoobrituul	1236
Unenägu	1193	Valge hiiglase reies	1237
Omaette üminal	1194	M. Peil	
O. Kruus		Meie varasemast kunstiteotusmõttest ja kunstitoetajaist	1239
Lilled öitsevad ka sõja ajal	1196	M. Kalda	
L. Ruud		Kirjanduskriitilise mõtte liikumisi 1917—1940	1246
Sügis I	1211	Ü. Matjus	
Sügis II	1211	Üks ja ainus kunst	1257
Keskpärasus	1212	R. Rimmel	
Ükskõiksus	1212	Tulistamine taskust	1265
Oht	1212	H.-K. Hellat	
* (Ei aeg ei ole käes)	1213	Mensura Zoili	1267
J. Heimpalu		V. Kabur	
Väetisekülv järveäärsel põllul	1214	Kurt tee laps need laulud sai?	1270
J. Paavle		A. Jaaksoo	
* (Silt kõrgepinge elukar-detav)	1218	Kuidas fotografeerida elu?	1271
Nii külm õhtu	1218	Ringvaade	
H. Kauber			
Põdra tee	1220		
Lahkumine	1220		
Lapsepõlv	1221		

Toimetuse kolleegium: V. Beekman, V. Pus (peatoimetaja asetäitja), J. Kross, P. Kuusberg (peatoimetaja), R. Parve, J. Peegel, L. Rimmelgas, P.-E. Rummo, E. Vetemaa.

Toimetuse aadress: Tallinn, Harju t. 1, tel. 413-65, 407-80, 407-81.

Kirjastus «Perioodika», Tallinn, Pikk t. 37.

Ladumisele antud 5. VII 1971. Trükkimisele antud 4. VIII 1971. Trükiarv 12 000. Staicele Paberivabriku trükipaber nr. 1 70×108/16. Trükipoognaid 10 + 0,5 kleebis. Tingtrükipoognaid 14,88. Arvestuspoognaid 13,44. MB-07395. Tellimise nr. 2113. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

«Looming» nr. 8, august 1971. Hind 50 kop.

На эстонском языке

Орган Союза писателей ЭССР «Лoomинг» («Творчество»)

№ 8, август 1971

50 коп.

Индекс
78174